ДИМИТРИЈЕ В. ЉОТИЋ

САБРАНА ДЕЛА

1934-1940.

КЊИГА 6

Београд 2001

Димитрије В. Љотић

САБРАНА ДЕЛА

Књига 6

1934-1940.

Београд, 2001.

Димитрије Љотић
Сабрана дела
Књига 6.

Приредио:
др Драган Суботић
Београд, 2001.

Уређивачки одбор:
Ђорђе Ј. Јанић,
др Драган Суботић,
Слободан Ивошевић,
Владица Гавриловић

Унос текста и прелом:
Слава Милановић
Петар Милановић

Издавач:
Задруга, Нови Сад

Штампа:
Art Print, Нови Сад

Тираж:
1.000 примерака

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР 4

НЕКОЛИКО ОСНОВНИХ МИСЛИ 31
КРАЉЕВСКОЈ ВЛАДИ 33
НАШЕ СТАНОВИШТЕ 35
СМИСАО НАШЕ БОРБЕ 37
КАКО ЋЕМО УРЕДИТИ ЖИВОТ НАШ 40
НАШ ПУТ 56
Г. ДИМИТРИЈЕ ЉОТИЋ ИЗЈАВЉУЈЕ ДА СУ ИСКЉУЧЕНИ ЧЛАНОВИ ИЗА ЛЕЂА ПОКРЕТА ДОШЛИ У ДОДИР СА ПРЕТСТАВНИЦИМА РЕЖИМА 72
ДАНАШЊИ РАТ И СУТРАШЊИ МИР 73
ЗБОР ЈЕ ПОБУНА 89
ДРЖАВНОМ ТУЖИОШТВУ 95
ПОРУКА ИЗА РЕШЕТКИ 100
СТАЛЕШКИ ПАРЛАМЕНТ 104
ЗБОР И ПАРТИЈЕ 107
САРАДЊА СТАЛЕЖА 109
ШТА ЧИНИ ВЕЛИЧИНУ НАШЕГ НАРОДА? 111
АЛИ ТАДА ЋЕШ ТИ, МИЛАНЕ СТОЈАДИНОВИЋУ, БИТИ САМО РУЖНА УСПОМЕНА 117
ЗАШТО ОМЛАДИНА ПРИЛАЗИ ЗБОРУ? 117
КОБНА СМЈЕНА 119
НАШИ ДАНИ 122
ПОГОВОР 147
ПРИЧА О ШЕЋЕРУ 154
ДВА ПИСМА..... 182
ИДЕАЛИ САВРЕМЕНЕ ОМЛАДИНЕ 191
ЉОТИЋЕВА ПИСМА КНЕЗУ ПАВЛУ 210

РЕГИСТАР ЛИЧНИХ И ГЕОГРАФСКИХ ИМЕНА 236

ПРЕДГОВОР

ЉОТИЋ У ПРЕДВЕЧЕРЈЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

а) О монархији и монархизму

У политичкој философији Димитрија Љотића доминира органско схватање православне монархије. Она инсистира на значају породице за монархију,[1] јер она прва и права монархија, монархистичка тријада обухвата, поред породице, још и два стуба: Бог на коме се заснива монархизам и монарх без кога нема органског јединства народа. Заправо, у монархији, народ није ништа друго до једна јака, снажна и сложна домаћинска породица чија је глава-монарх-краљ домаћин. Али, како напомиње отац Митрофан Хиландарац, домаћинство и саборност треба да постану основе државно-народног и духовног препорода: „Први принцип је представљао вертикалу: Бог - домаћин васионе; Монарх - домаћин у држави; Отац - домаћин у дому... Други принцип је био хоризонтала која је повезивала народ кроз његове представнике у духовну и политичку заједницу која је била вођена договорно на Саборима... У саборности важи начело: „У истом јединство, у различитом слобода; у свему пак љубав”.[2]

Монархија схвата народ и суштински и формално као једну велику породицу у којој је монарх или краљ, отац свих њених чланова: „Онда, а то је каткад могуће, кад монарх заборави да је родитељ свију, престаје породични дух у народу, дух међусобног поверења, љубави, топлине и солидарности, а на његово место долази, или дух тираније или раслабљености, у коме води коло партијска обест. У том случају монарх постаје диктатор, тиранин - или лутка - играчка”.[3]

Мистични карактер православне монархије (православног монархизма) заснива се на схватању да док год у свету буде постојала православна монархија, „монархија у којој владар није лутка у партијско-парламентаристичкој борби за власт, него истински Отац народно-државног дома, дотле зло неће моћи да буде озакоњено, нити ће непријатељи Христови у коначном смислу преузети контролу над човечанством да би себи на чело поставили последњег међу овим безаконицима, наопаког господара у лажи и злу уједињене планете - антихриста”,[4] односно, излаз за православне народе је у поретку православне саборне сталешке монархије.[5]

---

[1] В. Димитријевић: „Подвиг цара мученика Николаја II” у: „Образ”, бр. 1. Београд, 1995, стр. 15; Ксенија Кончаревић: „Православље - самодржавље, народност”.
[2] Отац Митрофан Хиландарац: „Домаћинство и саборност”, у: „Образ” бр. 1, Београд, 1995, стр. 17.
[3] Наведено према: „Монархија”, у: „Нова Искра”, бр. 39-40, Београд, фебруар-март 1997. стр. 11.
[4] Владимир Р. Димитријевић: „Православни монархизам данас”, у: „Образ”, бр. 2, 1995, стр. 8.
[5] Консултовати: „Православље и политика”, „Градац”, Чачак, 1993, стр. 9-10.

О овом виду монархистичке идеје и могуће историјске реалности, Љотић је оставио више записа који сведоче о његовом истинском схватању монархизма. Љотић подсећа Србе да кад год су имали Краља, имали су и државу, а када га нису имали били су робови и зато је за Домаћина наш народ био и остао: „Отуда је за Краља у држави, - ни тиранина ни лутку, већ Домаћина. Не можеш ти учинити својим мудровањем да се он поплаши Краља и његове власти, јер се он плаши изнад свега друштва људског без власти, или, што је још горе, с више власти или многоначалија. Он је за једноначалије, јер домаћински гледа на државу”.[6] У писму Краљу Петру II, из окупиране Србије, датираном од 10. априла 1942. године, Љотић вели и то да борба са комунизмом „дозволила нам је, да поставимо јасно ознаке српског националистичког пута: Бог, Краљ, Домаћин, читав духовни, политички и социјални српски домаћински систем, као закон живота нашег народа с једне, а против теза комунистичкој борби с друге стране, борби против Бога, против Краља, против Домаћина. Ми смо знали да се национализам не слаже са окупацијом. Али, окупација није наш грех, а јесте наш крст и наше бреме. Окупацију су скривали они који су неразмишљено извршили 27. март - пуч - а затим му неразмишљено дали спољно-политичку боју...”[7]

Љотић ово пише у доба када, када се „на нашем унурашњем плану, дакле, врши се органско разбијање народа у питању најосетљивијем, у питању краља, који служи као сигурна застава јединства народног”,[8] надовезујући се на више предратних размишљања о суштини монархије и монархизма. Тако Љотић у једном писму Краљу Александру Карађорђевићу, послатом из Смедерева, 13. октобра 1922. године,[9] вели да је тадашњи монархијски облик „у смртној опасности и да му опасност не долази од спољних непријатеља, већ од начина на који Ви, Величанство, реагирате на прилике и неприлике око Себе...” из сасвим простог разлога: „Имам интимно убеђење да у монархијама, у којима је монархијски принцип достојно заступљен, ма како велике биле унутрашње и спољне неприлике, све на крају крајева буде добро. Јер монархије су баш у томе и биле од других облика државне управе што у свом приницпу носе клицу своје опширности: оне су засноване на јуначким способностима једне породице, која је наслеђем заинтересована да се о неограниченом бољитку државе стара”.[10] Управо ова домаћинска дужност огледала се, како је записао у писму Кнезу намеснику Павлу Карађорђевићу (датираном 30. августа 1940. године) у очувању духовне самосвојности; у спречавању разврежења зла, порока, лењости, расула, расипања, непоштења; у помагању развића добрих, честитих, верних,

---

[6] Димитрије В. Љотић: „Ми смо за Краља”, у: „Одбрана дела: II књига”, Минхен, 1990. стр. 230.
[7] Димитрије В. Љотић: „У револуцији и рату”, Минхен, 1961, стр. 382; Др Драган Суботић: „Затомљена мисао: о политичким идејама Д. Љотића”, Београд, 1994, стр. 108.
[8] Др Драган Суботић: „Затомљена мисао...”, стр. 112.
[9] Први пут објављеном захваљујући мр Гојку Маловићу, у „Новој Искри”, бр. 28, од марта 1996. године.
[10] Нав. извор, стр. 27

радних јуначких и нераспикућанских снага; у помагању одбрамбене снаге; у решавању свију свакодневних проблема које живот доноси заједници. У супротном пише Љотић, осети ли се код појединих од ових дужности „а тим пре код свију, да домаћин није хтео, смео или могао да дужности одговара, долази као последица веровања да је заједница као без домаћина, и да онај који ту дужност врши, ма са ког разлога, није на висини своје улоге. Одатле губитак угледа, а власт без угледа слаби”.[11]

Овде уочавамо и још једну димензију Љотићевог виђења монархије као саборне и патријархално-домаћинске утемељене на принципу једноначалија - владавине једног Оца у име добра читаве породице: „И поштовања такође. Породица је поштовала свога Оца, све породице поштовале су Краља, Оца народа, а сви они Бога Оца на небу. Поштовањем хијерархије тако је обезбеђен ред у целој згради друштвеног живота. Тиме је осигурана безбедност живота заједнице пред налетима спољних опасности сваке врсте и симфонија (сагласје) Цркве и Државе, у који је још Свети Сава уградио у колективни дух српског народа”.[12]

Уградивши средином 30-тих година у Основна начела и смернице ЈНП „Збор” и став о неприкосновености Краља у смислу: „Свака власт у држави мора бити потпуна и отворена. Иста таква биће и њена одговорност. Само је Краљ неприкосновен”, Љотић истиче активизам владаоца који је предодређен да руководи догађајима: „Краљ је неприкосновен, али у ствари није неодговоран. Њему нико ништа правно не може, али Краљ одговара историјски, а и фактички... кад постоји Краљ, онда он мора сам поправљати своје политичке грешке, сваки покушај поправљања политике од других лица, иако монархистички настројених, уствари је слабљење монархије. То, разуме се не мора бити још и више од слабљења, али то је довољно”.[13] У том смислу, у вртлогу грађанског рата у Србији већ 1944. године, када постаје очигледно да комунисти уз подршку великих сила, пре свега СССР-а и Енглеске, де фацто, детронизирају Петра II Карађорђевића и уставну парламентарну монархију у Југославији, Љотић се поново враћа овом проблему, истичући да Срби нису везани као народ, за једну личност, већ за један принцип - „Краљ наш, то је застава јединства и слободе наше”, уз снажну ограду према политикантском приступу грађанских политичара окружених око монарха у Лондону: „Краљу смо верни, али по законима који су потписали његови ПРЕЦИ, а на које је и он положио заклетву. Краљу се дугује послушност кад је у својој земљи и на свом престолу, а кад је

[11] Видети: „Љотићева писма Кнезу Павлу”, (б.г.), стр. 22-37. Ово писмо по први пут је објављено у недељном листу: „Наша борба”, бр. 1, од 7. септембра 1941; објављено и у: Др Драган Суботић: „Затомљена мисао...”, стр. 91.
[12] Наведено према: „Монарси против домаћина?”, „Нова Искра”, бр. 6, Београд, мај 1994, стр. 10-11.
[13] Нав.према: Димитрије В. Љотић: „Из мога живота”, Београд, 1938. год.

у иностранству, ми не знамо шта он зна о својој земљи, а још мање под каквим условима он издаје своје заповести и наређења”.[14]

Љотићево схватање монархије и монархизма,[15] знатно се наслања на идеје Шарла Мораса и осталих њему идеолошки блиских мислиоца. По монархистичкој доктрини утемељеној на доктрини Ш. Мораса власт владара је произилазила од Бога „јер су они од Бога”,[16] а чувени правник Глигорије Гига Гершић у „Летопису Матице српске” за 1884. годину, уставну монархију је видео само тамо „где је начело народне суверености признато као основа њена”. Краљ је истовремено морао да буде „филозоф и логичар и да као такав расуђује сваки чин правног поретка и догледности мисли,[17] уз ону прагматичну и надалеко познату мисао М. Драшковића: „Боље имати монархију са добрим монархистима, но, републику с рђавим републиканцима”.

Историјски посматрано, институција монархије представља у колективној свести и историјском памћењу национа, још од доба Немањића, најтрајнију установу, која траје све до наших дана. У доба петовековне османлијске владавине, особена аристократска вертикала, свест о државној и народној династији, преточена у народну песму, али и канонизована у крилу Цркве, имала је овај логични и очекивани завршетак у израстању народне династије у 19. веку, и то не случајно, из редова виђенијих србијанских породица и старешина, који су стали на чело народне, ослободилачке буне за национално ослобођење и ослобођење од стега феудалног поретка. Ипак, и поред институције народне династије, оличене у двема виђенијим породицама (Обреновићима и Карађорђевићима) читав нововековни уставни и политички развој Србије, почевши од 1804. године, прошао је у сталној дилеми о субјекту суверене власти, оличеној у вечитој борби о томе ко је суверен: Народ или Монарх?
Органска филозофија претпоставља и неке друге постулате (само на други начин ñ од либерално-католичких и протестантских) попут оних схватања Момира Николића, написаних у познатој (а за нашу јавност затомљеној) предратној књизи: „Грађанинов врт”, да теорија не поставља да је монархија једина добра владавина, другим речима она монархијско начело не сматра за апсолутно. Ако у политици уопште има апсолутних начела, „то би у овом случају могло бити само наследно начело. Монархија је међутим, један од два вида под којима се ово начело као основа владавине изразило у историји. Други вид је аристократска република. Монархија је наследна владавина једне породице не рачунајући изборну монархију, која је монархија само именом. Аристо-

---

[14] Д. Љотић: „Има ли иђе ишта добро да за Србина пише”, предавање одржано 13. марта 1944. године у Београду, у: Д. В. Љотић: „Позадина рата и њен господар”, Београд, 1944.
[15] Делове овог прерађеног одељка објавили смо својевремено под насловом: „Краљ Петар I Карађорђевић и институција уставне (парламентарне) монархије у Србији (1903-1914)”, у: „Српска политичка мисао”, бр. 1, Београд, 1995, стр. 7-25.
[16] Саво Дечанац: „Владалац и народ: Крунисање и Миропомазање Владара...”, Београд, 1887.
[17] Јова Матовић: „Мала студија о Краљу Владаоцу”, Београд, 1936, стр. 14.

кратска република је наследна владавина више породица. Највише дакле што би теорија монархије могла поставити, то је да се добра владавина мора заснивати на наследном начелу, што би значило да ван монархије или аристократске републике нема добре владавине.
Наследна владавина има три главна услова добре владавине. Наследност власти чини положај властодржаца тако високим и независним да интерес заједнице постаје и њихов интерес. Властодршци, да би владали у општем интересу, имају дакле само да правилно разумеју лични интерес. Ово последње је међутим, много више дано људима него потчињавање себе заједници. Али није довољно само да се ради у интересу заједнице. Потребно је и да се свака започета радња, која се обично протеже на време много дуже но један људски живот, изводи без скретања и прекида, да се оно што се почело јуче не напусти данас да би се прихватило сутра. Наследност власти, преносећи започету радњу, као породично предузеће са једних властодржаца на друге, осигурава ову сталност у гледиштима и напорима. Најзад, државник се не импровизује. Више но ма у којем другом занату, јер ниједан није сложенији, потребне су традиције заната, да се роди и васпита у средини која је дуго упражњавала занат. Наследност власти омогућује постојање ове расе државника, који су се још преко предака вежбали у занату, који се од најраније младости уче њему и који великој готовини коју затичу додају само свој принос. Монархија се не заснива на народном изјашњењу за њу. Она није поникла из избора већ из историје. Ако се каже да владалац влада и по вољи народној, народну вољу овде треба разумети другојачије но у случају изабране власти. Када се тиче монархије, народна воља није воља бирачког тела. То је воља народа у историјском развоју његовом, народа не као скупа савременика већ као ланца нараштаја, народа као једне одређене прошлости и будућности. Стога за монархију нема нико да се изјашњава у име народа, јер нико више од ње не представља народ у поменутом смислу. Извори права монархије даљи су и дубљи од изјашњавања савременика за њу. Не извире монархија из онога што се зове народна сувереност, него та народна сувереност постоји зато што је монархија један део своје власти пренела на бирачко тело, јер док постоји монархија важи уставно право њено, а по овоме, сагласно уосталом са историјским чињеницама, устав је уступак монархије.
Монархија увек има општи смер државе, и израз прилагођавање не би био овде тачан, толико је ово прилагођавање једновремено са променама у природи државе као целине”.[18]

Када су доследне овом духу, монархије „своју радњу на јединству заснивају на признању свих посебности и осигурању њихове равнотеже, јер представник заједнице у оном што јој је опште и трајно, знају да само тако делови могу дати пун принос целини; зидају ново на старом, јер и само дело наследност, знају да је континуитет снова, живота и развитка, а револуционарни скокови губљење времена и напора, ако нису и враћање натраг, да се и државе и народи и цивилизаије стварају

[18] Наведено према: М. Николић: „Монархија” у: „Нова Искра” бр. 35, октобар 1996. год.

постепено.[19] Када постоји монархија и осигура се пун утицај њен на челу државе, онда нема опасности за јединство од федерализма. Монархија је установа једновремено довољно јака и гипка да помири снагу целине са слободом делова, да оствари јединство у разноликости. Није опасност у федерализму већ у демократији. Када је на челу државе, место власти једног народног вође, раздробљена, зависна и нестална власт скупштинских влада, онда је опасна свака мера којом се дају слободе и омогућава развитак посебности. Зато што је демократији потребно највише притиска да би истерала најмање реда. Монархија је у стању да федерализмом ослободи снаге народне и ипак вођством једнога осигура јединство народа. Демократија централизмом угушује све посебности и ипак грађанским ратом странака разрива целину. Монархија је најслабија када је апсолутна, зато што она између ње и народа нема ничега. Она је најјача када је круна једног поретка слобода, када се јавља као судија међу самоуправама, када сваки бранећи своје право брани њу као чувара свих тих права".[20]

Монархистичка идеја се у међуратној Краљевини Југославији превасходно утемељила на идејама уставне, парламентарне монархије и француског типа парламентаризма и поимања демократије, мада је било политичара и хришћанских мислилаца, попут Димитрија Љотића, који 1922. године, у писму Краљу Александру опомиње: „Величанство, не само да нисте неодговорни, као што Устав каже; не само да сте одговорни за оно што сте, већ сте одговорни и за оно што само изгледа да сте, а што може бити, и нисте",[21] уз онај чувени усклик Д. Љотића, у писму Краљу Петру II из 1945. године: „Ми смо за Краља" Без услова и без гласања, јер се судбина на гласање не ставља. Ми смо за Краља.

Ми заиста верујемо да је истинита реч „по милости Божјој" коју наши краљеви стављају пред својом титулом, и зато као народ таквог краља хоћемо, па је зато сасвим на своме месту и допуна те речи „по вољи народној".
Ми верујемо да нам милост Божија даје Краља као заставу слободе и штити јединства - и да нам га даје у одређеној личности да нас ова представља, заступа и води, - и зато га примамо као народ свом душом својом.
Никад, од кад знамо за себе, нисмо могли разумети државу без Краља. Кад смо га имали, имали смо државу. Кад га нисмо имали, били смо робови.
Нама Краљ треба зато што је штит на земљи, међу људима, по људском уређењу и милости Божјој, сваког Божјег дела: вере и цркве, јединке и породице, народа и отаџбине и сваке слободе и правде.
Краљ, чудесни кључ свода народног!

---

[19] Исто. Упореди: М. Пуришковић: „Република или монархија", „Н. Видело", мај 2000. год.
[20] Исто.
[21] Видети: Мр Гојко Маловић. „Димитрије В. Љотић о Краљу и домаћину државе", „Н. Искра", бр. 28, Београд, март 1996, стр. 30-32.

Нема богоборства док је краљ на престолу. Немогуће је христоборство док Краљ не буде оборен. Отуда безбожништво није могуће док не успе рушење престола”.[22]
Заправо, реч је о органском поимању монархије која проистиче из православног утемељења на божанственој тријади: Бог - Краљ - Домаћин, чак и у преломним и најтежим тренуцима као 1944. године, када је у публикацији „Записи” (Београд, јануар-април 1944.) јасно истакнуто: „Наш став у томе питању одговара нашим схватањима. Ми смо монархисти по осећању и по убеђењу. Верни смо Краљу, јер га волимо и јер знамо да је Он застава нашег јединства и симбол наше слободе. Његова жена наша је Краљица. Женидбу нашег Краља примамо као стварност”.
За појам монархије у историји нашег народа, Љотићева органска мисао везује се и за схватање аристократије као одабране мањине, елите која се захваљујући својим моралним, радним духовним и осталим квалитетима уздиже изнад масе народа и предводи га. Реч је о споју врлина и датих својстава племенитог, често и наследног порекла, идеалног политичког облика, идеалне политичке заједнице, где је власт сконцентрисана у рукама најбољих, која влада већином на општу корист и добробит. Дакле, реч је о рационалном принципу управљања с једне стране и с друге - социјалног слоја који у средњовековној сталешкој структури друштва своју моћ црпе на основу наследног, патрицијског принципа, земљишног поседа власти и привилегија, а не на врлини, интелигенцији, која карактерише природну аристократију духа и морала.[23]

Ипак, све је започињало и завршавало се у различитим варијацијама на Аристотелово разликовање три основна државна уређења: монархије, аристократије и политеје, односно њихове супротности у виду тираније, олигархије и демократије, мада је нагласак био и остао на монархији као апсолутно најбољем државном уређењу, не искључујући ни значај аристократије. У овом смислу треба споменути и Монтескјеово разликовање републике, монархије и деспотије, уз ону максиму да без монарха нема племства, нити племства без монарха, али у уставној монархији са јасно утврђеним правилима политичке игре између владаоца и народа, односно, демократије (трећег сталежа - грађанства које 1789. године ступа на историјску позорницу), аристократије (законодавне власти) и монархије (за њу је одређена извршна функција).
Монархија није само вештачка, већ историјска и национална творевина која произилази из народа, сматрао је Шарл Морас и додавао да је поред француске, једино српска монархија права - јер произилази из народног корена. До тога сазнања је дошао радикалном критиком демократије и индивидуалистичког начела:
„- Шта је у суштини демократија?
- Демократија је супротно од монархије. Демократија значи народ који сам собом влада. Реч није тачна. Боље би било рећи демофилија. Кад

[22] Димитрије В. Љотић: „Ми смо за Краља”, 1945. год.
[23] Упореди нека искуства суседних земаља, на пример, у Румунији: К. Кодреану: „Мојим легионарима”, у: „Наше идеје”, бр. 1, Београд, јун 1993. год.

се каже да су савремена саобраћајна средства јефтина и да су она на дохвату целог света, није тачно казати да је то један демократски феномен; то је демофилска појава. Демократија значи сувереност народа: неколико милиона народа владају самим собом. Демократија значи и једнакост. Напротив, монархија се не усправља по неком који је одједаред дошао с улице. За нас је монархија пре свега и више свега наследна. Она произилази из дна француске историје, она извире из дна француског народа. Француска је везана за монархију, јер је монархија повезана са целом француском историјом и са француским народом. У Европи постоје само два случаја где монархија долази из народа, излази из нације и где она није вештачко уређење већ искључиво и чисто историјска творевина. То је случај Француске и Србије. И Обреновићи и Карађорђевићи долазе из народа, извиру из народа и идентификују се историјским смислом нације, народа и земље. Напротив, код осталих народа, монархије су туђег извора. Хохензолерн-у су швапског порекла, Хабзбурговци - француског, Савојска кућа такође - француског, док су, рецимо, северне монархије, углавном, све немачког или француског порекла. Руска царска кућа била је, углавном, немачког порекла. Права монархија произилази из народног корена; није вештачка, већ чисто историјска и национална творевина”.[24]
Суштину православно-органске монархије ваља тражити у томе да су власти Богом установљене, да је коренити извор власти и сили у држави сам Цар царствујући и Господ господствујући, тако да и „сама титула наследних владалаца проистиче од Бога и Божјег открића. Особито је свештено-царско-краљевску власт осветио и на највиши степен узвисио Господ наш Исус Христос, цар неба и земље, чијем царству неће бити краја. Лице, које је заоденуто у држави врховном влашћу оно је више и најузвишеније од других државних чланова. Срце је царево у рукама Божјим”.[25]

Исто тако, за Србе је двоглави орао знак доброга римства и доброга јерусалимства (римство = христијанизован римско право; јерусалимство = православно свештенство Новог Израиља без папских претензија на земаљску власт), а првог двоглавог орла у нашој историји представљали су лично Свети Сава и Свети Стефан Првовенчани који се у историји никада нису међусобно гложили, већ су биле у сагласју јер: „Сви Срби су племићи уколико се држе своје славске иконе. Она је грб породичнога племства сваког српског дома. Наш породични светац је небески аристократа, који нас својим примером води у Јерусалим Небески. Краљ се не може вратити ако се ми не вратимо Богу. Подножје трону краљевском - то је поштен народ хришћански. И наш сељак као и шпански може рећи: „Наш краљ није племенитији од нас. Он је само богатији и одговорнији”. Имати династију, то значи имати велико духовно благо. То је овоплећено највише племство нације, залог светле

[24] Н. Берђајев, Ш. Морас, Ђовани Папини: „Десна Европа”, Велвет, Београд, 1994, стр. 34.
[25] Епископ Жички Сава Дечанац: „Владалац и народ: Крунисање и миропомазање владаоца дужности његове и народне”, Београд, 1887, стр. 2; Видети: Тодор Кујић: „Облици личне власти”, Београд, 1994, стр. 172-180.

будућности као златни крст на круни царској. Тај крст указује правац, духовно васкрсење нације на земљи кроз православље, витешко поштење и повратак династије Карађорђевића на престо”.[26]

У православном духу, монархију је могуће поимати и као аристократску заједницу чији је телесни заштитник монарх: „Питање монархије своди се, дакле, на питање аристократије и аристократизма (елитизма)... У монархији је битна аристократија, јер је она могућа и без монархије; а монархија без аристократије није могућа; било би смешна, жалосна, можда и трагична карикатура. Јер аристократија (или елита како се данас каже) није само украс монархије, него и највиша вредност монархије, тј. вредност којој је подређена и сама монархија. Мада монарх може бити демократ, суштина монархизма (монарха) није у демократизму, него у аристократизму...[27]

Хармонија државе и цркве дефинисана римским правом (иначе историјски реализована у доба Немањића - због чега је ова династија и светонародна), који отеловљује монарх „није међутим, нека смишљена и срачуната, добро одмерена, рационална људска творевина, него је могућа само као благодат Божја, као света тајна; настаје и јавља се само у литургијском (и монашком) животу Цркве као свете тајне. Круна и престо су живе установе те свете тајне, а монарх је Богом одабран да буде хармоничан и сила Небеска хармонија између Цркве и државе. Хармонија, дакле, може да настане само у Цркви, као света тајна Цркве: исто онако како је човек крштен или како се причешћује. Само у томе смислу је, од Светог духа, монарх „по милости Божијој”. А „по вољи народној” монарх може да буде та хармонија само уколико се и сам народ јавља као Црква, тј. као сабор који је Црква. Тако се народ јавља у Владимировом крштавању Русије. Тако се јавља на саборима Светога Немање. Тако на Жичком сабору Светог Саве, народно-црквеном сабору... ВАСКРС СРБИЈЕ, која васкрсава у појави српског саборног народа, у мистерији народно-црквеног сабора; народ се јавља као Коло (литургијски кор, виши од грчког трагедијског), а тумач монархије би морао бити лик патријарха који би нас подсећао на Игумана Стефана? То је небеско царство до којег није у стању да се уздигне данашња рационалистичка интелигенција у свом (данас вулгарном, приземном) схватању монархије као политичке установе!”[28]

У овом, органско-православном смислу, веома су интересантна размишљања већ спомињаног Момира Николића који сматра и то да је бесмислица када се социјални монархисти, зато што истичу важност владалачке власти, оптужују за апсолутизам јер „они траже монархију ограничену у највећој мери у свему ономе што строго не спада у надлежност средишне власти. Ако они хоће да старање о спољашњој сигурности и унутрашњем реду предаду у владалачке руке, стога што су

---

[26] Епископ Данило (Крстић): „О православној монархији”, у: „Градац”, бр. 110, Чачак, 1993, стр. 9-10.
[27] Жарко Видовић: „Срби у Југославији и Европи”, Београд, 1994, стр. 210.
[28] Исто, стр. 191-192.

за та два посла то најспособније руке, сав остали живот заједнице они изузимају из прве надлежности владаочеве. Они траже монархију ограничену породичним, верским, просветним, позивним, општинским, среским, покрајинским самоуправама. У тој заједници где ће се једна неприкосновена слобода граничити са другом, једно право које има извор у себи престајати где друго почиње, владаочева улога своди се на одржање равнотеже, склада, јединства. Једно такво уређење може се, погрешно, назвати анархијом: али се оно, ни погрешно, не може назвати апсолутизмом. Обнова коју они траже има да се изврши под председништвом владаочевим, али она у истој мери захтева и поменутог грађанина. Стање у којем би једновремено постојали моћан владалац и слободан грађанин може доћи само као плод сарадње ова два чиниоца". Исто тако, М. Николић вели и то да је: „Мера главна врлина устава и државника. Никада без осећања мере нећете написати лепу песму, али ако га немате, не можете донети ни добар закон. Монархија је привукла извесне духове пре свега тиме што им се јавила као владавина која има највише услова да буде високо дело мере, плодна равнотежа власти и слободе.

Демократија, када прима монархију, прима је из опортунизма и не признаје да може бити начелних разлога који је оправдавају. Познато је иначе да демократија није нимало надахнута овим похвалним релативизмом када се тиче њених установа.

Када год се у демократији тражи монархија онде где она не постоји, јачање владалачке власти онде где она постоји, демократија диже узбуну на апсолутизам. Колико је ова узбуна искрена, она потиче отуда што је демократско схватање власти апсолутистичко, јер по томе схватању власт је усредсређена у једном носиоцу, те демократија замишља монархију по својој слици и прилици, односно сећа се апсолутне монархије од које је и наследила своје схватање власти.

Монархија се под демократијом може одрећи свих права, свих одговорности, свих дужности. Али ако не жели да се одрекне себе, мора одлучно задржати једно; своју прву надлежност у питањима војске. И спасавајући војску, она спасава битно, јер даје земљи времена да читава сачека унутрашњи препород.

Монархија као установа има само један озбиљан недостатак. То су малолетства, могућност да владалац умре пре но што наследник може прихватити државу.

Владаоце нико није измислио ни установио, да би могао место њих измислити и установити нешто друго. Они су толико у природи ствари да се не зна ни када су ни како су постали. Зна се само да откада има људских стада има и њихових пастира. Онде где нема политике дома, већ владалац има своју политику, ту још нема монархије. Та политика дома, то је све преимућство монархије, чија је суштина у том продужавању једног истог дела. И најобдаренији владалац добија више од дома но што му може дати. Ако је личност јача од дома, то је онда доба оснивача, када ће монархије тек можда бити. Због те неизвесности сви оснивачи и чине утисак пустолова.

Политика владаочева а не дома може имати све врлине сем оне главне: сигурност, сведочанство прошлости да је добра. А све што нема те си-

гурности остаје, докле год не успе пустоловина и противно је монархијском духу, који је дух домаћински”.[29]

Богословско-православно виђење монарха и монархије, полази од три највеће вредности српског народа: Прва је вредност Бог. Друга је вредност Краљ. Трећа је вредност Дом. Како вели Николај Велимировић: „Краљ је миропомазаник Божји. Он је главни носилац власти у држави. Као слуга Божји он влада по милости Божјој. Он је јемство јединства државног. Он је јемство правде и правице за све грађане своје. Он је симбол реда и поретка и сигурност у земаљском царству, које је ликом вежбања у свим хришћанским временима, које су услов за грађанство у царству Божјем, небеском и вечном”.[30] За трећу вредност, Дом, епископ Николај сматра: „Дом је домаће огњиште, светиња брака, породица. Дом је основна ћелија народне кошнице. Домаће огњиште је веза са претцима, са прошлошћу. Светиња брака је закон Божји. Породица је закон среће и веза са будућношћу. Огњиште, које се не гаси, гроб који се не заборавља; колеква која утврђује наду на будућност - то је дом Србином”.[31]

Домаћински светосавски систем код Срба заснован захваљујући Св. Сави,[32] имао је за позитиван резултат одсуство борбе између цркве и државе управо зато што је „први и највиши монарх света јесте Бог. На Њему се заснива сваки монархизам. Без Њега се не може замислити а камоли остварити јединство у свету.

Монарх државе у историјској свести свих народа, а особито у свести нашег народа јесте краљ. Без краља нема јединства народа. Има само привидног, које се брзо и под најмањим потресима изнутра или споља разбија. Зато је краљ или монарх жива и једина идеја пуног народног јединства. Ми знамо да поред монархије постоје и да су постојале у историји републике разних видова. Било је случајева да су неке од њих постигле добре резултате на пољу државотворства. Али ови резултати никада нису били последица извесних чисто републиканских начела, већ, напротив, последица монархистичких начела којих су се дотичне републике држале. У ствари, њихов је живот тада текао правцем монархистичког принципа, у коме се целокупно друштво спонтано развија у смислу органске повезаности и јединства заједнице. Основна предност наследног монархистичког система над изборном републиканском је у томе што монарх нема потребу да се удвара бирачима ситним, често по државу и штетним уступцима јер њихова власт није одговорна гласачима већ је одговорна пред Богом, историјом и народом. Када се говори о монархији као облику владавине, никад се не мисли на монарха као јединку, већ на династију, породицу којој припада, у којој је он само један у низу владара. Монархија, односно династија

[29] Исто.
[30] Николај Велимировић: „Три највеће вредности српског народа”. у: „Жички венац”, Издање Жичке евангелске акције”, Битољ, 1936. год.
[31] Исто.
[32] Видети: епископ Николај Велимировић: „Српски народ као Теодул”, Сабрана дела, књ. V, Диселдорф, 1977, стр. 660.

обједињује у себи прошлост, садашњост и будућност, јер интерес једног народа није прост збир интереса тренутно живих чланова тога народа, већ се на броду народном, којим руководи монарх, налазе и гробови наших предака и колевке наших потомака. Једино монарх обједињује народну свест која би се могла изразити речима да ми своју земљу нисмо наследили од наших предака већ смо је позајмили од наших потомака. У монархистичкој тријади тећи стуб је породица. Она је необилазна и незаменљива. У њој се једино садрже сви елементи на којима се може заснивати, развијати, одржавати и напредовати свако друштво. Монархија схвата народ и суштински и формално као једну велику породицу у којој је монарх или краљ, отац свих њених чланова. Онда, а то је каткад могуће, кад монарх заборави да је родитељ свију, престаје породични дух у народу, дух међусобних поверења, љубави, топлине и солидарности, а на његово место долази, или дух тираније или дух раслабљености, у коме води коло партијска обест. У том случају монарх постаје диктатор тиранин, или лутка - играчка. Но такве монархе народ нити жели нити воли. Да би их волео и гинуо за њих, он пре свега тражи да у њима види очеве нације".[33]

Васкрсавање монархије пре свега, као саборне, православне државне, српске власти подразумева органску државу у којој иако постоје супротности интереса „постоји и спроведен је до највеће мере, као и у органском животу, принцип солидарности - а не борбе",[34] као и принцип националне и социјалне државе, дакле, органске природне националне државе са својим природним, исконским органима и сталежима: „Али да би једна држава била стварно национална и народна држава, у њој се искључује потчињавање једног сталежа другоме, а то ће бити онда када у држави постоји Домаћин који је поникао из домаће средине (као што у васиони постоји домаћин - Бог, а у породици и задруги отац породице и домаћин задруге), када у држави влада брига за општи интерес, за заједницу, када државом влада национални-народни дух поштовања традиције и морала, када се за подлогу економског богатства државе не узима злато него стваралачка способност, рад целе нације. Таква држава која садржи поменуте елементе јесте национална држава".[35]

У породици, а шире и организованој заједници - држави, домаћин је оличење власти, носилац ауторитета, особени: „Живи образац за животно подражавање и углед. Он је морална основа заједнице, она снага која свему одређује одговарајуће место и сваког поставља тамо где треба да буде. Он је темељ оног партријархалног живота нашег који је једини био кадар да створи и васпита оне чврсте, челичне карактере, који су се јављали у српском народу..."[36]

---

[33] Наведено према: „Нова Искра", фебруар-март 1997. год.
[34] Д. В. Љотић: „На други приговор", 1935. год.
[35] Слободан Љ. Недељковић: „Национална држава", у: „Наша борба", бр. 30, 29. март 1942. стр. 8.
[36] Ђоко Слијепчевић: „Домаћински принцип", у: „Наша борба", Београд, бр. 36, 10. мај 1942, стр. 3.

Наиме, органска мисао негира схватање друштва као скупа појединаца, гомиле, или, пак, организоване заједнице,[37] јер је заједница примарна, а скуп и гомила су изведени облици људског друштва, при чему је породица основна ћелија друштва,[38] пошто „Породица, чврста, обезбеђена, способна за стваралачку мисију, мора постати циљ и око ње се морају све акције груписати".[39]

Дакле, породица, а и шире и држава, тражи и захтева домаћина и старешину, при чему заједница не може без старешине коме је управљање - такорећи занат: „Наш народ пре свега у друштву види потпуну хијерархију. Он не зна за човека који није никоме потчињен. Сваки човек има свога господара јер само Бог нема господара. Према томе у природи нема невезаних јединки, хијерархија је потпуна све до Бога који је домаћин васионе".[40]

Овај природни, божански ред ствари, многи аутори либералне провенијенције покушавају да оспоре. Наиме, поучени искуствима западних апсолутистичких монархија, веле да је реч о самодржављу, личној власти монарха, заборављајући да је код Срба итекако усађен домаћински принцип који има и значење да достојни домаћини, даровити људи и способни у свему, људи од реда, пожртвовања и прегора за заједничку ствар, људи од хришћанске љубави за друге у свој род, „никада се у Срба нису бојали ауторитета и у ауторитативности нису видели сметњу за свој успон и долажење до изражаја својих стварних вредности и способности. Напротив! Начело реда у ауторитетима и ауторитативности у вршењу одређених дужности било је од вајкада у Срба услов за напретком, снажење и достизање славом и народним благостањем овенчаних година српских држава".[41]

Наша међуратна монархистичка мисао, поред политичко-акционе сфере, (ту мислимо, у првом реду на политичке странке које су биле изразите монархистичке оријентације, попут Народне радикалне странке, Југословенске националне странке, Југословенске радикалне заједнице, Југословенске народне странке („борбаши"), Југословенског народног покрета („Збор"),[42] била је итекако окренута и монархистичким идејама француског мислиоца и политичара Шарла Мораса (1868-1952) и његове „Француске акције". Реч је о конзервативној грађанској интелигенцији која је усвојила вредности и погледе француске кон-

---

[37] Видети: Милосав Васиљевић: „Човек и заједница: Основи савремене социологије", Београд, 1943, стр. 45-46.
[38] Исто, стр. 141-143.
[39] Др Стеван Иванић: „Дом - породица", у: „Наша борба", бр. 34, Београд, 1942, стр. 2.
[40] М. Васиљевић: „Човек и заједница...", стр. 360.
[41] Рад. Павловић: „Ауторитативност је српско начело", „Наша борба", бр. 43, Београд, 1942, стр. 9.
[42] Видети: Бранислав Глигоријевић: „Парламент и политичке странке у Југославији: 1919-1929", Београд, 1979; Тодор Стојков: „Опозиција у време шестојануарске диктатуре 1929-1935", Београд, 1969; Фердо Чулиновић: „Југославија између два рата", I-II, Загреб, 1961; Т. Стојков: „Влада Милана Стојадиновића", Београд, 1985; Мира Радојевић: „Удружена опозиција 1935-1939", Београд, 1994.

зервативне традиције (настале поред осталог и као одговор на бруталности и насиље у француској буржоаској револуцији), пре свега, Жозефа де Местра (1753-1821), Луја де Боналда (1754-1840), Мориса Бареса (1862-1923), Ле Плеја, Фистела де Куланжа и других, који су истицали темељне вредности: национализам, монархију и веру (капитализам). Указивали су пре свега Ш. Морас - на погубни утицај индивидуализма, револуције, демократије, парламентаризма, републиканизма и других нововековних новотарија на духовни и друштвени развој народа. Морас је то показао на примеру Француске, односно „националног краљевства које се састоји из следећих елемената:

1. У наследству власти, стоји у њеној снази и у трајању, које су паралелне са снагом и са трајањем нације;
2. у уништењу парламентаризма, које је инкомпатибилно са слободом и одговорношћу шефа државе, и
3. у територијалној, административној, професионалној, народној и религиозној децентрализацији.

Монархији је Морас придавао велики значај, и доказао је да човек може бити монархиста и по разуму, а не само по осећањима. Постоје рационални разлози, разлози основани на науци и на искуству који иду у прилог савременим монархијама, а не само сентиментално осећање или династичка вредност". Није Монархија потребна монарсима, већ је Монархија потребна народима".[43]

У вези са монархијом и монархизмом, ваља се осврнути на Љотићево поимање власти, треба проговорити и о његовом вршењу ауторитета, који се често, некритички, али и злонамерно приписује стању насталом после 6. јаунара 1929. године, кроз синтагме о „диктатури", односно, „облику личне власти Краља Александра". А истина је сасвим другачија. Ауторитет, сматра он, потиче из "способности и моћи једног човека да уреди извесне односе из његове храбрости и одлучности, из поверења и угледа које ужива код других људи, из брзе решљивости у сваком моменту и обезбеђеног успеха за све веће потхвате, из моћи предвиђања и предупређивања, из способности правилног просуђивања и процењивања људи и догађаја".[44]

Ауторитет не може створити ни сила, сматра Љотић и додаје: „Употреба силе без ауторитета - назива се насиље. Али ауторитет ствара свога носиоца оном силом којој се свесно и добровољно подвргавају милиони. Ауторитет човека без ауторитета не ојачава се људима сличних својстава, па ма их и на стотине било".[45]

Политички ауторитет претпоставља и велико поверење најширих слојева народних, да је политика коју носи и води тај политичар најбољи пут ка народном обезбеђењу и унапређењу, пошто „он тражи високу

---

[43] Владислав Д. Стакић: „Монархистичка доктрина Шарла Мораса: Основи француског поретка", Београд, 1939, стр. 305.
[44] Димитрије Љотић: „Ауторитет", „Отаџбина", бр. 35, 28. октобар 1934. год.
[45] Исто.

моралну вредност и жртвовање свих личних интереса. Ауторитативан политичар жртвује и свој живот циљу који је поставио, општи заједнички интерес њему је изнад свега. Зато је и био херојски Краљ Александар велики ауторитет. Зато је и пошао цео народ наш за њим 6. јаунара 1929.”.[46]

Љотић је у овом тексту по први пут проговорио и о идеји „органске Југославије”, о органском провођењу програма од 6. јаунара напоменувши да „тежимо не привидном већ стварном духовном уједињењу. Ми тежимо и боримо се за органску Југославију, за искоришћавање високих моралних вредности нашег народа, за одухотворење велике националне мисли коју је Краљ Александар тако дубоко схватио”.[47]

Објашњавајући зашто постоји органска нераскидива веза, заправо, органски нераскидива не само веза већ и органско рационално, али и ирационално, мистично, апофатичко, јединство између благочестивог народа и краља, Љотић у тексту: „Краљев рођендан”, (објављен је у листу „Нови пут”, бр. 32, 11. септембра 1938 године), вели: „Да! „Велика је то тајна”: Веза Краља и Народа Његовог. То се разумом и рачуном објаснити и доказати толико и не да, јер најдубље и најосновније ствари исто тако не могу се разумети и рачуном објаснити, па ипак постоје. Али се душом и срцем може схватити, - као и све оне највише и најосновније ствари кроз које и помоћу којих човек живи.
И то народ осећа. И зато се пред Величанством Краља и невиношћу детета тако узбуђује. И зато народна душа везује толике наде данас баш за Краља, који је још дете, а чија су плећа већ унапред означена за огромни државни терет и чело унапред припремљено за дубоке бразде што му света служба његова доноси.
У свим невољама данашњице, осећамо у овој мистичној вези народа с Краљем извесно умирење”.
Монархиста, а уз то и Југословен, Љотић је трагичне 1934. године, означио Отаџбину и Краља за две драгоцене вредности које ваља чувати и неговати: „На прво место долази Отаџбина, јер јој и Краљ служи. И зато са страхом примите трагичну смрт Краљеву, као опомену онога који управља судбином света. Он нам је узео Краља, да би нас опоменуо да чувамо Отаџбину. Узео нам је оно мање, да би нас опоменуо да савесније чувамо веће”.[48]

За последње речи Краља Александра, „Чувајте Југославију”, Љотић је пророчки 1934. године, закључио: „То је глас обавештеног, најбоље обавештеног. Нека добро пазе шта раде, па чак и шта мисле. Нека буду верне слуге у истинској служби. Нека у власти не траже себе и своје интересе”.[49]

---

[46] Исто.
[47] Исто.
[48] Димитрије Љотић: „Од нас самих - пре свега”, „Отаџбина”, бр. 37, 11. новембар 1934. год.
[49] Исто.

Истицао је и то да су убице Краља Александра имале двоструки циљ: „Склонити једну изузетно јаку личност која се све више показује као несавладљива брана народног и државног јединства.
Склонити истовремено личност која васкрсава и искоришћује старо балканско јединство под новом девизом Балканског споразума”.[50]

Из Љотићева пера се другачије тумачио и 6. јануар 1929. године. Истицао се значај очувања Југославије као и успостављање новог економског уређења на органским основама. То је захтевало нову организацију и солидаристичко активирање најширих слојева народних у изграђивању новог привредног поретка и новог политичког стања. - Напослетку у целом овом изграђивању није могло бити успеха, ако се не би створила у народним масама нова свест и нова воља - писао је Љотић и додавао: „Ово да створе, суђено је и могућно је само људима високе моралне јачине, дубоког осећања дужности, великог схватања тешкоћа, непомирљивим и неодступним од високо постављеног циља...”[51]

О Марсељском атентату, 1934. године, Љотић вели и то да је био последица пророчке и визионарске Александрове спољне политике „с једне стране последица жеље за ревизијом Уговора о миру, и с друге последица страха од балканског зближавања и балканског јединства”.[52]

Мучко убиство Краља Александра од стране усташа, потпомогнутим од Италије и Немачке, је имало за циљ да се омогући разједињење Југославије, спречи балкански мир и зближење народа и држава са овог простора. Смрћу нашег краља „непријатељ је рачунао да се томе своме циљу знатно приближио. Он је могао рачунати да са својим делом убијства може да ликује. Нема више те изузетне величине која у својој личности тако моћно сједињује херојску вољу са изузетном проницљивошћу и широком интелигенцијом, а која поред тога својим рођењем и дотадашњим историјским заслугама ужива тако дубоко поштовање и оданост. С те стране, заиста, непријатељи наши могу и да ликују”.[53]

Краљ Александар је боље и дубље, од других, срцем и душом Домаћина, схватио трагичну коб југословенских народа, „видео је до дна његову историју”, разумео да је сва трагика дошла отуда што разједињена племена нису у стању на балканској ветрометини да очувају своје државне творевине: „И да је зато цела народна историја - и бугарска, и хрватска, и српска - само низ почетака, са сјајним успоном и брзим сломом, - док словеначка није - из истих разлога ни стигла да се створи. Хтео је да будућност буде боља од прошлости. Видео је да то може бити само кроз Југославију.

---

[50] Димитрије Љотић: „Промашени циљ”, „Отаџбина”, бр. 34, 21. октобар 1934. год.
[51] Димитрије Љотић: „Наш став”, „Отаџбина”, бр. 35, 28. октобра 1934. год.
[52] Димитрије Љотић: „Поводом смрти једног хероја”, „Отаџбина” бр. 33, 14. октобар 1934. год.
[53] Исто.

И ако чист и најчистији Србин он је имао снаге да свој снажни српски осећај укроти, - он је жртву прву и највећу принео Југославији и тако јој заиста постао отац и творац.
Да ли би други ко - с правом се питамо - имао смелости да име Југославија држави да, осим њега? А име у вишој стварности није обична форма, већ означава духовни изражај бића.
Није он био усхићен делом. Видео је и он, боље од многих, многе неправде, многе ругобе”.[54]

И заиста политички догађаји, све до наших дана, на овим немирним, балканским просторима, сведоче у визионарство Љотићевих идеја, али и потреби васпостављања монархије и духовној обнови нашег раслабљеног народа и државе.

б) Три писма Кнезу Павлу из 1940. године

Суочен са раслабљеношћу међуратне Краљевине Југославије, Љотић је 1940. године, непосредно уочи Другог светског рата упутио три писма Кнезу Павлу, молећи да предузме све што је у његовој моћи да би се спасла држава и сачувао народ.
У Првом писму Кнезу Павлу, од 22. фебруара 1940. године, Љотић износи да само „сложан Балкан, или део Балкана, може да парира опасности”, док је садашња наша балканска политика, „добра у начелу, није енергична и одређена, и задовољава се привидношћу, која ће при првом потресу да се претвори у бедно разочарање.
Уздати се у евентуалну помоћ Англо-Француза значи доживети нови и већи слом од оног 1915. године.
Треба их ценити само у односу на Совјете и Финску”.[55]

За разлику од међуратних политичара, Љотић је указивао и на чињеницу да је и „сама идеја монархије у кризи. И не толико монархије, колико династије. Ова се налази у дефанзиви с малим бројем бранилаца”, јасно изрекавши и следеће: „Југославија је у распадању”.[56]

По виђењу Љотића, два су била узрока овој слабости: „српски и хрватски грех. Срби су окренули леђа својим вековним идеалима: чојству и јунаштву. Хрвати су пљунули на Југославију. Против та оба узрока ваљало се борити. Место тога, та два греха су направила споразум 26. 8.
Монархија се дуго борила против споразума, али не онако као што је требало. Покојни Краљ је много учинио у борби против хрватског греха, али није ни мало против српског греха”.[57]

---

[54] Исто.
[55] Димитрије Љотић: „Писмо Кнезу Павлу Прво писмо”, у: „Сабрана дела”, књ. 1, Минхен, 1981, стр. 204.
[56] Димитрије Љотић: „Друго писмо Кнезу Павлу...”, исто, стр. 205.
[57] Исто.

Љотић пише Кнезу Павлу и то „да су се у ствари престо и држава ослонили на Др. Мачека и Хрвате;
да по „споразуму” они држе све у бановини а у осталој држави имају највећи утицај, преко појединих ресора и владе, и преко националних мањина које се све више њима обраћају и групишу око њих;
да се они „споразума” не држе: нису обезбедили мир и безбедност, нарочито не онима који нису њихови једномишљеници; да шире свој утицај преко граница бановине позивају у помоћ националне мањине против Срба, уверени да ће им то помоћи да остваре Хрватску од Суботице до Котора са Босном; стварају своју војску; мешају се у спољне послове; неисправно се понашају, једном речју, према држави, монархији и династији;
да се све јасније испољава њихова тежња за „државношћу” хрватском, - тежња која ће се завршити цепањем;
да у самој Хрватској Др. Мачек и Шубашић постају све слабији, и да ће радикални левичари и десничари сву снагу да им преотму;
да код таквог стања ствари представља непоправиву заблуду веровати да ће хрватске масе вршити своју дужност у случају опасности;
да ће је, напротив, искористити да нам приреде пораз или још тачније слом”.[58]

У другом писму од 30. августа 1940. године, Љотић исправно процењује да чим се сврши са Румунијом, „доћи ће на ред Грчка, а потом Југославија. Питање њено поставиће Италија, Бугарска и Мађарска (ова последња у најслабијој мери).
По свој прилици то треба да буде у октобру месецу. Немачка свакако није томе рада. Али с једне стране обавезе према Италији и донекле Бугарској, а с друге стране слика наше слабости и расула не даје јој снагу да то питање отклони или одложи.
Совјетија то очекује. Она добија у сваком случају, а највише ако због тога дође до рата на Балкану”.[59]

Исто тако, Љотић је одсликао и духовно стање времена у смислу да „немамо свог стила. Нисмо своји. А само оригинали имају право да постоје и снаге да се одрже. Губљење духовног оригиналног лика знак је блиске пропасти”.[60]

Оцењујући да је у Југославији поприлично одмакао процес бољшевизације, како јасно пише: „Бољшевизирамо се на велико”, односно, „Али ми се не бољшевизирамо само идеолошким, бољшевизирамо се органски”, Љотић оптужује и Кнеза Павла: „Више сте Ви учинили за бољшевизирање Југославије, Височанство, него Јосип Висарионовић-Хугашвили, звани Стаљин. Данас све лудује за „Русијом”. Држава му је дала пример. Признање које сте учинили, схваћено је као признање совјетије Русијом, и признање свију заблуда комунистичких - истином, свију злочина - врлином.

---

[58] Исто, стр. 206-207.
[59] Исто, стр. 210.
[60] Исто.

Ваши министри, штампа, највиши функционери ударају у намигивање „братској” Совјетској Русији. То је бедно и глупо, али одатле грешни народ црпе уверење да је све то истина, и Стаљин је данас популарнији од Краља, или од самог руског цара Александра I за време Карађорђа”.[61]

Љотић даје и другачије тумачење „споразума” из 1939. године, којим је Мачек постао главни фактор, а не Круна, јер Круна налази да је Мачек неопходан.
Мачек ту власт употребљава на повећање самосталности Хрватске, с једне стране, и на спречавање сваке потребне, стога, начелне, општедржавне и општенародне политике, с друге стране.
Па ипак, све то, и баш зато, гура хрватске масе или Павелићу или Стаљину, даље од Мачека, а сви заједно одвајају Хрватску даље од Југославије”.[62]

Љотић је пророчки видео да ће се југословенска војска „расути”, а Хрвати су „главни елеменат расула у војсци. Никакви палијативи за заваравање, за самообману не помажу. Војска која не сме да да бојеву муницију војницима, показује најбоље своју вредност.
Овоме треба додати: да су и духовне болести заразне, да то прелази редом и на оне који су у прошлости показали своју вредност. Министарство и генералштаб то виде, али стоје немоћни”.[63]

Имајући у виду катастрофално стање у војсци и држави, Љотић је предлагао и могући пут изласка из кризе. Он је обухватао тражење новог, духовног пута, како пише „наћи духовни пут свој и поћи чврсто њим.
То мора бити наш пут духовни: ни немачки, ни талијански, ни енглески, ни француски, а најмање бољшевички.
Духовни пут наш то је пут којим је Српство дошло до Југославије. Ми се морамо вратити на тај пут, не напуштајући Југославију, јер ће Срби бити расути и раслабљени, а ко ће је онда чувати, кад духовни путеви хрватски и словеначки и бугарски, нису ни довели до Југославије.
Зато само чувајући тај пут и тај живот духовни, ми можемо сачувати Југославију. Без тога Југославија мора пропасти. Тим се она једино може спасти”.[64]

Исто тако, Љотић вели да треба пресећи „пут бољшевизацији и расулу”, а ваља престати са хрватским експериментом.
Разлоге за ово, видео је у томе да „хрватске масе нису задовољне са „споразумом”, он нема више никаквог разлога да постоји. Он је дат због њих. Оне одлазе од Мачека баш због њега, и он им обећава нова проширења „споразума”, која се не могу дати”.[65]

---

[61] Исто, стр. 211.
[62] Исто, стр. 213.
[63] Исто, стр. 213.
[64] Исто, стр. 215.
[65] Исто, стр. 216.

Предлагао је и преустројство југословенске војске, све ради очувања јединствене југослсовенске државе. Тражио је формирање оперативне војске. Основа оперативне војске мора бити „овај елеменат: православни Срби из Србије, Црне Горе, Босне, Херцеговине, Војводине, Лике, Кордуна и Далмације и арнаути - размештени у засебним јединицама под својим именом.
Никакви обзири не смеју спречити или одложити ову меру, јер је без тога духовно стање непоправљиво у војсци.
Остали људски материјал употребити за позадинску службу, радне чете, службу рада”.[66]

Поред војних, Љотић је предлагао и крупне економско-социјалне мере, али, тражећи да „Круна узме иницијативу за народни и државни спас. Било би одиста за осуду да се сад нађу људи који ће Круну ма каквим обзирима моћи задржати. Не велим да се неће наћи саветника који неће заустављати: али не верујем да ће Круна смети те саветнике да послуша”.[67]

в) Спољна политика Југославије и Збор

Спољно-политичке концепције базирале су се на Основним начелима и смерницама ЈНП „ЗБОР”, као и Љотићевим луцидним проценама политичке ситуације у свету и спољно-политичких интереса међуратне Краљевине Југославије. Овај став, изложен у Билтену ЈНП „Збор”, али и у већ споменутим писмима кнезу Павлу, је веома јасан: за неутралан и самосталан Балкан који припада свим јужнословенским народима и снажну, суверену Југославију. Заправо, истицао је неизбежност европског сукоба кога Југославија мора да избегне, а то је једино могуће ако Југославија буде озбиљно радила на стварању јаког и неутралног Балкана. Британија не може стварно никоме на Балкану да помогне, а њене гаранције изазваће Немачку да окупира Балкан, иако то није интерес њен. Немачка не жели рушење Југославије. Збор се није залагао ни за какав савез са Немачком нити пак за прилажење Тројном пакту. Никада није имао непријатељски став према Француској и Британији. Југославија мора да буде брањена у случају да буде нападнута”.[68]

Стварањем Мале Антанте, односно Пакта балканског споразума 1924. године,[69] увиђао је значај Савеза балканских народа за очување мира на овом трусном простору.

Ове државе као да су решиле да чувају мир, писао је Љотић, - „који је баш ту бивао често угрожаван, - а нарочито, као да су увиделе да има

[66] Исто, стр. 217.
[67] Исто, стр. 219.
[68] Милутин Пропадовић: „Д. В. Љотић Збор и Комунистичка партија Југославије 1935-1941: Прилози за истину о ЈНП и ЗБОР”, „Искра, 1990, стр. 59.
[69] Видети: Милан Ванку: „Мала Антанта, 1920-1938”, Т. Ужице, 1969, стр. 357-358; Богдан Кризман: „Вањска политика југословенске државе 1918-1941”, Загреб, 1975.

само један начин да буду саме слободне, а то је да пажљиво искључују мешање небалканских држава у чисто балкансек односе. - Несумњивим заслугама нашег Владара, у овом погледу, углед наше државе је много добио. Ствари су се развијале тако, као да је то био све резултат једног мађијског пута”.[70]

Љотићу и ЈНП „ЗБОР” се често приговарало да је пронемачки оријентисан, мада Љотићеви написи указују на супротне закључке. Наиме, августа 1934. године, у „Отаџбини”, Љотић коментаришући догађаје у Аустрији, указује да су се ове крупне ствари јасно откриле у овим догађајима у Аустрији а „да националсоцијалистичка Немачка није била невин посматрач него, управо сасвим супротно, потстрекач догађаја; да други велики сусед Аустрије, фашистичка Италија, није такође објективан сусед који не би хтео да у мутној води лови рибу”.[71]

Однос Љотића према влади Милана Стојадиновића имао је све елементе отвореног политичког сукоба, а с тим што је на страни Стојадиновића који је прогонио ЈНП „Збор”, био репресивни државни апарат и штампа. Иако је у Декларацији владе Милана Стојадиновића од 4. јуна 1935. године, стајало како је „основни правац наше унутрашње политике дат нам је основним законом земаљским, Уставом од 1931. године”, а у програму Југословенске радикалне заједнице и то да су за поштовање равноправности Срба, Хрвата и Словенаца, „поштовање њихове равноправности и њихове традиције. Ми желимо уређење државне управе у смислу народних жеља и потреба”, политичка стварност у земљи је била другачија. Италијански министар спољних послова, гроф Ћано, Стојадиновића је оценио као фашисту, „ако он то није сасвим отворено, он је то свакако по својој концепцији и ауторитету странке, он је то сигурно с обзиром на своју концепцију о ауторитету државе и с обзиром на живот”.[72]

У изјави шефовима парламентарних клубова о Аншлусу и спољној политици Краљевине Југославије, од 15. марта 1938. године, Стојадиновић ће лаконски изјавити да је „боље да на граници имамо Немце него Хабсбурговце”, уз изразито напуштање пробританског става („Да не заборавим још нешто: Француска је створила владу у Мадриду и напустила је, а Енглеска је то исто скривила према Хајиле Селасију” и приближавање Немачкој.[73] Они су јула 1939. године, Стојадиновића процењивали као „свог човека”, у смислу да је „велика заслуга Стојадиновића што је први сагледао велику будућност Немачке и што је спољнополитичко кормило Југославије са беспримерном храброшћу и спретношћу заокренуо за 180 степени. Дужни смо да му то никада не заборавимо, па и онда ако би његова улога била одиграна за дуги период! Стојадиновић је желео Југославију којом би се са наслоном на Осови-

[70] Димитрије Љотић: „Шта јача међународни положај!”, „Отаџбина”, бр. 4, 18. март 1934. год.
[71] Димитрије Љотић: „Догађаји у Европи”, „Отаџбина”, стр. 24, 5. август 1934. год.
[72] Ф. Чулиновић: „Југославија између два рата II”, Загреб, 1961, стр.114 Упореди: др Бранко Надовеза: „Историја српског радикализма 1903-1990, Београд, 1998. год.
[73] „Априлски рат 1941, Зборник докумената”, Београд, 1969, стр. 17-19.

ну снажно и ауторитативно владало, с тим што би се евентуално и Бугарска укључила”.[74]

У послератној историографској и другој литератури[75] углавном једностране марксистичке провенцијенције, Димитрије Љотић и „ЗБОР” често се поистовећивао са профашистичком Југославенском радикалном заједницом Милана Стојадиновића. Љотић у брошури: „Порука фашистичком шегрту”, пошто увиђа да Стојадиновић „није ни схватао мисао „Збора”, мада можемо да тврдимо супротно”, јасно пише: „Ми нисмо фашисти. Ни наша мисао - фашизам. Сто пута смо то казали и доказали. Иако Стојадиновић иде у Рим да копира фашизам, или у Берлин да копира хитлеризам, он нашу мисао не узима, већ туђу: мисао Мусолинија и Хитлера”.[76]

Интересантно је да Љотић, и поред профашистичких симбола и ритуала који су се могли видети на зборовима др Милана Стојадиновића, ипак га назива „фашистичким шегртом”, додајући и следеће: „А ви велите: Стојадиновић иде у Берлин да проучи Хитлера и у Рим да проучи Мусолинија. Не ваља, заиста, и неће ваљати ни по њега, ни по нас. По њега: јер се поматор креће на науке, које од младости ране треба да је савладао. А по нас: јер ће нас овај фашистички шегрт гадно остругати и гадно искасапити примењујући на нашој кожи рђаво проучене занате, који нашем духу и нашим обичајима тешко да одговарају”.[77]

И пре појаве ове брошуре, још новембра 1936. године, Љотић није био одушевљен, нити је прихватао било какве основе нацистичке политике у Немачкој и фашистичке у Италији. Напротив, истицао је разлоге због којих не може то бити: „Ми смо убеђени да све расе имају неку мисао у свету. Па и ако смо убеђени да наша словенска раса има своје огромне вредности, ми не сматрамо да је она једина израз божанског, да она претставља „избрани народ”, у смислу искључивом. Светска раса је изабрана за понеки велики задатак. Ми, дакле, не можемо узети своју расу за божанство.
Ми исто тако ни државу не можемо сматрати нечим апсолутним, ни њој карактер божански не можемо признати, иако је желимо и чврстом и јаком.
Ми сматрамо да истински служимо баш својој раси и својој држави кад им дамо њихову праву вредност, а не вредност уображену, коју немају нити могу имати.
Ето зато углавном, нити смо фашисти, нити то можемо бити”.[78]

---

[74] Исто, стр. 267.
[75] Видети: др Младен Стефановић: „Збор Димитрија Љотића 1934-1945”, Народна књига”, Београд, 1984. Упореди и наставак овог марксистичког, догматског и једностраног приступа на пример код Стефановићевих „необољшевичких шегрта” (стр. 44).
[76] Димитрије Љотић: „Порука фашистичком шегрту”, (б. под.)
[77] Исто.
[78] Д. В. Љотић: „Да ли смо фашисти?”, „Отаџбина”, новембар, 1936. год.

Основна спољнополитичка теза од које Љотић полази је да се до марсељске трагедије о самој спољној политици говорило под углом унутрашње политике а од тада, о унутрашњој политици се мора говорити под углом спољно-политичких односа и њихових развојних могућности", писао је Љотић, крајем новембра 1934. године.
Дакле, уместо да тежиште буде на унутрашњој политици, и све услед спољнополитичких настојања Краља Александра да се оснажи Мала Атанта и неутралише Немачка и Италија, после септембра 1934. године, ствари су кренуле другим током. Тако је, пише Љотић, тежиште данас "у спољној политици. Све у земљи данас под том светлошћу треба посматрати. И саме мере унутрашње политике."
Његова визија нове Европе темељила се на остварењу захтева да се и у свакој европској земљи свака ствар назове својим именом и свака ствар постави на своје место, и само тако сутрашња Европа ће осванути у новој светлости, како је записао „не тврдим да ће то бити Европа вечитог мира, јер у такав мир не верујем док се не заврши општечовечанска драма. Али је сигурно да ће то бити Европа трезвенија, мудрија, човечнија, па сигурно и мирнија, него она коју је Друштво народа покушавало да оствари".[79]

Поводом „Аншлуса" Аустрије, од стране Хитлера, 1938. године, Љотић исправно записује још једну велику истину која гласи да је присаједињење Аустрије готово дело, а „да ли то прија или не, сасвим је друго питање. Али готово дело, свршен чин је ту. И чак, кад бисмо хтели да то кваримо, морамо бити довољно разумни да увидимо да пошто то није могуће, да је најбоље из тога извући што више користи, а што мање штете".[80]

Поводом овог догађаја, разоткрива и очигледну немоћ „великих западних демократија: „Ако за свет заиста постоји каква опасност од Хитлеровог освајања Аустрије онда је сигурно далеко већа опасност од заблуде моћи и силе тзв. „великих демократија" за које данас више но икад стварно паметни људи морају рећи да су највећи помагачи и савезници Хитлерови".[81]

Друга истина је практичне природе опомиње Љотић, додајући да „заблуде о „великим демократијама", о „совјетском џину", о друштву народа, - те заблуде и даље остају. Оне ће и даље држати земљу нашу у магли. И од тога ће бити све веће и веће штете по наш народ. Отуда на то морамо ударити".[82]

Остајући у ставу да „нема добре спољне, без добре унутрашње политике", Љотић је захевао окретање државних власти сопственим националним интересима.

---

[79] Исто.
[80] Димитрије Љотић: „Поводом догађаја у Аустрији", „Нови пут", бр. 8, 20. март 1938. год.
[81] Исто.
[82] Исто.

У послератним историографским огледима, Љотић је био неправедно оптуживан да је „фашиста” и да својим политичким радом, наводно штети националним, државним и спољнополитичким интересима земље. Образлажући априла 1938. године, темљени политички став: „Ми нисмо фашисти, нити то можемо бити. Ни национал-социјаисти исто тако”,[83] Љотић је додавао да није одушевљен левичарском интернационалном идеологијом која брише границе између држава. Напротив, опомињао је: „А ми, и ако су тамо на влади Мусолини и Хитлер за које у њиховој земљи имамо дубоко поштовање, не само да не желимо да нема границе, већ, напротив, хоћемо да свуда ставимо натписе: „Опасно! Струја високог напона!” хоћемо да на супрот огромној снази с оне стране, развијемо с ове стране снагу народа до крајњих граница његових, тако да снага високог напона с оне стране не дође у искушење да пође овамо на нас, - а деси ли се то ипак да наиђе на довољан отпор”.[84]

Иако по образовању франкофил, а не германофил како му се приписивало, Љотић је био веома практичан: „Сумњам да има кога који гаји веће симпатије од писца овог чланка за Француску, њен језик, њен дух, њену историју, њену културу.
Али која корист од тога?
Француска је дозволила да њом завлада дух слабости. Оболела је. Распињу је унутрашње класне борбе. Угрожене су јој моралне, политичке, социјалне и економско-финансијске основе”.[85]

Исто је и са Енглеском која би хтела да „влада и експлоатише добру половину човечанства, мирним путем, - а да се при том разоружа на само материјално, већ и морално, - Енглеска у којој данас влада не сме да донесе ниједну одлуку док се претходно не формира о тој ствари јавно мњење”.[86]

А да не спомињемо Љотићево гнушање од Совјетског Савеза, како записа: „Или Совјетска Русија? „Огромни џин раслабљени, јер је духом раслабљен. Ништа нека не говоре о снази Совјетије они што су све учинили да се снага распе и растури”.[87]

Заправо, шта је у то доба било чинити народима у Краљевини Југославији?
За разлику од појединих политичара који су „трчали” по европским престоницама, уздали се у „велике демократије”, и „огромног раслабљеног џина”, Љотић је био другачијег мишљења. Био је политички реалиста, опрезан али и зрео политичар, можда зато што је увек мислио на интересе властитог народа и државе и очување његовог како биолошког, тако и духовног волумена. Јасно је процењивао да смо ма-

[83] Димитрије Љотић: „Нашим „левичарима”, „Нови пут”, бр. 12, 10. април 1938. год.
[84] Исто.
[85] Исто.
[86] Исто.
[87] Исто.

ли, „а и сами духом раслабљени, те морамо свом снагом тражити своју духовну обнову: отуда родољубље и памет нам налажу да будемо јаки, али да без невоље не градимо невољу, да из идеолошких разлога не стварамо непријатеље од Италије и Немачке данас, мање но икад”.[88]

Можда је најбоље оправдање ових Љотићевих речи управо у случају Чехословачке 1938. године, о чему пише у тексту „Опасна заблуда”. За разлику од других који су једноставно говорили да ће Чехословачка „бити заштићена” од „великих демократија”, Љотић отворено пише „другачију истину”: „Истина је да је непосредна опасност по Чехословачку одложена. Али није истина да то долази због мобилизације двеју чехословачких класа.
И није истина да то долази због неке тобожње руске претње.
Сасвим су други разлози по среди”.[89]

Ове процене, а посебно ону да за Хитлера „раде велике демократско-марксистичке странке Француске”, износио је и на основу доброг познавања немачке спољне политике чији су „главни ослонци Италија и Енглеска: треба с њима склопити савез. Италију су му гурнули у наручје Идн и Блум, а Енглеска је, осетивши опасност од Италије, заузела врло предусретљиво држање према Немачкој, које она, ни иначе, за време страха од премоћи Француске, није штедела према Немачкој за прошлих двадесет година. Али, ето Аншлус је Енглеску одједном отрезнио”.[90]

Почевши од геополитичких („има 700 километара границе а према Немачкој”, „Совјетија нема границе према Чехословачкој...”), Љотић истиче главни унутрашњо-политички разлог немачке експанзије: „Први задатак који је поставио Немачкој, која мора бити светска сила, то је да окупи све Немце. Сигурно је при томе, да се то односи на Немце у Аустрији, које је већ присајединио, а одмах затим на Немце у Чехословачкој.[91]

Из Љотићевих процена политичких збивања у Чехословачкој средином 1938. године, препознају се и контуре његове спољно-политичке оријентације у годинама уочи и почетком Другог светског рата. Подсетићемо да је Љотић предосећајући неминовност рата између Немачке и Чехословачке, о „Чехословачкој кризи” говорио са становишта не само словенске узајамности „већ и наш интерес, гоне нас да будемо уз њу у овим тешким данима.
Али Француска води данас такву политику према Италији да Југославија не може о томе не водити рачуна.
Скочити у воду и пружити помоћ дављенику дужан је човек ако има и сасвим мало вероватноће да ће му се живот спасти, па макар огромна

---

[88] Исто.
[89] Димитрије В. Љотић: „Опасна заблуда”, „Нови пут”, бр. 22, Петровград, 19. јуни 1938. год.
[90] „Међународни положај”, Нови пут”, бр. 19, 29. мај 1938. год.
[91] Исто. Упореди: „Случај Чехословачке”, бр. 22, 19. јуни 1938. год.

била вероватноћа да ће се може бити и сам спасилац удавити. Али и морал забрањује спасавање под таквим околностима, где нема ни само вероватноће да ће се дављеник спасти, већ где је сигурно сасвим да ће се и спасилац удавити”.[92]

Ова политика „самодржања”, несрљања у спољнополитичке авантуре зарад интереса великих сила и народа, уз предвиђање долазећег светског рата, просто извире из једног Љотићевог чланка из септембра 1938. године: „Не верујемо да су то у питању само Судетски Немци. Кад једном уђе у рат Хитлер ће из чисте економије гледати да ту оствари и остале циљеве.
А то ће довести до две ствари:
До обимнијег судара с једне стране, - и до увлачења и других сила, осим непосредно заинтересованих, у рат”.[93]

Догађаји који су потом уследили, показали су оправданост ових Љотићевих спољнополитичких процена и његово упорно настојање да се очува биолошки волумен, уочи Другог светског рата итекако раслабљеног и духовно посусталог, не само српског, већ и осталих јужнословенских народа.
Утицај Немачке на југоистоку Европе, посебно на Југославију, појачавао се већ од 1938. године, да би био повећан после грчко-италијанског рата 1940. године, а финализиран почетком марта 1941. године, у сусрету Адолфа Хитлера и Кнеза намесника Павла у Бергофу. О томе је Кнез Павле говорио на Другој седници Крунског савета 6. марта 1941. године, закључивши о Хитлеровом ултиматуму: „Пошто се треба изјаснити да ли га прихватамо или не, морамо водити рачуна о томе да можемо имати оружани сукоб с Немачком ако га не прихватимо”.[94]

Протокол о приступу Југославије Тројном пакту потписан је 25. марта 1941. године, а два дана касније, оружаним пучем, свргнута је влада Цветковић-Мачек.
Краљевина Југославија нападнута је од стране Немачке и осталих земаља 6. априла 1941. године, и убрзо и капитулирала 17. априла 1941. године. Био је то почетак трагедије нашег народа у двадесетом веку, који ће кулминирати грађанским ратом у Србији (1941-1945) геноцидом Срба и доласком, уз помоћ Совјетске армије, комуниста на власт која ће трајати деценијама, са несагледивим последицама.
Десило се оно што је Љотић годинама предвиђао, и уочи и за време рата упозоравао да до тога не дође. А изгледа да није имао ко нити хтео да га чује, разуме и послуша.

---

[92] Димитрије Љотић: „Наш став у Чехословачком питању”, „Нови Пут”, бр. 32, 11. септембар 1938. год.
[93] Димитрије В. Љотић: „Један приговор и један гест”, „Нови Пут”, бр. 33, 18. септембар 1938. Упореди: „Демократија”, бр. 34, 25. септембар 1938, „Два говора”, бр. 35, 2. октобар 1938. год.
[94] Нав. према: „Бранко Петрановић, Момчило Зечевић: „Југославија 1918-1988. Тематска збирка докумената”, Београд, 1988, стр. 456.

Његова мисао је била „плод нужде, резултат животне стварности, императив једног историјског тренутка, чедо једне бурне епохе”,[95] јер је „указивао јасно на стварност ситуације, констелацију снага и праве намере Совјетског Савеза...”[96] што ће навести једног од водећих југословенских комуниста 1937. године, да изјави: „Нас не плаши ни Љотићево перо, ни његов говорнички дар, ни његово знање. Нас страши његова истрајност, а изнад свега страши нас то што нас он ренгенизира и ми од њега не можемо ништа да сакријемо... Зато су комунисти Љотића клеветали, стога су непрестану хајку лажи и подметања свију врста непрестано ширили против његове политичке акције, и у томе су, обзиром на све околности и стања кроз која смо пролазили после 1918. имали много успеха”.[97]

Зато смо и приступили овом послу, изналазећи „Видело у тами”, „Закон живота”, и оно „Светло истине” у делу Димитрија В. Љотића.[98]

Др Драган Суботић

---

[95] Д. В. Љотић: „Закони живота”, 1963. год.
[96] Димитрије В. Љотић: „Светска револуција - Изводи из списа”, стр. 5-6.
[97] Д. В. Љотић: „Светска револуција - Изводи из списа”, стр. 5-6.
[98] Видети и другачије погледе о овој теми: Тодор Куљић: „О фашизму, десном екстремизму и теоријама о фашизму крајем 20. века”, у: „Социологија” бр. 4, Београд 1999. стр. 414-448, Небојша Јовановић: „Лексикон и личности у уџбеницима историје: Приручник за ученике и наставнике основних и средњих школа”, Нови Сад, 2001. год.

НЕКОЛИКО ОСНОВНИХ МИСЛИ [99]

У овом времену великих поремећаја и тешких криза економских, социјалних и моралних, Јужни Словени су и позвани и принуђени да уоче стварност код себе и око себе. Заваравање или одлагање сазнања истине и стварности не може истину потамнити ни стварност направити другачијом.

Ми морамо бити пре свега начисто да је југословенство не само политичко-историјска и културно-географска стварност него и једино реална основа за одражвање и напредак свих Јужних Словена. Југословенство обезбеђује све добре особине њихове, као и усавршавање свих њихових позитивних вредности. Али, југословенство не сме бити само политичко-националистичка формула или форма: његово је значење у садржини која омогућује напредну делатност и договорну сарадњу свих балканских Словена. Та напредна делатност и договорна сарадња треба да обезбеде човечан живот и успешан рад сваком корисном члану народне Задруге.

Народ је живи организам који се стално обнавља, али с успехом само онда ако то обнављање буде на здравим основама, позитивним биолошким вредностима, на целисходном друштвеном уређењу и на правилном искоришћавању природних фактора.

Чување и унапређење биолошких и расних особина обухвата сва корисна настојања да се створе услови за бољи живот.

Смишљена и стална делатност према савременим начелима друштвене правде на обезбеђењу и унапређењу брака, материнства, здравог подмлатка као и на заштити рада и радника свих врста и под свим околностима у економском и хигијенском погледу најбоље је средство да се појача животна снага, подигне општи морал и благостање народа.

Ниједан друштвени напредак, физички, привредни, умни и морални, не може се замислити без просветног рада.

Народна просвета мора да одговара нашим расним способностима и особинама, економским потребама и начелима савремене социјалне педагогије.

Васпитање мора бити не само стручно него и физичко и социјално, а не сме бити формалистичко и подложено туђинским утицајима.

Приватну културну иницијативу треба координирати општем идеалу народне просвете.

Научни рад и његова примена мора да служи социјалном напретку. У том смислу треба обезбедити слободу научном истраживању.

Верску осећајност треба неговати без материјалне користи.

Материјалистичко схватање историје и живота и сви системи на њему засновани не задовољавају идеалу народне Задруге. Они потичу из истог социјално-психолошког комплекса у коме је човек срозан на ниво ствари, друштвени организам претворен у механизам, технички напредак и материјално благостање постало циљ, а не средство за усавршавање човеково.

Добар је само онај социјално-економски систем који ће пружити све услове за развитак и одржање свега племенитог и позитивног у човечи-

[99] „Збор” бр. 1, Београд, 15. августа 1934. год.

јој индивидуалности, а који ће у исто време дати могућност да се такве индивидуалне вредности најцелисходније употребе за добро друштвене целине.
У овом смислу напредну делатност и договорну сарадњу свих корисних чланова народног друштва спречава тзв. „либерална” демократија.
Фашизам и други њему слични системи и методи не одговарају условима и потребама нашега живота и души нашег народа.
Краљевина Југославија треба да буде носилац новог социјалног и културног, истински демократског схватања и уређења, које има да покаже не само свима Словенима него и осталом свету примере и путеве бољег, праведнијег и хуманијег живота. То се постиже у задружном уређењу друштва и државе.
Задругарство мора пре свега да је условљено свешћу и убеђењем да су солидарност, социјално саосећање и хуманост битни природни закони сваког људског напретка и стварног благостања у држави. Такво Задругарство, практично спроведено у свеукупном друштвеном, привредном и културном животу омогућује онај систем управе који има сталну подршку у најширим слојевима народа и који се служи методама квалитативног одабирања. У таквом систему цео народ је у непрестаном контакту са владајућим и управним круговима. У таквом систему свака власт представља најсавеснију и најодговорнију службу као и највеће пожртвовање за друштво и државу.
Извођење свих друштвених реформи, ако хоће да буде правилно и успешно, мора да има корен у праведности, а суштина те праведности састоји се у поштовању туђег живота и свих његових обележја и вредности, чувајући их и заштићујући их као своје сопствене.
Задружни систем онемогућује свако насиље, долазило одозго или одоздо, и условљава истински ауторитет, ред и рад. У таквом поретку, држава није присилна организација него права мајка и отаџбина свих грађана који сарађују и привређују друштвеној целини без разлике на нихов положај и занимање. Живот појединца и друштвених редова овде је у пуној хармонији са општим добром и напретком целога друштва и националне заједнице којој се подређују сви појединачни и локални интереси. Задружни систем омогућује непосредну стварну сарадњу најширих слојева народа и њихово најбоље учествовање у решавању свих привредних, друштвених и културних питања.
Противно капитализму и осталим материјалистичким системима, Задругарство и задружни систем оспособљавају цео народ, сваког појединца и све друштвене редове за велика и позитивна дела.
Овај систем обележавају: праведно опорезивање, радионална измена добара, прелаз из разбијене, анархистичне и несоцијалне привреде у организовану планску привреду, социјализација великих предузећа, која служе општим потребама, растерећење администрације и увођење реда у државним финансијама, саобраћајна и грађевинска политика на основу утврђених начела савремене економије и правилно решавање свих друштвених и привредних проблема уопште. С друге стране пак, тај систем сузбија и онемогућује свако богаћење посредовањем, несолидном трговином или искоришћавањем положаја намештеника и службеника, спречава корупцију, уништава зеленаштво, не допушта непо-

штену конкуренцију и отимачину и не дозвољава нездравим и неспособним елементима да избијају на површину у јавним пословима.
У задружној држави доћи ће до пуног и правог израза најјачи, најбројнији и најздравији елеменат јужнословенског друштва, а то су земљорадници.
Код нас је као и код осталих словенских народа село најважнији социјално-економски фактор. Подизањем села и давањем правог места земљораднику у држави дићи ће се пре свега наша национална привреда, а потом и наша народна култура.
У великим привредним и социјалним кризама данашњице као и предстојећим сукобима света, земљорадник ће изићи као победник, а с њиме на челу и оне државе које своме земљораднику и селу буду омогућиле онај положај и ону снгу, коју по свему заслужују.
Земљорадник и село у задружној држави стварају здраву хармонију и трајну сарадњу са градом и сасвим радним снагама.
Овакав систем и овакво друштвено уређење одређују тачно границе личној културној и економској слободи.
Приватној својини мора се обезбедити минимум а ограничити максимум. Приватна својина има и своје социјалне дужности и функције.
Слобода делатности и акције даје подстрек за напредак, али та слобода не сме никад да буде у супротности са општим напретком.
Лична слобода пак мора да проистиче из свесне и дубоке одговорности према општим интересима и целини...
Рад у горњим правцима и на овим начелима значи стварање новог активног социјалног типа у нашој националној заједници, стварање бољег човека и бољег друштва, као и прави, историјски удео Јужних Словена у међународној заједници - а томе ће да служи наш часопис „Збор”.
„Збор” ће на овим начелима проучавати и обрађивати све проблеме данашњице помажући све елементе и чиниоце који раде на остварењу постављеног програма. Пропагирајући тај програм, „Збор” ће постављати сва питања и њихово решавање на стручну и објективну основу, руководећи се снажним осећајем истине, широким разумевањем правде, правилним просуђивањем корисности и социјалним схватањем своје улоге и дужности.

КРАЉЕВСКОЈ ВЛАДИ [100]

- Писмо отворено -

Ваша одлука којом не одобравате оснивање Југ. нар. покрета „Збор” није добронамерна. Зато вам и упућујемо ово писмо отворено. Другчије бисмо радили да друкчије верујемо.
Међутим, одлука којом нисте одобрили оснивање нашег покрета, има у себи толико цинизма, да смо се нашли побуђени, господо министри, не да вам пишемо писма и доказујемо оно што ви и сами знате, већ да вам

[100] „Збор” број 2, Ужице, 20. октобар 1935. год. стр. 3.

овако јавно и отворено кажемо шта се о тој вашој одлуци мора мислити.
Жао нам је ако тиме учинимо евентуалну неправду коме од чланова владе, који је може бити био друкчијег мишљења. Још сад да учинимо ту резерву, готови увек да ту неправду исправимо чим се уверимо да је таква могућност заиста била и остварена.
Потребно је, ма како да су људи постали неосетљиви код нас, потребно је, не да вас суочимо са таквом растегљивом ствари као што је савест чистог политичара (у које спадате и ви, господо министри), већ да вашу савест упознају људи којима управљате. У том погледу, додуше, нећемо овим никакву особиту новост свету открити. Та Америка је за наше суграђане давно пронађена, нажалост. али ћемо, у овом, најновијем политичком гесту Краљевске владе показати и доказати да заиста имају пуно права они који се ничем добром не надају од таквих савести.
Ви сте, господо министри, нашли да се из програма пријављеног покрета не види да ли је овај покрет за јединство народа и државе, за монархију и династију.
Не верујемо да је такву бруталну лаж смео и могао да вам по својој вољи сервира који од ваших референата. Ма како био добро пласиран, за овако штогод није имао довољно смелости.
С друге стране не верујемо, да заиста нисте видели из основних Начела и Смерница нашег покрета његов неоспорни карактер.
Остаје нам, дакле, да закључимо само једно: видели сте врло добро из основних Начела и Смерница да наш покрет има све услове које тражи закон, али сте овом покрету хтели да спречите могућност рада, па сте одбијање дозволе образложили очигледном неистином и безакоњем.
Закон (чл. 12), на који се ви позивате, забрањује политичке странке верског, племенског или регионалног карактера.
Какве су то странке, знају сасвим добро ваши другови у влади, гг. др Корошец, др М. Спахо, др Крек и Бехмен. Свакако тој сретној околности што у влади седе, за то питање, сасвим стручни људи, и има наш покрет да благодари што Краљевска влада није пронашла да он има баш такав карактер, те да га зато забрани.
Закон (чл. 12) даље тражи да странке немају задатак противан народном јединству, целини државе или државном и друштвеном поретку.
Такав задатак ви, господо министри, да сте микроскопом тражили, не бисте у нашим основним Начелима и Смерницама могли пронаћи.
Закон дакле од нас није тражио и не тражи да ми изрично кажемо да смо за народно јединство, за државну целину за монархију и династију, већ само да немамо задатак противан томе.
А ми ипак, не само да таквог задатка немамо и не можемо имати, већ изрично исповедамо убеђења сасвим супротна онима која закон забрањује.
И што је главно то не само да извире из слова наших Начела и Смерница већ и из дубоког духа њиховог и њихових носилаца.
Има људи који су за народно и државно јединство, кад тако захтева какав интерес, нарочито ако је у питању долазак на власт.
Код нас се то не мења. Наш југословенски карактер нема никакве везе са политичком коњуктуром.

Ви сте, дакле, овом својом одлуком, господо министри безобзирно истину порекли и лицемерно закон погазили.
Ви сте с једне стране дакле намерно од нас тражили више него што тражи сам закон, чиме сте га погазили. А с друге стране, тврдили сте да то што сте измислили да закон тражи ми не испуњавамо - чиме сте истину порекли.
И то сте учинили, у време, када сте тражили и добили овлашћење од Скупштине и Сената ради доношења политичких закона, који по вашим многобројним изјавама, треба да буду правичнијег и либералнијег карактера.
И то сте учинили после позива, које су поједини ваши другови по конференцијама чинили, изјављујући да као што је влада одобрила оснивање своје странке, тако ће одобрити и оснивање свију оних странака које јој се буду пријавиле, а нису противне закону.
И учинили сте то, кад сте одобрили оснивање своје странке, чији су поједини високи представници и високи државни функционери, изјављивали по зборовима, да они, улазећи у нову странку, остају верни само својим посебним идеалима. (Бан Натлачен: „Ми смо само Словенци и такви остајемо”).
Било би дакле потребно, господо министри, да кад већ немамо право жалбе на вашу одлуку, овако јавно и отворено кажемо шта мислимо о тој вашој радњи, и тако поставимо ствари на своје место.
Одмах за овим бићемо слободни да Вам поднесемо нову пријаву. У њој ћемо, иако закон не тражи, а ми ипак већ испуњавамо, на уводном месту, ставити оно што сте нам ви у својој одлуци оспорили. Надамо се, после тога, да нећемо бити одбијени.
Али тиме, немојте мислити, господо гинистри, да је борба завршена.
Југ. нар. покрет „Збор” ће умети да себи прибави, свима одговарајућим средствима могућност да се бори за своја начела.

У име Југ. нар. покрета „Збор”
Димитрије В. Љотић

НАШЕ СТАНОВИШТЕ [101]

Годинама наш народ преживљује дане оскудице и немаштине, и беспомоћно посматра како су општедржавни и општенародни послови занемарени. Стање је из године у годину све теже, народ све незадовољнији. А незадовољство је узело општи карактер.
Испитујући узроке тога незадовољства, сетили смо се и послератних г о д и н а, које су давале изглед народног благостања. Дошли смо до закључка да је та послератна повећана радиност уследила пустошењу рата, који је све оголио. Требало је богатства, ратом уништена, обновити. Почела је нагла производња, повећана усавршавањем машина. Капиталисти из жеље за што већом добити, уводили су све савршеније и савршеније машине, које су замењивале људски рад и повећавале производњу. Производња се захуктала и продужила је истим темпом и онда

[101] „Збор” бр. 2, Ужице, 20. октобра 1935. год.

када нагомилани производи нису имали коме да се продају. А кад се то увидело, фабрике су почеле да се затварају, а радници да се избацују на улицу. Ови су престајали да буду потрошачи, јер нису имали за шта да купе. То је изазвало ново смањење производње, нову беспослицу у недоглед.

Технички напредак стављен је у службу једне класе - капиталистичке, а не у службу целог човечанства. Тако су настала са једне стране, услед неправичне расподеле добара, брда богатства у мало руку, а с друге стране огроман број незапосленог света, који живи у беди и голотињи, без крова над главом. И тако је машина довела човечанство пред нове проблеме, проблеме друштвеног преустројства, ради правилније расподеле добара.

Талас економске кризе, настале у индустријским земљама, запљуснуо је и нас, пољопривредну земљу, јер је убрзо настала мања тражња наших производа у иностранству. Са мањом тражњом наступио је и пад цена нашим производима, који је проузроковао велике економске поремећаје и истакао нове неслућене проблеме, пред којима смо застали, запањени.

Послератно благостање изазвало је жељу за лаким и брзим богаћењем, при чему се нису бирала средства. Та трка за богаћењем узела је општи карактер. Престајали су сваки морални обзири, док најзад општи морал није тако ниско пао, да је почео задавати бригу.

Једно од срестава за богаћење постала је и политика. Докопати се власти, значило је омогућити себи лак и удобан живот, без напора, а уз то и изглед за лаким обогаћењем. Народни и државни послови су се занемарили, а остала је само брига одржати се на власти. Отуда имамо и кризу државе.

Из свих ових узрока настало је незадовољство народа. Ово је у неким крајевима наше земље узело и национално обележје, тако да су постала разна племенска и покрајинска питања, која својим сепаратистичким смеровима прете да разоре државу, створену толиким народним жртвама.

Свему овоме злу су узроци: либерални капитализам и либерална демократија. Либерална демократија је плод либералног капитализма, а обоје су узроци свима народним невољама. Обоје њих су одиграли своју историјску улогу и морају направити место новом правичнијем економском и друштвеном поретку и новом, солиднијем државном уређењу, које ће грађанима државе дати више реда и правде и обезбедити им боље благостање.

Зато смо ми противни да партије управљају државом, јер партије живе на рачун државе, па су неспособне да држави и народу учине добра. Партије, клике и котерије омогућују да на врхове долазе гори, место бољих, неспособнији, место способнијих. Партије су створиле парламентаризам, који је направио збрку власти, где влада кроји законе, а посланици управљају државом, сваки у свом срезу, место да буде обрнуто. А такав парламентаризам спречава да се води велика општедржавна и општенародна политика.

Стога смо ми ступили у редове бораца који су се окупили у Југословенском народном покрету Збор, да бисмо се удружени, у миру борили за напредак државе и народа онако како смо се и у рату борили.

Ми смо против марксизма, јер смо за то да се одржи приватна својина, породица и лично достојанство. Али смо против необузданог либералног капитализма, који се мора потчинити друштвеним интересима.
Ми нисмо ни за фашизам, ни за хитлеризам, јер смо против насиља. Фашизам и хитлеризам представљају насиље, а ми смо за слободу. С друге стране сматрамо да је слобода само за људе.
Ми хоћемо Југославију која ће свој својој деци бити добра мати, а не једнима мати а другима мећеха.
Ми хоћемо сталешку државу, јер се само преко организованих сталежа и сталешког представништва могу заштитити интереси радног народа.

СМИСАО НАШЕ БОРБЕ [102]

Самостално излазимо пред народ Краљевине Југославије.
И ако је то под садашњим изборним законом врло тешка ствар ми смо тако морали да учинимо.
Доста је у нашој шеснаестогодишњој историји било безначелности и програмске неодређености, цењкања и погађања, продаје и куповине.
Са осталим честитим светом осећамо да се с таквим радом мора престати. Мора се поћи новим путем.
Али када се иде новим путем онда се то мора и доказати.
Лако је доћи до мандата. Зато не треба ни вредности, ни заслуга. Довољно је послужити се старим методама безначелности, довољно је бити без програма - довољно је везати се за владу.
Али шта ће бити од новог пута тада?
Не може се ићи новим путем, а служити се старим методама и бити надахнут старим духом.
Нови дух, нови методи и нови пут не могу доћи, и неће доћи сами од себе, већ их у наш државни и народни живот само истрајна, непомирљива и пожртвована борба може увести.
Зато смо морали као борци за нови дух, за нове методе и нови пут да примимо борбу под изузетно тешким условима. Јер није борац ко не може да прими такву борбу.
Боримо се пре свега за друкчије схватање политике.
У народу је ова реч добила значење нечег лажног, љигавог и прљавог.
Политика је - почео је народ већ одавна мислити - каљуга у задњем делу сељачког дворишта, која је сељачком газдинству потребна, али нити је чиста, нити је пристојна ствар.
Прва последица таквог схватања била је у томе што је огромни број честитих људи мислио да му у политици није место, као што чисти и пристојно одевени људи гледају да ни близу, поред каљуге, не пролазе.
Друга последица таквог схватања била је да је онај број честитих људи, који се ипак нашао у политици, био преплављен и наткриљен од оних по чијем је раду народ и донео овакав свој суд о политици.
А трећа и најтежа последица оваквог схватања била је: полако, али стално умањавање народне моралне главнице. Народ је губио веру у

[102] „Збор” број 8, Београд, марта 1935. год.

старе моралне вредности. Отпочела се честитост и лична исправност сматрати препреком за напредовање у животу.
Пре овог времена, у тешком ропству, народ је дошао до уверења: „правда држи земљу и градове”. Сад је пак, гледајући безакоње и неправду, отпочео да мисли и говори да је држава организована неправда.
Пре овог врмена, народ је дошао до уверења, у мукама и сиротињи:

„Боље ти је изгубити главу,
него своју огрешити душу”.

Сад је пак гледајући толике јавне и бестидне примере, народ отпочео да верује, да је раније грешио што се је подсмевао Циганину, коме је црн образ али пуна торба.
Пре овог времена, у љутим борбама, народ је дошао до уверења, и то кроз уста једног великог песника и изразио:

„Јунашто је цар зла свакојега”.

Сад је пак, гледајући кукавичлук, отпочео да верује да је опет грешио што је као подсмешицу говорио: „покорну главу сабља не сече”.
Из оваквог наопаког духовног осиромашавања настало је одабирање на горе. Сав јавни живот, не само држава и државна управа, полако је, и стално допадао у руке: горим, а не бољим, - слабијим, а не јачим, - неспособнијим а не способнијим.
Ми хоћемо да престанемо даље морално пропадање народа. Хоћемо да се врати част ранијим високим народним уверењима.
Зато мора престати веровање да је политика брлог и каљуга. Зато мора престати схватање да је политика уживање и пировање. Зато мора настати широм нашег народа схватање да је политика мучна борба и часна служба, у којој се не може уживати, а још мање богатити.
Зато се мора за власт везати таква одговорност да сви слабићи и кукавице, сви неваљалци и користољупци, као некад с фронта, побегну у позадину где им је и до сад било место.
Ето то је први и основни смисао наше борбе.
Боримо се затим за општенародну и државну политику, а против политике странака, котерија и клика.
Шеснаест година у земљи, изузев спољних односа и војске, ми немамо општенародне и државне политике, већ политике странака, котерија и клика.
Дошло је дотле да се ни најмања ствар у држави није могла решити без препоруке и заузимања странке, котерије или клике.
Прва су добијена не по закону, већ по препорукама утицајних. Дужности су избегаване и одговорност скидана не по закону, већ по препорукама утицајних.
И закони су доношени не по једном општенародном и државном плану, већ по препорукама и заузимањем утицајних.
Само је тако једно питање општенародног и државног интереса могло бити решено корисно, ако је у томе нашла свог интереса утицајна странка, котерија или клика.

Обратно, ако утицајна странка, котерија или клика нису за решавање једног питања од општенародног и државног интереса имали интереса, преко њега се прелазило као да не постоји, - или се проналазили изговори, или разни пролазни лекови.
Могао је један државни службеник водити рачуна о општенародним и државним интересима, али ако није притом, и пре свега водио рачуна о интересима утицајне странке, котерије или клике, не само да није могао да напредује, не само да није могао ни своје дотадање место да сачува, већ је бивао прогоњен.
А то све значи да ми за ових шеснаест година нисмо имали праву и сталну општенародну и државну политику, већ су Југославијом управљале страначке, котеријске и кликашке политике.
Ово је разумео и покојни наш Владар. Његов гест у јануару 1929. године у томе је баш и одговорио народним надама, што је цео народ био сит те друге политике, а сви дужни и жедни једне праве и сталне општенародне и државне политике.
И у извођењу те замисли показало се међутим, колико су страначке, котеријашке и кликашке везе моћне. Јер ни тако моћна заузимања нису била у стању да им пресеку владавину.
Немање такве општенародне и државне политике уродило је многим тешким последицама.
Широм земље наше овакво управљање посејало је огорчење и незадовољство. Данас је то семе већ отпочело да доноси плодове.
Данас је наш народ, благодарећи оваквој управи, разједињен и разбијен.
И ми смо за народно јединство. Али осуство општенародне и државне политике ће од једног народа направити више народа. А права и стална општенародна и државна политика би од више народа направила током времена један народ. То треба да знају сви којима је заиста стало до јединства народног и државног.
Југославија је као огроман брод на који се укрцало петнаест милиона путника, и то не од једне станице до друге, већ од рођења до смрти, - и то не само они, већ и гробови њихових предака, и колевке њиховог потомства.
Руководити тим бродом и судбином његових путника, пазити га од ветрова и бура, чувати га од судара и скривених стена, обезбедити том огромном броју путника мир, правду и благостање, јесте задатак општенародне и државне политике.
Руководити тим бродом и судбином његових путника, без одређеног правца и циља, од случаја до случаја, водећи рачуна о томе шта захтевају интереси појединих „наших људи”, „наших”, јер припадају једном посебном кругу људи на том броду, нашој странки, нашој котерији или нашој клики, јесте та друга политика којом се Југославијом управљало скоро непрестано за ових шеснаест година.
Борити се за победу праве народне политике јесте други смисао наше борбе.
У друштвеном и привредном погледу ми се боримо да народ узме своје послове у своје руке.
Сад је народ у том погледу као недорасли малолетник - коме је старалац држава.

А ми тражимо прво да се, у овом погледу, општенародна и државна политика не замишља и не изграђује, без активног учешћа представника народног сталешког уређења.
И мртва гора, по народној мудрости, плаче од невешта. Како неће плакати живи организам народно-друштвеног живота и привреде, кад на њима почне да врши своје добронамерне огледе државна бирократија?
Али и кад је вешта и добронамерна, туђа помоћ је слаба помоћ. Народне снаге се не могу развити ни у друштвеном, ни у привредном погледу, док он не стане на своје ноге, и те послове не узме у своје руке, док и ту не буде испуњено начело самопомоћи.
Држави припада над свима тим огромним подручјем право надзора у оквиру друштвеног и привредног плана, а тиме и право сређивања међусталешких односа.
У овом погледу се још боримо да се државна политика не раздвоји од друштвеног и привредног народног живота.
Сад је то раздвојено. Сад се мисли да постоји нека чиста политика која нема везе са друштвеним и привредним питањима, па се тако и ради.
Данас долазе чак и путем народног избора, на највиша места, људи који немају никакве везе, а самим тим, ни познавања стварних друштвених и привредних народних прилика.
Ми се боримо за остварење таквог устројства политичког у коме би то било онемогућено.
Дубоко смо уверени да многе данашње тешкоће, друштвене и привредне не би ни постојале, кад би ово било остварено.
То је трећи смисао наше борбе.
Боримо се, напослетку, иако изгледа да живимо у нејуначком времену, јер верујемо:
Да Југославија има много синова који исто овако мисле, безусловно су предани оваквим циљевима, готови су на жртву и имају заједничку веру у победу.
Да с таквом снагом нема тешкоћа које се не би савладале.
А та вера је четврти и последњи смисао наше борбе.

Председник Југословенског
народног покрета - Збор
Димитрије В. Љотић

КАКО ЋЕМО УРЕДИТИ ЖИВОТ НАШ [103]

Предавање одржано у Сплиту, 26. априла 1936. год.

Госпође, господо, пријатељи и другови!
Ја сам вам од срца и дубоко захвалан на љубазности коју ми указујете вашим присуством и вашим дубоким интересом. Тај дочек и та предусретљивост драга ми је не само као човеку, него ми је драга и као практичном раднику. Ако затворите ваша срца, како ће у њих ући разлози,

[103] Нав. према: Димитрије Љотић: „Одабрана дела”, I књига, Минхен, 1981. стр. 92-118.

како уђи мисли; наћи ће се пред затвореним вратима. Зато сам вам двоструко благодаран. Пажња и љубазност дирају човека. То што сте били тако добри па отворили срца ваша и чекате да чујете мисли наше, на томе вам особита хвала.

Ми идемо широм земље наше и свуда и у свим крајевима говоримо исте речи, скоро исте; и свуда кажемо отприлике одмах на почетку ово: молимо да се наше речи приме, да се испитају свим могућим средствима; не да се приме не мислећи, не затворених очију, не слепо, него напротив тражимо да наша свака реч буде предмет најдубљег, најживљег испитивања. Како хоћете, окрените је. Ми се не бојимо кад народ мисли; ми се бојимо кад народ не мисли! Никакву лаж немамо да вам кажемо. Чисту и јасну Божју истину хоћемо да вам кажемо. И зато што ту истину проповедамо, зато се не бојимо најживљег и најсавеснијег испитивања. Окрените сваку нашу реч како год хоћете, ми вас молимо за то. Али не окрећите је са мржњом! Узмите је пред себе са љубављу, онако како вам је дата. Очи отворите, мисли своје изоштрите, али љубав нам не откажите. Мржња је увек била рђав савезник, она никада никакву истину није могла да открије, она никакав живот није могла да изгради. Нема примера у људској историји да се икакво добро друштво на мржњи засновало и на мржњи изградило. Све што је изграђено и све што постоји, на великој љубави Божјој изграђено је - и на истини. Зато, пријатељи моји, ово што идемо и широм народа нашег говоримо, молимо да се испита, молимо да се очи не затворе, молимо да се слепо не прими. Али исто тако молимо да се испита не са мржњом но са љубављу, не са пакошћу и злобом но са љубављу Божјом. Само тако је могуће да одговоримо на огромна и трагична питања, која је живот пред нама поставио.

А каква су та огромна и трагична питања на која је потребно да одговоримо? И да ли само ми имамо да одговоримо на та питања, да ли само ми у Југославији, да ли је само пред нама то? Не! Широм целога света - сви народи, осим афричких дивљих племена растурених по прашумама, сви имају пред собом иста та питања на које живот тражи брз и одлучан одговор. Како ћемо - пита се - како ћемо уредити живот свој. Тако се питамо не само ми у Југославији, не само ми које је живот пре осамнаест година довео пред многе и потпуно непознате проблеме. Тако се питају и стари народи и старе вековите државе; и они имају исте проблеме, само у мањој можда оштрини, у много мањем обиму. Пред све народе овог света поставља се питање: како ћемо сада уредити живот наш? И то питање је постављено оштро, врло оштро, и зато оно захтева брз одговор. Времена и прилике веома брзо пролазе. Народи, који на то питање не одговоре брзо, изложени су опасности да буду прегажени. Народи, који одговоре погрешно, неће имати времена да то поправе. Зато је и трагично то питање, које је живот пред нас поставио.

Они између вас који знају времена пре рата, упоређујући та предратна времена са временом данас, могу да кажу да знају за два живота, да знају за два времена, да знају за два раздобља. Један је живот био пре рата: тих, миран, безбрижан. Други после рата био је облачан. Било је облака и ветрова и пре рата, али ти облаци и ти ветрови нису имали онај интензитет и ону снагу, нису трајали тако дуго. То су биле буре, али буре у чаши воде. Данас се међутим васцели свет заљуљао из теме-

ља. Отворите листове и новине ваше, читајте вести од једног океана до другог. Свуда, на све стране, огромно врење и кључање. Свуда, у свим народима и земљама, остаје оно трагично питање: како ћемо уредити живот свој? И свуда, у свим земљама, одговори су се давали насумице. Један вели овако, други онако. Сукоби, трења, борбе, битке, револуције на све стране. Једно ново раздобље је пред нама, једно ново раздобље у историји човечанства. Ово ново раздобље настало је Светским ратом.

Светски рат је био један прелом у историји човечанства. Он је поделио историју човечанства на два дела: повесницу човечанства пре и повесницу човечанства после Светског рата.

Ми смо учесници највеће револуције која је икада постојала. Ту револуцију не знам како да назовем, не знам које име да јој дам, не знам њен дефинитивни исход. Не умем да вам кажем, какав ће на крају крајева изгледати свет кад она буде завршена. Али оно што сад могу да вам кажем, то је: да се сви налазимо у огромној струји која се креће, крши све и ломи. Укратко, учесници смо највеће светске револуције коју је икада памћење људско забележило. Та огромна револуција огледа се у свему, па и у појмовима људи. Било је појмова пре рата који су били изван дискусије. Сматрало се да о нечему не треба говорити, да је то јасно. Од искона је тако примљено, и тако стоји. А данас нема појма о коме се не дискутује, и то са веома јаким и веома великим разлозима, пријатељи моји. Људске творевине, државе, установе, законодавство, појмови, - све се то љуља из темеља, а све зато да би човечанство широм земљине кугле одговорило на питање: како ћемо уредити живот свој? Јер тај прелом, који је изазвао у светској историји Светски рат, изазвао је огроман неред у свету. Међутим, неред није услов живота. Не може се живети у нереду. Људски живот тражи известан ред - и да би се дошло до тога реда, народи се труде да код себе, код своје куће, одговоре на оно питање: како ћемо уредити живот свој.

Питање, рекох, трагично постављено зато што се тражи брз одговор. Прилике се брзо ређају једна за другом. Узмите ваше новине: оне сваког дана доносе један нарочити догађај, за који јуче нисте ни слутили да ће се догодити. Данашње новине немају потребе за сензацијама. Некада, пре рата, било је тешко бити новинар: морало се тражити да се пише о сензационалним догађајима. Данас је живот, нажалост, тако богат у сензационалним догађајима, да новине и не стигну да о једном сензационалном догађају пишу, а већ је дошао један други, који је већи и много актуелнији и који је онај први бацио у запећак. Људима је тај брзи темпо ушао у крв и, навикли на тај ритам, кад случајно нема нешто што их изненађује, остају запрепашћени.

Народи давно формирани имају пред собом да решавају та и таква питања непрестано. Француски народ, немачки народ, енглески народ, да не ређам друге, - сви се непрестано труде да решавају и дају одговоре на она питања која сам напред истакнуо. И сад можете мислити са каквом оштрином се постављају та питања у једној земљи насталој пре осамнаест година, у којој су се први пут нашли под једним државним кровом људи истога порекла и истога језика, али који су дотле живели у разним политичким и општим друштвеним приликама. У каквој оштрини они имају у тој својој држави да одговарају на оно постављено питање: како ћемо уредити живот свој?

Да је Југославија могла доћи по тихом и лепом времену, тада можда питања не би тако оштро била постављена. Али она није могла доћи по тихом и лепом времену. Морали су да се десе изузетни потреси у човечанској историји, па да се она оствари. Морали су да се десе трусови, па да се разбију окови који су спречавали њену појаву. Зато се она по тихом и лепом времену није могла појавити. Она је морала доћи по овако изузетном времену у човечанској историји. Њена је појава морала да буде попраћена са ветровима и бурама.

Ако други народи, ако старе и давно формиране државе имају да се боре у сасвим трагичним формама са одговором на питање: како ћемо уредити живот свој, - замислите, драги моји, замислите са каквим тешкоћама имамо да се боримо ми у овако насталој држави као што је наша. Зато за објективног, за правичног посматрача није никакво чудо, што се код нас у Југославији непрестано та питања понављају, што се овако при одговорима на њих дају и површни одговори, што никако још не можемо да нађемо прави пут, што има толико много лутања, поклецивања, падања.

Није никакво чудо за објективног посматрача ако се овај наш југословенски комплекс, овај наш југословенски проблем у целини својој мора да смести у велики светски оквир. То ће бити тешко схватљиво само ономе, који мисли да се југословенски проблем може потпуно издвојити, апстраховати, да се може оградити кинеским зидом од великог хода светских догађаја. За сваког другог, који је свестан да је данас човечанство чврсто повезано између себе техником, културом, економијом и једном речју општим друштвеним људским приликама, за сваког другог је јасно, да пошто нисмо какво афричко племе што живи у џунгли, морамо бити укопчани у велики ход светских догађаја и тешкоће светске морају имати одјека код нас, морају бити додаване нашим, специфично нашим тешкоћама, и морају самим тим отежавати она решења, она питања чија су решења тешка и у оним земљама и код оних народа за које смо рекли да су давно као државе формирани.

Али то што ја говорим не значи да хоћу да оправдам она лутања, оне грехове, оне злочине који су везани за наш југословенски комплекс питања. Ако хоћу да разумем, то још не значи да хоћу да оправдам!

Код нас, у земљи нашој, постављају се свом силином две врсте питања: једна су друштвено-економска, а друга су национално-политичка.

Има много људи који кажу: за мене је најважнији национални проблем, ја то морам решити. Има других који кажу: за мене то није важно, ја хоћу да решим социјална и економска питања. За Југословенски народни покрет „Збор” - за разлику од осталих - оба питања су тако важна, оба питања су тако повезана, оба питања имају једну нераскидиву судбину, да не можемо одговарати на једно, а да не одговоримо на друго, да не можемо решавати једно а да не решимо друго. Сматрамо да су они управо два изгледа једног истог питања. Морамо, дакле, и једном и другом питању, која се код нас постављају у најоштријој форми, у најоштријим облицима, да поклонимо сву нашу пажњу.

Друг Бего[104] вам је рекао, да - за разлику од осталих - наш покрет, који има политички карактер, има за циљ да једну друштвену и национално-политичку мисао разнесе по земљи. Рекао је, да ми - за разлику од осталих - не трчимо за гласовима. Али то што не трчимо за гласовима, то што не трчимо за гласачима, то нам управо даје ту за данас тако ретку могућност: да свакоме проблему оштро погледамо у очи, да не сустанемо на по пута; даје нам снагу да тражимо истину ма где она била: да одемо до дна у тражењу те истине, јер ми нисмо везани ни за какав обзир који остале политичке групације у својим стремљењима имају.

Оба та проблема, обе стране тога југословенскога проблема, његов национално-политички и његов друштвено-економски проблем, постављају се данас земљи нашој невероватно оштро. Да су решени, не би били постављани. Да је дат задовољавајући одговор на њих, не би данас претили и суштини и облицима нашег југословенског друштва. Сама чињеница што се тако оштро постављају, што прете и основама и суштини и облицима југословенског друштва, доказ је да нису решени, доказ је да је потребно наћи одговор на њих. То је оно што ми сви тражимо!

Два пута

Кад политички покрет, господо моја, прави свој програм, онда може да то учини на два начина. Један је пут - пут целисходности, пут корисности. Политички покрет прави програм и у њега меће све оно што ће му бити корисно, што ће њему као покрету послужити са гледишта његове корисности, са гледишта брзине распростирања своје мисли. То је пут целисходности, пут корисности.
Други је пут - пут нужности. Југословенски народни покрет „Збор" приликом израде својих начела и смерница није се послужио првим путем. Приликом прављења наших основних начела и смерница нисмо слушали шта „пали" код народа, па то што „пали" код народа метали на нашу заставу. Не! Ми смо се са љубављу нагли над животом народним и посматрали његове тешкоће и његове патње, испитали смо његове путеве и његова лутања, и мислили не о томе шта ће нам бити корисно да у свој програм унесемо, него какав је пут нужан да наш народ дође до једног друштва у којем ће владати ред, правда и благостање.
Немамо ми, пријатељи моји, програм целисходности, програм популарности, програм који лако и брзо доноси гласаче и гласове. Ми имамо програм нужности. Ми се нисмо цењкали и погађали какав ћемо програм направити, но смо гледали и истраживали; и оно, што смо видели у народном животу као нужно и неминовно, то смо уносили у наша основна начела и смернице и тако дали наш одговор на велико и трагично питање, које се поставља широм целе земље: како ћемо уредити живот свој.

[104] Др Марин Бего, тадашњи председник месне организације Југословенског Народног Покрета „Збор", говорио је на овом народном скупу пре Димитрија Љотића, оцртавши у кратким потезима смернице покрета.

Наш покрет не може да се похвали да има за собом „велике масе”, одмах од своје појаве. Ми се чак поносимо, драги моји, што наш покрет ступа тврдим и тешким кораком напред, јер проповедамо истину. Истина је прилично горка, као свака истина, и није суђено свакоме да осети њену „сласт”, није суђено свакоме да крене тим трновитим путем, па је доста незгодан за слабачне ноге, те преме томе само прави и истински другови и борци могу тим путем да пођу.

Има једна народна прича. Веле, цар Соломон учини у младости својој тежак грех према родитељима својим, и родитељи га прокуну да не умре док не види морских дубина и небеских висина. Па, мада је Соломонов живот био сладак, дошле су године и додијао живот Соломону. И Соломон је хтео да промени живот, али клетва родитељска стоји над њим и не може да умре док не види небеске висине. А он јадан, мали човек, везан је за земљу. Небеске висине су над њим и он не може да продре у њих. О чему он мисли? Он мисли како ће победити проклетство. Направи једну чудновату справу, једну корпу, и у њу упрегне два ждрала, које је пре тога дао да огладне, па поред њих постави печење. Намамљени мирисом који се дизао у вис, ждралови полете и понесу Соломона у непродорне небеске висине.

Ова прича пада ми на памет кад посматрам живот нашега народа. Како је живот нашега народа пао, каква чамотиња, какво отсуство одушевљења! Услов живота једног народа - то је одушевљење. То није само услов његовог живота као народа - то је услов сваког живота. Један цвет не би цветао ако у њему нема животног полета, ако у њему не буја једно животно одушевљење.

А како ће један народ имати одушевљења? Ждралови требају само печења, али људима се хоће много више! Да бисте могли да имате полета, ви морате да испуните предуслове које тај полет и то одушевљење изазивају. Урадите ли друкчије, уведете ли режиме, уведете ли управе које место одушевљења чине да завлада чама и чамотиња, ви сте смањили потенцијал једнога народа, смањили сте услове под којима он може да ради, смањили сте његове развојне могућности.

Драги моји, ако један човек говори, онда тај говор није само његово дело; то је дело и оних који га слушају. Мора да буде извесна морална атмосфера и за говор, да би се развило оно што у човеку тиња, што у једном човеку може да се развије.

Треба посматрати живот народни. Оне, који га истински и са љубављу посматрају, народ треба да диже. Они пак себични, који се не радују срећи заједнице него само својој срећи, они су штетни - не само штетни, него и опасни. Аскетске пчеле најбољи су пример. Оне не живе ради рода, јер немају спола; оне не живе ради јела, јер једу врло мало. Оне живе само ради своје кошнице, и тако пробораве цели живот свој. Али, када те мале пчелице примете да у њиховој кошници, која је једини закон њихова живота, влада неред, да влада грабеж, ако непажљиви пчелар приликом узимања меда учини да остану трагови меда и да се осети траг од те крађе, - те мале пчеле, трудољубиве и аскетске пчеле, потпуно мењају своју природу. Не само да више не одлазе на летове, него се бацају у пијанству на онај мед који је преостао и на саће, и раздиру, разбацују, руше и сатиру оно што закон њиховог живота не подноси; оне чине то и умиру у оргијама - оне, чији је живот до тада био

само одрицање. Како ћете да народ буде друкчији? Па то је закон, који је Бог метнуо у удове наше исто тако као и код малих пчела. Да би је нешто покретало, она мора да има одушевљења. Нема ништа без одушевљења. Кад нестане одушевљења, наступа рушилачки бес.

Два излаза

И тако се, драги моји, пред нас постављају два излаза: градилачко одушевљење или рушилачки бес. То што ја овде пред вас износим, није нешто што смо ми из ваздуха посисали. То је закон живота нашега, то је закон живота вашега: или градилачко одушевљење или рушилачки бес!
Иако сте ме љубављу и пажњом задужили, не могу вас обавестити до у танчине о начелима и смерницама Југословенског народног покрета „Збор". То није могуће. Моје предавање по нужди, по сили прилика, остаје недовршено. Оно ће бити довршено по облику, али недовршено по садржају, јер је материја - а материја је живот народни - огромна и бесконачна, и ми бисмо морали дуго времена да се заустављамо на сваком питању и да дајемо одговор како ми гледамо на та питања. Али, место да вам на тај начин говорим о детаљима, о ситницама, изабрао сам овај пут сусрет свој са Сплићанима за то, да пред вас изнесем боју, светлост, укус, - а ви ћете по томе судити. Познаћете нам дух, па ћете по томе духу решавати сва друга питања која током данашњег говора не бих био у стању да пред вас изнесем.
Наше питање има две стране: национално-политичку и друштвено-економску. Оба питања: због тога што нису решена, што нису решена у оној атмосфери која одговара условима народног живота, зато што су решавана и што су покушавана да се реше у једном систему који је био све само не систем, који не дозвољава распон снага и расцветавање живота народног, због тога што су решавана у чами и чамотињи, - оставила су нам да бирамо два пута, два излаза: хоћемо ли та питања решавати и поћи путем градилачког одушевљења или поћи оним другим фаталним и судбоносним путем рушилачког беса. То се поставља у оба питања.

Национални проблем

Узмимо питање наше државе, питање национално. Новине ваше из Сплита врло су пажљиво пропратиле мој данашњи долазак и рекле ваздан лепих ствари, на чему сам им захвалан. Међу осталим исказале су и бојазан, свакако не познавајући ме и никада ме не чувши, а нарочито никада не прочитавши ни оно што сам написао, ни оно што сам говорио на другом месту; а ви знате, драги моји, да има једини начин да се о некоме или нечему говори, а то је да се тај некоји и нешто познаје. Говорити о нечему што се не познаје, то је унапред изложити се непријатним околностима да се буде демантован. Те новине су исказале као бојазан да ћу ја говорити о задругарству - мада сам ја по срцу и души задругар, само што налазим да место и прилике истављају пред нас судбоносне проблеме, па о њима морам прво да говорим. Те новине наговестиле су, да ћу ја говорити овде о свему и свачему - само нећу сме-

ти да говорим о једном питању, које потреса нашу земљу и ставља у питање форме и услове њеног опстанка. Вели се ту: вероватно ће господин Љотић као задружни радник говорити о задругарству, али неће умети ни смети ваљда да говори о хрватском питању. Драги моји, говорићу ја и о том питању!... Ви ћете слушати, и ви ћете просудити.

Ми смо у овом нашем покрету, на првом месту, у првом реду са којим се спољни свет у додиру са нама сукобљује, ставили „југословенски". Прво што морам да објасним, то је како ми то разумемо. Шта је то „југословенски"? Када вам на то питање будем темељито одговорио, мислим да ће многа друга питања, о којима би хтели разговарати, бити самим тим решена. Ако треба, говорићемо и о свему другоме, што мислите да треба да се каже. Али за нас, драги пријатељи, то „југословенски" има судбоносни значај. Није то за нас, као ни све у нашем програму и начелима, нешто о чему се може ценкати и погађати. То су услови живота. Нисмо ми до тога дошли у кабинетима или за столовима, но посматрајући огроман и дуги период од тринаест векова историје наше. Нисмо ми до тога дошли посматрајући осамнаест година историје наше. Тринаест векова, драги моји пријатељи, то је огромно искуство, које ниједан појединац на свету не може имати, а које народи могу имати. Ми смо до овог нашег „југословенски" дошли посматрајући тих тринаест векова. Право да вам кажем: када би посматрали наших осамнаест година, можда би посумњали у југословенство; али тринаест векова је бескрајно дуго за људе. Много времена је тринаест векова и много већа је вероватност, да ће се истина пронаћи на пољу посматрања од тринаест векова, него ако ће се истина проналазити на пољу искуства од осамнаест година.

А какво је искуство, каква је та порука, какав је тај народ, какав је тај аманет, какав је тај глас што нам доноси та тринаествековна историја предака и очева наших?

Чудан је народ то, који је пре тринаест векова дошао у ове крајеве. Необично чудан. Толико има година како је дошао у ове крајеве и како је ударио свој печат, печат свога духа, реч своју везао за врхове, за планине, за градове, за равнице, за реке, за места. Сваком месту и сваком крају дао је печат свога духа. Када су кренули у ове наше крајеве, наши претци имали су пред собом, више путева. Могли су они поћи у север и маглу, у баруштине и бескрајне равнице ненасељене и пусте. Могли су, али нису хтели, но су кренули сунцу, кренули су југу и тиме показали основну особину душе своје. Сунце су желели видети и за сунцем ка југу су кренули. Ма како, пријатељи моји, да је лакше било ићи к северу и западу, ма какве да су се пред њима пружале недогледне и ненасељене пусте равнице, они су, претци наши, посли у сусрет препрекама, пошли у сусрет опасностима и сукобима, само не би ли дошли у додир са оним што им је душа желела, са крајевима сунца пуним. Нису ово били ненасељени и пусти крајеви. Велика једна сила, највећа сила тога времена господарила је у овим крајевима. И треба ли да говорим о томе вама, који сте окружени зидинама и споменицима старе славе ранијих господара? Наши претци у овим крајевима нашли су образованост, једну цивилизацију каква се ни на северу ни на западу у то време није могла наћи, а нашли су истовремено организовану силу, организовану снагу, - па ипак упркос свега су пошли претци наши

према југу, а не према пустом северу и западу, и изабрали су тло куда народи као струје сваки час крстаре и пролазе жељни да освајају и да освоје. Седамдесет народа је прошло кроз ове крајеве, где су наши претци дошли, чврстом ногом стали и коначно запосели, заузели и задржали. Та словенска племена која су дошла у ове крајеве, иако необразована, имала су жељу за сазнањем, за видицима, и ништа их на путевима тим зауставило није. Та почетна страна, са којом се сукобљава светска историја када први пут бележи појаву Јужних Словена, иако је почетак, она је, драги моји, величанствена. Она је величанствена по видицима, она показује какве развојне могућности мора у том народу да су биле, када се усудио из северних крајева да дође овамо, слаб и ненаоружан. То је први почетак, али огромна и величанствена страница у историји Јужних Словена.

Зашто се ја толико заустављам на овоме? Не држим ја вама предавање из историје, али узимам слободу да вас историјом поучим. Хоћу да вам на ту прву страну укажем прстом, да укажем на то какви се закључци одатле намећу нама, синовима њиховим. Величанствене-огромне развојне могућности, величанствене способности, велика храброст, велика борбеност тињала је у томе народу. Он је тражио само терен, тло, зраке сунца, да се развије. И развијао се ...

Али, тринаест векова историје наше показују да тај народ, очеви наши, не нађоше до данашњег дана спољне услове за правилно развијање својих развојних могућности. Драги моји, када су се отвориле пирамиде египатских фараона, нађена је на дну гробнице египатских краљева пшеница стара пет хиљада година. Та пшеница пет хиљада година имала је своје развојне могућности сакривене, спутане, везане у тмини фараонских гробница. Тражила је услове да се развије и пет хиљада година чамила је за тим условима и није их добила. Када је једном отворена, чудо Божје се десило: пшеница стара пет хиљада година одједном се развија и доноси род, као да је јуче добијена. Тако народ један хиљаду и триста година седи у овим крајевима и покушава да нађе, да оствари спољне услове под којима ће моћи да се оствари таква могућност, да она способност која тиња у њему буде развијена до највишег степена. Један народ тиња, чами, жуди за тим условима, истражује и тражи, и - не налази!...

А какви су ти услови, које су то жеље? Народ тражи, народ жуди да у миру, сигуран од вањских непогода, слободно развија своје способности, тражи да процвета, тражи једну вањску заштиту и форму за свој развитак.

И тако Бугари покушаше да направе своју земљу, назваше је Бугарском, ударише од Цариграда до Јадранског Мора, избише горе у Панонску равницу, не би ли оствaрили свој кров, под којим ће моћи слободно да се развијају, и дадоше тој својој величанственој грађевини име Бугарска. Двеста година та држава трајаше, и после двеста година разби се као кућа од карата.

И Срби дођоше и створише, покушаше да створе једну грађевину државну, под којом ће моћи да се слободно развијају, и ударише јој границе од југа ка северу, обухватише огромне просторе, дадоше много грађевина као доказ да су постојали, да су били, створише велике задужбине, од којих оста после двеста година само једна успомена, јер и

они за двеста година цветаше и процветаше, и расуше се као кула од карата.
И Хрвати покушаше, у исто време када и Бугари, да даду своју државну грађевину, под чијим ће окриљем слободно моћи да се развијају, не би ли се оно што тиња у њима развило, расцветало, не би ли цвет Божји који тиња у њима добио своју боју. Па створише државу, лепу државу, али и она након двеста година би принуђена да са туђином прави уговоре, за које многи кажу да личе на ропство, а други опет кажу да су продужење самосталности хрватске државе.
А Словенци? Они јадни и не покушаше. Оста прича, легенда о словеначкој држави на Госпосветском пољу.
Тако су покушавали Јужни Словени да створе то што им недостаје. Покушаваху и двеста година трајаху и цветаху покушаји њихови, па се расипаху као кула од карата. И оста жеља на срцу дубоко посађена у народу, оста клица која у разним облицима покушаваше да дође на свет, оста предање народно, дубоко, исполинско и исконско, као што је дубоко све у народу: предање да се створи држава, да држава буде јака, силна, вечита држава, да може да заштити народ од спољних громова. Оста то све до данашњег дана.
Овако, као што ми посматрамо ту нашу мучну тринаествековну историју, нико други, пријатељи моји, није посматрао. Не посматрају је тако Бугари, не посматрају је тако Словенци. Бугари је посматраху и казаше: Није нам пошао за руком овај покушај; али направићемо опет велику Бугарску. И Срби казаше: Није нам пошао за руком овај покушај; али направићемо ми опет Србију, велику Србију.
А једно племе наше имало је ту привилегију, да пронађе суштину трагике тринаест векова Јужних Словена. Једно племе, Хрвати, посматрајући све то од почетка, не од пре стотину година, но поодавно, и нарочито овде у Далмацији на приморју, посматрајући све то, дође до јасног закључка: да су сви ти покушаји краткога века, да сви ти покушаји морају да се сврше неповољно, да сва та грађевина личи на грађење Скадра на Бојани, да има само једно право грађење - оно које успије да окупи под свој кров све Јужне Словене. Само они видеше ту истину, пријатељи моји, и нико други.
Када сам овде у Сплиту долазио са станице, поведе ме друг Бего поред споменика Марулића, а ја се сетих једног издања његових дела, које је у Сплиту угледало света првих година седамнаестог века и које је посвећено неком римском кардиналу који је говорио нашим језиком. Посвета је та тако отмена, тако племенита и тако годи срцу нашем, да ми није могуће да вам је овде не кажем. Пише Сплићанин кардиналу и вели овим речима, које су достојне да буду уклесане у мрамор: „Ма колико да словенски језик говоре многи народи и многи крајеви, та чињеница да је и Ваше Господство научило словенски језик даје нарочито повода да се радујемо”. Сплићани, стари Сплићани од пре 330 година, поручивали су туђинцу који је научио словенски језик, да тај језик говоре многи народи и многи крајеви и, премда они имају довољно доказа о отмености тога језика и о свом достојанству, ипак сматрају да није згорега што је и један кардинал изволео да тај језик научи и да му тако ода признање.

Зашто вам то говорим? Зато што ми годи да вам о тој успомени која је одавде, из вашега места, нађем доказе за оно што сам тврдио: да су ваши претци, посматрајући тада не тринаест него десет векова наше историје, одавно у душама својим, слушајући о старинској повести околних племена, дошли до свести о јединству нераскидиве и неразлучне судбине свих оних који говоре истим словенским језиком. Па ту мисао не могоше а да на челу дела свога Марулића не метну, да се види, да се разуме и да се уважава.

А данас, пријатељи моји, благодарећи режимима чама и чамотиње, благодарећи оним режимима код којих као да је закон и тежња била да се баце против оног што је закон народног живота, - благодарећи, велим, њима, данас баш код Хрвата од уста до уста лети једна богохулна мисао: да су се претци њихови преварили, да није истина југословенство, да није истина Југославија, да је то огромна заблуда једна. То данас потомци оних који су југословенство створили, који су идеолошке основе дали, то данас потомци њихови говоре. Не оправдавам их, али их разумем! Разумем их, јер у чами и чамотињи настаје оно што бива код благородних пчела у кошници. Пчеле воле труд и раде све ради труда и рада, ради целине којој се жртвују од рођења својега до смрти своје, оне живе апостолским, аскетским животом, готове да се жртвују. Али, ако наиђе режим нереда и неправде у кошницама њиховим, оне мењају закон живота својега, оне руше што су створиле, оне пљују на оно што су поштовале, оне пропадају у оном у чему никада живеле нису.

Како дакле да не разумемо ми данас овај несклад, овај сукоб потомака хрватских са претцима својим. Јер тај сукоб није са мном; нисам ја тај који сам југословенство створио, нисам ја тај који сам први реч „југословенски" изговорио. Претци ваши, очеви ваши, њихова је то творевина! И ако ико има право да се тога сети, и ако је ико дужан да се тога сети и да се тиме дичи, - то сте ви! Хрватска историја, драги моји, или има смисла или нема смисла. Ако има смисла, она свом снагом води југословенству. Ако нема смисла, ако смемо да се тако изразимо, онда би то била дубока трагедија једнога народа. Како може у историји једнога народа сваки део да има смисла, а све заједно да нема смисла?!

Има људи који кажу: Добро, југословенство! Али то југословенство може бити тако извођено да крши, да ломи, да подваљује и понижава. Је ли то југословенство? Не, драги моји, то није југословенство. Сачувај нас Боже таквог југословенства! И они, који су такво југословенство у главама својим имали, најбоље су могли да виде последице својега рада. Такво југословенство нису хтели наши претци.

Такво југословенство ни нама не треба, нити бисмо га могли поднети. Не може се направити Југословене као по серијама. - А како мислите да решите јединство и да га помирите са слободом? - На то одговарамо ми, не ми но један свети Божји човек, који је живео у давно време, када су наши претци насељавали ове крајеве, и који је по другом једном питању исказао ове три реченице: In necessariis - unitas; у ономе што је нужно - јединство. In variis - libertas; у ономе што је различито - слобода. Али нити може бити јединства у ономе што је нужно, нити може бити слободе у ономе што је различито, ако није In omnia charitas, тојест ако у свему нема љубави.

Блажени Аугустин, пре толико времена, дао је формулу којом се у свим људским стварима постизава с једне стране јединство - где је нужно, с друге стране слобода - где има различности, али је казао у исто време основни закон за све те могућности: нема ни јединства у ономе што је нужно - без љубави, нема ни слободе у ономе што је различито - без љубави. Мржња не може да оствари никакав поредак.
Када сам ја први пут успео овом формулом да обухватим наш однос, онда ми је један пријатељ и друг из Словеније писао, да је та формула јако растегљива; ту би формулу могао да каже Прибићевић 1924. године, а да је потпише и данас. Ја сам му одговорио: Штета што Прибићевић 1924. године није узео ову формулу за свој образац, а исто тако је штета што ту формулу данас он и његови савезници не узимају за своју мисао. Брзо би се у нашој земљи питања могла да реше, када би се на тако јасној, па макар и растегљивој, формули нашли заједно.
Утврђујем, да је мало људи који су је примили. Утврђујем то зато што знам, да се појединачним посматрањем живота и света не може да дође до великих Божјих снага, онаквих које су једино могуће и под којима је једино могуће изазвати одушевљење место чаме и чамотирије. Али Југословенски народни покрет „Збор" прихвата ову формулу у целини.
Ма како да изгледа да је та формула растегљива, а познато је да су наши политичари још растегљивији од те формуле, нико од њих неће да ту формулу узме за своју заставу, чиме показују да та формула ипак није тако растегљива како они кажу.
Ето, тако ми гледамо на овај национални проблем који данас, несретно решен и несретно решаван, дрма темеље једне земље и прети да поруши њену суштину и оквир у којем је изграђена.

Друштвено-економски проблем

Сада ми дозволите да се осврнем на онај други проблем - проблем друштвено-економски, и да га летимично пређем.
Ја сам се унапред код вас извинио и рекао да моје предавање мора остати недовршено, јер је материја предмета тако огромна. Она претставља живот народни и ми не можемо, гредећи за њом, никада довољно да је испратимо.
Огромне друштвене и економске невоље притискују свет - не само код нас, него свуда. Ако можда нигде у свету не би било лако решити те невоље и тешкоће, код нас би се решиле - када би други дух вејао кроз оне који земљом управљају. Ако је икоја земља имала ту срећу да има материјалну основу за њен развој, да њен опстанак буде осигуран, то би била ова земља - Југославија. Ни у чему не оскудевамо, па ипак тако тешко одјекују савремене друштвене и економске прилике код нас у земљи, тако страшно притискују и тако ужасно уништавају један народ. И то се догађа крај силног богатства у земљи.
У руднику Трепча, које експлоатише једно енглеско друштво, у рудачи има 6-7 одсто сребра, а то је проценат каквог у свету нигде нема. Ово друштво извлачи чисту добит - како ми каже један господин из тога друштва - од 100 милиона динара. Ускоро почеће да се експлоатише један рудник на Копаонику, где тај проценат износи 10 од сто, и коначно Златибор, где проценат чистог олова износи 70 посто.

Зар то нису докази, да је и за овај народ некада у историји било метнуто благо, које је њему посвећено?
Једна прича каже како је неки човек, коме никада ништа није полазило за руком, увек пролазио једним истим путем. Његови суседи жалостили су се, што не могу да му помогну. Онда један имућан сусед, у намери да му помогне, остави кесу с новцем на мосту, да је овај несретни човек нађе кад буде прелазио преко тога моста. Али он, који је целог живота сваког дана прелазио преко тога моста, рече себи баш тога дана: „Сваки дан идем овуда гледајући. Како би било да покушам једном жмурећи?" И тако пређе тога дана жмурећи преко моста. Кеса с новцем остаде, и опет му нико не поможе. Јер, кеса с новцем остане онима који иду отворених очију.
За нас је тако од искона метнуто огромно благо, али ми затворених очију пролазимо преко њега, а други људи из бела света иду отворених очију, пролазе иза нас, налазе и искоришћују оно што је нама намењено. Хоће ли један народ да остане тако до века, да затворених очију прелази преко моста на којем се налази кеса с новцем? Народ мора отворити очи. Али народ не може сам собом, као народ, као целина управљати. Управљачи морају да отворе очи. Они отварају очи, али их отварају на начин који нас не само да не задовољава, него нас дубоко вређа и изазива. Они очи отварају за ситне своје интересе, а за велике и крупне и најкрупније интересе имају затворене очи. Да би се решиле економске невоље, морају они који управљају да имају други метод, други начин и став. Не требају нам режими шићарџија, но режим јунака. Режими сићарџија и кукавица нису ни један народ на свету прославили и одушевили. Режими јунака и мученика су у стању да реше народне потребе и народне невоље, јер не мисле на своје потребе и на своје невоље. Оно, што је прво у ставу Југословенског народног покрета „Збор" у погледу оних који земљом управљају, јесте да се тај дух промени. Није политика брлог, у којем се прасци ваљају. Политика је, драга моја браћо, страшна и света служба народу и држави.
Има малих лађа, које плове од места до места и возе стотину путника и неколико тона робе. Од оних који бродом управљају тражи се много... А шта ћу ја вама причати, шта се тражи од њих?... А има један велики брод, огроман брод - Југославија се зове. Не путује стотина путника тим бродом; укрцано је петнаест милиона душа на тај брод. Не иду од места до места и од станице до станице, но иду од рођења до смрти. Не путује тим бродом неколико тона робе, но петнаест милиона душа, и не само петнаест милиона душа - но путује на том броду и свети прах наших мртвих и судбина бескрајног низа поколења која се још нису указала на видицима нашим. Њихова судбина везана је за тај брод. Од малих бродова се тражи исправност, строгост, одговорност, честитост, храброст, умешност, - а од великих бродова, што да вам говорим шта се тражи за велике бродове, ви поморци знате боље од мене!
Велики бродови не могу и не смеју се руководити малим девизама, малим стремљењем. А данас доста је имати добре лактове, прогурати се, избити напред, вештину одржати се када се једном избије, вештину подменути другом ногу, вештину направити комбинације, вештину направити пермутације. Драги моји, ви као поморци знате мерило за мале бродове, а за велике бродове треба и велика мера!

Народ треба исто као што то чини регрутна комисија - да врши одабирање. А како ће народ изабрати државнике, ако се руководи малим мерилом?

Партизанска и општа народна политика

Та мисао показује боју нашега схватања. Југословенски народни покрет „Збор" међу првим својим задацима сматра за нужно, да ради на промени схватања политике: да политика није докопати се доброг места и отуда чинити неке услуге својим пријатељима. Политика је света дужност и служба народу и држави. С ове мисли полазимо и решавамо и решаваћемо све, све политичке проблеме. Само велика општа народна политика, планска политика може да реши наше друштвене невоље. Не ситна политика дана и комада, кратке стазе, краткога даха; не политика случаја; не политика гестова иза којих нема ништа и речи иза којих се налази само беда, - но велика планска политика, опште-народна и опште-државна политика.
Мала политика, знамо шта је. Већ осамнаест година та нас политика прати као зла коб. Осамнаест година та мала и ситна, партизанска, кликашка, котеријашка политика иситнила је и поцепала све везе у народу, упућивала племе на племе, веру на веру, сталеж на сталеж, групу на групу, дом на дом. Знамо је добро. Знамо њену страховиту суштину. Место ње, ми кажемо: само велика, опште-народна и опште-државна политика!
Али многи кажу: Шта је то ситна, шта је велика, шта је партизанска, а шта је опште-народна политика? Та мала и ситна политика је она, која чини услуге онима од којих има тренутно користи, онима који су довољно јаки да ме нагнају да учиним. То није политика решавања општих проблема и тешкоћа једнога народа. То је политика на парчад, то је мала политика. Ако је данас ово југословенство овако упрљано и укаљано - па не чудимо се! Ако не оправдавамо - разумемо. Мала, ситна, партизанска и котеријашка политика учинила је да је нестало одушевљења. Настала је чама и чамотиња. Настало је ценкање и погађање мале и ситне политике, партизанске и котеријашке. Како је могуће под таквим приликама очекивати да буде друкчије? И ако данас са љубављу и пажњом утврђујемо, да има много места у нашој држави где се југословенска застава виј високо и непоколебљиво, онда заиста морамо да се управо дивимо снази и истрајности југословенства, које се и под таквим околностима могло да одржи.
Ми смо за општу државну политику, која решава проблеме народне. А тих проблема, пријатељи моји, има на све стране. Ако погледате легије оних који посла траже а посла немају, који вапију да изнајме своју снагу да би могли живети, и пред којима друштво и држава стоје скрштених руку, - ето један огроман, велики, страховити проблем, који стоји пред онима који земљом управљају. Стоји и не решава се! А да ли нема код нас посла?
Зар смо ми у Југославији све постигли, све изградили, зар код нас све цвета? Зар нема крајева који су изложени поплавама и бујицама, зар нема крајева који су без воде? Треба ли то ја вама да кажем? Не, одговарам, ви ћете одговорити место мене. Стоји Југославија као једно

огромно поље које чека легије работника, и стоје легије работника и радника, и проблем је у томе како треба радника да доведемо на посао и да настане нови живот, живот истинског благостања. Али зато мора други дух да влада - не дух шићарџија и кукавица, но онај други за којим земља вапије. Стоје проблеми, драги моји, стоје проблеми економски и финансијски у нашој земљи изукрштани. То је оно, што се сваког од вас понаособ тиче. Под тим проблемима један народ се савија до земље и пати дубоко, и сваког часа прети опасност да се разбије та зграда, за коју су његови претци умирали у жељи да је виде. Они, који су дочекали то, хоће да је сруше. Ти проблеми нерешиви су за дух који, место да решава проблеме, прави странке; за такав дух ти су проблеми нерешиви.

Али за други дух, за онај који ми морамо довести, који ми морамо оваплотити, који ми морамо учинити да се осети, - за тај дух нема проблема без решења. Не кажем, да се многоструки интереси неће окомити на тај дух, да неће покушати да га угуше. Не кажем, да ће та борба у решавању ићи глатко. Не кажем, да се разне тајне и јавне силе неће наћи удружене против оваквог метода и таквог рада. Али и то знам: Такав дух не може бити дух малоумних и малодушних, такав дух мора бити светао и јак, такав дух мора бити борбен, и за такав дух те борбе и те препреке не претстављају непремостивост. Напротив, у колико су те препреке веће, у толико борбеност и решеност да се то пређе расте, буја и на крају крајева, заједно с народом који то осећа, прелази се преко свега и све то мора бити решено.

Узмите други проблем, проблем тешкоће који имате у народној привреди. Јавни терети морају да се покривају даџбинама, али те даџбине морају бити у складу, морају бити у сразмери са снагом привреде једнога народа. Статистика нам открива запањујућа факта: 1927-1928. године наша народна привреда давала је на сваких 5-6 динара националног дохотка на јавне терете један динар; данас на 2-3 динара даје један динар.

Постоји и други проблем, проблем повраћаја народног поверења. Однос између грађана и управљача данас је окарактерисан неповерењем - не само неповерењем, него презрењем. Из мога личног искуства могу да вам кажем, да човек без заслуге често може да стекне велико поверење само зато што сиђе са власти. Факат је да има репутација, има угледа, има ауторитета који су засновани на том негативном гесту.

Морам да вам кажем, да то није само код нас. Примећује се то и у другом свету. Јуче сам у Шибенику причао пример Француске. Тамо су на данашњи дан избори. Бирачима једног краја у Белфорту, човек који је три пута био претседник владе, једанаест пута министар, генерални секретар француске делегације за закључење мира, Андре Тардиеу, упутио је својим бирачима проглас у којем кратко и отсечно каже:

- Драги моји, растајемо се. Нећу више дозволити да ме бирате. Бирајте другога. Не зато што сам уморан, не зато што желим одмора, што ми је досадила борба и рад. Мој излазак из скупштине значи за мене почетак, сванућe, нове видике, нову борбу. Отресао сам се мандата који сте ми поверили, јер је за тај мандат везано неповерење и презрење ваше. Нећу да будем народни посланик зато, што велики народни проблеми остају нерешени. Огромна питања, на која има одговора, остају без од-

говора. Сви моји покушаји, да кроз парламенат решим те народне невоље, били су тако извитоперени, да своје предлоге након тога ни ја нисам могао препознати. Немоћан сам да се у парламенту и кроз парламентаризам борим за решавање правих народних проблема и невоља.

Ето примера једне демократске земље, Републике Француске, која се одликује слободама, а која истовремено пружа невероватне примере - баш овакве примере какве и ми имамо.

Веле: закон против корупције треба нам. А ја кажем: шта мислите, да се по досадашњим законима корупција може да врши? И по досадашњим законима није се могло красти. Према томе, нови закон ништа нам неће помоћи, ако се дух не промени.

Идемо тешким путем. Не бојимо се тегоба које ти путеви пред наше ноге стављају, не бојимо се борбе и препрека на које наилазимо. Одлучно смо решени, да на тим путевима истрајемо, па ма шта нас на тим путевима чекало. Али шта тражимо на том путу? Не тражимо гласаче. Нама није стало до гласова, него нама је стало до решења основних невоља и тешкоће народа. Било је људи у нашој земљи који су се похвалили милионским поверењем вашим. Проблеми и тешкоће остали су нерешени зато, што су гласачи и гласови плева. Данас је гомила плеве ту, а сутра дуне чудан ветар и ту гомилу премести на другу страну. Шта да радимо ми са плевом? Како да решимо народне невоље и тешкоће са тако непоузданим материјалом, као што су гласачи? Била је маса народа, пред којом сам говорио и пред којом сам с правом поставио питање: па колико пута сте мењали кандидате и мишљења своја? Прескакали сте плотове као дечаци. Шта би нам то послужило кад би данас пред собом видели ту гомилу? Дубоко смо свесни те истине, али нека се не смеју они којима се потсмех оцртава на лицу, кад ово говорим. „Чиме и како мисли да реши проблеме” - мисле они - „ако неће гласове и гласаче?”

Немојте нас ценити да смо наивни. Не може бити наиван ко за себе ништа не тражи. Ми тражимо само праве путеве једног народног режима правде и благостања, па према томе поштедите нас свих ваших потсмеха. Наивни нисмо. Ако не тражимо гласове и гласаче, то је зато што тражимо нешто више: тражимо другове и борце! Таквих другова и бораца нема премного. Треба имати чврсту и јаку вољу. Треба се испунити једном мишљу у толикој мери, да та мисао избија из вас и зрачи и преноси се на другога. Треба бити испуњен у толикој мери том мишљу, да се од ње, од те мисли одвојити не можете. Не можете се ни ценкати ни погађати, када сте том мишљу испуњени. Такве другове, такве борце ми тражимо широм целе земље. Уверен сам да, ако њихов број и није велик, њихова снага је огромна. Зар је снага везана за број? Кад би снага била везана за број, где су поседници огромних бројева народних гласова? Где је снага њихова? Зашто не помогну? Број врло често не даје никакве снаге и само је једна трула фасада, иза које се налази слабост. Нама зато тај број не треба, па ни за какву цену. Ми тражимо другове, људе испуњене једном мишљу, људе предане једној застави, људе код којих је искључено ценкање и погађање. Такве другове и борце тражимо. А мисао јасна и чиста, удружена са снагом наћи ће путеве, пријатељи моји, да донесе решење великих народних тешкоћа.

Пред нашим очима пуца огромна народна жетва, за коју смо ми испунили све предуслове да је остваримо.

НАШ ПУТ [105]

Политичко предавање друга Димитрија Љотића, председника Југословенског народног покрета ЗБОР, одржаног на дан 5. јула 1936. године у Новом Саду.

Господо, пријатељи и другови,
ово је други пут како говорим у Новом Саду. Први пут сам имао, пре годину дана, то задовољство да говорим пред педесет до шездесет људи, а данас - хвала Богу - пред више него десет пута толико. Тај одзив, тај размер, показују успон који је Југословенски народни покрет Збор учинио за ову годину дана пуне и непрестане борбе.
Пре него што бих прешао да вам говорим о ономе што чини садржину нашег предавања, хоћу да учиним неколико претходних напомена.
Прво: сигурно међу вама који слушате сви људи не припадају нашем покрету. Има оних који су дошли из искрене жеље да виде и чују, па ако нађу истину, они ће прићи, а ако им се учини да није истина они неће прићи. - Затим има оних који имају свој одређен пут и мисле да је тај њихов пут, пут истине, па су дошли више из радозналости. Они су унапред затворили своја врата, тако да разлози неће моћи да продру у њихов ум и срце. - Али, ма који били они што нас слушају, један се општи утисак мора одавде изнети: да овде говоре људи из дубоког уверења. Не говоре зато да би помоћу тога успели у каквим својим намерама не верујући у оно што говоре; не говоре зато да кроз то њихова себичност или други који интерес завладају светом, већ говоре зато што тако мисле и осећају. Такав утисак мора се понети одавде, ма ко био тај који нас слуша. (Аплауз, узвици: „Тако је” - одобравање). Било да нас слушају дакле они који су дошли из радозналости, или они који су се већ определили, или они који желе да се определе, сви ви што сте сад пред нама, не можете нам одрећи, морате нам признати истинску искреност и искрени напор да се истина изложи и пронађе.
Друго: за разлику од осталих који се обраћају једној класи, једном сталежу, једном крају, једном племену или једној вери, наш покрет се обраћа целој земљи. И други људи говоре да се обраћају целој земљи, али тако не раде, или не могу да раде, већ говоре, или су принуђени да говоре, једној класи, једном сталежу, једном крају, једном племену или једној вери. Али целој земљи, свима класама, свим сталежима, свима племенима и свима верама, обраћа се само један покрет, то је овај покрет коме имам част да будем на челу. То је највећа истина која се за годину дана из историје наше борбе може да извуче. За друге су постојале границе, једни су ишли код православних, други код муслимана, трећи код католика, једни код Срба, други код Хрвата, трећи код Словенаца, али ми смо ишли свуда. - И што је најинтересантније, у време потмулога рата између класа, сталежа, вера и племена, наше речи су

[105] Нови Сад, 1936. год.

свуда биле саслушане са пажњом, поштовањем и љубављу. (Тако је!) У време кад су појаве код Керестинца узбуђивале целу земљу, наша реч је ишла у многе крајеве Хрватске, где нема ни једног Србина, и ово што говорим вама било је и тамо саслушано са истим знацима разумевања као и код вас овде.
Те две напомене, прва, да ма како ви који слушате мислили, не можете нам одрећи истинољубље и искреност; и друга, да имате пред собом један покрет који се обраћа свима сталежима, класама, верама и племенима у Краљевини Југославији; треба да имате у виду пре него што чујете главну ствар.

***

Господо моја, када сам се вратио с пута из иностранства, сазнао сам да су ми другови одредили да говорим о теми: „Наш пут". Чини ми се да ја сам то не бих одредио. Наш пут? Људи који о њему не знају упитаће се: „Како ваш пут? Зар ви идете странпутицом? Зар ви не идете путем којим иде и остали свет? Шта је онда то што радите?" То би могло да их на први поглед одбије, да их наведе на криве предрасуде. Али кад су другови већ то учинили, говорићу дакле о нашем путу. Јер, ако има ико права да каже „Наш пут", то ми имамо. Велика је моја дужност да то испуним, да заиста говорим о том Нашем путу, јер такав Наш пут постоји заиста, пут врлетан, тескобни и тешки. Постоји заиста „Наш пут". И пре него што пођете за „Збором" морате знати куда то он мисли да вас води. И зато је право да вам се о њему говори.
Али пре него што бисмо говорили о самом том путу, морамо да кажемо неку реч о ономе што је томе путу претходило, из чега је тај пут произашао, како је дошло до тога да један мали број људи из наше земље остави утабани, истрасирани пут и каже: „Овим путем ми не можемо ићи. Морамо ићи другим путем". - О томе дакле морам прво да говорим, шта је томе претходило. Нису ти људи из прстију тај пут исисали. Једна од двеју ствари морала их је за тај пут определити: или какав интерес или амбиција, или каква неминовност.
Амбиција нас није определила да идемо тим путем. Људи који су били у језгру тога покрета, ако су имали амбиције, нису морали да траже баш тај пут. Није посебан интерес и људска амбиција натерала њих да се реше да пођу својим засебним путем. Њима лично је било сасвим довољно да иду утабаним путем, којим иду и остали људи, па да постигну многе завидне положаје.
Друго нешто нагнало их је на тај пут: то је неминовност, нужда, сила прилика. И о тој сили прилика, која је учинила да један покрет пред лицем целог народа истиче да досадашњи путеви не воде добру, да воде пропасти, - о дубоким узроцима који су учинили да се, најпосле, дође до уверења да се морају изградити нови путеви ако се хоће да одговори стварности, о тим дубоким узроцима морам да вам говорим.
Иако је тешко говорити о тим узроцима за тако широки број људи, јер се они налазе у дубини ствари, трудићу се да та излагања ипак учиним разумљивим за највећи број људи који ме слушају.

***

Чудновата је ствар човек. А морамо одатле да пођемо, од природе људске. Кад сам као студент, пре скоро две деценије, у иностранству у великом палеонтолошком музеју посматрао оно што су многи векови оставили сведочанства о себи у стени, у окамењеним биљкама и животињама и ишао кроз огромни Париски музеј природних наука, био сам једног дана изненађен као ударом једне огромне светлости. У том музеју, у коме је са свих страна света велика и богата француска наука прикупила разне примерке да покаже историју живота на земљи поређану у остацима биљака, нижих и виших животиња, једно за другим, онако како наука мисли да су се поједини облици живота на земљи показивали, занет у овом занимљивом посматрању, ја нисам ни осетио како наилазим на стаклене излоге који ће тек у највећој мери моћи да ме заинтересују. Пролазио сам прве облике живота биљака, па развој животиња, од љуштура пужева, преко риба, птица, ка сисарима. Од сваког од њих остао је по неки траг живота у камену. И одједном у истом стакленом орману, у коме су биле изложене кости од мамута, ноге риноцероса и лобања мајмуна, у истом том излогу, на једној слоновој кости, чудновата шара: први спомен о човеку! То није била његова вилица нити лобања, него споменик његовог духа, - цртеж његов једног јелена.

Док су друге животиње о себи оставиле као спомен само делове свога тела, дотле је човек траг о себи оставио својим делом, својим духом, одблеском свог духа. Човек је о себи оставио спомен урезан на једној слоновој кости: хитре облике једног јелена у скоку.

Запрепашћен сам био овим ударом светлости. Онај научник који је уређивао овај музеј, сматрао је да у ланцу, огромном ланцу твари, има само једна квантитативна разлика, спољна, бројна, по облику и тежини. Тако је уредио музеј. Нема у том музеју прекида између појаве човека и појаве животиње пре њега. Али човек га је демантовао, јер прво што је начинио био је доказ његовог духа. Један цртеж се је појавио, значи, нешто ново у природи. Све друге животиње у природи расту, плоде се, опадају и умиру; а човек види, мисли и осећа природу. То је једна огромна разлика. Друге расту, плоде се, опадају и остављају нам кости скамењене, али дошло је једно створење које исто тако расте, једе, плоди се, опада, умире, али и које мисли. Јавља се нешто ново у ланцу стварања, нешто што природу мисли, осећа и њом управља: човек.

Чудићете се ви, господо, шта је ово што овај човек говори! Је ли ово једно политичко предавање, а говори о стварима које не личе на политичко предавање. Господо, кад будете до краја саслушали, увидећете зашто сам морао да се вратим у својем предавању на основне разлике, да видите шта је човек у природи, каква је та његова вредност која се појављује, јер само тако можемо говорити о политици, о праву људског рода. Ако не будемо расчистили природне темеље, нећемо знати које су природне склоности и какав управо режим политички приличи човеку. Ја знам да још не можете да увидите онај конац који се провлачи кроз мој говор, али ваша досадашња пажња доказ ми је да ћете на крају успети да потпуно схватите.

***

Драги моји другови и пријатељи, када данас погледамо народе око себе, када погледао човечанску врсту, одмах ћемо наћи међу свима народима, који су достојни да се назову тим именом, - изузимајући дивља племена што живе расута по џунглама или степама - одмах ћемо видети извесне појаве.

Данас човечанство чини једну огромну целину, и ко хоће да говори у једном народу о томе каква му је управа потребна, мора да поведе рачуна да је тај народ део велике људске целине, и да оно што утиче на збир народа мора да утиче и на њега. Не могу се правити програми, а да се не погледа огромни ход светских догађаја у којима је и тај народ укопчан. Многи који говоре о програмима политичким код нас, о томе не воде рачуна, као да не виде да је тај народ укопчан у општу целину за коју важе општи закони у целом свету. А многи који говоре у име извесних делова народних група, сматрају да није чак потребно обухватити ни целу Југославију, већ један њен део, и по том доносити програме и законе.

За разлику од тих „Збор", иако је национални и народни, југословенски, мора да води рачуна о огромном ходу светских догађаја, о светским приликама у које смо укопчани.

Ако ми посматрамо свој народ и друге око нас, ако их све посматрамо пажљиво, са љубављу да пронађемо истину, онда ћемо уочити извесне чињенице: огромно врење, огромни метеж влада у свету. То није само у једном народу, то је, као што сам рекао напред, у свима народима који се сматрају достојнима да носе име народа. Ма куда се кренули пошавши из своје земље, можете путовати кроз земље где се говори другим језиком и живи под другим поднебљем, свуда ћете морати да дођете до истог закључка. Никада се боље та истина није осећала него днас. И баш зато што се враћам са једног таквог пута, баш зато и хоћу да пред вама овде говорим о стварима, о којима сам и досад говорио, али под другим углом и под другом светлошћу.

Пре отприлике 200 година, у цивилизованом свету на западу, почела је да се све више шири и хвата корена једна филозофија, једна мисао о томе да су сви људи једнаки. Људски дух је врло радо прихватио ту мисао. Чинило му се, због жеље да тако буде, да је то већ тако. Та је мисао потпуно завладала људским духом, иако је било врло лако разликовати две ствари: једно је наша жеља, наше осећање правде да сви треба да будемо једнаки, а друго је велика и жалосна истина да нисмо сви једнаки. Из жеље да буду једнаки људу су упали у заблуду да су сви једнаки. Требало би да буду једнаки, право би било да буду једнаки, али нису једнаки. Ми знамо данас колико је то велика заблуда. Нису, нажалост, људи једнаки. Има неких који нису у стању да учине да их ни њихова деца поштују, а друге поштује цео народ. Затим, једни су здрави, други су болесни, једни богати а други сиромашни, једни паметни други непаметни, једни честити други непоштени, једни лењи други вредни. Та жеља за једнакошћу је разумљива, али су је људи прогласили стварношћу, иако она није стварност. Та мисао је дакле основана на заблуди. Па ипак, иако заблуда, та мисао је била узрок дубоким поремећајима и револуцијама у свету, јер људска мисао је огро-

ман покретач историје, без обзира да ли је истина или заблуда. Тако је и она учинила да се из основа поредак дотадањи у свету промени.

***

Ако су људи сви једнаки, онда ћемо направити државу која одговара тој мисли, да су људи једнаки. И полазећи од те поставке, изграђивала се демократска држава. Према томе, народ нека влада. А како ће народ владати? Ето, вас овде има неколико стотина, па не можете да владате. Владаће на тај начин што ће гласати. Пошто су сви људи једнаки, то је глас Петра једнак гласу Јанка. Ко има више гласова, тај ће победити. На једној страни има, на пример, 1.000 гласова, а на другој 999. Пошто су једнаки међусобом, то 1.000 једнаких гласова вреде више него 999 једнаких гласова, то значи они ће и владати, она хиљада. У ствари, није победила цела хиљада већ онај један што је превагнуо. Да је тај један на ону другу страну претрчао, онда би та страна владала, а то значи, да у ствари онај један побеђује.
Од те мисли имамо у свету ову демократску државу, која траје - како где - отприлике 150 година.
Али свет притом није видео још ово: ако смо ми људи сви једнаки а ја имам случајно више новаца, онда већ ми нисмо сви једнаки, јер помоћу свог новца могу да прибавим себи више вредности него онај без новца. Ја могу за новац да купим још 20, 100 па и 1.000 или више људи. Значи нисам ја који сам купио, узео у најам, 20, 100 па и 1.000 људи, једнак са оним ког сам купио. Људи радећи тако како раде, нису видели да стварају један поредак у коме стоји једна фраза „слобода, једнакост, братство”, а иза те фразе пружена је могућност новцу да он господари човеком. Људи су узвикивали: „нећемо ни Бога, ни господара!!” ношени веровањем у апсолутну једнакост, у демократску владавину, али притом нису ни опазили кад су упали у клопку и постали робови, - не господара и Бога, него новца.
Данас се у свету, господо моја, види једна чињеница велика, огромна: човек, потомак онога који је оставио у низу ланца стварања спомен о себи, који је одједном прекид учинио дајући доказа о нечем неизмерно великом и новом, о своме духу и о светлости која је крозањ обасјала свет, тај потомак налази се тучен својим сопственим делом. Он је роб једног дела, свога дела - новца.
Новац, једна људска тековина, једна људска конвенција, уговор, влада светом. Људи су у економији, господарству, пошто нико не може да производи све за себе, рекли: „један нека ради један посао, други други, трећи трећи посао”. У прво време била је размена добара. Систем размене добара показао се као врло тежак, па су људи измислили један симбол, знак за посао - новац, који свако прима зато, што помоћу њега може да добије оно што му треба, јер ће онај који га прима, помоћу њега опет моћи да купи себи што му треба. Паметно су људи то урадили и на тај начин олакшали су свој живот.
Али, то што су створили, отпочело је да тежи да господари човеком. Новац је баш зато што је живот много лакшим учинио, ишао затим да загосподари човеком.

Дуго времена та му жеља није могла бити испуњена. Постојала је друга државна и друштвена организација која је спречавала да новац постане апсолутни господар. У старој недемократској држави, новац није могао господарити човеком, или је то могао у много мањој мери него данас. Ваљало је ту организацију оборити претходно, па тек потом новац долази у могућност да апсолутно загосподари човеком. То обарање неби било могуће да та организација старе, недемократске државе није задобила знаке дегенерације и покварености. И тако је с једне стране постојала тежња новца да господари светом а сав онај поредак 17. и 18. века, који је толико стајао као препрека да новац не загосподари, тај поредак дао је исувише знака своје дегенерације, док се с друге стране људски дух заносио мишљу о апсолутној једнакости, владавине народа, демократији, гласању. Тако су се у исто време десиле промене да препрека владавини новца иструли, па нема у себи снаге да му се одупре, а да мисао људска упадне у заблуду о једнакости и поруши уз трулеж старог поретка и сваку здраву препреку владавини новца. Дошла је политичка демократија и дошло је оно чије тешке и злокобне последице, владу новца, капитлизам, осећамо. Тако смо истовремено добили два нова поретка: у политици демократију, у економији капитализам, уствари лице и наличје једне исте ствари.

Данас кад посматрамо прилике у свету, кад проналазимо узроке незадовољства у свету, кад анализирамо и испитујемо откуда то незадовољство свију цивилизованих народа, свију народа који чине саставни део цивилизованог човечанства, онда ћемо код свих наићи на једну исту ствар: народи и појединци дубоко су незадовољни тиме што је човек постао мања вредност од новца. (Аплауз и бурно одобравање.) Новац је постао велика а човек мала вредност. Првобитно је новац створен да служи људима, а данас људи служе новцу. („Тако је”, аплауз) Уместо да помогне животу и олакша га, видимо како новац загорчава великој већини људи живот. (Опет дуготрајно одобравање). Тако је човек, као човек, сведен далеко од оне своје праве, природне, основне вредности.

Кад смо први пут у историји стварања и промена животних облика приметили да је с човеком дошло нешто ново, дух његов, приметили смо да га нисмо видели као парче кости код мамута или ноге код риноцероса, него као велику светлост која је обасјала свет, као нешто што је намењено и саздано да мисли, да осећа и управља природом. А ето, тај који је зато дошао, постаје роб свога дела. (Тако је).

Да ви, драги пријатељи, не бисте помислили да је то само једна фраза, празна реч, лепо и китњасто исказано, хоћу да вам објасним да у основи целога незадовољства лежи исти случај: људи су дубоко незадовољни тиме, што је њихово дело постало већа вредност него сами они.

Ако погледате прво свој социјални и економски положај, ако сте занатлија или земљорадник, радник, трговац, лекар, човек који живи од свога труда једном речју, изузев оних којима је омогућено данашњим поретком да без рада могу живети, ви осећате да се сви ваши напори, стремљења и жеље, оправдани и чисте, сукобљавају са једним немилосрдним, бесмисленим, безверним и бескарактерним господаром - новцем.

Ако сте земљорадник, посејали сте семе и очекујете жетву. Ако роди много пшенице то вам неће ништа помоћи: много пшенице мало новца. Многи људи гладују, а код вас има хране која се ипак не тражи: и тако и они гладују и ви не добијате довољно да одговорите својим обавезама. Између вас и ових других је - новац.
Ви сте радник, хтели би да радите, могли би да радите, посла има колико ваше очи виде. Ако погледате путеве, реке, канале, руднике, творнице, шуме, свуда има потребе, а и ви бисте сами хтели да радите, да на тај начин поштено себе и своје одржите, да одгојите своју децу. Али и ту је пара - новац. (Буран аплауз.)
Занатлија сте, ви сте научили да честито радите, прерађујући сировину, али се ваша роба не тражи, а поред вас пролазе голи и боси којима би ваше прерађевине требале. Између вас и њих - новац. Ви произвели - не можете да продате, онај без новца не може да купи и тако редом у свету. Нико од тога гвозденог закона да буде слободан. Чак и они којима та владавина новца данас користи, сутра могу осетити ону другу страну, сутра могу видети да нису ни они господари, већ новац, који и над њима своју гвоздену владавину јоште како може да испољи. У тој владавини новца, разуме се, купује се све. Нема људскога позива, нема људске врлине која нема своју цену. Појединци покушавају да се уздигну изнад тога, али опште мерило је оно што пада у очи и о томе овде говоримо. (Одобравање.)
Људи су свесни свог дубоког пада. А осећају му и страшне економске последице. И та свест о данашњој стварности и осећање њене штетности, бесмислици и моралног унижења, изазива струјања и покрете. Види се како би се таквим поретком требало прекинути, не би ли се дошло до једног који би боље одговарао природи човечијој и његовим стремљењима. Престао је човек и човечност да буде мерило у савременом животу: новац је мерило. Да ли ће се нешто радити или неће, не одређује потреба човекова, већ новац. Да се нешто ради што штети људима, што је за њих убитачно, узрок је опет - новац. Зато има огромна потреба истинских у свету незадовољних и других који се на штету човекову задовољавају, јер није у питању стварна потреба човекова, већ новац.
То дакле дубоко осећање да је човек изгубио од свога достојанства, од своје среће, од свога основног прохтева за миром и ведрим животом, прожмао је све људе, вере и нације овога света.
Огромни нереди последица су свега тога. Док људи не пронађу излаз, већ га траже, судар између разних праваца неминован је, и уколико су они уверени, да је што пре потребно наћи излаз, а да га они већ имају, утолико су судари јачи, немилосрдни.
А људи имају државу, људи не живе као стадо. Нисмо ми стадо неорганизовано. Ми смо организовано друштво, имамо државе, али те државе не врше своје улоге; не само да кроз њих човек не влада, но и оне су поданице новца. Држава би требала, то је њена улога, да направи реда у људским односима.
И ако су људи упали у један поредак који им наноси тешких увреда, који не одговара њиховој природи и њиховом успињању, онда је такав поредак нечовачан.

Држава би, дакле, требала да се ту осети, да у том поретку уклони све оно што човеку, његовом одржању и његовом растењу смета.
Чим је утврђено да је човек изгубио своје место у свету, да новац више вреди од њега, држава би требала да врши своју улогу.
Ми смо већ видели да је стара недемократска држава имала такво устројство срачунато на то да човека и његове веће вредности одржи изнад новца. У њој један ратник је по организацији државе више вредео од новца, па ма како он без новца био. Исто тако је било са вредностима духовним, као и са свима које су биле у тешњој вези са функцијама државе. Али тај првобитни облик старе недемократске државе је био оборен, и пре него што је био оборен, био је иструлео, јер су све те привилегисане функције постале наследне, па за собом имале везано богатство. Ово их је пак одвојило од рада и борбе и предало их задовољствима и уживању - покварености, тако да су људи отпочели с правом да се буде против привилегија за које нису спајане никакве одговарајуће вредности и заслуге. Али нова демократска држава, обарајући старе неједнакости, није видела да ће сад човек да остане без икакве заштите пред владавином новца, јер му сама она није у стању ову заштиту да пружи, пошто је баш њен механизам такав, да њом самом новац одмах завлада.
И тако не само да новац влада човеком, већ и самом његовом државом.
Те две чињенице могли смо да видимо широм целог света, код свију народа и држава, свуда. Нисмо могли да их видимо, ако нисмо хтели да их видимо, али ако смо хтели да их видимо, ако смо се удубили у суштину ствари, онда смо их видели.
Суштина дакле ових струјања незадовољства, нереда и револуција, данас је у свести, у дубоком незадовољству које има човечанство пред чињеницом, да је човек постао мања, а новац већа вредност; и друге чињенице, да државе нису у стању да заштите човека, него и саме робују новцу, и притискују човека свом тежином свога апарата. И оне не служе на помоћ него на одмоћ. У томе је дакле суштина.

***

Било је потребно да вам читав сат говорим да видите зашто ми имамо наш пут, и зашто је наш пут баш овај о коме ми говоримо, а не који други. У тражењу тога пута нас је руководила само једна жеља: пронаћи га по сваку цену. Није нам била жеља за нас лично добити добар положај, постати министар или народни посланик. Која нам је корист и постати то у несрећеним приликама, у огромном незадовољству. Добро је то бити народни посланик и министар у организованој чврстој држави, као што је лепо имати чврсто сазидану кућу. Седети пак у грађевини склоној паду исто је што и бити на високом положају у несрећеној држави међу незадовољним народом.
Није наша жеља да се дочепамо власти. Да нам је то била жеља, нисмо морали толико да мислимо... („Тако је”.)
Решити за наш народ и за нашу земљу то основно питање које васцели свет потреса, утрти то огромно незадовољство које прожима све народе и државе, пронаћи пут, прави пут како ће човек постати већи од свога дела и како ће државе бити ослобођене од владавине новца, то је био

наш циљ. Зато је било потребно да вам излажем, шта нас је натерало на тај пут, који су узроци великог, огромног светског незадовољства, кључања и превирања, и како ми гледамо на то. Тек онда ћете бити у стању да разумете зашто је баш овај наш пут једини и прави.

Ви, који сте ме пажљиво слушали, мораћете уочити шта ја то мислим. Демократија омогућује владавину новца. Ја ћу вам то и показати примерима које сте ви свакако у свом свакидашњем искуству доживели и можете оценити да ли су исправни или не. Демократија полази од тога да су сви људи једнаки, да је један као други, да се не разликују. Колико је то по себи неразумно решење, већ смо на то указали, али на овом питању се морамо још задржати. Учинићу ово због тога што, поред свих доказа, још има људи који се заваравају речима. многи мисле када се каже демократија, да то значи владавина народа. Да расчланимо, да видимо да ли је то заиста владавина народа, да ли демократија може заиста да ослободи човека од владавине новца.

Нисмо ми за то да уништимо новац, да кажемо: „вратимо се поново на систем размене". И у нашем поретку новац мора постојати, али тај новац мора служити човеку. Новац мора бити тај који служи моралу, етици, култури, здравим економским циљевима, а не да буде божанство коме се све од реда клања. („Тако је"!)

Да ли је демократија та која може да направи реда? Неко мора да направи реда. Јер данас имате нереда моралног, правног, економског, политичког, културног, каквог хоћете. („Тако је"!)

Ко је тај што има да направи ред? То је држава. Да видимо да ли демократија кад завлада државом може да направи реда?

Многи људи кад говоре о демократији кажу: „ето, пре рата како је то било лепо, ведро, тихо, слатко живети у свету, а владала је демократија..." Кад они то говоре, заборављају да треба времена да се клице једне болести развију. Ако се ја данас заразим бакцилима тифуса, онда се тај тифус не појављује одмах, то дуже времена траје. Ја сам весео, играм, скачем, проводим се, иако у мени букти зараза тифуса. Тако је и са нашим предратним демократским државама. У њима се развијала клица болести која је у светском рату букнула.

До рата су је носиле са собом и изгледале ведре, тихе. Прилике нису биле такве да се то могло показати, а то није могло бити због следећих опште познатих чињеница:

Ми, Европљани, живимо у привредно повлашћеном, најкултурнијем делу света. Европа је, благодарећи историјском развитку, била носилац капитализма. Четири континента плаћала су данак порезу петом континенту - Европи. И благодарећи томе, што смо ми, Европљани, имали повлашћени положај, ми смо се врло добро осећали, уживали, били задовољни, и то не само Европљани из капиталистичких земаља, него и ми код којих капитализам није добио онај развитак као у осталим земљама Европе. Наши аграрни производи добро су се продавали у суседним државама, јер им је четири континента плаћало данак.

Непосредно пред рат и у рату то се изменило. Европа је постала ратиште. Неколико десетина милиона произвођача отргнуто је од своје земље, радници су отргнути од својих чекића, занатлије од својих тезга, трговци од својих дућана. Дата им је пушка у руке и они су постали борци, ратници. Европа није била у стању да себе исхрањује, почела је

да тражи робе и постала је увозник робе са осталих континената. Тако су почела да ничу индустријска предузећа на осталим континентима, да се подижу фабрике, да се подиже и гаји стока, да се разрађују пусте земље, да би нас, Европљане, ратнике, исхранили. А кад се сврши рат, ми већ нисмо имали за кога да производимо, Европа је изгубила своје пијаце у свету. Тако се пореметио однос у свету и показало се да четири континента не плаћају више данак петом континенту - Европи; да је она изгубила своје пијаце и да има развијеније индустрије, више радника, више средстава за производњу у свету него што је потребно. И тако се, браћо моја, на делу показале зле последице капитализма; болести коју смо носили преко 150 година. Осетило се добро то, болест је букнула, болест коју су изазвале клице, које смо, без свести о њима, у себи носили. Патили смо од тешке, од огромне болести, о којој сам вам напред говорио, а коју дотле нисмо, због нарочито повољних прилика у којима смо живели, осетили.

Сад, господо, кад то имате у виду, морате знати да је, благодарећи том огромном поремећају у свету, неред букнуо на све стране.

Неко је требао да успостави ред. Капитализам као економски поредак има у политици своје сараднике; демократију и парламентаризам. То није савез по вољи, него по сили прилика. Не иде један без другога. Никад у свету нема капитализма без демократије и нема демократије без капитализма. Те су две ствари за читаво време повезане. Није само историјски, да то тако буде, заједно су се појавили, заједно болују и данас се заједно налазе на самрти. Они су тесно, логички повезани међусобом.

Остављајући то на страну, ја ћу да пређем на наше стање. Имате дакле неред а треба вам ред. Свуда се чује: „реда нам треба". „Желимо да човек буде већа вредност од новца". Ви хоћете реда, ви хоћете да народ постане мерило државне политике. Може ли демократија и парламентаризам да вам даду реда? Не могу. Не само да не могу, него по себи самима, по своме систему, демократија и парламентаризам носе неред. („Тако је", одобравање.)

Не, браћо моја, да ја то говорим само као речи, но вас молим, да ви сами испитате свој сопствени живот. Окрените се, упитајте и погледајте у свом крају зашто влада није решила велика народна питања. Одмах ће вам доћи као одговор оно што вам ја говорим: демократија и парламентаризам баш доносе неред.

Остављајући наше прилике, јер изгледа да су демократија и парламентаризам били код нас прекинути, погледајмо друге народе, погледајмо Француску и Сјед. Амер. државе. Питајте друге народе, који нису имали прекида демократије, да ли је бар код њих она направила реда, и видећете да исте појаве - и у тим државама - царују. И тамо се неспособни и лењи чиновници унапређују због партије, и тамо народни посланици намештају и премештају чиновнике, без обзира на опше циљеве. Свуда је у свету тако.

Погледајте Сјед. Амер. државе, оданде је Линдберг побегао. Линдберг, младић који се сам на свом авијону усудио да веже два континента, у Америци проглашен је националним јунаком, а та Америка није била у стању да га заштити, да му гангстери децу не краду. Не само да је побегао из Америке, него када се је у једном малом пристаништу укрца-

вао на једну теретну лађу, на прошли католички Бадњи дан, новинарима који су га запитали зашто одлази изјавио је: „Идем у Европу: изгледа да се тамо више поштују закони”.
Како то, да се у једној великој демократији - где се сви бирају и о свему гласа, како да се у тој земљи не поштују закони? Заинтересовани овим испитивали смо узроке зашто се не може велика америчка демократија, чија полиција располаже огромним средствима, добро организованим људима, блиндираним аутомобилима који су повезани радиом, због чега ова велика демократија није у стању да се бори са гангстерима. И дошли смо до закључка да се не може борити због - гласања. Сваки гангстер располаже великим утицајем на гласове. Кад може да држи под страхом јавне барове и кафане, који му плаћају 10% од бруто прихода, онда сигурно да тај исти гангстер има могућности да наређује за кога ће да се гласа. Благодарећи томе што је господар новца и гласова, он је врло велики, врло важан политички чинилац. Људи у Америци знају ко је гангстер. Знају му кретање, стан, пријатеље и пријатељице, и фотографишу их, али га нико не сме да ухапси. Кад случајно гангстер број 2 убије гангстера број 1, онда на место гангстера број 1 долази гангстер број 2, а на место гангстера број 2, гангстер број 3. И тако поједини гангстери долазе редом али гангстеризму као систему нема краја у демократији, као што демокртска Италија није била у стању да се бори са мафијама.
Није, дакле, само код нас демократија неспособна да решава тешку данашњу кризу, да врати ред и поредак, да уздигне човек изнад вредности новца. Кад би то било код нас тако а у другом свету друкчије, онда би казао, наша демократија не ваља. Међутим, не могу уопште да говорим о демократији као систему из кога би ред произилазио. Демократија није у стању да ослободи човека испод власти новца, да ту власт новца ограничи; није у стању јер је новац у политичкој демократији огромно и моћно оружје против кога ниједан демократски политичар није у стању да се уздигне.
Ви знате, уосталом, шта коштају избори. Ту треба радити, трчати ради скупљања гласова, стицања власти. А за све то ваља наћи новаца. Да, новац треба наћи, јер је мали број људи, политичара, који су у тој мери схватили важност своје улоге, да нису били присиљени пре свога избора пактирати због новца са разним интересима, које су морали после да штите. Власт се у демократији без новца не може замислити. Зато он господари. Зато је демократија богомдани систем и поредак за капитализам, за владу новца. Зато су се демократија и капитализам заједно појавили, зато заједно болују и зато се заједно налазе на болесничкој постељи.

***

Међутим, има и других, који нису демократи, а који кажу: „и ми смо противу капитализма”, „и ми смо за ред и за владавину велике политике”. Један од тих праваца испољава се у свету под називом добро познатим као лењинизам-бољшевизам. И они кажу: „јесте, тако је, новац је опасна ствар, капитализам је опасна ствар, ми хоћемо борбу против њега, водимо је!” И они је воде. Они су заиста, у Русији, ослободили

човека од владавине новца: одузели су и покупили све капитале. Сад држава капиталима располаже.

Али онда настаје једна друга ствар, онда настаје једна велика општа беда, сиротиња и невоља, какву смо у пракси, у некад словенској Русији, видели за ових последњих 17 до 18 година. Морамо да признамо, да су и они, на свој начин, хтели да спрече владавину новца, али су у исто време повредили опште интересе, уништили огромне вредности, учинили да само једне године више милиона људи помре од глади. Истина, они имају права да кажу: „код нас новац не влада људима". Они су направили сатрапску, свемоћну, тиранску организацију која даје сваком како стигне, по кашику, две, три. Они су одиста водили борбу против свемоћи новца, али на такав начин, да су уништили огромне вредности, расипањем богатства и огромним жртвама. Никад у историји људској није побијено толико света као у Русији, никад их толико није од глади умрло као у Русији, и никад их толико није било повређено у слободи, части и достојанству, као у Русији. Шта су они урадили? Уништили су приватну својину, покупили све и не дају ником ништа. Држава је покупила све код себе и дели свакоме по кашику, две, три, по картама, по нарочитим мерама.

Тако имамо два система: демократско-капиталистички и бољшевички. За онај први, видели сте његове невоље и недаће. Видели сте зашто се тим путем не може ићи, а за овај други видели сте и сами, а и опет да видимо, да ли је добар?

И они су пошли од тога да су сви људи једнаки, али су казали: „да не би новац учинио да неко буде јачи, узећемо новац од свих а сви ћете постати државни радници, државни војници, државни намештеници". Све је у огромној мери етатизирано, концентрисано у државним касарнама, у огромним државним радионицама и предузећима, у великим колхозима или совхозима. Они су решили да ће се све радити по расписима, чак и земља. Али такав рад не даје резултате. И што је главно, та земља даје сад мање просечно приноса по једном хектару неголи пре 24 године, кад се је радило примитивним справама. Тамо се све ради по расписима, који долази из центра, без приватне иницијативе. Али су зато сви постали државни радници, државни војници, државни чиновници. Услед тога је подбацио степен корисности човека, јер човек и земља нису били у стању да даду толико добара, колико су некад давали. Услед тога поретка двапута за 17 година завладала је страховита глад, онаква глад какву анали светске историје нису забележили.

Тај систем је тада рекао: „постоје многе потребе овог народа: ми ћемо просећи многе канале, подићи велику индустрију, извршити електрификације, предузети велике јавне радове". Иако је тамо новац престао да влада, завладала је међутим једна тиранска организација, са каквом се човек, његово достојанство и природа не могу помирити. И тако су у том систему настали огромни јавни радови.

Али то није ништа ново у историји. Увек када је било бесправног радништва, када је било јефтиног радништва, када је човек мало вредео, онда су се такви велики радови у историји људској појављивали. („Тако је"!). Зар нису египатски фараони имали огромне јавне радове, пред којима се ми и данас осећамо мали и с дивљењем застајемо?! Зар нису имали савршен систем канала и огромне своје пирамиде, које данас не

бисмо могли без великог богатства ни да порушимо. Тако вам је данас у совјетској Русији. И онде ничу велики радови. Радник је јефтин, јер човек у очима државе не вреди много и не стаје много. Зато се тамо гради друга, паралелна, сибирска пруга, која треба да буде много краћа и која иде кроз крајеве од којих у неким влада стална зима. На тој прузи ради огроман број радника под тако рђавим приликама као право бесправно робље. То су кулучари који представљају у очима државе број. Рачуна се да их је од почетка ових радова умрло 300.000. (Као кад бих ја имао 3,000.000 динара прихода па ако изгубим 300.000 динара што бих рекао: зарадићу само 2,700.000). 300.000 људских живота за њихову организацију то није вредност с обзиром на оно што ми говоримо, то је један број, јер тамо човек није вредност. Држава је вредност, држава свемоћна, тиранска, сатрапска.

И тако имамо демократију у којој човек није вредност, већ новац. Имамо бољшевизам у коме човек није вредност - већ држава. Ми не можемо ни на једну ни на другу страну, јер кажемо: „човек је вредност" (Бурно одобравање.) Морамо наћи такав поредак, такву организацију поретка, где ће човек бити на првом месту. И тражимо је.

Па где да је нађемо? Диктатура? Људи веле, диктатура је опасна ствар. И ми такође кажемо да је диктатура опасна ствар. Као краткотрајна, пролазна ствар, она може да постоји само као прелаз између два разна времена; као пролазна, и под нарочитим условима, она може бити неопходна и корисна, иначе је бесмислица. Али и онда она има великих недостатака. Страшна је и диктатура људи који бар Бога над собом признају. Како тек мора бити страшна диктатура људи који над собом ни Бога не признају? Диктатура која влада народом, али свесна да има изнад себе једну свемоћ, пред којом има да одговара, пред којима је мала у свој својој свемоћи, - има моралних закона. Међутим, диктатор који над собом не признаје Бога, који јавно исповеда своје неверовање, односно своје веровање да над њим нема никакве веће силе, то мора да је страшно, јер тај који јавно исповеда да ником низашта нема рачуна да полаже, не зна за моралне законе.

Макако да верујете, морате признати, да ћете се другачије осећати под руком која над собом признаје моралне законе, него под руком која их не признаје и која не признаје никакву вишу моћ. У Русији баш имамо тај случај. Зато је човек пред свемоћи државе и организације мала ствар, зато није утицајан, зато су у Русији милиони људи могли бити поубијани, зато што човек, као човек није имао своју вредност. Ви нисте ни у сну у стању да замислите оне невоље и понижења кроз које човек у бољшевичком режиму пролази. Да вам наведем само једну ситнију чињеницу: московска „Правда" доноси допис из једне колоније радника запослених баш на изградњи сибирске пруге. Тамо раде депортирани људи који су из разних разлога упућени на присилни рад. За њих постоје опште бараке у којима људи станују измешани са женама. Поводом тога „Правда" износи да је крајње време да престане окрутност заповедника логора, који наређују да жена једног радника спава у једној другој бараци с туђим људима.

***

Када смо тако поставили проблем, с једне стране нећемо владавину новца, хоћемо да човек дође до изражаја који треба да има у друштву, кад смо на другом мсту казали, да је држава та која мора да му ту вредност прибави, кад смо доказали да је бољшевизам увукао човека из канџа новца у канџе сатрапске тираније, настаје питање шта ми хоћемо?

Наш пут је јасан. Ми хоћемо владавину народа, прво због тога, што уместо човек да буде вредност, данас је новац вредност. Ми хоћемо да завлада влада општедржавне, општенародне политике, уместо ситне и мале партијске, кликашке и котеријашке политике, јер само тако ће човек постати већа вредност од новца.

Ко може да је да? Политичке странке не могу да је даду. Оне су израз демократије, оне су се с њом развијале, разболеле и оне се с њом налазе на болесничкој постељи.

Ко може дати ту владавину поретка, рада, права и благостања? То могу дати само праве, природне, исконске, невештачке организације. Странке су вештачке организације. Нама требају природне, исконске, организације, које постоје од вајкада, од када потоји подела рада, откад један човек - земљорадник оре земљу, занатлија ради свој занат, трговац води трговину, и тако редом. Те организације, то су сталежи, праве народне организације. Природне, нико их није правио. Нико није позивао земљорадника да постане чланом земљорадничког сталежа, али је он то већ од свог рођења и биће до краја живота. Ни радника нико није позивао да буде чланом радничког сталежа; ни занатлију, ни трговца. Сталежи већ постоје. Ми хоћемо и смемо, и можемо једино тако очекивати да дође велика влада реда, правде и благостња, морални поредак, економски поредак, само тако, ако до изражаја у држави уместо странака политичких, дођу праве народне организације - сталежи. („Тако је, живео”, аплауз.)

Ако они буду упитани о томе како држава има да буде уређена, доћи ће као природна последица поредак који ми тражимо. Ту ће новац остати својина појединаца. Али ће постојати хијерархија друштвених сталежа, која ће да онемогући и да исправља владавину новца. Новац неће моћи да има онај утицај који има данас, свемоћан, тирански сатрапски. И у сталешки уређеној држави служиће се новцем, јер је и право и треба да се служи њим, али новац неће владати народом. Сада новац влада политичким организацијама у демократским државама, јер политичке организације требају гласаче. Сталежима не требају гласачи, они имају своје чланове који су већ ту. Странке морају да траже гласаче, да трче, (бурно одобравање, аплауз), а да би трчале морају имати новца, морају направити пакт и са ђаволом. Код нас тако бити не може и неће смети да буде тако. Не може да буде већ и због тога, што су сталежи таква организација, природна, невештачка, стална, нетренутна и нераздрузгана, и због тога новац нема онај значај који има у демократским странкама, које су носиоци демократије...

Принуђен сам да завршим, па вас молим на завршетку да вам две ствари кажем, две ствари које имају везе са посебним нашим приликама о којима и сви наши људи треба да се изјасне.

Ми имамо Југославију. Ту Југославију сачињавају Срби, Хрвати и Словенци, а требају да је сачињавају и Бугари. (Дуготрајно одобравање и

узвици: „живели Бугари”!) То је прва, крајња, стална и, надајмо се, вечита Југославија. Али ова задња етапа није још дошла. Ми имамо тек ову прву Југославију, која, да тако кажем, још има тешке порођајне муке.

Наш покрет је југословенски покрет. Самим тим он је јасан и својим именом каже шта мисли. Он сматра Хрвате нераздвојним саставним делом југословенске мисли. Не може да се замисли судбина Срба раздвојена од судбине Хрвата. (Дуготрајни аплауз и узвици: „тако је”!), баш зато што је у прошлости тако било. Та прошлост дала је пример како изгледају засебне српске, хрватске и словеначке државе. То су државе које се могу створити али које немају дугог века. Ниједан покушај није трајао више од 200 година. Ни Срби нису могли одржати државу више од 200 година, ни Хрвати, у чистом облику, као самосталну засебну државу, а исто тако ни Словенци, ни Бугари. То је закон. Не могу Срби, Хрвати и Словенци сами за се, сваки понаособ, да направе чврсту државу. Могу да покушавају и успевали су, али се то рушило као куће од карата. Има само један начин да створе чврсту државу: под једним државним кровом. Зато ми кажемо: „ми смо југословенски покрет”.

И код нас има велики број Хрвата који су незадовољни, можемо им рећи: „нисте само ви нездовољни, зар ви мислите да је у овој земљи Србима боље? Пођите по појединим српским покрајинама, па ћете видети да и тамо постоји оштро незадовољство. То значи да оно није само ваше него опште”. За опште незадовољство, општи лекови. Оно што ће помоћи Србима, помоћи ће и Хрватима. Једни исти лекови - једно исто решење.

Али и Хрват каже на то: „Ја сам као Хрват незадовољан”. Ако ви као Хрват говорите, рећи ћемо, па сте незадовољни, а то се незадовољство састоји у томе што тражите правду, то је управо баш оно што и ми тражимо. То је дакле заједничко незадовољство. Код вас се то друкчије зове, а код нас друкчије. И ако је то незадовољство нешто што се са Југославијом, као целином помирити може, онда је то и наше незадовољство. Сачувај нас Боже, ако се то не може помирити са Југославијом, са огромном чињеницом, јер онда од разговора и договора споразума не може бити. А ако је опште незадовољство у Југославији онда је управо оно што и ми осећамо.

Свуда у чисто хрватским крајевима где смо говорили, а где нас раније ниједан Хрват није слушао, говорили смо: ето, господин Мачек, зовете га својим вођом, шта вели он о Југославији? Нека каже: „има једна земља, зове се Југославија: то је моја земља, - од Марибора до Ђевђелије и од Суботице до Котора, то је моја земља”. Нека он то каже и одмах ће цела ствар другачија постати. Нека он то каже па неће имати ским да се споразумева: овладаће Југославијом. Не може он владати трећином Југославије, а може целом Југославијом. („Живео Љотић”). Али да би могао владати, он је мора осетити као целину. Не може владати ако је не осети и не види, или ако види само једну трећину Југославије. (Тако је!) Нема тога ко ће му иначе моћи дати да влада.

Онда кад он буде владао у Југославији, решаваће сва незадовољства, па и хрватско. Нема онда опасности да баш он решава то питање, када претходно осети Југославију као целину. Нема никаквих препрека да

га баш он решава, али ће онда бити само собом решено, јер оно није решено што ову реч, његову, коју тако жељно чекамо да чујемо, не чујемо.
Тако се само може решити „Хрватско питање”. И кад сам то говорио у Загребу, пре неку недељу, баш овако и баш овим речима, из првих редова препуне дворане дошла ми је само ова упадица као потврда моје мисли: „или тако, или никако”.
Тако сам вам рекао како мислим о такозваном хрватском питању.
Сада да кажем како ћемо ми успети са овим нашим гледиштем, како ће ова наша мисао бити остварена. Многи од вас казаће: „ово није рђаво, али која корист кад сте далеко од власти; да би се ово остварило, треба радити, треба бити на власти, а ви сте далеко од ње”.
То питање како ће се доћи на власт није само моје, оно је и ваше, тј. то само од мене не зависи већ и од вас. Да би једна мисао могла да се оствари, потребно је, прво, да је она јасна и разговетна. Ми такву мисао имамо. Нисмо је из прстију исисали. Са љубављу смо се наднели над огромном кошницом људском што тако неуморно жубори и ромори. Пошто смо такво питање себи поставили са љубављу и избацили сву себичност, ми смо ту мисао из живота и стварности изнели и својом прогласили.
Али није довољна само мисао. Да би једна мисао била остварена, треба и снаге. Ми мисао имамо и сада купимо снагу. Како је купимо? Не трчећи за гласовима и гласачима, за том „плевом”. Не трчимо за гласовима, већ идемо за правом снагом.
Сада објављујемо мисао своју, чинимо је познатом људима, људи је слушају. Код неког клица мисли падне и буде примљена, код других падне и угине. Али тамо где клија, она носи снагу. Та снага се купи без хуке, без буке, без вике, без ларме, као што бива и на њивама нашим од сетве до жетве. Од сејања до жетве снага се сакупља. Тако ми сејемо мисао своју на народну њиву поорану невољом, и та мисао, једном посејана клија, расте и буја и доноси снагу - не гласове, већ борце. Наша мисао постаје и њихова мисао. Зрачи око себе, умножава се, - пушта ове коренове, бокори се. Кад бисте упитали: „колико таквих људи можете да сакупите”? одговарам вам: „Не знам колики је тај број, али он сваког дана расте”. Нама за недељу дана долази по хиљаду нових бораца. Ти људи нису гласачи што данас гласају овде а сутра на другој страни. Наша мисао постала је делом, а наш човек њен садруг.
Онима који врте главом, неверујући у снагу већ у број, ми кажемо: „ко ствара историју? гласачи или борци?” И поручујемо нашим борцима: „ви што се борите, што се жртвујете, што се заносите, ви стварате историју”.
Наша снага не може да се заклони, она се већ осећа, она има утицаја на друштво. Ми смо већ усспели да натерамо, који не мисле као ми, да говоре као ми. Они попуштају у својим мишљењима и почињу да говоре језиком који дотле нису знали. Зар ми се није дешавало да прочитам како један министар говори: „ми хоћемо на сталеже да се ослонимо”, а други: „нама не требају гласачи!”
А и број, Бога ми, расте. Као што сам овде у Новом Саду, пре годину дана, једва имао кога да ме слуша, тако и свуде другамо. Али зато сад

нема места, где закажемо наш састанак, да народ не дође са великом пажњом. И да нам одмах после прави борци причу.
А многи кажу: „да направимо национални фронт: ви сте Југословени, има још Југословена, да се скупе сви Југословени!" Кад би нам било стало до површних успеха, ми би заиста могли, без размишљања, главачке да потрчимо тамо. Али ви сте видели колико је наш покрет из велике дубине потекао. Не ради се о томе хоће ли бити на власти Петар или Јанко, хоће ли бити ова или она странка, него хоће ли бити дубоке промене за којом ствари саме теже; хоће ли ред, правда и благостање да завладају? Ако тај фронт може то да уради, онда и ми хоћемо. Ако не може, онда нећемо.
Зато ми кажемо: Ово је наш пут и само овим путем можемо ићи (Дуготрајни аплауз и усклици: „тако је"!) Ако има још кога ко може тим путем поћи - у добри час!" („Живео Љотић", дуготрајни аплауз)

Г. ДИМИТРИЈЕ ЉОТИЋ ИЗЈАВЉУЈЕ ДА СУ ИСКЉУЧЕНИ ЧЛАНОВИ ИЗА ЛЕЂА ПОКРЕТА ДОШЛИ У ДОДИР СА ПРЕТСТАВНИЦИМА РЕЖИМА [106]

Београд, 8. децембра.

Поводом искључења из политичког покрета Збор Велибора Јонића, досадашњег генералног секретара Збора, дра Ђорђа Перића, бившег директора агенције Авале и шефа отсјека за штампу Збора дра Данила Грегорића, шефа Одсјека за пропаганду Збора, дакле, главних сарадника шефа покрета Димитрија Љотића, овај је дао изјаву штампи у којој се углавном каже:
- Заиста су на сједници Савјетодавног одбора од 5. децембра гг. Велибор Јонић, др Ђорђе Перић и др Данило Грегорић, бив. чланови Врховног одбора покрета Збор, искључени. Према томе су нетачне вијести да постоји расцјеп у Покрету, него су само искључени напријед именовани чланови Врховног одбора, па њихово искључење не може имати карактер расцјепа. Они су искључени зато, што су кришом, иза леђа свих органа Покрета дошли у додир са представницима режима.
Исто тако нетачна је вијест, да је ово искључење услиједило зато, што су искључени критиковали вођство Покрета. Ни један једини пут нису они на сједницама Врховног одбора ни покушали то чинити. Даље је нетачна вијест, како ово искључење долази услијед тога, што је предсједник Покрета напустио осовину Берлин-Рим, а опредијелио се за осовину Париз-Москва. Вођство покрета Збор ни за длаку није промијенило своје гледиште у основним начелима и принципима Покрета. Из овог излази, да се Покрет углавном и искључиво има обазирати само на интересе властитог народа и властите земље; тј. када је веч ријеч о осовини, Покрет зна за двије осовине: Марибор-Ђевђелија и Суботица-Котор.
Објављено је једно писмо дра Данила Грегорића. Оно је објављено, а то писмо, које ми је упућено, још нисам примио. Међутим, из истог пи-

[106] „Југословенска Пошта", Сарајево, 9. 12. 1937. год.

сма, које су примили неки од наших чланова, види се, да је оно датирано од 8. децембра, а зна се да је 1. децембра писац био примљен од једне политичке личности са којом је још раније дошао додир, и, по чијим интенцијама наставља свој рад.
На крају, само да напоменем још, да су наводи о неком скретању Збора од свог програма неистинити јер Збор остаје чврсто на својој линији. Јасно је једино, да искључени чланови немају више никакве везе са Покретом, пошто су као недисциплиновани радили против њега.

ДАНАШЊИ РАТ И СУТРАШЊИ МИР [107]

Предавање друга Димитрија Љотића, председника Југословенског народног покрета „Збор", одржано у Београду.

Госпође и господо, пријатељи и другови, ево већ трећи пут у Београду излажем гледиште Југословенског народног покрета Збор на опште светске и наше домаће прилике. Ево, велим, већ трећи пут и, са радошћу, овога пута морам да кажем, да број оних који долазе да чују наше гледиште није мањи, но изгледа да је сваки пут већи. То је свакако разлог да Вам одмах у почетку захвалим на радости коју нам тиме чините, на храбрењу које нам са своје стране пружате.
Може човек да има истрајности, може да има воље, може да има вере и одушевљења, али ако говори у средини од које се његов глас одбија, као глас у пустињи, ако говори у празној сали и његов глас удара у хладне стене зидова и враћа му се, нема те снаге, нема те издржљивости, нема те вере, која би до краја могла издржати. И зато велим, нека вам је на почетку овога трећега дела излагања нашег гледишта од срца хвала! (Поклици: Живео).
Пре него што би пошао даље, морам да кажем да ми овде не долазимо ради забаве, ни ви, господо моја и другови, ни ја. Ми долазимо зато да проучимо претешко стање у коме се наш народ и цео свет налази, да испитамо узроке, дубоке узроке, тога стања, да кажемо путеве и излазе који воде одатле. Не долазимо ради разоноде, велим, и ради забаве, него да радимо озбиљан и тежак посао.
За такав народни посао потребна су три својства: потребно је пре свега имати много љубави. Ваља осетити откуцаје народног живота и са љубављу их у се примити и са љубављу их проникнути и пронаћи у лавиринту разних површних изгледа праве узроке; са љубављу, не гледајући ни лево ни десно, одбацити оне излазе који уствари нису права решења, а прихватити оне који су једино право решење. Треба имати, дакле, много љубави.
Та љубав даје после сама од себе и оно двоје: мудрости и снаге. Ко овога правога нема, - ни мудрости и снаге неће имати. Само права и велика и чиста љубав може учинити и дати човеку снаге и мудрости да, велим, у лавиринту разних привидних налаза пронађе оне путеве, оне излазе који једини воде циљу.

---

[107] Текст предавања одржаног у Београду 1936. године, објављен и у: „Из дела Димитрија Љотића...", саставио др Стеван Иванић, стр. 4-22.

Треће је ово предавање, трећи део наших излагања. Због оних нових лица, као и због оних који су евентуално заборавили или нису били у стању да ухвате конце нашег разлагања принуђен сам да у најкраћим потезима поновим шта је било предмет прва два наша излагања.
Предмет првог нашег предавања, које је носило наслов „Основи савремене Југославије", јесте ово: У целом свету постоји огроман хаос, огроман неред, неред у стварима и неред у идејама. Не само код нас него у целом свету. То је прва констатација до које сваки човек, коме је стало до истине, мора доћи ако, разуме се, има довољно љубави за посао који врши. Огроман неред влада у свету. То сам подвукао. Ту прву констатацију смо морали необично јасно да подвучемо и рекли смо: живимо у времену највеће светске револуције. Тако велике светске револуције није било откад човек памти. Рекли смо: светски рат је поделио време на два дела: време пре светског рата и време после светског рата. Време по светском рату сво је у знаку огромног превирања, огромног струјања за које се на први поглед не може рећи којим путем би хтело поћи и којим путем иде. Прва и главна констатација је чињеница, која грубо пада у очи, а то је да постоји огроман неред у свету. Услов живота није неред, услов живота је ред. Свако органско биће - а у органска бића спадају и народи - сваки народ жели ред, тражи ред да би остварио све оне животне снаге које се у њему налазе. С једне стране, дакле, констатујемо огроман неред у свету, с друге стране пак констатујемо спонтану жељу која се јавља у свим народима у свету: жељу за редом.
Идући даље, казали смо: али, та велика жеља за редом не може да мимоиђе државу. Држава је за данас највећа, најтоталнија, најопштија, најмоћнија људска заједница па и жеља за редом не може да обиђе државу, већ напротив та жеља за редом кроз државу јавља се као жеља за великом политиком, за великом, планском, органском политиком на супрот малој, ситној, партизанској, кликашкој, котеријашкој, рођачкој, кумовској, и каквој хоћете политици. (Бурно одобравање). Па смо казали: А ко ће да оствари ту велику политику? Та велика политика не може са неба да падне, нити се може на лутрији добити. И редом смо, посматрајући разне системе, изнели који би евентуално могао да послужи за оставрење велике, планске, органске политике у једном друштву.
Казали смо: Није у стању да изведе ту велику, планску и органску политику диктатура, јер је диктатура нешто пролазно по самој сили ствари, нешто што може да траје извесно време, па при томе може да има успеха или да нема, а нама треба једноставно и постојано оруђе за остварење велике политике. Па смо ишли даље и рекли смо не може ни бирократија, не може ни државно чиновништво, не може државни апарат да оствари ту велику политику. Напослетку, доказали смо да не могу ни политичке странке да остваре ту политику, јер политичке странке воде и у стању су да остваре само малу, ситну партизанску, кликашку политику. То је услов њиховог живота и оне другачије не могу да дођу до изражаја, него кроз ту малу политику. Па смо онда казали: кад не може ни прва, ни друга, ни трећа, онда морамо да примимо као оруђе за остварење велике политике народне сталеже, не групе, већ оне организације које по природи ствари удружују људе истога занимања широм целог једног народа. Само сталежи су у стању да даду велику, на-

родну политику, јер су то чврсти темељи, природне и једноставне, али сталне организације.
То је био закључак првог предавања и тада, на завршетку тога предавања, ми смо казали: времена су веома тешка. Има пред нама само два излаза. И нема више него само два излаза: један излаз пун опасности за друштво и народ, један излаз у коме разорни бесови разарају не само штетне израсти на народном телу, него разарају и оно што чини саставни део здравог народног тела. Пут рушилачке револуције то је једини излаз, а други излаз, за који се ми боримо, - то је пут градилачког одушевљења.
Али, када смо оно прво предавање свршили, ми смо осетили да смо казали једну мисао, али да је потребно ту мисао разрадити, истрајати на њој и изградити је, бар у главним линијама. Једна мисао не може уродити плодом, ако је тако бачена само у току једног састанка, једног говора. Она мора да буде и продубљавана у душама оних који треба даље да је носе.
„Зашто само два излаза?”, био је наслов другог нашег предавања. Зашто не три, зашто не један? Па смо онда, у току тог другог предавања, задржали се на тој мисли и овде, у овој истој дворани, пред оним слушаоцима, који су тада, 29 децембра, пред нама били, ту мисао разрадили. Утврдили смо да на судбоносној раскрсници, на коју су нас ствари довеле, на којој се данас народи налазе, нема трећег излаза. Има само два излаза: има један пут рушилачког беса. Народ чека да се његове тешкоће, његови проблеми, његове невоље реше. То треба да реше они који управљају земљом и државом. Ако они нису у стању или ако не схватају, или не виде, или нису у могућности да реше те проблеме и те невоље, сила народа спонтано узима да их сам решава на свој начин, али то је све испуњено рушилачким бесом. То је тај начин, али то је све испуњено рушилачким бесом. То је тај начин против кога се ми боримо, знајући све опасности којима се на тај начин излажу друштво и држава. Остаје, дакле само онај други начин, начин градилачког одушевљења.
А трећи је начин тапкања у месту, стајања у месту узимања палијатива, узимања таквих средстава која у ствари не значи никакво решење, већ само одлажу решење од данас за сутра. Огласили смо управо као пут, који води првом решењу, првом излазу и рекли смо: најбољи доказ да ми имамо право и да има само два пута, а не три пута, то је доказ који вам је пружила сама комунистичка интернационала на своме последњем, летошњем заседању. Јер она је први излаз изједначила са излазом буржоаске либералне демократије, она је за своју лозинку... (настаје бурно одобравање и поклици „Живео”) узела буржоаску либералну демократију, она се идентификовала с њоме. Борци у кругу либералне демократије јесу баш припадници Треће интернационале. То значи, они нам дају за право да закључимо: нема три излаза, има два излаза, јер кад би било три излаза, онда они не би ишли заједно (френетично одобравање).
Сада господо моја, сада долази ово предавање, данашње, које носи чудноват наслов: „Данашњи рат и сутрашњи мир”. То предавање, односно тај наслов свакако је многе од вас довео у један положај да се питате: о чему ли ће данас да се говори, о каквом то рату данашњем

мисли говорник да нам прича и о каквом то миру сутрашњем мисли да пророкује?
Господо моја, свет је тако састављен да јунака и мученика има увек мало. Велика већина осталог света није ни јунак ни мученик. Додуше то још не значи да мора бити кукавица и шићарџија сваки онај који није јунак или мученик. Тај свет је материјал од кога може постати или јунак и мученик или кукавица и шићарџија.
Један закон влада општом природом, и органском и неорганском. То је закон лености, закон инерције. Томе закону су само јунаци и мученици успели да се одупру. Само те две врсте, та два типа људи у стању су били да надвладају закон лености у себи. Једна мисао не повлачи за собом одмах народ. Треба времена, треба се враћати сто пута на једну мисао, треба је излагати у разним облицима, треба је пружити под разним светлостима док полако свет почне да схвата и разуме мисао. Чак ако та мисао говори о иминентној, о ту присутној опасности, чак ако би та мисао требала да подстрекне људе на покрет да се свим могућим средствима и свим могућим снагама одупру наступајућој невољи, чак и онда свет је обично под утицајем закона инерције и треба му дуго и много, треба огромне снаге уложити да се из те инерције крене.
Зато вам долази ово данашње предавање, господо, госпође, другови и пријатељи, да вам ону мисао, која се као конац провлачи у ранијим нашим предавањима, под другом једном светлошћу изнесе. Јер, када сам друго предавање завршио излажући наше специфичне невоље, говорећи о томе како с једне стране постоје тешкоће, постоје нерешени проблеми, а с друге стране код оних у чијим је рукама судбина народа и државе нема довољно разумевања за та решења, завршио сам тај говор узвиком који иначе није у мојој природи, једним узвиком у коме је било, ако хоћете, и сувише, и ако хоћете, на један мало дискретан начин, изражена реакција једног уистину очајног срца: зар не осећате, зар не видите, зар не чујете како саме прилике говоре: из овога се тражи излаз. Али, ја знам да тај узвик није могао да узбуди свакога, тај узвик није могао свакога да покрене са места на коме се налази. Зато, да би оправдао завршетак тога другог предавања, хоћу да вам говорим о данашњем рату - ради сутрашњег мира.
Кад кажем данашњи рат - опет да поновим - то може код вас изазвати чуђење. Људи замишљају рат само онда када је он, формално оглашен, када постоји фронт, када има борбе, мртвих и рањених. Данас се људима чини да нема фронта, данас се људима чини да нема мобилизације, данас се људима чини да нема, једном речју, рата. О каквом рату, према томе, ја данас овде говорим? Међутим, ја морам да вам кажем: и ако тај рат никаква формална објава није одобрила, тај рат тутњи, тај рат тресе нашу земљу, тај рат има не један фронт него стотине и хиљаде малих и великих фронтова, тај рат има своје мртве и своје рањене, тај рат има своје пустоши који оставља као сваки рат са собом. Али тај рат има и свој несумњиви фатални судбоносни исход. Из других ратова има исход или победа или пораз. У овоме рату, који испод труле и гњиле коре привидног мира тутњи кроз нашу земљу, из овог рата само чудом, само необично јаком вољом оних људи који виде опасност, може да не дође до пораза. И то не до пролазног пораза, не до пораза иза кога ће опет можда да гране каква слобода. Не, иза тога пораза, госпо-

до моја, ако тај пораз наступи, онда заиста нарочито мрачне и замрачене изгледају наде наше будућности. Јер порази које смо имали у прошлости - узимамо највећи, Косовску битку, - били су под другим околностима. Пет стотина година владао је туђин, туђа раса, туђа вера, туђа крв, туђ језик нашим народом. Али под том владом, под владом тадашње државе било је ипак слободе. Сачувај нас Боже од савременог ропства. Савремено ропство не оставља ни душу слободном. Савремено ропство мења све, узима и дете из колевке и од њега прави по своме типу човека и грађанина. И зато велим, зато што је тако, зато овај данашњи изглед овог потмулог а сасвим поузданог рата, који бесни кроз нашу земљу, тај изглед на ту будућност, јесте уистину врло замрачен.
Тешки и мучни изгледи су пред нама.
Ви ме, госпође и господо, пријатељи и другови, још не разумете. Још моја мисао коју вам излажем није довољно јасна према вама. Ја видим по вашим лицима да се упињете да је схватите, али вам још није схватљива. Узмимо дом, узмимо породицу, погледајмо без пристрасности, погледајмо са жељом да кажемо истину. Погледајмо односе у породици; пођимо одатле, па да завршимо са круном друштвеном, са државом, са највећом организацијом. Редом ћемо од породице до државе прегледати све њих, па ћете се уверити да је наслов „данашњи рат" врло оправдан.
Узмимо, велим, породицу. Погледајмо какви су тамо односи. Бесни ли тамо рат? Ја велим: бесни, господо моја, бесни још какав рат. Отворите велике новине, погледајте шта оне пишу и видећете наслове. Ти наслови су тако језиви као извештаји са бојног поља: Син убио оца, свекрва убила снају, јетрва убила јетрву, девер убио снају, снаја убила девера. То су свакодневне појаве у нашем друштву, свакодневне појаве у ћелији друштвеној - у породици - која се разболела. Да би тело могло бити здраво, ћелије морају бити здраве. Основне јединице биолошке на којима се тело заснива морају бити здраве. А ћелија друштвена - породица - је оболела, тешко оболела. Отац пренебрегава дужности према жени и према деци. Из њега бије само једна жеља, он хоће да своје интересе, своје прохтеве задовољи. Не тиче га се ништа друго. Мајка, чуварка огњишта, шта она ради? О, знам ја за оне честите и светле примере, где заиста као весталка мајка чува светињу огњишта, где мајка чува пред децом и ауторитет једног посрнулог оца. Али, нажалост, таквих примера има све мање. Напротив, други примери су све чешћи. Непрестано пред наше очи излазе примери у којима жене не гледају ништа друго него да и оне задовоље своје посебне интересе, своје посебне прохтеве. А, реците ви мени, госпође и господо моја, у једној породици, у којој се не чује реч дужност, у којој се чује само реч право, интерес, прохтев, каква деца, какав подмладак, какве нове снаге могу да избију из тако тешко заражене и оболеле ћелије.
Ако се запитамо, (а многи од вас, који су дошли да чују политичко предавање, а сад слушају ово, тако и мисле да ли и ово спада у политику, одговарамо: још како спада, господо моја, и то у ону праву, велику политику која управља државом и народном судбином, ону за коју се ми боримо, ону коју ми проповедамо. То питање још како спада. То је питање још како политичко. То је питање оно од чијег решења само мо-

жемо очекивати здраву будућност земље, а овако можемо да се надамо само будућности која потпуно замрачава све наше видике.
Озбиљно се наднесите над породицу. Ја вам кажем, господо, немојте сматрати да су ово што износим само патолошке, случајне промене у нашем народном организму. Ја вам говорим о овоме зато што сам се претходно нагнуо као пажљив посматрач над нашим народним животом и видео да примери које вам овде летимице у свој својој драстичности износим, да ти примери постају све чешћи и да су предузроци који доводе до експлозија. Постају скоро правило. Мало има случајева да нађемо светле ћелије, ћелије које зраче снагом, породичне ћелије из којих се можемо надати да ће доћи нови људи који су пред собом гледали пример подношења заједничких терета оца и мајке, примере самопрегорења, примере у којима је непрестано било подвлачена, и не речма само, но животима целим, дужност а не право. Нажалост таквих је примера све мање и мање, а напротив све више оних других. И зато кажем, ево вам прво оправдање за наслов „Данашњи рат", јер то прво оправдање каже да су у самој ћелији друштвеној, у породици, настали такви односи да свака страна говори само о свом праву, а не говори о својој дужности, не говори о испуњењу великих функција због којих је ту, него говори само о своме праву, о своме интересу, о своме прохтеву. Ту је на овај начин показано не само да су ти односи постали затровани, но показано је и нешто друго, господо моја, показано је да тај рат има и своје мотиве и своје рањене и своје мртве и своју пустош као што сваки рат за собом оставља.
Мени се пре 15 дана у суду у коме сам адвокат десило ово: звали су ме код истражног судије и предали су ми за пола сата 3 оптужнице у којима по једној син одговара за убиство оца, у другој свекрва за убиство снаје, у трећој јетрва за убиство јетрве. То су тако рећи само случајеви који су мени били приступачни по мојој функцији друштвеној и законској. Само мени отворене су три ране страшне, ругобне, гнусне, гнојаве. Имам ли ја право после тога кад Вас упозоравам на ту опасност, имам ли право после тога када вам говорим да су ту, у основној друштвеној ћелији, постали затровани односи и кад кажем да је настало право ратно стање? Али, ако је рат захватио ту основну ћелију, - породицу - немојте мислити да се је рат на томе могао зауставити. Рат је створио, тај подземни рат, који тутњи кроз нашу земљу, рат је створио не један фронт него стотине и хиљаде фронтова.
Узмимо један много већи, један много шири поглед. Погледајмо односе између села и града. Погледајмо да ли између села и града нису завладали ратни односи. А ја кажем, господо моја, између села и града владају ратни односи, још како владају ратни односи. Село, схваћено не само као привредна функција, но схваћено и као социјална појава, село је данас у ратном односу према граду. Између себе и града види јаз, ров непријатељски, који га одваја од града. Оно у граду види непријатеља, оно у граду види капуташа, оно у граду види пијавицу, оно у граду види експлоататора. Ето, какви су данас односи између села и града. Ако сељак дође у град, он при уласку у град мора да направи пригодну мину, пригодан изглед лица. У основи својој, у души својој о улази у један мал те не непријатељски логор. Искуство које је он таложио и које су таложили његови суседи и пријатељи у селу такво је, да

он замишља када дође за град, да је пут до града и улазак у град постављен замкама и да он треба добро да пази где стаје његова нога. И, иза сваке те замке, у прикрајку, стоји понеко, који у његовом схватању представља град, и ако он не пази на ту замку, неман ће га привући и он ће одједном бити опљачкан и угрожен.

Госпође и господо, сурово звоне ове моје речи, сасвим сурово, ја признајем, али вас уверавам да су ме дуго искуство и посматрања животних односа између села и града навела на овај закључак. А како и не би. Није случајна, већ напротив разлог за дубоко размишљање, чињеница, да село себе сматра народом, а град не сматра народом. Град сматра неком врстом израсли на народном телу. Кад сељак каже народ, то значи сељака, у тај појам не долази град. Град је као израст нека на народном телу. Није то случајно, господо моја, то је једна чињеница, која мора да нас дубоко замисли.

У прво време, када сам први пут ушао међу свет сељачки, ја сам се осетио дубоко увређеним, када сам у његовој речи када он каже народ, а ја видим да он мисли само на село, а мене искључује из појма народ, у прво време, велим, ја сам се осетио дубоко увређеним, дубоко, истински увређеним. Протествовао сам. Говорио сам: а што ја нисам народ, што ја нисам члан народа, него само ви који носите опанке? А тада би ми људи одговорили: па... јесте, и ти си. Али то је било, осетио сам, само концесија, али није ишло из његовог уверења. У његовом уверењу народ - то је сељак, а ми други, ми смо тај израст на његовом телу.

Е, господо моја, та чињеница сама собом требало би дубоко да замисли све оне, који размишљају о народном животу. Како је могло да дође до тога да народ, који није ни мало глуп, чије су интелектуалне снаге, бистрина, окрутност, врло познате, како је могло да дође до тога да тај народ тако подели друштво које говори истим језиком, које је углавном истог порекла, које живи на истој земљи, како је могло да дође до тога да народ учини такву омашку, по нашем мишљењу, и да себе сматра народом, а нас сматра придодатком народном телу са више или мање сумњивим функцијама. Ја сам о томе много размишљао и дошао сам до овог закључка: сељак је реалиста. То је стваран човек, он живи у стварности, сав је земља, сав је у органској природи и он посматра односе не један дан, но кроз читав низ времена. Он таложи своје утиске, па се на крају крајева, као резултанта целог тога претресања и таложења у његовој души појавила мисао: народ, - то сам ја, који сам остао веран својој земљи и који живим овде у природи, који сам неук, који сам често пута у беди, а ово друго, то није народ.

А како је дошло до тога да се код њега појави такво мишљење? Опет кажем: таложењем реалних утисака које смо му ми пружили. Ако је дошао пред власт, он је осетио једну вишу хијерархију не само по томе што је власт. Он је осетио пред собом људе који су се потпуно одвојили од њега. Разуме он потпуно у својој реалности, да онај који врши власт, мора да располаже снагом, мора да располаже моћи, мора да располаже специјалним изгледом. То он разуме. По томе он не би одвајао народ и искључио нас остале из појма народа, већ по другом нечем. Он је осетио кад дође пред власт, да је дочекан са зловољом или са равнодушношћу или са леношћу или са несавесношћу. Редак је случај где је он добио другачије утиске, где је био обасјан љубављу, где је

био дочекан са разумевањем. Ти ретки утисци у таложењу, покрај оних других, они су му спречавали да одмах донесе свој суд, али га нису могли спречити да донесе овакав свој дефинитивни суд. А ако је реч о ономе другом делу градске интелигенције, која не врши власт, а која чини осетан део градског сталежа слободних професија, привредних кругова, да ли је бар он ту осетио, да ли је он бар ту имао прилике да прими утисак да ти синови народни, поставши чланови великих сталежа слободних професија и осталих привредних сталежа, нису раскинули везе са њим. Не. Уистину, у појединим случајевима, исто онако као што се дешавало и дешава кад дође пред власт, буде обасјан љубављу и дочекан са разумевањем, дешава му се да и код лекара, да и код инжињера, да и код трговца, па и код адвоката ваљда буде дочекан са љубављу и примљен са разумевањем. Али то су узгредни утисци, а главни утисак који је он добио, то је овај: он је подлога на којој се ови други пењу, он је извор за приходе за угодан живот оних који су се школовали и васпитали, и који су се благодарећи времену, издигли изнад њега. Тако полако он је дошао до уверења: народ то смо ми остали који смо остали овамо, а ово, ово су израсли у народном телу.

Али, господо моја, да ли ово оправдава да се и то назове „ратом”, а ја кажем „рат” и понављам то и хоћу да вам овде укажем на примере. То није само амбис, јаз између села и града. Не, господо моја, то је процес који је већ давно завршен. Данас то није само психичко статички однос села који се оцртава само као потпуно страно држање према граду. Данас је то стварно окупљање, стварна мобилизација, стваран ратни однос села према граду (одобравање). Ја ћу да вам наведем неколико примера и намерно нећу да наводим примере из западних крајева наше државе. Даћу вам примере одавде из централног дела наше државе. Даћу вам примере одавде из централног дела наше државе, баш из овога краја о коме говорим, из Србије, навешћу примере, па ћете видети да ли имам право, што говорим о данашњем рату или имају право они који сматрају да је то тврђење претерано.

Ту скоро, летос, на једној лицитацији око Чачка, продаје се за порез пар волова, великих, крупних, угојених волова. Лицитација је дошла до 500 динара - 500 динара пар волова. Ово ми је причао човек који по својим уверењима припада крајњој комунистичкој левици. У толико је то сведочанство драгоценије. У тренутку када је орган власти хтео да каже „први и други и трећи пут 500 динара пар волова”, из гомиле се чуо глас: „Побогу човече, зар 500 динара такви волови”. А на то сопственик волова ухвати за парожњак и повика: „Не дам волове, моји су волови”. На ово купац: „Моји су волови, ја сам дао 500 динара” и ухвати се за парожњак али у тај мах сто штапова се спусти на његову главу. Када су органи власти хтели да интервенишу, разјарена гомила као талас бацила се тако да су се сви разбегли. Човек који ми то прича вели: „И ја сам побегао. И ја сам побегао и страх ме ухватио од таласа, од беса, од рушења, јер ја сам комуниста, али не могу да трпим анархију. И побегао сам и гледам на пијаци кола, а у колима неке вреће и на већама седи мајка. Гомила хвата ступце и три ступца ухватила. Попадале вреће, а син њен од 15 година држи кола, а она вели: „сине не дај, сине, хоћу да се срушим, а син каже: „нека мајко, да почнемо да се боримо”.

У Малој Крсни, у моме округу, порезник дошао да врши егзекуцију, па потерао човеку краву за дужну порезу. Молили људи и молили порезника да остави краву говорећи: „сутра ћемо донети новац". И порезник се смиловао и наредио егзекутору да остави краву, али егзекутор вели: „то се мене ништа не тиче, ја водим краву". Нико из села неће да потера краву, нико. Онда егзекутор потера краву сам. Али крава навикла увече да се враћа кући, па неће да иде, већ се врати сама. Онда он бесан нападне на сељаке, удара кмета што му неда човека да потера стоку. А кмет се правда са њим на вратима. У томе тренутку гомила притисне са свих страна и младић један, синовац тога кмета, искочи и вели: „Што ми удари стрица?" Егзекутор, који у тај мах држи револвер, опали и убије младића. На то се гомила баци на оног несретног егзекутора и тако га измесила, да органи власти када су дошли на лице места, видели су пред собом једну безобличну масу. Он је ипак остао жив и здрав, ослобођен и враћен натраг на своје место, а враћен му је и револвер којим је дело извршио.

Оно што хоћу да вам кажем овом приликом, то је факат који се видео на суду. Цело село се залегло да не каже кривца. Долазили људи пред суд. То је село за које шеф пореске управе каже: „Чудим се, шта је Малој Крсни, јер то је уредно село, то је поштено мало село, шта одједном би Малој Крсни!"

А Мала Крсна се заверила, па долази пред суд. „Шта си видео?" - „Ништа, казао је сваки, ја нисам никога познао". Очигледно лажно полажу заклетву, а то су иначе честити људи, али неће да одаду. Цело село се договорило да обрађује њиве ових који су у апсу. А железничар, пошто се десило ово на железничкој станици, железничар сведочи. Интересантни су односи села према ономе који сведочи истину. Они му кажу: „сведочиш, лепо је теби, ти си на државним јаслима".

Али узмимо трећи пример. Ту има манастир Туман, а у њему око двадесет калуђера. Руси. Живе уистину правим испосничким и калуђерским животом. У томе манастиру не може да се види ништа од оног што се обично прича о манастирима. Дошао неки Енглез из Енглеске да пређе у православље и да се покалуђери. Па уочи самог замонашења - то је било пре 20 дана - дошао владика и калуђери су скромно у њиховој трпезарији пошли да вечерају. Кад руља нападе, поруши све, калуђери се разбегли. Полупали прозоре, ћелије, постеље, столице и пођоше да руше цркву и манастир, а тада Рус калуђер дохвати пушку и стане пред врата цркве и каже: „Моју си софру просуо, зато ти нећу ништа, али ову Божју нећеш". И тада тек она руља, више савладана оним јуначким гестом, који је онај побожни Божји човек пружио, него застрашена, врати се натраг.

Да ли сада налазите да имам право што говорим о рату који бесни? Да ли сада разумете кад кажем „данашњи рат?" Сматрате ли ви да је рат само онда, када вам запрши око главе? Осећате ли ви да ја имам право када говорим о великом јазу друштвеном, породичном, о стотини хиљада фронтова створених у нашој земљи?

Да пођемо даље. Погледајте скупштину нашу (у дворани настаје смех, а затим бурно одобравање). Многи кажу није то слика народног живота. Изненадиће вас када кажем, то је нажалост права слика народног живота. И ако су они тамо по чему народно представништво по томе су

поуздано. Немојте се ни смејати ни тапшати. Жалосно је све то и ја бих волео када бих могао да Вас побудим на друге манифестације, него на пљескање. Читам у једном великом француском недељном листу. Пише неки Француз одавде из Београда и покушава да да анализу наших политичких прилика. Мучи се човек да у четири ступца каже, да представи слику Французима, да знају како се код нас политичке прилике развијају. Па шта утврђује? Вели: не видим никакву идеју. Видим да неко данас буде изабран на једном програму, а сутра претрчи на други. Видим да га данас бирају једни, а сутра други, чим су једни људи против њега он претумба, на другу страну. Велим да влада буде изабрана на једном програму, после падне на истом програму, али остане на другом програму, - једном речи, о овој земљи коју волим, не знам шта да Вам кажем. Има тако мало чврстог, тако завршава Француз, да ме је страх да Вам то кажем.

То исто што видите, да ли видите ви какву мисао тамо, да ли видите какав проблем, неко начело око кога се бију струје? Постоји само рат против човека у коме неко данас нађе савезника у Јанку, а сутра у Марку, да обори Јанка да би он дошао на његово место.

Да не говоримо о сликама које се виде на врху нашег друштвеног и народног живота. Да не говоримо више о томе.

Довољно је још да вам нагласим да није искључено ни то из опште заједнице, да свуда видимо стотине малих фронтова, да се сваки човек претвара у циљ који се бори редом час овде, час онде, час у заједници са овим час у заједници (*са оним*)[108]. Ето такве су данас црте главне, такву данас слику пружа наш народни живот. Нисам нашао другу реч да назовем ову појаву. Да вам кажем хаос, мало је, јер није хаос. Хаос је само последица ратног стања и зато сам морао да употребим реч: „данашњи рат”.

Увек ће ми остати у животу, госпође и господо, другови и пријатељи, слика коју сам 5/18 септембра 1916. године посматрао са једне стене са положаја Кочобеја, један период Кајмакчаланске битке. Цео тај догађај посматрао сам уистину, као на филму. Између положаја, на коме сам био, и Кајмакчалана била је велика дубока увала. Фактички ми смо били два положаја: Кочобеј и Кајмакчалан. Видео сам тренутак када су после бомбардовања војници из првог батаљона петог пешадијског пука излетели из својих ровова. Видео сам како су слали у позадину заробљене. Али у једном тренутку сам видео и ово: наши избијају на врх Кајмакчалана. То су уистину била врата за земљу. Ми смо очима и двогледима посматрали гранични камен. Ми смо били људи без отаџбине. И ја сам гледао тренутак када наши прилазе и пролазе и заузимају врх Кајмакчалана а одмах затим сам видео: војници једанаестог бугарског пука, не могући да беже северном падином, која је врло стрма, беже на запад и на исток у ону котлину између Кочобеја и Кајмакчалана која је гола и непокривена, тако да се цела види. Не види се да их води ма каква мисао, види се само једна гомила људи која корача и пође час на једну страну, час се врати на другу страну. Хтели би да побегну али немају могућности. Осећају се разна струјања кроз ту гомилу која се

[108] Примедба приређивача.

колеба и удара као море о брегове час о једну час о другу страну. Али, одмах затим, видео сам једну другу сцену: крајњи редови те гомиле почињу да се уређују. Једна пуна и крупна фигура, коју посматрам кроз двоглед, наилази међу њих. Шта им он каже не знам и не чујем. Да ли је, његова заповест, говор или само нека реч, - не знам - али где он прође, ту од гомиле постаје војска. Види се једна воља која одједанпут ону устрашену и раздрузгану гомилу уједињује и она малопређашња гомила, оно стадо, постала је војска и та војска се баца на незаштићено десно крило наших трупа које су избиле горе на врх и разуме се наши беже. И тако сам за 20 минута пред својим очима видео тренутак, када су наши били заузели понова један мали крајичак - неколико квадратних метара наше територије, тренутак када су противници побегли и постали гомила и тренутак када је једна магична воља учинила, да од стада постану људи, да од гомиле постане војска.

Ја морам да вам кажем, осетио сам чудновато узбуђење срцем и душом, био сам на страни оних који су отели онај крај наше територије, али нисам ни једног тренутка могао да осетим мржњу према ономе човеку који је успео силом своје појаве и силом своје воље да раздрузгано стадо, да људе који су престали да имају облик човека, уједини, уреди и врати натраг. Велико и дубоко поштовање сам осетио за ону појаву и ма колико да ми је било жао што другови моји нису успели били да одрже оно што су отели, нисам могао као човек да не осетим огромно узбуђење, пред лепотом, пред величином, пред снагом, која ми се у једном тако узбудљивом тренутку тако рељефно открила.

Зашто вам причам, господо моја, ово? Говорим вам зато што ми данас личимо на онај тренутак када је посада једанаестог бугарског пука напустила своје положаје и побегла у ону котлину. Нема заједничке мисли коју ми служимо, нема наше заједничке воље која нас прожима. Ми смо раздрузгани, ми смо раздробљени, ми смо неповезани, атомизирани, расцепкани, ми представљамо сваки за себе једну вољу, ми представљамо сваки за себе један фронт. Господо моја, та ми је појава открила један велики друштвени закон. Ако су људи у друштву, ако су људи у заједници, онда мора да се осети једна заједничка воља, мора да се осети једна заједничка свест. Нема ли тога, онда сваки себе осети слободним да ради по својој вољи. Нема ли једне велике воље која загрева наша срца, која окупља, удружује и уједињује наше воље, онда сваки од нас сматра да је слободан да ради шта хоће и онда настаје онај напред описани рат свих против свакога. Јер оно што сам до сада изнео није ништа друго него рат свих против свакога. То је индивидуалистичка филозофија спроведена у пракси. Једна филозофска мисао може у теорији изгледати и привлачна али када се у пракси проведе, онда се тек добива њена права вредност.

Рат који сам описао последица је једне, ако хоћете, филозофске мисли удружених индивидуализама. Тај индивидуализам проглашује сваког појединца за мерило вредности. Он му каже: ти си ту, све остало можда не постоји, али ти, ти сигурно постојиш. Не знам ја да ли је други гладан, али ти си сигурно гладан, па задовољи своју глад. Тај индивидуализам практички спроведен, изгледа онако као што сам га отоич оцртао. Он доводи до ратног стања, он разглибава, разједињава породицу која је тако тесно, ако хоћете, крвљу и духовним везама повезана.

Он чини да човек заборави на своје достојанство и обавезе и кад је у питању мајка. А како ће деца? Хоће ли она знати нешто друго, него ово што пред собом виде. Он чини да се варош и село деле. Он чини да постоје тако огромни јазови између сталежа и социјалне појаве као што су село и град, борбе између класа. Он чини да ви данас имате овакву скупштину као што је имате. Он чини, једном речи, да завлада оно стање које сви тако тешко осећамо.

А како ће то престати? Мора престати. Ми нисмо ништа друго него радници на томе, да то престане и то може престати само тада, ако се успе да завлада један осећај, једна воља, који ће успети да убризгају народу вољу за заједнички рад.

Господо моја, нема живота без одушевљења. Чама није живот, чама није услов за живот. Цвет не би цветао да га неко одушевљење не гони да цвета. Мислите да људи могу да живе без одушевљења, да народ може да живи без одушевљења? Не може. А ми данас живимо у чами и чамотињи а од одушевљења нема ни трага. Ми, када се појављују почеци разарања, почеци разорног беса, ми би хтели баш од тога разорног беснила, баш од тога арчења народних снага и народне имовине да спасемо наш народ и да му кажемо: није тај пут који ти се први у твоме беснилу појавио, прави пут. Тај пут може да задовољи твоју освету, тај може исто тако да те доведе у потпуну пропаст. Зато није то пут, није то излаз.

Господо моја, треба још једном да подвучем ову мисао коју сам отоич само додирнуо. Немојте ми замерити ако је понављам. Она је камен темељац свих друштвених, па и државних наука, како хоћете. Та мисао је ова. У једној заједници, у једном друштву, ако недостаје једна заједничка воља, једна заједничка свест, ако једна мисао не постане својина сваког од нас или бар огромне већине од нас, онда није довољно што ми правно, није довољно што ми формално, није довољно што ми, ако хоћете, фактички живимо у једној заједници.

Човек је психичко биће и човек мора да осети психичку везу која га веже са онима које он зове својом сабрећом. Није довољно да говоримо један језик, није довољно да живимо на једној земљи, није довољно да нас иста правна веза уоквирује, па да кажемо: ми смо чланови једног народа. Није довољно то. Потребно је да се осети психичка веза, мисао, воља, осећање између чланова једне заједнице. (Одобравање).

Ако ја не осећам у души мојој, да ме веже једна заједничка мисао, једно заједничко осећање, једна заједничка воља са вама, онда сам ја у души својој слободан, онда ја могу и ако са вама седим у једној згради и живим у држави и говорим једним језиком, да радим шта ја хоћу.

Ако ви не можете у једном друштву да нађете једну заједничку вољу, једну заједничку мисао, једно заједничко осећање за све нас, онда ви мене разрешавате свих обавеза да се заиста осетим чланом те заједнице, онда сам ја слободан да тражим своју мисао, да тражим своју вољу да тражим своје осећање и да се сав залажем да то испуним. А када се ја тако осетим слободним и ви се осетите слободним, па ја моју, ви вашу мисао, а онај његову мисао спроводи, онда смо ми огласили један другоме рат (Повици: „Тако је” и дуготрајно одобравање.) Јер, ако ви желите што више сласти, ако ви хоћете што више власти, и овај други има право, да жели што више власти, ако је вама стало до ваше части, и

мени може да буде стало до моје части и онда ћемо се сукобити. Онда ће настати потмули рат у коме ће бити и мртвих и рањених, а у коме мора поуздано бити пустоши.
Господо моја, па каква то мора да је мисао која ће да подјарми наше индивидуалне мисли, какво то осећање мора да буде која ће надвладати наша индивидуална осећања, каква то воља мора бити која ће подвластити нашу индивидуалну вољу? Та воља, то осећање, та мисао, то мора да буде нека друга воља, нека друга мисао, неко друго осећање, него оне које су владале или покушале да владају. Говорило се од кад је завладао тај филозофски правац који је уродио у пракси тако рђавим плодовима, тај индивидуализам, говорило се: јединка, појединац, група, класа, сталеж, свак за себе, то су мерила вредности. Има неких формалних оквира који се зову закони у којима смо принуђени да живимо и вештина је поштених људи у томе да тако задовољавају своју индивидуалну вољу, осећаје и мисли да се при томе не огреше о оне формалне оквире, законе или ако се огреше, да не буду ухваћени. То је мисао општа, то је једина општа мисао данас и та једина општа мисао данас је у ствари испала разорни елеменат друштвени.
Ми полазимо од друге једне мисли. Ми смо као народ солидарни. Ми смо повезани солидарношћу, тесном заједницом интереса. Ми кажемо: народ један, то је као једно огромно стабло. То стабло има на себи разне делове који врше разне функције. Има делова на томе стаблу који живе у земљи, лишени светлости дана, лишени додира са ваздухом, бар у ономе обиљу које гране, надземни делови, имају. Не може стабло, не може држава да буде без тих који су у земљи, али нека знају и они над земљом да и они не могу бити без оних доле. Има стабла, и има грана, и лишћа и цветова и плодова. Све има на једном дрвету и у једном народу има свега тога. И то је све повезано таквом једном заједницом судбоносних интереса да није могуће открњити један део а да средина при томе не осети, ако не одмах а оно врло брзо. Зато нигде лепшег примера не можете видети него у појединим паланкама у унутрашњости, колико је истинита та прича, тај глас, та истина о великој солидарности. Има паланака у унутрашњости које су цветале некада у време зеленаштва. Околина им је била подлога на којој су оне вршиле своју бездушну експлоатацију, а данас те паланке чаме и умиру. Опустиле су и осиротиле. Зашто? Зато што су повредиле велики закон солидарности. Осиротиле су и оштетиле околину у којој су живеле. Мислило се то ће до века трајати. Показало се да то није. Сада се дубоко и тешко осећа баш у тим паланкама криза, где се јако радило и где се тако живело. Баш у тим паланкама се осећа најбоље колико је уистину цело народно тело солидарно, сви делови један са другим и како није могуће на рачун других делова народних живети, а ако се живи, тиме се вређа један закон друштвени, биолошки, ако хоћете, и тај закон носи у себи одмазду за злочин кад тад, а релативно врло брзо показала се на делу казна за злочин.
Неки мисле да та слика о солидарности ових делова народног тела, та слика коју нам пружа један храст, да се та слика може употребити само као упоређење, само као помоћно средство у објашњавању, али да она фактички адекватно потпуно не одговара. Може бити. Нећемо улазити у те финесе. Нека вам послужи само као слика, ја сам задовољан, нека

вам помогне да разумете ову мисао да су у једном великом народном делу ови делови тога дела тесно повезани један за други и да није могућно вређати, тешко вређати битне интересе једнога дела, а да се то после, можда са интересом, не врати не само онима који су вређали, већ и оним деловима који су то пасивно посматрали.

Код нас данас има једна мисао која је, како да кажем, у извесном смислу популарна, лако пријања за свет. Кажу, постоје класе, постоје народне класе. Те класе, чланови тих класа су солидарни. А није истина да постоји солидарност између разних класа, господо моја, право је чудо како је та мисао могла да се одржи до сада и да добива још и данас привржeника, право и велико чудо. Одмах ће вам бити јасно зашто то тако кажем. То би значило, ако би узели ону нашу ранију слику, имамо шуму и у тој шуми дрво, једно, два, три, педесет, стотину дрвета и тако даље, да су солидарни између себе: сво корење у шуми, сва стабла у шуми, све грање у шуми, све цвеће између себе. Па господо моја, таква се мисао не може одржати. Није истина да постоји солидарност корена у једном дрвету и корена у другом дрвету, није истина. Често пута, када су једна до друге жиле и жилице у једном дрвету, посвађају се око поделе интересних сфера са жилама и жилицама у другом дрвету. Нису, дакле поједини делови дрвета између себе солидарни са другим сличним деловима у шуми. И, ако сада ту слику пренесемо на наше људске прилике, онда ћете видети да није истина да је класа у једном народу солидарна са класом из другог народа. Ево вам један пример врло речит.

Летос, на иницијативу Конфедерације рада у Паризу, која иначе сва почива на оваквим класним схватањима, састали су се први пут од револуције француске на овамо представници радника у бранши кожа и обуће са претставницима послодаваца у истој грани, да већају о заједничким интересима због конкуренције немачке и чешке робе. Видите како је теорија солидарности међународних класа у пракси одмах демантована баш од представника оних који иначе у теорији стоје на томе гледишту, јер су због великог притицања на француско тржиште коже и обуће из Немачке и Чехословачке, француске творнице кожа и обућа почеле да се затварају, а радници услед тога почели су да остају без хлеба. И радници француски поздравили су ову замисао и осетили су истину да су они као радничка класа солидарни не са чешким и немачким радницима, него да су они солидарни са интересима онога дела француског народа који је заинтересован у истој групи привредне производње.

Исто то у ствари се ради и овде. Замислите кад неко повиче „сељаци свих земаља, уједините се” и „радници свих земаља, уједините се”, па то је исто као кад би неко повикао: „сво корење из шуме, уједини се, сва стабла из шуме, уједините се, све грање, уједини се”. А док је живо и здраво не може се ујединити. Кад га човек посече, онда може као гомила мртвог грања, мртвих стабала да се уједини за ватру. Али док је живо, док врши своју природну функцију, не може да се уједини. Везано је солидарношћу интереса за своје стабло, за своје лишће, за своје цвеће. (Бурно одобравање)

Ето господо моја и госпође, пријатељи и другови, ето та мисао мора да завлада код нас, ето та мисао мора да постане владајућа мисао. Она је-

дино и јесте у стању да направи у нашим редовима који данас личе, кажем, на стадо, личе на ускомешано стадо у паничном страху, она једино може да направи ред као оно у битци на Кајмакчалану, јер мисао једна може да направи ред међу људима. Ја не верујем да у оног јуначког бугарског официра који је направио ред у ономе стаду које је бежало из битке, ја не верујем да је у њега била нека физичка снага, ја не верујем да је у њега била нека физичка снага, ја не верујем чак да је на његовом челу писала тако моћна одлучност да је само својом појавом био у стању да направи реда у нереду, али он је сам собом претстављао једну мисао и зато што је ту мисао претстављао ваљда је и без речи успео да направи ред у нереду.

Тако и код нас, господо моја и пријатељи, мора мисао једна као кроз препород неки да завлада у редовима нашим да нас од досадашње равнодушности продрма, да из стида и срама осетимо неминован нагонски, неизбежан покрет ради судбине државе и народа. Мора до тога да дође. То је онај други излаз о коме смо вам ми прошли пут овде говорили. Мора да дође до тога излаза, то је несумњиво. Он је прави излаз. За први излаз, рекосмо прошли пут, раде и време и прилике, раде и владе и скупштина (одобравање) раде и они који вичу „живео међународни фронт слободе" као и они који ништа не чине да друга мисао завлада у народу. (Одобравање). А за ову другу мисао мали број људи ради, али није број, пријатељи моји, оно што пресуђује у догађајима. Није бројно воља, но мисао, но осећај. То ствара нарочиту снагу и та снага врло често не извире из броја, често је носи један човек - у битци на Кајмакчалану један човек, у другој каквој прилици једна група у трећој прилици две, три групе уједињене у једну мисао. Главно је ово: на тим органским теразијама, при којима су милиони гласова равни нули, јер не претстављају никакву органску снагу, на тим органским теразијама, које су јако чудновате и за које ми и не можемо да кажемо шта чини да теразије претегну у једном правцу, на тим чудноватим теразијама број, као што сам вам и наводио примере, ништа не чини или није бар пресудан. Пресудни су други, морално психолошки фактори.

Ми ову мисао проповедамо, распростиремо и сејемо широм целог народа. Тај наш посао спор је и лаган. Није суђено, није одређено да семе одмах клија, нити је суђено, нити одређено да свако семе донесе плод. И многе речи отишле су у ветар, а многе су речи одбијене као од хладне стене. Али има много прилика где је топла мисао нашла топлу душу, топло срце, пожртвовану вољу која је примила и прихватила и пуна снаге набујала, има много примера и ми данас са поносом можемо да кажемо - данас је отприлике годину дана како смо кренули активно у овом правцу да радимо - са поносом можемо да кажемо: волели би да видимо други неки покрет, другу неку мисао, која за годину дана о своме круху и руху, без властитих сретстава без власти (бурно одобравање) може да покаже овакав резултат какав смо ми показали.

Драги пријатељи моји, ја сам при крају. Завршићу. Али ово није последња реч, ово није последње предавање које овде у Београду држим. Надам се да ћу идућег месеца одржати четврто предавање на коме ће мисао у другом облику бити, и под другом сватлошћу бити изложена. Надам се да тада неће бити мање слушалаца, него што вас данас има и

надам се још нешто више, да ће међу слушаоцима бити више правих бораца, него што их данас има. Уверен сам у то.

На завршетку морам да кажем једну реч као одговор на ехо који ми је једног дана добачен. Речено ми је: ви стојите на органском гледишту. Проповедате солидарност свих делова једног народа у томе народу. Сматрате да то може бити изведено само тако, ако једна мисао буде завладала целокупним народним и друштвеним и политичким животом, а нарочито сматрате да ће то бити остварено ако државна власт буде велику а не малу, органску а не ситну и партизанску политику спроводила. Даље сматрате да та велика органска политика мора да има своје оруђе. То оруђе, то су народни сталежи, - то ми је речено и добачено. Морам да признам, имате право кад кажете: не могу ту велику политику остварити диктатуре по томе што су пролазне, ни трустови мозгова, јер су упућени на малу политику, ни бирократија, јер није по природи својој ни позвана да такву политику сама иницира, ако је као орган државни и позвана да је спроводи по туђој иницијативи. Али ви пренебрегавате једну категорију, ви пренебрегавате класе. Шта о њима кажете? Зар класа не може да буде оруђе за спровођење велике политике?

Што се ми на класе не осврћемо? Класа није органски појам, класа је механистички појам. Он зависи од тога колико ко има имовине, а имати иметак, имовину то је ствар случаја и у животу човек може бити данас у једној а сутра у другој класи. Зато је то механистички, а не органски, нестална социјална но пролазна привредна категорија, а ми у нашој органској филозофији не можемо да се ослонимо ни на шта друго него на оно што из живота извире. Зато смо узели сталеж. Зато не можемо у класе, а ви кажете да узмемо класе за оруђе у производњи велике политике. Да вам одмах одговорим.

Јесте ли ви за диктатуру кад хоћете класе? Власт класе значи владавину диктатуре. Ви проповедате велике фронтове слободе, а овамо хоћете да нам потурите диктатуру, а тако популарно изгледа власт путем класе. Не. Не можемо. Ми што кажемо иза тога цели стојимо. Не говоримо пола мисли, а пола да кријемо, не говоримо пола речи, а пола да гутамо, него кажемо реч јасно и гласно и иза сваке речи чврсто стојимо. Нисмо за диктатуру и то зато што је сматрамо пролазном у животу једног народа, а нама треба стално оруђе које ће стално ту бити, помоћу кога ће стално моћи да се обавља велика народна политика. А ви док причате против фашизма, против диктатуре стварно хоћете да је наметнете само другим путем, привидним путем, под маском. Не, то не дамо.

Зато морам да кажем што нисам поменуо класе у набрајању разних оруђа која би могла да дођу у обзир при извођењу велике политике. То није случајно, то је намерно. Ми смо на првом месту набројали диктатуру и казали смо да смо против ње као сталног система, а владавина класе није ништа друго него владавина једне од најгорих диктатура какве се могу замислити.

ЗБОР ЈЕ ПОБУНА [109]

Највеће што је Збор поставио у извесним јавним стварима, то је да су постављена извесна начела која се оборити не могу, која живот потпуно потврђује и за која други могу, после нас, само да кажу: оно што су ови људи пронашли заиста је тако. Ми смо, наиме показали, главну мисију Збора. Збор је осетио ако дух који влада друштвом остане онакав какав је (јадан, мек, кукавички) наше је друштво пропало, наш народ и држава су пропали. Главна наша мисија је била да побунимо народ против тога духа. То стање, то што смо му указали на нов пут, то је побуна народнога духа против кукавичлука и шићарџилука. То је главна мисија Збора. Што је главно, то је дух, мисао, а после дође тело, организација. Све друге странке раде обрнуто: почињу од организације, па се нешто баве и мислима, а за треће, за дух и не стигну. Потребно је било да се јави организована побуна народнога духа против убилачког духа којим је окужен, као што је окужила атмосферу земља. И Збор је био први знак организоване побуне против кукавичког и шићарџијског духа. То је наша највећа заслуга.

Ако се буде писала историја ове земље, поменуће нас по сталешком уређењу и по мислима, али наша највећа заслуга биће, ако успемо да организујемо народни дух, да га упутимо на пут који га је одржавао 13 векова на овом месту.

То мора да буде главна заслуга Збора. Ако Збор у тој намери успе и организује ту народну побуну, и то не само против оних који чине да тај дух не влада, него и против њиховога духа, онда је Збор дао народу оно што је највеће, дао му је душу. То је највеће: хришћанство каже: шта вреди ако смо цео свет добили, али ако смо дух изгубили? А ми смо се некако помирили и хоћемо да будемо кукавице. Ми не црвенимо и није нас стид. Некада су се људи стидели да буду рђави. Данас је дошло време да је обрнуто. Човек који то неће, постаје зазоран: Шта хоће овај човек и што нас изазива?”

Зато што је видео главну опасност од које тоне наша држава, противно правом народном духу, зато што је видео да мора да се организује побуна и зато што ради за ту организацију да народ даје плодове јунаштва и мучеништва а што је наша мисао и задатак, зато је Збор велики покрет нашег народа. А ако у томе и успе, то ће му бити и главна величина. После тога долази мисао, а она излази из духа. Прво ваља спасти дух народни, а онда долази права и здрава народна мисао. Ми смо, увидевши у чему је тај дух и којим путем мора да се иде да се дух обнови, дошли тако до тога да нашу мисао тражи савремени живот. Поставили смо пред наш народ нашу данашњу ситуацију која је на судбоносној раскрсници. И други народи то имају. Не само ми. Не сме много да се бира. Иако много путева и стаза има, остају само два излаза. Зато смо рекли, да ако се дуго будемо колебали и решавали сигурно је, да ће време наш народ самлети као ваљак. Он мора брзо да се определи и изабере један од та два пута. Ми му предлажемо први, али нема могућности да дуго бира. Показали смо му и то, где води пут рушилачког бе-

---

[109] Из говора на седници Врховног одбора 6. 3. 1938. год. Наведено према: Димитрије В. Љотић, „Одабрана дела”, II књига, Минхен, 1990, стр. 220-223.

са и показали смо му све замке које стављају они који се боре за „народне слободе” и који теже да га на тај други пут увале и уведу, ако се превари и њиме пође. Исто тако показали смо му, како је овај пут којим идемо напоран, јер свако грађење и успињање иде тешко. Ми смо га позвали да пође путем градилачког одушевљења и рекли смо му да ићи тим путем мора бити напорно, јер само смрт иде без напора. Она је рушење, а живот је грађење. Путеви који су лаки носе пропаст нашу.
Даље смо показали, како на томе путу градилачком не може да буде филозофа. Многи ће покушати да говоре о градилачком путу, али их нема много који ће њиме поћи. Имамо много њих који ће говорити, али нема много који ће и радити на градилачким путевима. Ако је овај пут филозофски отворен, онда се појављује провалија. Народ осећа да они који хоће да га воде у градилаштво, народ остављају: они одмичу, а народ остаје. Између оних који зову на тај пут и народа наступа огромна провалија и расцеп, као што је то случај са вештачко организованим политичким творевинама, странкама.
Збор је дух и он се не може распустити. Збор је истина и она се не може распустити. Збор је скуп јунака и они остају на своме месту. Ако се дух не може да разбије и ако се истина не може да распусти и јунаци не могу да распусте, онда је забрана Збора мртво слово на хартији.
Из говора на седници Врховног одбора, 6. 3. 1938. г.

28. VII о. г. органи Управе града Београда извршили су претрес у просторијама Југословенског народног покрета Збор у Београду. Приликом тога претреса нађено је на столу главног тајника Збора друга Милорада Мојића неколико летака на којима су поред зборашког грба отштампане ове пароле:
Збор је против афераша,
Збор је против корупционаша,
Збор је против Јевреја,
Збор је против ратних забушаната.
Због ових летака Управа града Београда казнила је главног тајника друга Мојића са 20 дана затвора и одмах га је ухапсила и ставила у затвор.
Противу ове пресуде и казне друг Мојић је путем свога заступника друга Димитрија В. Љотића претседника „Збора” уложио жалбу ове садржине:

УПРАВИ ГРАДА БЕОГРАДА (за вишу надлежну власт)

Жалба Мојић Милорада, главног тајника Југословенског народног покрета Збор на пресуду 15644-38.

I

Којим речима да потресем савест оних којима је жалба упућена? То је питање које себи постављам кад пишем ову пету по реду жалбу мог честитог друга Мојића.

Јер шта вреди ређати на хартији слова и речи и износити разлоге правне и моралне, шта све то вреди, ако и савест оних који ову жалбу буду добили и имали да цене буде успавана или везана?
Отуда није овде главно жалбу написати, већ наћи такве разлоге поред којих неће моћи савест људска да спава, поред којих неће моћи да остане чак ни везана: као чудом те речи треба да покидају ланце који су људску савест повезали.
Није доиста ништа обратити се само људском разуму. Која ће сила натерати људски разум да право мери разлоге који се пред њега износе, која сила осим једне једине - савести људске? И ако та сила душевна - савест људска - спава или је окована у ланце онда шта вреди говорити бесавесном разуму? Уз грозан и гадан кикот избљуваће она све разлоге, које сте покушали да му предате на премер и процену, јер ће их он мерити лажним мерама, на удешеном кантару.
Зато и рекох на почетку ове жалбе: којим речима да потресем савест оних којима је жалба упућена?
Писали смо до сад много жалби. Једне су биле испуњене неприкривеним подсмехом, папреном иронијом, чак и срказмом горким,

„Да се савест човечја пробуди,
Али се савјест будит не могаше,”

Друге су биле испуњене оштрим, снажним и кратким ударима, као ударци бича по образу човека честита,

„Да стид људску тиме пробудимо,
Али од стида ни трага ни гласа”.

Како дакле да не буде за нас проблем на почетку ове жалбе истакнуто питање:
Чиме потрести душу и савест оних који ову жалбу имају разматрати?

II

Знам да ово нису уобичајене речи којима се грађани обраћају и треба да обраћају властима.
Али и ово нису уобичајени поступци власти.
Између земаљских власти и Југословенског народног покрета Збор води се борба права а то већ није обично нити може бити обично у једној земљи.
Тешко такој земљи у којој то постане обично.То не сме чак као и изузетак да постоји али ето овде је такав случај. Власти су противно закону ставиле читав покрет ван закона и права. Понашају се као да нема закона, као да је људима каприц власти једини и суверени судија о правима нашега покрета.
А како Збор није збор певачки ни кукавички, већ збор јуначки - и само такав је и потребан, а иначе, кад такав неби био, земљи овој није потре-

бан јер се и иначе род кукавица и шићарџија народио и намножио тако да је самој земљи тешко више носити их - и како Збор стоји на гледишту закона да се властима дугује покорност само ако се власти покоравају законима - то је цео систем незаконитих поступака власти изазвао реакцију Збора, и на жалост родољубља нашег, између власти и Збора води се заиста отворена борба, у којој Збор мора победити јер му је цео став заснован баш на самим законима земаљским, поред Правде и Истине Божије.
И ето отуда и на жалбе које пишемо не могу се применити обична правила о добрим односима између власти и грађана, јер су ти односи давно изишли из оквира нормалних и до год буде по оној Његушевој:

„Закон му је што му срце жуди
што не жуди у Коран не пише”.

дотле се заиста не може очекивати да ће на безакоња систематска и прогоне и забране и безаконска хапшења ЗБОР писати жалбице у којима, на велико увесељавање надлежних, треба да су правнички разлози, размућени у сладуњавом сирупу пажње и учтивости.

III

Уосталом, сама ова пресуда довољан је доказ и оправдање за ове претешке речи које у овој жалби употребљавам:
На дан 28-VII органи управе града Београда нашли су, после два и по сата претресања просторија Збора у Београду, две три стотине мајушних летака, на којима су поред зборашког грба, биле исписане следеће крилатице:
Збор је против афераша,
Збор је против ратних забушаната
Збор је против Јевреја
Збор је против корупционаша.
У томе што су ти летци нађени у просторијама Збора, нашла је власт да је то дело Милорада Мојића, главног тајника, јер је проносио неистините вести и ширио летке који изазивају забуну код грађана, чиме треба да је учинио иступно дело из параграфа 357 тачка 3 Казненог законика.
За сваког правника, а и ову су пресуду донели правници, јасно је, да ако је заиста Милорад Мојић овим летцима проносио неистините вести, онда то може бити дело предвиђено и кажњиво само по закону о штампи, односно по закону о заштити државе, а никако не по III части Казненог законика Краљевине Србије.
Одбијамо и само претпоставку да су правници из Управе града заборавили на ово обично правничко правило, да кад је нешто злочин или преступ није и не може бити иступ.
Ако пак нису заборавили, ако је немогуће претпоставити незнање, онда је могуће закључити само друго нешто, много теже: да су ти правници бацили под ноге и законе и своје правно знање у овом конкретном случају, па су само да би Милорада Мојића могли држати у затвору без законског основа, донели ову пресуду, јер су знали да ће, упуте ли Моји-

ћа суду по закону о штампи, односно закону о заштити државе, тамо бити ослобођени.
А ако се пак на саму садржину осврнем, онда се тек види и мора видети у првом рељефу оно што сам напред са формалних правних разлога изнео, тј. отворену противправну вољу органа власти да главног тајника Збора лише слободе и држе у затвору.
Шта пише у тим летцима?
Збор је против афераша
Збор је против корупционаша
Збор је против Јевреја
Збор је против ратних забушаната.
У чему је ту неистинитост вести, како се може и код којих грађана њима изазвати забуна?
Неистинитост би била да Збор није против афераша, корупционаша, Јевреја и ратних забушаната, а Збор ипак то тврдио,
Али, Богу хвала, цео вишегодишњи рад Збора и није ништа друго него борба против афераша, корупционаша, Јевреја и ратних забушаната.
Значи да ту неистине нема.
А какву то забуну код грађана могу изазвати ови летци и код којих грађана?
Свако објављивање истине служи постављању ствари на своје место. Забуне има тамо где се истина не зна. А ови летци су само за то и објављени да се зна истина, те да се види ко је против свију напред поменутих штетних категорија грађана.
Грађани који нису афераши, корупционаши, Јевреји и ратни забушанти неће се овим летцима ни најмање узбунити, већ ће им, напротив, бити особитно пријатно и угодно што се Збор бори против оних.
А ови други слободно нек се узбуњују, јер су штетни по нашу народну заједницу и с њима мира не може бити, осим ако се наша народна заједница није подло решила на лагану и смрдљиву смрт путем распадања и трулења.
Неко ће ипак рећи: али Јевреји су призната верска заједница, а ви сте против њих.
Никад ми не бисмо били против Јевреја, као засебне вере ни националне мањине, већ само против њих зато што су то пипци огромног јеврејског паука који држи у свом загрљају свет, убеђен да тиме испуњава од Бога дат му завет. И никад ми не би смо били против Јевреја, да они у циљу испуњења предњег свог шесетвековног сна свог нису изумели лукаве и љигаве вештине како ће један народ бити доведен до раслабљења душевног, моралног, физичког и економског, како би они као шака ипак могли успети, да све остале а нарочито хришћанске народе потчине својој власти.
И кад ми кажемо да смо против Јевреја, ни тиме не мислимо на Јевреје међу нама, већ на Јевреје што расути светом у свету владају њим, а од којих су ови код нас, само представници оних изван нас.
Па ако је све то тако, онда наше позивање на узбуну против Јевреја, прво није неистинито, већ истинито, а онда је позив нашем народу да упозна међународне опасности које прете његовом животу.
А такав рад сигурно не може бити подведен под иступ из параграфа 357 т. 3 Казн. зак.

Али оваква пресуда заиста може грађане ове земље да узбуди.
Гле, рећи ће нам они, зар се органи државне власти буне што је Збор против афераша, и против корупционаша и против ратних забушаната и против међународних јеврејских пипака и сисаљки.
Гле, казаће мирни и честити грађани: А ми смо мислили да можемо мирно спавати, има ко да нас чува од афераша, од корупционаша, од ратних забушаната и од међународних јеврејских пипаљки и сисаљки.
Уплашиће се грађани наши, честити и мирни, кад буду сазнали за ову пресуду, јер се њом, као јавном исправом, црно на бело, утврђује да државне власти не чувају мирне и честите грађане, већ напротив, међународне јеврејске пипке и сисаљке, ратне забушанте, афераше и корупционаше.

IV

Али ја мислим да то грађани већ одавно и знају. А ако не знају треба да знају.
Јер власти да чине своју дужност, не би приватни људи то морали да раде, не би Збор то морао радити.
Кога би Збор имао да гони и против кога да се бори, да су власти увек чиниле своју дужност?
Не би било ни афераша, ни корупционаша, ни ратних забушаната, а јеврејске међународне сисаљке и пипци би били покидани, а тада би наши суграђани Јевреји могли одиста бити на миру од нас - јер би власти своју дужност вршиле.
Па ова пресуда Управе града и долази ваљда зато да нас заплаши да не бунимо грађане што власти не врше своју дужност.
Е ту ће пресуда бити без дејства, чак ако и остане на снази.
Ни ова ни петстотина других пресуда неће успети да од нас Збораша направе лажне сигнале и лажне трубе.
Напротив, и ова, и свака слична, само ће нам дати нов доказ да је наш став, став праведан, да морамо продужити даље без предаха и до задњег даха, ако победа пре не дође.

V

Молимо нашу власт, пред коју ова жалба дође, да у интересу свога сопственога угледа поништи ову пресуду као незаконити.
Таксу плаћам.
Београд, 1. августа 1938. г.

Главни тајник Збора
Милорад Д. Мојић
(жалбу написао и по овлашћењу жалиоца потписао
Димитрије В. Љотић, адвокат из Смедерева)[110]

[110] AJ 102-7-19.

ДРЖАВНОМ ТУЖИОШТВУ [111]

Смедерево

Као што је познато, ја сам објавио брошуру „Наши дани”, у којој сам изнео свој кривични испит пред Окр.судом за град Београд од 17. II 38. г. у коме сам тражио да се поведе кривични поступак против Др. Милана Стојадиновића, данашњег претседника краљ. владе, зато што је у току 1933. и 1934. г. говорио, радио и припремао убиство Блаженоупокојеног Краља Александра.
Нажалост не само да надлежне судске власти по томе нису ништа радиле, већ ни по тој брошури против мене се никакав поступак није водио, а и тешко се може водити, пошто би то повукло поступак против др Стојадиновића.
Признајем да је та оптужба особито тешка, али је много теже што се у Краљевини Југославији, под владавином Њ. В. Краља Петра II, о животу чијег се Оца овде радило, по поменутом питању, с моје стране, ништа не ради.
То питање није могло да изиђе пред суд ни кад су га стотинама петиција, са хиљадама потписа, упућених Краљу, Намесништву с места покушавали да крену.
Доказ: мој кривични испит пред Окр. судом за град Београд од 17-II-1938. г. - брошура „Наши дани” (коју Државно тужилаштво иначе има), - извештај који суд да прибави од кабинета Краљевских Намесника.
Сматрајући да се овде ради о једној изванредној тешкој ствари, отежаној нерадом судских власти, био сам принуђен ствар изнети пред најшире народне масе.
При томе сам поступио заиста врло пажљиво.
Претходно, 17-II-38. изнео сам ствар пред суд и о томе после неколико дана писмима обавестио све Краљевске Намеснике, пошто се радило о тако изузетној ствари.
Не добивши потом, од 17-II-38. па до почетка јуна 1938. (пуна три и по месеца) ни гласа о каквом раду, решио сам се да ствар објавим преко штампе.
Па кад је прошло два месеца од објављивања путем штампе - и кад су сви моји покушаји да се по тој ствари утврди истина пропали, био сам принуђен ствар изнети пред широке народне кругове, на зборовима, живом речју.
Доказ: Д.В.Љотић, као сведок.
Власти мени не дозвољавају зборове и конференције противно закону од 2-II- 37. г., на основу незаконитог наређења Пов. бр. 8746/37, које је издао Мин. Ун. Дела. Др. Корошец.
Наиме, др Корошец је наредио у том распису да ми се скоро у читавој земљи, све док не добијем дефинитивно одобрење, зборови не одобравају.
Доказ: да Суд прибави горњи распис.

---

[111] Димитрије Љотић тужи полицију ради злоупотребе власти, покушаја убиства и убиства.

А то по закону није, јер закон даје право свакоме на држање зборова и конференција, и појединцима, а камо ли начелно одобреном политичком покрету.
С друге стране, као што је познато, власти дозвољавају „бившим” растуреним политичким организацијама, које по закону не постоје, и које немају ни начелно одобрење, зборове и конфернције.
Доказ: сведоци: Артур Штурм, капетан у пенз., Љубљана, Целовшка 28, Милорад Мојић, новинар, Петровград, Саве Текелије ул. 9, Михаило Олћан, поседник, Петровград, Соколски кеј 4, Милорад Живадиновић, новинар, Београд, Косанчићев венац бр. 17.
Збор је могао тражити дефинитивно одобрење, али то није учинио са разлога што је маја 1937. добио поруку од др Милана Стојадиновића да он неће одобрити рад Збору, макар све формалности испунио, јер „он хоће то што Збор хоће”.
Доказ: брошура „Порука фашистичком шегрту” коју државно тужиоштво има и исказ Д. В. Љотића, као сведока.
Од кад сам пред масе народне, пошто су судске власти и други фактори, у овој најтежој ствари потпуно обуставиле сваки рад, изнео ову ствар, власти су раније забране само продужили, ничим иначе не пооштравајући свој став.
Једино су у Прељини, на дан 21-VIII, власти, дозволивши збор, тако удесили с комунистима, да они несметано упадну, и пре почетка конференције нападну најбруталније учеснике и мене, тако да се само револверским метцима испаљеним свакако са стране некога од мојих присталица, има благодарити што су нападачи прекинули свој злочиначки напад, несметано припремљен, власти унапред познат, и исто тако несметано извршен.
Кад је сутрадан, у „Политици”, изашла која исправка, која утрђује право стање и открива да су то учинили комунисти, власт је „Политику”, 23-VIII, издање за унутрашњост, забранила.
Доказ: Милија Диковић, адвокат из Ужица, Милорад Мојић, новинар из Петровграда, Јован Тановић, уредник „Политике”, као и Д. В. Љотић, као сведоци.
Видевши да се ја на забрану зборова, конференција и састанака не могу обзирати, јер је све то противно закону - не смејући да ме иначе предаду суду да тамо одговарам - осећајући с друге стране сву страховитост ситуације, властодржци су решили да отворено загазе не само у безакоње, већ и у саме злочине.
Тако је дошло до крвопролића у Селевцу, где је платио главом, невино и нескривљено, мој пријатељ, Радослав Торлаковић, из Селевца.
Сам догађај се одиграо овако:
18-IX, полазећи на збор у Винчи (срез опленачки), ја сам рано ујутро, написао и предао две пријаве, једну Нач. среза орашког, другу Нач. среза јасеничког, у првој сам пријавио да ћу доћи на састанак у Лозовик, пред кафаном до задруге, 21-IX, око 17 сати по подне, ради виђења и разговора са пријатељима, а у другој да ћу истог дана, 21-IX, око 9 сати бити у Селевцу, око 11 и по у Глибовцу, а око 14 и по у Голобоку - све исто онако као у пријави среза орашког, с молбом да власти не чине никакве сметње овим састанцима, на које по закону имам право.

Доказ: прибавити поменуте пријаве од Нач. среза орашког, односно јасеничког.
По тим пријавама нисам добио никакво решење о забрани ни до данас.
Докази: као напред.
Стигавши око 9,45 у Селевац на уречено место затекао сам тамо неколико стотина окупљених људи, својих пријатеља, с којима сам се отпочео поздрављати.
Одмах ми је пришао о. Коста Мајсторовић, свештеник из Азање, и рекао да му је изасланик ср. нач., пр. секретар Станковић, саопштио да ће збор силом растурити и при томе ће, ако затреба, пуцати у месо.
Доказ: Мајсторовић Коста, свештеник из Азање, као сведок.
Примио сам то с неверицом, не могући веровати да ће власт у тој мери бити безочна.
Одмах ми је пришао Станковић, па ми је то исто рекао пошто ми се представио.
Одговорио сам му да сам ја састанак пријавио, да ћу по закону поступити, а он нека поступи по закону.
Затим сам се попео на једну узвишицу, док је Станковић стао поред мене, и чим сам ја рекао: „Браћо!”, он ме је ухватио за рукав, прекинуо, и саопштио народу да се разиђе са збора који је забрањен.
Ја сам му рекао да ме може ухапсити, ако има право, али да док сам слободан, морам се својим законским правима служити.
Тада ми је рекао да ће ме одмах и ухапсити и наредио жандармима да мене ухапсе, а да народ силом растерају.
У том тренутку изашао сам пред жандарме, тако да је маса била иза мене. Два до три жандарма су ми упрли пушке у прса и позвали ме у „име закона” да сам лишен слободе.
Свестан да по закону немам ради чега бити лишен слободе, одговорио сам им да ћу се повиновати само сили. Тада су ме двојица шчепали за руке и повукли и тада сам ја пошао вођен тако с њима.
Али у тај мах се народ био раздражио и покушавао да ме отме. Одмах сам се окренуо, ослободио од жандарма, нарећивао и молио народ да буде миран, да ме остави да ме жандарми воде, па ће морати да ме пусте.
Народ ме је послушао и умирио се и ми смо пошли од места где сам ухапшен ка општини.
Доказ: Коста Мајсторовић из Азање, Јован Петровић, Рајко Камарић из Селевца, Живадин Богдановић, студ. из Смедерева, и Д. В. Љотић, као сведоци.
Тако смо кренули горе као општини, па сам тако на неколико места, у неколико критичних тренутака, успевао народ да умирим, а у исто време и самог представника власти и жандарме корио и опомињао да не изазивају, да не млатарају пушкама у правцу народа без потребе.
Такав је критичан тренутак био нарочито код започете грађевине црквеног дома, где је народ истрчао, запосео грађевину и окупивши цигле чекао да прођу жандарми у намери да жандарме нападну.
Видевши то, ја сам преузео потребне мере наредивши народу и молећи га да не чини безакоња, а народ упутио таквим путем, где ће најмање опасно бити.
Доказ: напред поменути сведоци.

Међутим, насупрот оваквом мом држању, од почетка, пом. секретар Станковић је радио тако као да му је циљ да дође до најгорег.
Тако је он, стигавши пре мене са жандармима, ушао у доњу кафану и ту једно за другом испио преко двадесет чашица љуте ракије, стојећи.
Доказ: сведок Јован Петровић и деловођа Љубомир Н. из Селевца.
Затим је истом деловођи и још некима причао да је кад је послат са задатком да растури збор тражио писмено наређење да може употребити оружје ради пуцања у месо.
На послетку је својим нетактичним држањем, сталним претњама и вређањима само доливао уље на ватру.
Кад смо прошли мирно поред црквеног дома, он се почео дерати и називати Селевац и Азању, побуњеничким местима у која ће он послати батаљон војске.
Доказ напред поменути сведоци.
Како смо се приближавали улазу у општинско двориште, предосећао сам да је то најкритичнија ситуација, па сам и даље, с једне стране умиривао свет, а с друге стране, опомињао жандарме да буду пажљиви и не греше душе. Тако смо дошли пред сам улаз.
С леве стране од улаза налази се кафана, пред којом има као неки трем. Ту се било искупило доста света.
Када смо улазили у двориште, осетим интуицијом опасност, - па се обратим Станковићу, иако сам на путу с њим морао, због његовог увредљивог држања, прекинути сваки разговор, с молбом да ми дозволи да застанем и опет умирим свет, али ме је Станковић, сав избезумљен, најгрубље одбио и повикао жандармима неке речи, којих се сад тачно сетити не могу, али чији је смисао да иду до краја.
Како су жандарми непрестано, држећи пушке на готовс, млатарали у правцу сакупљеног народа, као бодући, место да стоје мирно и употребе оружје, по прописима службе, то је неко једном столицом у правцу наредника Божића млатио, а овај ту столицу на нож дочекао. Онда је из исте гомиле полетела каменица и ударила Божића по глави, и овај је тада опалио два метка, у вис - без опомене.
Ово се десило за пола минута, а ваљда и мање после моје молбе да интервенишем код народа.
На ове метке, напад је престао и гомила се разбегла.
Али тада су, без опомене и без потребе, отпочели пуцати и остали жандарми, већином из клечећег става, и то у правцима одакле никакав напад није ни пре пуцања Башићевог долазио, па је тако и дошло да је метак погодио покојног Радослава у дворишту, кроз капију, преко пута улаза у двориште суднице.Са тог правца никакав напад није долазио.
Доказ: сви сведоци напред поменути, као и послужитељ општински, писар општински, деловођа општински.
Напомињем да је погодак Торлаковићев страховит, као што се види и из протокола увиђаја. Просто не знам како се обичним пушчаним метком може таква рана произвести.
Доказ: Протокол увиђаја и секције.
После тога сам казао још и ове ствари:
За све време, од кафане до улаза у двориште суднице, један каплар, муслиман, из Кусад. жандармеријске станице, држао је пушку уперену на мене, с прстом десне руке на обарачу. - Он мене с ока никако није ски-

дао. И док су други жандарми своје пушке уперавали час на овога, час на онога, овај ме није пуштао са својом пушком из очију, иако за то није било никакве потребе, јер не само да нисам бежао, већ напротив, по мишљењу свију присутних, само мени има да се благодари што је само један човек погинуо, а није било десетину и више мртвих.
Поред тога, тај каплар је показивао знаке изузетне нервозе.
Да је све то пало стотинама сведока у очи, те су ми они то после мог ослобођења и доставили.
Доказ: напред поменути сведоци.
Из овога се види:
1. Да је нач. ср. Јасеничког злоуптребио власт забранивши ми састанак - без разлога - па ми чак о томе ни решење није доставио;
2. Да је даље злоупотребио власт тиме што је послао секретара Станковића да силом, па чак и пуцњем у месо, збор растури;
3. Да је даље секретар Станковић злоупотребио власт што је пристао да изврши оно под 2.);
4. Да је своју функцију вршио тако да би било и веће зло да мене и могу умирујућег утицаја на људе није било;
5. Да је своју функцију вршио, пошто је себе претходно довео, употребом великог броја љуте ракоје, у нарочито стање;
6. Да је један жандарм каплар непрестано, све док од масе, улазом у општинско двориште, нисам био одељен, и без потребе, држао мене с пушком на готовс, на оку, без потребе, - из чега се закључује да је по наређењу или по сопственој иницијативи, узео на себе, да ме у пуцњави што би настала, убије, па је у том ометен тиме што сам, и не знајући за то, Божијом помоћи, дејствовао умирујуће на обе стране, све док ме нису од масе, увођењем у двориште, одвојили, а тада већ и није могао, пошто никако не би у том случају могло да се представи да сам погинуо случајно у гужви;
7. Да ми је секретар Станковић спречио да у најкритичнијем тренутку, као и дотле успешно, интервенишем, већ је довикивао нешто узрујано жандармима што су они морали схватити, обавештени унапред о наређењу за употребу оружја, пуцањем у месо, као сигнал, па су, пошто је наредник Башић, погођен циглом, опалио два метка у вис (што је било довољно) отпочели пуцати, без опомене и потребе, и тако непознати (или може бити нар. Живала из Азање, или тај каплар из Кусатка) ми од њих (не могу се сетити) из клечећег става пуцао, знајући да се иза капије налазе људи, јер их је пре тога видео да отуда гледају, и тако смртоносно повредио Радослава (овде Станковић и сви жандарми за непрописну употребу оружја, а непознати ми од њих још и за убиство хотимично).
Пријављујем ова кривична дела напред означених лица и молим да се према њима даље по закону поступи за дела из параграфа 395 к. з., као и за дело из параграфа 167 к. з., а онога каплара из Кусадаћке жанд. станице за припремање и покушај убиства нада мном, и молим да се даље по закону поступи.
У поступку ћу учествовати као приватан учесник, па ћу на претресу, одмах у почетку пријавити и своја приватно-правна потраживања, са којим се придружујем овом крив. поступку.
Таксу не плаћам.

24. септембра 1938. год.
Смедерево
Приватни учесник
Димитрије В. Љотић с. р.
Претседник Југословенског народног покрета ЗБОР [112]

ПОРУКА ИЗА РЕШЕТКИ [113]

Иако пишем ово из затвора, у који ме је довела борба за истину, више но икад верујем у ову реч Христову у коју смо хиљадама пута написали и изговорили моји другови и ја: „Истина ће вас ослободити”.
Други су тражили или обећавали саму слободу, сматрајући је као неки готов производ. А ми смо на основу оних речи, говорили;
Ако немамо слободе, значи немамо истине. Не познајемо је, не волимо је, не идемо за њом, не боримо се за њу.
И тако смо узели за циљ наш: Наћи истину у нашем народном животу, објавити је и борити се за њу.
Право дакле чине сви који се за слободу боре. Само не чине сви паметно. Они који се боре за слободу, а не траже истину не раде паметно. Они личе на људе у изгладнелом крају који би трчали улицама и викали: „Хлеба! хлеба”!, а газили растурали и уништавали оно од чега се хлеб прави.
И та борба за истину је учинила да хиљадама наших чланова доживе прогоне, новчане казне, хапшења, злостављања, а тројица су нам само за годину дана погинула.
Та борба је учинила да је Збор данас под опсадним стањем, и то баш од дана избора. До тог дана смо некако рачун и хватали о свима тим прогонима, а од тог дана већ рачуна водити и не можемо.
Због те наше борбе, већ скоро две године, забрањују нам зборове и састанке, - нама чији су рад дозволили. Сви могу држати зборове, Збор не може.
Због те борбе за истину ослободитељску, дошао сам и ја у затвор, па отуда ово и пишем.
Да је Збор, да су наши другови, да сам ја доживео све ово само због истине лако је утврдити.
Сваки гони оне противнике који су му најопаснији. Ако нас дакле влада гони, овако изузетно, и то у време кад је изборе расписала, она тиме признаје да смо јој најопаснији. С друге стране, чиме смо јој опасни? Да ли бројем? Не сигурно.
Да је по броју влада би гонила бројније од нас. А њих не гони.
Чиме смо јој тако опасни те нас тако изузетно гони? Јер нечим треба да смо опасни. На то питање има само један одговор: Опасни смо истином, несаломљивом љубављу којом истину тражимо, и неустрашивом вољом којом истину објављујемо и боримо се за њу.

---

[112] ФАЈ-42.
[113] АЈ-43.

Да спадамо у људе што хоће ову земљу да растуре - да смо присталице јеврејске марксистичке лажи што народ разоравају, а државу раслабљују, - наше гоњење би било разумљиво.
Али ни влада, ни њене најгоре пришипетље, не могу нам то набацити, па ипак нас гоне.
Отуда је јасно да нас гоне једино и искључиво због нашег тражења истине, објављивања истине и борбе за истину.
Али гоњења мора бити. И ми га примамо као оно што се мора десити у вези с нашим позвањем у нашем народу.
Као што пшенично зрно, да би дало живот стотини других зрна, мора ући у земљу, потонути у мрак, и тамо смрћу својом дати живот другима, тако и ми не можемо истину, а преко ње слободу, дати нашем народу него тако што смо морали доћи у тамницу, иза затворених решетки.
Убеђени смо да ће порука иза решетки бити приступачнија и разумљивија народу нашем него многи наши говоре о слободи. Убеђени смо да ова порука иза решетки неће бити последња, јер знамо да лаж која царује трпети истину не може на слободи, па смо уверени да ћемо, буде ли нам Бог живот и снагу сачувао, од сад бити више у ропству него на слободи.

***

И наша листа земаљска ће бити пред народом за време „избора".
У вези с тим ево неколико истина што треба да вам их сад кажемо.
1) Ови избори не могу коренито променити садашњи народни и државни положај на добро.
Први услов да човек добро изабере, јесте да познаје истину.
Ко не зна истину, тај изабрати не може.
А и смо, као народ и држава, у овом положају, баш зато што истину не знамо.
Отуда, како могу ови избори добро дати?
2) А ови избори који се воде по неморалном и нечовечном закону, а уз то лажју и терором и корупцијом - отуда би они могли добро дати.
Закон је већ и по томе неморалан, што се њиме хтело, у своје време, привилегисати оне који су за југословенско јединство. Знао сам да је то тако немогуће и онда, али ето сад: тај закон који је постављен као нека тврђава југословенског јединства заузели су као бусију др Корошец и др Спахо познати борци против југословенског јединства, и отуда из те тврђаве гађају оне који су искрено за њега.
3) Многи људи из страха од г. Мачека мисле да је паметно и родољубиво ако гласају за листу владину.
И то показује непознавање истинитог положаја.
Да знају праву истину бежали би као од куге од таквог гласа јер такав глас значи давање формалног овлашћења да се режим данашњи, заснован, и одржан лажју, терором и корупцијом продужи и даље.
Ако се боје за државу, па зато беже од Мачека, онда нека знају да лаж, терор и корупција руше само основе државе, и да не представљају ништа мању опасност за државу од отвореног напада на њу.
4) Многи пак из револта против лажи, терора и корупције данашњег режима - беже од владине листе и гласају за листу г. Мачека.

Добро је што беже од лажи, терора и корупцију, али није добро што мисле да ће се тога ослободити гласајући за листу која ни својим разнородним саставом, и немањем општег заједничког задатка, ни програма појединих група није у стању да земљу изведе у владавину, реда правде и благостања.
5) Влада тврди за листу Мачекову да руши државу.
Ми тврдимо да влада подрива државу.
Не знамо које је веће зло. Ако је држава тврђава, онда је исто тако зло рушити јој зидине и куле, као и саме темеље подривати.
Збор зна да није добро земљу ни рушити, ни подривати и зато се бори и против оних који чине једно и против оних који чине друго.
Међутим, ваља не само изабрати мање зло, него и добро.
А зато треба истину знати. А данас је народ још не познаје. Наслућује је. Отуда што народ истину незна не може добро ни бирати, те ни избори, ма какав био њихов резултат између ове две листе, не могу бити добри.
6) Па откуд онда листа Збора на изборима? - запитаће се неко.
Збор је увек тврдио да избори не могу донети корениту промену. Збор је увек тврдио да му гласачи нису потребни, јер су гласачи плева. Тако је говорио Збор, вели тај што нас пита, шта ће сад листа Збора на изборима?
Све што си рекао - одговарамо ми - истина је. А да је тако признаћете и сами, ако сте честит и поштен човек.
Ни сада Збор није изишао на изборе због гласача или плеве, већ да испуни своју мисију - да покаже прави пут спасења.
Кад се залута и људи дођу у тежак положај, неко мора пут да покаже.
Једни вичу: гласај за мене! Други вичу: дај мени поверење! Збор је дошао овде само истинити пут да покаже.
Он то указује и у обичне дане, кад се нико о путу народном не интересује, кад сваки мисли само на своје послове.
Отуда сад, кад сви говоре о путевима, кад и слепци виде да су на раскрсници, Збор мора говорити и указивати на пут истинити народног спасења.
Ни сад ЗБОР не тражи гласаче и плеву. Да то тражи он би говорио лаким језиком који народу не противуречи, на који је народ већ навикао. Он не би говорио опорим и тврдим језиком истине, већ угодним и лаким језиком лажи.
И не тражи Збор гласаче што ће долетети па одлетети, већ јунаке што разумеју јуначки језик и поштена срца што примају истину.
7) Прва опасност долази од владе.
Она руши темеље земље.
Темељи су јунаштво, поштење и домаћинство.
Јунаштво је потребно народу да се одбрани од других.
Поштење да се одбрани самог себе.
Домаћинство је оно начело што одржава заједницу на окупу, представља је, одлучује и наређује у њено име, бранећи јунаштво и поштење од сваког народа.
Не знам да ли могу друге земље постојати без ових начела. Наша заједница не може. То показује дуга и мучна повесница нашега народа, ма којим се именом звао, за ових тринаест векова своје историје.

Влада је међутим узела на себе задатак да наш државни живот заснује на новим темељима: кукавиштву и непоштењу.
То није чудо. Кад је земља доживела ту несрећу да јој на чело избију овакве кукавице и непоштењаци, онда је сасвим природно да нови господари буду незадовољни са старим темељима.
У рођеном животу данашњих властодржаца јунаштва и поштења нема. Па ипак су избили без тога на врхове.
Откуда сад да они увиде да су јунаштво и поштење потребни. Они су се без тога успели тако високо. И мисле, логично, да је то само непотребно, него и штетно.
Отуда је цео њихов режим напад на јунаштво и поштење.
Лаж, корупција и терор су њихова оруђа. Њима нападају на народ наш, на све јуначко и честито: прво дођу лажју, затим корупцијом а напослетку терором.
8) Лаж је њихово тврђење о њиховој паметној економској и финансијској политици.
Доказаћемо ми ту лаж на другом месту данас, а свима ће то сутра и иначе бити јасно.
Немогућа је добра економска и финансијска политика ако није добра и општа владина политика, јер су економија и финансије једног народа у крајњој линији само последице добре опште политике, поред осталих повољних услова, независних од воље владине.
А општа политика владина, којој је главни задатак промена основних начела на којима земља почива а главна оруђа при том: лаж, корупција и терор - опасно је штетна.
Оваква политика не само што прави народ горим него што је, не само да расипнички и непоштено рукује његовом материјалном имовином, не само да државни апарат прави слугом својих прљавих прохтева, већ постепено гаси све духовне светиљке и смелости у народу.
9) Начело домаћинства је важно и преважно. Оно треба да заштити јунаштво и поштење у једном народу.
Ниједно питање од ових последњих не може се решити ако се прво ова основна питања не реше. Ни оно што зову хрватским, ни ма које друго. Ниједно од тих општих питања не може се решити, ако се претходно не реше питања јунаштва, честитости и домаћинства. И обрнуто: зато су сва та питања постала и постоје, и нису решена, што ова основна постоје и што она нису решена.
10) На листи Мачековој се не налазе групе и странке, које веле: оставите та основна питања, дај да решимо ова последња.
Оставите нерешено питање јунаштва, и нерешено питање честитости и оно треће, домаћинства, место тога дај да решавамо питање хрватско или војвођанско, или друго које, или сељачко или друго које, или корупције или администрације.
А ми велимо:
За свако посебно питање које хоћете да решите, морате имати већ решена основна питања: јунаштва, честитости и домаћинства. С духом кукавичким, или шиљарџијским, или без доведеног у пуноћу и снагу начела домаћинског и краљевског, ниједно питање од тих посебних не може се решити на добро, решити на срећу, решити по добру судбину народу.

11) И како је питање хрватско једно од тих посебних које ће и у овој изборној борби бити нарочито с обе стране истицано, ми ћемо овде о њему нарочито рећи оно што смо у тој ствари као истину пронашли.
Питани смо са једне праве хрватске стране шта ми замерамо споразуму од 8-X-1937. год. који је др. Мачек склопио с Удруженом опозицијом, кад су ту признате: заједничке границе, заједничка монархија и династија.
Одговорили смо:
Ми никад од др Мачека не бисмо тражили ни да признаје то. Не зато што то не би било важно, већ баш зато што је особито важно. Ми бисмо тражили да нам одговори, види ли он да Словени на Балкану, односно, Словенском Југу, имају заједничку судбину. Ако то види, онда би ишли даље и видели које заједничке установе Словенима за ту заједничку судбину требају. Ако он то не види, не бисмо ни корака даље у разговорима ишли. Јер добре су заједничке границе, монархија и династија ако постоји и заједничка судбина - а ако оне нема, онда оне не само да нису добре, већ су управо рђаве. И народи их обично кидају.
А све што је у споразуму од 8-X признавао, учињено је само зато да се ова заједничка судбина не призна. И зато тај споразум не ваља и отуда је неостварљив.
То је био наш одговор на који никакво даље питање ни примедбу не добисмо.

***

Ето то је оно што сад о изборима имадосмо углавном рећи, проносећи заставу зборашке мисли широм целе земље.
Било је потребно да ово неколико истина које се односе сад на ове дане нарочито нагласимо.
Очекујемо да ће о изборима сви наши другови, као и они људи који то још нису, а увидели су истинитост нашег става и наше мисли, испунити своју дужност.
Позивамо их да то учине. Чинећи то они указују моралну помоћ овој застави која ће остварити праву Југославију, Југославију реда, правде и благостања. Они управо проналазе свој пут и себе.

СТАЛЕШКИ ПАРЛАМЕНТ [114]

У држави правој, органској, која одговара стварним потребама народним, а коју као мисао данас носи Збор, неће бити организација њена оваква као што је данас. Биће несумњиво, Народна скупштина или Сабор, јер ми, насупрот онима који тврде да имамо намеру да заведемо диктатуру, без учешћа народа, хоћемо да скупштини дамо праве народне органске функције које она може и треба да врши. Скупштина може да доноси законе. Да буде надзор над законитошћу рада владе. Али скупштина не може да премешта учитеље и чиновнике, нити да се ме-

[114] Наведено према: Димитрије В. Љотић: „Одабрана дела” II књига, Минхен, 1990. стр. 236-240.

ша у ствари владе. Сада посланике не можете наћи у скупштини, него у кабинетима министарстава. Скупштина њих не интересује, него кабинети министарски. Ту вршљају по раду управних власти и сметају управним властима да правилно примењују законе. Траже да управне власти мењају законе према њиховим интересима и интересима партије. У држави Збора тога не може бити, ако држава хоће да одговара задацима који су јој постављени. Данас се ретко може да добије кворум скупштински, до једино у нарочито важним питањима на дневном реду. Често нема ни једне четвртине или половине посланика. У француској скупштини, кажу, да гласају и момци. То значи да је посланик овластио момка да гласа место њега, док посланик седи негде, у кабинету министарском и тражи премештаје учитеља, професора, префекта, среских начелника итд. У скупштини, како је замишља Збор, тога бити не може.

Скупштина се још мање може мешати у судске власти. Данас кад се хоће да донесе пресуда, народни посланик уђе у суд и каже да не сме да се донесе пресуда таква и таква.

Управна власт мора бити независна у границама закона. Треба да се одреди: „У овој земљи ће се радити овако и овако. То је закон”. Министар мора то да примени, без обзира на жеље народних посланика. Наравно, управна власт мора поставити правни лек: жалбе и тужбе административним судовима. Ако је управна власт намерно погазила закон, постоји право да се поднесе тужба. На рад министра, као врховног шефа управне службе, скупштина има право надзора: може да га изведе пред суд. Али да се меша у његов рад, не може. Скупштина данас све ради, само не оно што јој је дужност. Она се меша у рад управних власти, а тада одмах нестаје министарске одговорности. Како може министар просвете да одговара пред скупштином, кад се погађао са послаником да ли да уради ово или не? Како ће тај посланик да устане у скупштини и каже министру да је погазио закон, кад је то сам посланик тако хтео. У органској држави, за коју се боримо, мора постојати независна управна власт, поред независне судске и законодавне власти.

Скупштину сачињавају стални изасланици сталежа. Ти сталежи решавају о законима, а у држави Зборане може да буде све закон што је данас закон, на пример о китовима. У нас нема китова ни на суву ни на мору. Постоји закон о вину, ципелама, о ракији, оделу, о свему. Нема правника који може да каже не само број закона, него да ли известан закон уопште постоји. Мени се десило да сам био у друштву неких министара. Један је поменуо неки закон. На то је министар који је потписао тај закон одговорио: „Ја сам почео да сумњам у себе, јер сам био уверен да заиста постоји тај закон. Овај је ћутао. А то је један велики закон: закон који регулише читав управни поступак у земљи.”

Закон може бити само оно што говори о уређењу државне власти, закон који дотична власт има да примењује: кривични, трговачки, парнички, ванпарнички поступак, закон о управној струци, о уређењу среских власти, о избору народних посланика, о пословнику скупштине итд. Закон о сукну, вуни, пшеници, ципелама, не може бити закон. То је скупштина погрешно добила да решава. По природи ствари, то не спада у рад законодавне власти. Зато у последње време видимо, мада се нико осим нас није сетио да то каже, да скупштина многе законе

преноси на владу. Не могу да увиде да то не треба да ради скупштина. Тако видимо да се данас цео економски живот уређује путем уредаба. То је мисао коју ми носимо. Живот је то, иако скупштина није тога сазнања. Али саме скупштине увиђају да то не могу да раде, него дају владама.

У великим стварима: у питању уређења државне власти, у питањима разних поступака власти, у питањима материјалних права која те власти треба да примењују, ту ће лако да се изрази солидарност сталежа. Ту неће доћи до диктатуре од које се слабији сталежи већ плаше. Али кад је у питању ствар која спада у закон, ту не само да постоји спутаност међу сталежима, него постоји и спутаност истом сталежу. Узећемо један згодан пример. Сви сељаци нису заинтересовани у питању вуне. Један хоће да има високу цену, док други који се не бави гајењем оваца и продавањем вуне, жели да буде ниска цена. Како ће се питање вуне да решава у скупштини, где не само да сви сталежи нису подједнако заинтересовани, него и исти сталеж различно. То и не долази пред скупштину, него пред управну власт (али не пред среског начелника, бана или министра да у канцеларији решавају ово питање), јер се то противи начелу, да за решење народних невоља народ треба да узме послове у своје руке.

За решење економских питања створиће се разна економска тела при управним властима. Ако се у њима постигне сагласност, онда оно у чему су се сложили, постаје уредба за ту грану привреде и томе се морају покоравати и власти и грађани. Ако се нису сложили, државна власт гледа да из онога што је добила нађе најбоље и најправилније решење за тај посао. На пример кудеља. То је биљка која има велику будућност и економски значај у нашој земљи. Али сви људи нису једнако заинтересовани у том питању. Као народ да, али као сталеж не. Једни производе кудељу. Они желе да добију вишу цену. Други је прерађују. Трећи тргују њом. Четврти израђују канапе, ужарију итд. Ови људи који активно суделују у производњи, хоће да та грана буде добро награђена. Остали имају интерес да добију добру робу, а да је што мање плате. Сталеж сељака не може као сталеж да суделује, јер они сељаци који производе имају интереса у тој производњи, а остали сељаци који су само потрошачи канапа, ужарије, платна итд. немају исти интерес. Кад се јави потреба да се о томе расправља, онда један министар, рецимо министар народне привреде, ствара савет за конопљу. У тај савет доћи ће произвођачи конопље. Они ће послати изасланике. Доћи ће и радници и индустријалци и занатлије и трговци, сви који се баве производњом и прерадом конопље и њених прерађевина. Ако се сви сложе, онда ће бити донесена уредба о конопљи, коју доноси управна власт. У уредби ће се назначити да су се они погодили и сложили, и према томе, то је закон који важи за целу земљу и обавезује и произвођаче и потрошаче. Ако се не погоде, управна власт ће пронаћи најближе решење за опште народне интересе.

Скупштина решава само праве законе. Ту је могућност сукоба међу сталежима сведена на најмању меру. Тамо где је сам живот поделио сталеже, ту се морају створити савети за та посебна питања, као на пример: за конопљу, шећер, угаљ итд.

Да кажемо нешто о питању савета или већа, савет одређене гране производње. У њима се већ и сталежи не појављују као целина. Тако на пример сељачки сталеж не може да решава као целина о шећерној репи. Ту је заинтересовано за производњу 50 хиљада сељака. Осталих сељачких домаћинстава има још 2 милиона. Њихов интерес, што се шећера тиче, је сасвим други, па због тога цео сељачки сталеж неможе решавати, јер су у њему подељени.
Дебатно вече од 08. 02. 1938. г.

ЗБОР И ПАРТИЈЕ [115]

„Збор" се разликује од партија које увек нападају на друге партије по томе што тако не ради, него тврди да је партија, као таква, једно зло, јер велике и народне државне интересе ставља на друго место, па се велики народни и државни интереси дробе на ситне делове од којих не остаје ништа. Таква је политичка странка ма која то била. Странка има своје методе. Саме методе тих странака битно се разликују од метода „Збора".
Прво, тим свима политичким странкама је циљ да добију што већи број гласача, „Збор" не само да не трчи да тражи гласаче, него је нарочито истицао и истиче, да су гласачи плева и да се помоћу њих никада неће решити народне потребе. Све остале партије тврде обрнуто. Једини који то не тврде још, осим нас, то су комунисти. Партије тврде да се путем гласања може да дође до решења народних невоља. А ми кажемо да не може.
А зашто не може? Зато што појединац као такав на поједине државне и народне интересе гледа кроз призму својих интереса. На пример, у једном крају бира се народни посланик. Људи се опредељују или не, према личним везама или према својим локалним интересима. У недељу је било гласање за сенат. Ја сам са неколицином гласача разговарљао. Сви су рекли: ваша је листа много боља. Али мени је обећано да ћу добити 20.000 динара од бана за школу, рече ми један. Другом је обећано за чесму. Трећем за судницу. Четвртом за мост. Зато они кажу: ја ћу да гласам за владину листу. При том признаје сваки да је ова друга листа боља, али поред свега тога он гласа за владу. Ако сваки појединац који гласа, тако резонује, онда где је тај општи интерес? На њега нико не мисли. А није истина да је збир посебних интереса једнак општем, заједничком интересу. Општи интерес је друго нешто. Јер када се ми сви саберемо, не чинимо народ. Народ је нешто друго, народ је једно збирно биће које има своју историју и будућност.
И кад се саберу чланови једне генерације која живи у једном народу, не чине народ у правом смислу. Ако се дозволи да појединац гласањем решава опште народне интересе, онда се они не решавају с обзиром на опште, него с обзиром на посебне потребе.
Даље „Збор" се разликује у методама. Странка сматра да се путем гласања долази до сазнања о народној вољи, а „Збор" сматра да народ, као

[115] Наведено према: „Из дела Димитрија Љотића: Саставио др Стеван Иванић" (недатирано), стр. 364-367.

народ нема воље. То гласање не изражава народну вољу, јер се она постиже сасвим другим резултатима. Политичке странке, мисле, да ако се појединац пусти да гласа, онда ће сви ти интереси дати општи. А ми мислимо да је општи интерес нешто друго. Збир појединих интереса може бити супротан интересима народа.

Може да буде потребно, ради интереса народа, као колектива, да једна генерација нешто пропати и да буде тешко окрвављена. Али та генерација то неће. Неће да иде на бајонете. Можда је то потребно. Али она каже: не гине ми се. Живи ми се. То је пример, где интерес једне генерације може да буде супротан интересима целине једног народа.

Навешћу један пример скорашњи. Дошао овде један виђени Француз. У разговорима са својим пријатељима доше и до тога да га запитају за погледе у будућност. Одговорио им је: „једно знам, мој син неће ратовати ма какви догађаји били". Замислите такву земљу, у којој овакви људи треба да решавају судбину целога народа. Једна кукавичка генерација која неће да зна за интересе народне. Насупрот томе, интереси народа траже на пример да се та генерација окрвави. То је наша друга разлика.

На трећем месту, разлика је у томе, што ми мислимо да су странке штетне што нема ниједног народног интереса који оне не би изиграле, само да дођу на власт. Замислите једну политичку странку. Док је у опозицији, она се служи демагогијом, сваком агитацијом, и обећава да ће она, кад дође на власт дати овоме ово, а овоме оно, а народ неће имати ништа да ради. И дође ред на ту странку да преузме власт. Народ, заведен обећањима, изгласа је. Али практични живот тражи да странка одступи од обећања. Она онда приступа давно испробаним методама. На рачун целине награђује своје прваке и то у концентричним круговима, како би се то геометријски рекло, тј. што су ближе врху они се боље награђују. Али се, Бога ми, ни они доле не заборављају. Боља места добијају уопште, и пре него остали. На тај начин та странка одржава своје гласаче плаћајући их на рачун целине.

Замислите једног министра. Он изради један план. На пример, министар просвете ради план за народну просвету. Хоће да му буде основна настава оваква, или онаква. Али дође један партијски првак из неког среза. Улази код министра па му се обраћа, отприлике овако: „Господине министре, дошао сам да преместите тога и тога учитеља из тога краја. То је наш политички противник. Не припада нашој странци". Министар погледа план. На њему нема назначено да се тај учитељ уклони. Зато каже: „Ја бих вам врло радо изишао у сусрет. Али не могу. По плану немам право да га преместим, јер он може да има службу у овој држави, ако није неспособан или лењ". Тада се испречи пред њим народни посланик и каже му: „Ја захтевам да ви то урадите. Ја сам ваш политички пријатељ и политички експонент владе. Ја треба да сносим одговорност за ваш рад. Мени се многе ствари не допадају у буџету, али морам да гласам, јер то тражи моја странка. Зашто ви мени не можете да преместите учитеља? Кад ја гласам за буџет који се мени не свиђа, морате и ви нешто учинити што се вама не свиђа". И план који је створио министар, већ је начет. Сваки срез има неки свој посебни интерес, па ће, на тај начин цео план бити поремећен.

И свака странка, па била и нова, непријатељ је организованом животу: општенародним интересима. Сва се одржава од народа. Отуда таква држава плански рад, а нарочито планску привреду не може да спроводи. Так ми тврдимо. Ја сам рекао да ни једна политичка странка тако не говори. Према томе, мора нам се веровати, јер да смо политичка странка, не бисмо се борили против странака. А што се ми зовемо политичком странком, то је због закона о збору и договору који тражи да ставимо да смо политичко удружење. Суштина нашег покрета је, да ми нисмо политичка странка у смислу у којем су оне. Најважнија разлика између нас и њих је у томе, што оне сматрају да држава не може без њих. Док ми сматрамо, да онога дана кад „Збор" извојшти онакво државно уређење какво он хоће, ми нисмо више потребни. Биће остварена таква организација државе и друштва, да би „Збор" после тога, ако би остао, не само био непотребан, него би био и штетан. „Збор" је потребан земљи и народу зато да извојшти државно и народно уређење, а после тога може и да не постоји. А странке? Све су странке једнаке. Узмимо радикалну странку. Ја сам био њен члан. Постоји од 1881. год. на основу Закона. Она мисли да је њен програм Јеванђеље. Променила се држава по облику и суштини. Радикали то не признају.

Мислим да у извесно време остварио државно и друштвено уређење, а после тога нема потребе да постоји „Збор". У томе је разлика између нас и њих. Практична је разлика: кад у нас дође политичка странка на власт, гледа да са власти окупи што више бирача, а кад „Збор" дође на власт, тј. кад би дошао на власт, тражио би да се књиге закључе црвеном оловком, јер кад се дође на власт, онда је цео свет „Збор". А да мисао остане чиста, требају да дођу само чисти и светли борци из времена док је „Збор" био почетна мисао. Остали могу да буду симпатизери који су данас с њима, хвала Богу доста, али чланови не могу, јер нису били борци.

Има и друга једна ствар која нас дели од политичких странака. Кад дођу на власт оне кажу: „Сад да се нагодимо. Зашто смо се борили?" А ми сасвим супротно мислимо. Кад дођемо на власт, онда имамо своје дужности и своје одговорноси, са што мање сласти. Јер ми смо давно рекли, да је много сласти у стању и пацове да привуче, пошто се они хватају на маст и на сласт. Да је власт у нашој земљи била горча, не би Милан Стојадиновић био на власти. Да је опаснија, одговорнија, страшнија, не би се он грабио и овако чврсто држао за њу. Он се држи јер је масна и слатка.

Ево, зато „Збор" није политичка странка. И ако је законом био принуђен да стави да је политичко удружење.

Дебатно вече од 08. 02. 1938. год.

САРАДЊА СТАЛЕЖА [116]

Страховање да ће један сталеж ићи на штету другога сталежа није оправдано. Ми смо од тога обезбеђени на више начина.

[116] Наведено према: „Одабрана дела" II књига, Минхен, 1990. стр. 241-243.

Прво, духовно, најмоћнијим обезбеђењем. У данашњем друштву влада начело међусобне борбе, а у органском друштву које ми хоћемо да створимо, владаће безбедност и солидарност интереса. Ми налазимо да је принцип међусобне борбе, принцип непријатељства убачен у народ. Кућа која се подели, мора да пропадне. Тако је и са народом. Кад се народ дели, онда тај народ мора да пропадне. Данас се истичу класе, као друштвени редови, а то је појам марксистички. Међутим, сталежи као органски појам постоје од вајкада, јер сталеж сачињава збир људи који раде исти посао. Сталежи нису једни другима непријатељи него су удови у једном телу. Рука не може бити непријатељ ноге, нити нога главе. Исто тако ни сталежи не могу бити један другоме непријатељ, као што ни корен не може бити непријатељ стаблу, ни стабло грани, ни грање лишћу.

Кад се такав дух унесе у народ, разуме се мења се и расположење. Данас је под утицајем индивидуалистичке филозофије унета борба једног сталежа против другог и једне класе против друге. Али нису се само сталежи поделили него и породице. Некад је породица била - такав је био дух - да су и отац и мајка и деца вршили своје дужности с обзиром на потребе и интересе породице, а не с обзиром на себе. Од прогласа Француске револуције, да су сви људи једнаки (колико права има отац, толико и мајка, а толико и деца) створено је питање које по природи ствари не може да опстане. Па кад је тако у основној биолошкој јединици, породици, сасвим је природно да је супротност међу сталежима још даље отишла. Каже се да ће сталежи да се боре једни противу других. Међутим, томе стоји као препрека дух. Шта је дух, ево слике. Био сам шест година војник и носио униформу. И добио сам војнички дух. Демобилисан сам 17. јуна 1920. године. Дођем у Београд. Прођем Калемегданом с једним другом. Нама у сусрет иде један пешачки наредник раскопчане блузе. Стрељам га очима, јер сам заборавио да не носим униформу. А наредник се смеје и не хаје за мене. Али иако сам заборавио да униформу не носим - дух носим. Срећом у последњем тренутку ја се пробудим и сетим се да онај дух што тражи да војник буде исправно уређен, мени више не припада и морам да га оставим заједно са униформом. И одмах мирније продужим, као да нисам пре тога био бесан. Дух у једном тренутку каже: „Стој”, иако идеш. Зашто? Зато што и ја и наредник припадамо једном телу - војсци. Али, чим сам се сетио да сам демобилисан ја сам мирно прошао. Али ако сам ја у униформи, а тако обучен човек као овај наредник, иде право на мене. Ја сам у униформи. Кад нисам у униформи, иди брате, широк ти је пут. Али као официр и војник не смем да се склоним. Такав је дух војнички и с правом мора да буде такав дух. Тешко војсци која не гаји војнички дух и у којој се сваки војник свакоме склања с пута. Само старијем у војсци могу да се склоним, или старцу, или жени. Али зрелом човеку да се склоним, не може да буде.

Каже се, одело не прави калуђера. Али да видиш и прави. Иначе нисам оно што означава одело. Духом се обезбеђују правилни односи сталежа.

Друго је обезбеђење у природи ствари. Истиче се непрестано питање о сељачком сталежу. Јесте ли чули за штитасту ваш? То је непријатељ шљиве и храни се меснатим деловима шљиве. Ни штитаста ваш не ра-

чуна да уништи шљиву, јер ће и ње нестати. Па ни сељачки сталеж, у аграрним државама не може без осталих сталежа. Неће сељак да друге угуши, јер живот не да. Њему су потребни и лекар и инжињер, и трговац и професор. Он и сам даје своје синове да буду трговци, инжињери, лекари итд.
На треће место долазе установе. Ми у нашем систему имамо сталеже сељака, слободних професија, индустријалаца и др. То су сталежи, али они делују као целина само у законодавном телу - у решавању малог броја закона. Није то као данас. Сад се не зна колико закона има. Мали број закона је паметно имати: о основним односима између људи. А све остало што се данас неприродно убацује у законодавно тело, то нису умесни закони. То треба да доноси управна власт на основу овлашћења од законодавне. Али у границама нашег уређења, неће министар моћи сам да донеси законе, него у сарадњи са заинтересованим групама. Па кад се групе сложе, доносе се уредбе. Ако се не сложе, доноси се уредба с обзиром на опште интересе друштва, с обзиром на оно у чему су се те групе сложиле. У том погледу мора се наћи најправедније и најцелисходније решење.
Према томе, три су врсте обезбеђења да сталежи не владају на штету других сталежа: дух, мисао и организација.
Дебатно вече од 10. 03. 1938. г.

ШТА ЧИНИ ВЕЛИЧИНУ НАШЕГ НАРОДА? [117]

Судбина једне земље - да ли ће расти или опадати, зависи од духа. Ако је дух снажан и бодар, он ће расти; иако је мала, биће велика. Ако је велика а нема духа, биће смањена и разбијена, сведена у мале границе. Један народ, који је до јуче био непознат, он се једног дана дигне као ураган у светској историји и буде одређен да у тој историји одигра пресудну улогу.
За Турску нико није знао. Историчари, који су бележили историју све до четрнаестог века, нису помињали турски народ. Али одједном, тај мали, врло мали турски народ бацио се на Византт, бацио се на Балкан, и за три стотине година не само да је освојио Балкан, него је допро и до Беча и у Египат. Наш сународник Мехмед Соколовић био је пресудни чинилац у томе ко ће бити пољски краљ, и носио се мишљу да копа канал између Каспијског и Црног мора и Суецки канал. Он је био везир у малом турском народу који није био познат, али сам га је Бог бацио на Балкан и Европу. И показало се да је тај народ постао највећа сила у свету. И то не по броју, ни по територији, ни по богатству, него по духу.
Римско царство владало је светом од врата Индије до обале Енглеске и Енглеском. Али, када је дух ослабио, онда се римско царство распало. Нису важни ни територија, ни земљиште, ни број становника, ни богатство, ни знање - најважнији је дух, најважније је какав је дух у једном народу.

---

[117] Наведено према: „Из дела Димитрија Љотића: Саставио др Стеван Иванић” (недатирано), стр. 328-333.

А данас, кад погледамо наш народ, какав је дух његов, видимо да је бедан и јадан, дух кукавички и шићарџијски. Ако погледамо историју света и запитамо се, да ли један народ са таквим духом може да одговори великим задацима, добићемо одговор: кад овакав дух уђе у народ, тај народ силази са светске позорнице и одлази у мрак или ропство. Данас у нас влада дух кукавица и шићарџија. А то је дошло после једне славне и сјајне епопеје. Тај дух је завладао у српском народу, који је до 1918. дао све, који је сијао међу народима јунаштвом. А данас Бог му је рекао: Ако хоћеш да будеш шићарџија, ево ти шићарџија на управи! Ако хоћеш да будеш кукавица, ево ти кукавица на врховима управе! Ако хоћеш да будеш неваљалац, ево ти неваљалца на врховима управе! Да ти дам кукавице, да их гледа цео народ - да видите како Бог кажњава! Данас је наш народ, захваљујући томе духу слабости, дочекао да њиме владају кукавице, људи који су за време светске епопеје били мањи од макова зрна, само да прођу догађаји преко њихове главе. Забушанти, војни бегунци и сви они који су за време рата избегавали своју дужност, такви људи дошли су на чело владе и земље. Шта би кукавица могла да ради: или да иде у насиље или у корупцију. То су средства владе које припадају кукавицама. Ми се данас налазимо, дакле, у режиму насиља и кукавица, а то произилази из духа кукавичлука. Кад би то било случајно и пролазно, ја то не бих истицао; али то је једна велика слабост, ни случајна ни пролазна. Зато је то најважније питање. Ми говоримо о сталешкој држави и организацији друштва. И то су ствари важне, али најважније питање јесте питање духа у једном народу: хоће ли у једном народу бити духа пожртвовања и јунаштва - то је важно и то мора да се реши.

Једини, који је поставио тако питање пред народ, био је Збор. Кад смо 1935. ишли на изборе (не зато да се реши судбина народа на изборима), ми смо знали да избори нису важни. Они су извесна борба, а ми смо борци, па морамо да се покажемо да смо ту. Ишли смо под једним нечовечним режимом, и добили 24 хиљаде гласова. Нисмо се пстидели, иако су нам се људи смејали. Ми смо ушли у борбу зато да развијемо барјак и објавимо једну нову мисао нашем народу, уверени да то није борба која тренутно решава народну судбину, нити је последња коју морамо да водимо, него напротив прва. Кад смо ишли на те изборе, написали смо изборни проглас, али нисмо рекли: „Народе, гласај за нас!" Него напротив: „Народе, ми смо ушли у изборну борбу да гласаш за нас из ових разлога: не требају нам гласови, јер су плева; данас плева иде од једнога до другога. Плева се може употребити за понеку ствар, али ти судбину не може да реши." Зато смо рекли: Дошли смо да објавимо нову мисао и да под тај барјак и око те мисли окупимо борце и јунаке, унапред знајући да јунака и бораца нема много. Нисмо питали где је већина, него где је истина, јер плева која се премешта не решава народну судбину и не ствара историју. Дошли смо да један нови дух објавимо, да дух јунаштва дигнемо на његово место, и да се боримо против духа кукавичлука и шићарџилука, из кога кукавице и шићарџије излазе као пиле из јајета. Па смо рекли, јасно и отворено, шта је дух у једном народу, а нарочито шта је дух јунаштва и мучeништва у нашем народу. Друге странке морају да за нове изборе пишу друге програме и друге прогласе, а ми не морамо. Тај наш изборни проглас је

скуп истина, и мора да вреди и за друге и треће, и за тридесете и педесете изборе. Непобитну истину навели смо пред наш народ, а велике истине се не мењају сваки дан.
Чиме наш народ може да буде раван с другим народима?
Бројем? По броју ми долазимо међу мале народе. Можемо ли по броју да се равнамо с великим народима? Не можемо. Има далеко већих народа од нас.
По територији? Има великих народа по територији, који држе пола света.
По богатству? Други народи могу богатством својим да нас исплате овако како стојимо, па да опет остану богати
По знању? Други народи бескрајно превазилазе наш народ. Нема изгледа да те народе стигнемо.
Али чиме можемо да стигнемо све народе? По духу јединства и мучeништва. По томе спадамо у највеће народе овога света. И дају нам прво место. Наш народ долази по духу и јунаштву и мучeништву у највеће народе. А то место сачуваћемо само тада, ако овај дух јунаштва чувамо, поштујемо и гајимо. Само тада. А ако тај дух угасимо, остаћемо у мраку кукавичлука и шићарџилука. А онда: мали по броју, мали по богатству, мали по територији, мали по знању, мали по становништву, - онда смо сазрели да будемо самлевени и сатрвени, јер заиста нема разлога да овај народ постоји, ако по духу мучeништва и јунаштва није показао да је достојан да ову земљу насељава.
Највеће питање нашег народа, то је питање јунаштва. За сваки народ, али за наш народ понајвише. Из прошлости остао је дух чојства и јунаштва. За ових двадесет година, од тога духа смо се одрекли и узели дух кукавичлука и шићарџлука. Одбацили смо дух јуначки и мученички, а клањамо се кукавицама и шићарџијама.
Зар овај народ не иде својој пропасти? Није страшна ствар ако један народ изгуби територију, али дух сачува. Немачка је пре двадесет година изгубила рат, а онда се показало да га је добила. Зашто и како? Јер није изгубила дух. Французи су добили рат, али се показало да су га изгубили, јер су дух изгубили.
Не мир гњили, трули, гадни и нечасни. Такав мир не. А ми смо војни победници из овога рата, али морамо рећи да овај дух, који сада међу нама влада, да је то дух сигурне пропасти. Нема народа који добије рат па да сме да постане шићарџија, да се границе саме чувају, а да се он заклони неким уговором о миру. Тако не може да остане, јер песма каже:

„Не може се земља задобити
На душеку све дуван пушећи.”

Шта би било са сељаком кад би само један дан радио, а после седео? Како је са њивом сељаковом и ма са каквим послом људским, тако је и са земљом и народом. Сваки дан захтева борбу, муку и јунаштво, - у рату, али још више у миру. У рату се развија јунаштво само од себе, јер је све некако тако удешено, такав је осећај да сваки може постати јунак. Али је мука постати јунак кад мир настане. Баци се пушка и мисли се да човек може да не буде јунак. А човек мора да буде јунак: у кући,

на њиви, у срезу и општини, у земљи. Мислили смо да, кад настане мир, сви можемо да постанемо кукавице.
Сад, када су били септембарски избори у Дунавској Бановини, имао сам прилике да видим осам стотина банских већника, народних посланика и председника општина.
На једној страни листа Илије Бирчанина, човека који је од младости био јунак и борац мученик, а на другој страни листа коју је направила влада, а на којој имамо два до три добро позната војна бегунца. Иде вајна Шумадија на гласање, као марва на појило. Иду они, а друг Живко виче: „На валов, на појило идете, срам вас било!" А они чују, сагли главе и пролазе на гласање. Немају куражи, као да је начелник среза громовник Илија.
Нашао сам једнога свога познаника и досадашњег пријатеља, човека који је био добар јунак за време рата. Бежи од мене очима, али се ипак сусретосмо. „Велику ти муку мучим, каже ми он. Мој брат свршио је медицину, па треба да добије државну службу. Знаш како је."
Нашао сам га сасвим случајно и рекао му: „Био си јунак, али си давно престао бити јунак. Питање је, да ли ће ова земља да иде у трулеж и гадну лаж и кукавиштво, или ће ова земља да сија на овом Божјем сунцу. Иди, не волим те. Био си некада јунак, али више ниси. Дух је кукавичлука у овој земљи завладао. Ветар кукавичлука је задувао. Не исплати се да човек буде јунак."
Збор је дошао као побуна против тога стања. Збор је снага, енергија, да се вратимо на старе путеве наших старих: да поштујемо задану реч, да се јуначки боримо против сваког зла. Сталеж и организација - све су то лепе стври, али ово је најважније, Јер, да ли бих ја живео на власти кукавичлука, макар та власт и сталешка била? Не бих могао. Само у духу части и поштења, јер није Његош случајно рекао: „Јунаштво је цар зла свакојега".
Отуда данас зло избија и као плима се пење, и ми хоћемо да се удавимо. Да ме добро разумете: ја не мислим на јунаштво на бојном пољу. Сваког дана човек мора да буде јунак. Сасвим мали човек може да буде јунак, и без пушке и без мача. Јунаштво је да је мој негдашњи пријатељ рекао: „Мој брат неће добити службу, али ћу гласати за Илију Бирчанина." Тада би он био јунак, не мањи него на Солунском фронту. Јунаштво је кад човек испуни своју дужност, без обзира шта ће да га снађе, без обзира шта ће да му се деси. Али, ми смо већ двадесет година упутили и себе и други свет да иде неким трулим путем шићарџија. Резултати су бедни и очајни. Осамнаест је година како се ова земља створила. Кад се сетим како је изгледала ова земља 1918: без народа, ојађена, без стоке, запуштена и порушена. Али је у њој владао јуначки дух, и зхваљујући томе везе између појединих крајева биле су јаке и чврсте. Још пре четири године писао сам чланак „Кобна смена". У томе чланку сам описао један догађај, који ми се десио у Славонском Броду. После догађаја, размишљао сам: зашто ови војници нису послушали онога свога официра, без оружја? Нисам ја имао оружја, али сам носио униформу, која је у њиховим очима имала толико снаге и ауторитета, да је било довољно само да им кажем неколико речи. А тај ауторитет нисам прибавио ја него славна војска, коју сам ја у том тренутку представљао.

Онда смо вежили за јунаке и мученике, па су се људи клањали; данас имамо оружја, па нас се не плаше, него нас грде, пљују и говоре да смо лопови. Онда си вукао славу и част зато што су ти на челу били јунаци, а данас мораш да будеш посрамљен јер на челу имаш кукавице.
Ето тако, за само двадесет година, кукавице и шићарџије сменили су јунаке и мученике. Када је дошао мир, кукавице су измилиле из мишијих рупа, промениле су се, па су нам рекле: „Доста се се мучили, доста је! Хајдете да се сменимо!" И сва дела јунака и мученика морала су пропасти. А томе је крив српски, или још боље - србијански део нашега народа. Мрзе те Хрвати. Није то ништа. И Војвођани те мрзе. И Црногорци те мрзе. Зато, јер је завладао дух кукавичлука у нас. Што се онда чудиш томе стању? А око нас бура. Државе пропадају за двадесет и четири часа, а ми слаби и никакви, јер дух кукавица и шићарџија влада овом земљом.
Најважније, најбитније је основно питање, а то је - да се промени дух у овој земљи, да дође до правог народног духа, духа чојства и јунаштва, да будемо борци и јунаци.
А која је то политичка група ставила у програм, да дух народни обнови и препороди, да народ врати на праве народне путеве, који су нас одувек одликовали? Само Збор. Ми прво и главно то питање стављамо, а они ће о другим стварима говорити. Добро: да постанемо јунаци. Шта ће после бити? Постани јунак, роде мој! Постани само! Па ће ти се само казати. И у песми стоји: „Кад порастеш, кад размислиш, кашће ти се само." Немој да ме питаш: шта ће бити? Не буди кукавица!
И то је најважније и главно, да напоменем још једном: Једини који труби овом земљом и који је на ту основу поставио изградњу целог друштва и државе јесте Збор. И Збор мора да победи, ако овом народу има живота и ако му није решено да буде уништен. Збор мора победити. Не зато што би Збор добио не знам какву већину, него зато што Збор једини зна прави и истинити пут. И зато мора победити. То је као кад се два суседа препиру. Они не знају да ли треба овако или онако учинити. Победиће онај од њих који зна праву истину како треба радити. Ако тренутно победи онај други, брзо ће се увидети да није имао право, па ће се поћи онуда куда мора да се иде.
Говорим о најважнијем и најбитнијем питању, које чини основу народног живота, народне снаге. Шта вреди говорити о споредним стварима, а и главне и најважније да заборавимо? Прво, што је време такво да морамо о тим главним и најважнијим стварима да говоримо. Зар не видите облаке над нашим главама? Зар не видите буру над нашим главама? Ако то видите, признаћете да нема важнијих ствари о којима би се могло говорити. Има ли наде да ће свет поћи путем јунаштва и мучeништва? Прошлост је нада за будућност. Ако једно дрво није рађало, онда слабе наде има да ће ове године родити. А ако је једна воћка рађала крупним и племенитим воћем, има наде да ће и ове године. Деси се да омане једне године; али, ако омане једне - неће друге, неће треће.
И народ је као воћка. Некад је плод био јуначки и блистао чашћу и поштењем. Има наде да ће та воћка опет доносити такав плод. А наша народна воћка је не једном, него годинама и вековима давала плодове части, пожртвовања и мучeништва. Кад то знамо и погледамо прошлост своју за ових тринаест векова, и кад знамо да тај народ, да је био мек и

кукавички, не би ни смео да дође овамо где је дошао пре тринаест стотина година; кад знамо да у време, кад је он долазио овамо, да је овде, у овим крајевима, владала најмоћнија држава тога времена, Византија: кад знамо да је тај народ имао и мекше и лепше путеве, и место да иде лакшим путевима изабрао је да пође баш на југ, знајући у сусрет коликих борби иде, изабрао је ипак тај пут, пут на Балкан, колевку толиких култура, грчке и хришћанске културе; кад знамо да тај свет није презао пред опасностима, свесно знајући куда иде, - онда морамо да се надамо да ће „вода тећи куда је текла".

Отуда наша вера и уверење у непобитан доказ да Збор мора победити. Он мора победити. Он то носи у себи, као што клица из малог и невидљивог семена носи све оно што ће после њега доћи. У малој семенци има читаво дрво. Тако и Збор носи у себи залогу своје победе.

Ви, који сте пришли Збору, молим вас да не прићете као млаки. Христос је рекао: „Мрзим вас млаки и избљуваћу вас." Никад Христос није рекао тако тешке речи као за млаке: „Избљуваћу вас." И ви видите да не треба да будете млаки него жарки, и да не уђете са пет или десет процената него са сто процената, да зрачи сила из вас, да се преноси на друге, и да носите клицу победе. Нико не слути шта је људски дух и каква је страховита снага у њему. Само је то питање, како човек рукује са њом. Сваки човек је океан снаге, и у стању је да изврши страховиту експлозију. Али човек мора да своју снагу развија и моделира. Зато што знамо и верујемо да то с правом очекујемо од оних који су у Збор дошли. А млакима у Збору није. Симпатизери су баласт. Десет људи у стању је да чуда направе. Сто људи млитавих ништа није. Зато ви, који хоћете у Збор, морате бити јунаци и борци. Сваки од вас има океан снаге - духовне снаге. Питање је хоће ли је и како употребити. Човек није дошао на овај свет да уђе у туршију, него да се истроши. Два пута има човечанство: један да иструли, а други да изгори. Ја ћу да изгорим, а ви да изаберете. Ја мислим да је боље да се изгори у сјају, него да се распада у кукавичлуку, смраду и мраку.

Ја видим вечерас лица која први пут долазе. Тешке су ове речи за њих. И тврде. Има времена. Ако их данас и не разумеју, разумеће их једнога дана. Само нека их не одбаце одмах. Нека узму сваку реч, нека је пропусте кроз руке своје, нека је кувају и прекувају. Ако им се учини да не ваља, нека је баце. Ако им се допадне, нека је узму. Али нека је узму пуном душом и пуним срцем. Не са пола душе и са пола срца. Пола душе - као без душе. Пола срца - као без срца.

Свет је једна кукавица. Хоће ли бити сто кукавица више, неће се познати. А јунака има мало. Сто јунака свет преображава. Бити јунак вреди. Мало их је у свету. А судбина народа нашега, куће наше, земље наше, зависи од тога хоће ли у овој земљи бити јунака. Не мора здела да буде пуна соли. Лонац је велики, али само прегршт соли цело јело посоли. Јунака нам треба. Нека их је мањина, али цео свет ће бити посољен. Не живот бљутав и мрачан, као што је данас.

(Предавање од 24. марта 1938. год.; нештампано).

АЛИ ТАДА ЋЕШ ТИ, МИЛАНЕ СТОЈАДИНОВИЋУ, БИТИ САМО РУЖНА УСПОМЕНА [118]

Поред мог места тече моћно и поносно Дунав. У зиму га прекрије лед. И често тај лед буде тако страховит да се уозбиље и многи умни људи. Небо се тада наизглед спусти ниско. Облаци мутни иду још ниже и као притискују земљу и људе на њој. Чавке и гаврани гракћу злослуто. Рекло би се идемо у сусрет смрти вечитој.

Умни људи рачунају дебљину леда и количину нагомилане воде. Веле: артиљеријом и бомбама морамо лед разбијати, ако нећемо да доживимо катастрофу. И дође и то, па ништа. А чавке и гаврани гракћу злослуто. Док облаци лете још ниже и изгледају још тежи.

А ноћи једне, огромне природне снаге, под ледом нагомилане воде, наиђоше, те пуче лед што је покривао поносне воде Дунава. Попуца лед и покрете се. Очистише га поносне струје што је лед хтео да прикрије - очас, као да га није ни било. И сину сунце, младо и топло. Осветлише се облаци и дигоше се високо. Дуну развигорац и развише се пупољци. И чавке и гаврани престаше злослуто да гракћу.

А Дунав, моћан и поносан, као јунак после победе, тече мирно и радосно у току своме.

И ти си - Милане Стојадиновићу, на нашем народном животу као дебела ледена кора. И облаци мутни ниско се спустили и тешко притискују наш народни живот. И само небо изгледа да више није тако високо, већ ниско, а опет затворено. И чавке и гаврани злогуки су ту. И пупољци нродног живота под ледом ћуте. Свуда сами симболи чаме и очајања, а одушевљења нигде.

И многи људи ти предсказују дуг век, Милане Стојадиновићу, рачунајући паметно да ти нема краја.

Али ми знамо да снаге народне под том леденом кором не мирују. Ма како то изгледало данас невероватно, ма како твоји статистичари изналазили дебљину твоје ледене коре - моћне струје народне проломиће дебелу ледену кору и Вихор младости расчистиће небо. Нестаће леда нашег народног живота. И тада ће победнички истина осветлети прави пут, и истинити живот заструјати у свој снази својој.

Али тада ћеш ти, Милане Стојадиновићу, бити само ружна успомена.

Априла 1938. год.

ЗАШТО ОМЛАДИНА ПРИЛАЗИ ЗБОРУ? [119]

Све више Збор постаје покрет младости. Све већи број, све јача снага долази Збору од младости, и то од оне најмлађе и најраније. Није, према томе, зазорно о томе говорити, Утолико пре што пре неки дан сазна-

---

[118] „Наш Пут” број 2, 12. марта 1939. год.

[119] „Збор и младост”; „Вихор”, Сплит, 30. априла 1938. г., бр. 9. Наведено према: „Из дела Димитрија Љотића: саставио др Стеван Иванић” (недатирано), стр. 415-416.

дох за неке новине; не сазнадох ни име; пишу да сам изгубио свако морално право на постојање, од када сам унео политику у средњу школу.
Истине ради пишем овај чланак, да свима које то интересује - а то треба да интересује све - објасним један врло значајан догађај.
Истина је да наше средње школе од пре годину дана нису више оно што су биле. Истина је, и ми смо се први зачудили (и то да кажем) кад смо почели добијати писма од гимназијалаца и других ђака, као и остале омладине њиховог узраста.
Истина је да смо се и мало стидели (и то да кажем), да нас је било мало и стид кад смо почели добијати разне свечане посвете од ђака гимназијалаца и средњих стручних школа.
Истина је да се и данас у врло многим гимназијама деца међу собом одвајају на „збораше" и „незбораше" и да је број првих и њихова жилавост даномице све већа.
Али је исто тако истина:
Да то није дошло услед нашег рада;
Да нам ни на памет није пало да радимо међу децом и раном младости;
Да је то никло само од себе, одиста спонтано, и тако нам тек привукло пажњу;
Да нас ни данас, кад је већ никло и кад смо принуђени већ да водимо о томе рачуна, не говоримо деци о нашој политици;
Да им данас говоримо искључиво о јуначком и мученичком духу, што је једина могућност нашег народа и једина могућност за његово одржање међу другим народима, а кога поново треба распламтети и разгорети;
Да им данас говоримо искључиво о том истом духу, који је једина могућност за њихово лично уздизање пред Богом и пред људима;
Да им данас стално говоримо, да није важно толико какав ће положај заузети у животу и какво богатство задобити, ни какво знање чак стећи, већ је најважније само једно: хоће ли бити људи и јунаци, или нељуди и кукавице;
Да им данас искључиво говоримо о духу и духовној снази, која премаша све силе које је Бог пустио међу људе, и отуда их упућујемо да је њихова дужност према човечанству, свом народу и себи самима да ту духовну снагу развију до крајњих могућности;
Да их на тај начин одвраћамо од погубног утицаја јеврејских, међународних, материјалистичких и атеистичких доктрина;
Да их на тај начин чувамо за свој народ, спречавајући одређавање њихово и изрођавање њихово;
Док им с друге стране пружамо могућност и упућујемо на право и најважније поље рада: на духовно уздизање и духовно снажење, без чега се ни појединци ни народи нису могли подићи и одржати.
Ето, то је сав садашњи рад наш међу том младости. Рад, за који се не бојимо ничије осуде. Рад, за који се не бојимо да ће икоме честитом родољубу бити ма у чему непријатан. На мишљење осталих, разуме се, никада нисмо пажње ни обраћали.
При томе, ми и не покушавамо да спроведемо формалну организацију међу децом, јер им то и правила њихових завода бране.
Али од куда да дође до појава спонтаног рађања једне мисли међу тако сасвим младим људима?

Не бих смео да одговорим непосредно. Једно стоји: ми нисмо ни помислили да радимо међу гимназијалцима или осталим ђацима њихова узраста, а тамо су одједном ушли дух и мисао Збора и стекли тако фанатичне присталице, да смо принуђени да их стишавамо, да опомињемо, да прекоревамо, да бисмо њихову ревност довели у склад с њиховим положајем.
Ми смо се тамо обратили тек кад нам је било јасно, да то узима карактер заиста спонтан, слободан, стихиски.
Али, место да одговоримо непосредно на горње, поставићу ја друго питање:
Зашто није међу омладином која друга политичка група спонтано и својим радом изазвала такво струјање? При томе, наравно, изузимам комунисте, који су радили и имали огромног успеха разорног, разуме се, међу омладином у средњим школама и на универзитетима.
Богу хвала што је тако: што расте и буја опет златна жетва нове, силне, чисте и јуначке народне младости.

КОБНА СМЈЕНА [120]

Што човек више мисли о нашим приликама од 1918. године наовамо, све му више изгледа да се ту десила једна кобна смена.
Из рата 1918. године Србија је изишла с чудесним ореолом који су јој донијели пожртвованост, ћутљива упорност и јуначко самосавлађивање њених војника.
Никад онај који је дијелио зло и добро са војском на фронту неће моћи да заборави оно што је тамо видио и осјетио. Никад таквих лепота и таквих врлина није могао видјети по рату, као за вријеме рата у првим редовима.
Нека само склопи очи пред свакодневним призорима и успомене ће саме да се појаве пред његовим очима.
Видеће одмах своје другове како четири пута за шест година прелазе под борбом или пак само напорним маршевима највећи део Балканског полуострва. Видеће како их на том путу ни вјерна коморска стока није могла пратити: исцрпљена умором, она је малаксавала прије човјека. Човјек је само ишао напријед - уморан; он је имао мање одмора, мање хране, више опасности, више бола, па ипак сам 1915. године првог мртвог вола видио код Крушевца, првог коња на Косову, а првог човјека, поцрњелог, хладног умрлог од напора у првом успону ка Жљебу, више Пећи.
Нека се погледа само карта Балканског полуострва, па нека се оцијени тај грандиозни напор што су те стотине хиљада за тих шест година извршили. Да је само то, то би било заиста достојно дивљења.

***

Да не спомињемо борбе, ноћне и дневне, у маршовању и отступању, - (а не говоримо о напорном утврђивању које се вршило ноћу, после

[120] „Вихор“ бр. 19-20, од 1. децембра 1939. год.

дневног напорног маршовања, и које је напуштало без метка) - ни разне крваве и напорне, неуспјешне покушаје да се отме нешто, без чега се могло бити.
Не заборавимо ону војску глади што је - окрећући се са Жљеба или Чакора да у даљини види још једном како сунце обасјава Копаоник - хитала резигнирано путем који ће јој, свакако, у цијелој њеној хисторији бити и најдужи, јер је најстрашније, - путем на коме ће чврсти и снажни људи од 22-XI до 20-XI добити само (и то најсретнији) четири војничка тајина и пола килограма пексимита, и тако кад стигну на море представљати војску живих лешева.
Да зажмуримо пред оним сликама живећих лешева, поред толиких угашених ватра, поред којих смо прошли од Братоножића до Подгорице, од Подгорице до Тузи и по врлетима око Скадарског језера до Скадра, од Скадра на Бојани ка Љешу и Сан Ђовани ди Медуа, а одатле до Драча и Валоне.

***

И кад се сијетим само оног младог официра на француској лађи „Ла Лорен", кад није могао вјеровати кад сам му на његовој карти великих размера показивао пут под борбом, мога пука, од Дунава до границе Црне Горе, и одатле без борбе до Драча. И његових ријечи: „Господине, кад би француски народ неко довео до Пиринеја и ту му наредио да напусти његову земљу, са четири хлеба и пола килограма пексимита не могу да верујем да би се у том - десет пута већем народу нашао толики број војника који би прешли на другу страну Пиринеја.

***

И кад опет видим остатак тих истих људи како упорно, стопу по стопу, топећи се по чукама, по кршевима и камењарима своје јужне границе, упорно, пожртвовано и дисциплиновано, високо међу свим народима држе заставу своје земље, и тиме обезбјеђују успјех оних мисли које је од 1914. године Србија отворено истакнула као свој водећи циљ.
Треба ли да се подсјетимо на ону јесен - (последњу нашега ропства и прогонства) - кад је Промисао додијелила тим једним остатцима једне заиста славне војске, да уз сарадњу осталих војски солунског фронта изврше епохално дјело, јединствено у аналима ратова - кад је само француска коњица успјела да до краја издржи са нашом војском и допре до Дунава за два непуна мјесеца од пробоја фронта.
Нека се нико не мршти што излажем ове догађаје. Нека буде стрпљив до краја. Нека схвати да ово излажем не да би одатле направио рачун и изведем какова права, већ да би напротив, на та иста јуначка плећа натоварио нове дужности и нове одговорности.

***

Као да сад гледам железничку станицу Славонски брод у сивој свјетлости новембарског јутра. Један бивши аустријски натпоручник, са скинутом кокардом и са хрватском тробојком преко кратког мача, трудио

се као заповједник колодвора да успостави ред међу хиљадама војника бивше Аустрије, који са пушком у руци траже да се образује воз којим ће што прије стићи својим кућама, пели се у вагоне који им нису били намијењени и отуда пријетили оружјем онима који су хтјели да уђу. Чекамо да натпоручник образује воз за Загреб, у који ћемо стићи - ако нам се ништа не деси - увече, као што нам је требало три пуна дана од Батајнице до Брода. Пред станицом чекају четрдесет бивших аустријских официра и неколико милосрдних сестара. Међу свима плавкастим униформама само једна сива, један српски потпоручник, стоји усамљен, наслоњен на дрвени стуб пред станицом.
Натпоручник је једва успео да образује воз за Загреб и одвоји један вагон III разреда за официре и милосрдне сестре. Али већ у истом тренутку тај је вагон био препун војника наоружаних, пријетећих, који потегнуше своје пушке на натпоручника, кад им овај покушао да нареди да вагон испразне. Ништа не помаже ни пријетња револвером. Натпоручник их остави тада и журним кораком приђе оној једној сивој униформи поздрави је и рече: „Господине поручниче, само ви можете успоставити овдје ред!” И онај српски потпоручник приђе вагону, на чијим се степеницама и прозорима бијаху начетили војници. Застаде пред степеницама колико да благо и одлучно нареди војницима да га пусте у кола. Што ови одмах, без поговора и учинише. Затим кад се нађе у сред вагона, он одлучним гласом рече: „Војници, идите у своја кола, ова су одређена за ваше официре!” - и она гомила војника, без једне ријечи заиста брзо напусти дотадашња мјеста и оде у своја кола.
Какова је то била сила у том потпоручнику, кога - непознатог, усамљеног и голоруког - послушаше остатци једне војске у распаду?!
Није то била никаква његова сила. То је био углед његове униформе, како симбола једне велике моралне и политичке снаге, пред чијом се појавом одмах успостави ред.
А ту моралну и политичку снагу, која је спасила наше западне и северне крајеве, од једне страшне социјалне револуције, дали су тој малој земљи они напори, оне жртве, она свијест која је држала, упркос страховитих прилика, увијек на истом путу њену - сваког дана све мању - војску.

Али док се таква снага испољавала на фронту, други елеменат „морално и физички неспособан”, малодушни мекушци, несавесни лиферанти и профитери, скромно али исто тако упорно - живјели су у позадини, доцније по логорима или у самој земљи. За вријеме рата они су имали само једну мисао: што мање падати у очи и тако чекати стрпљиво док ратна бура прође.
Дешавало се, додуше, да и поред њихове жеље, да остану неопажени, ипак понешто што показује њихову праву природу, избије на јавност. Али, све су то били ситни догађаји у поређењу са великим и тако трагичним догађајима оне праве и дивне Србије, тако да ни срамне афере „пескарске” и „опанчарске” - нису могле дуго да остану главни догађаји дана.
Међутим, та друга Србија је стрпљиво чекала свој час. Онако исто дрска по рату као што је била скромна за време рата, сад је она изнијела из својих склоништа и - искоришћујући огромни морални капитал који

су други стекли и очували - смијенила оне који су дотле без смијене (осим смјене смртне), само дужност своју вршили.
Несумњиво је било да ће послије 1918. године у уједињеној држави - садањој Југославији - Србија морати да игра највећу и најзначајнију улогу. Тако су то диктовале хисторијске прилике, а никако нека жеља за надмоћношћу. Онако као на Бродској станици што је наоружани натпоручник - и поред потпоре 40 бивших аустријских официра - морао да се обрати голоруком, усамљеном српском потпоручнику да би се успоставио ред. Тако је свуда и у другим приликама, широм државе, Србија морала бити позвана да се успостави углед државне власти и поредак које је прво добро.
И баш тада настаје та кобна смјена: људе с фронта смењују - они из позадине...
То је стварно била смјена два гледишта на свијет и два морала.
Удружен са себи сличним шићарџијама из осталих дијелова наше државе, они су сада давали другу боју живота и свијет је убрзо - не познавајући прикривени механизам те смјене - с огорчењем говорио о Србији о којој је прије говорио с дивљењем и љубављу.
Посљедице те смјене и данас су опће и јавно познате и ми се на њима, нажалост, немамо ни времена заустављати.
Али као одлучни противници „става скрштених руку" ми ово не написасмо само ради утврђивања извјесних истина, већ и ради извлачења извјесних закључака и доношења одлука које тражи од нас бољи народни живот.
Потребно је поново извршити смјену, али не случајну, већ смјену по утврђеном мјерилу.
Треба власт учинити потпуном и стварном, и везати за њу и стварну одговорност.
Одмах ће као с бојног поља, побећи сви „морално и физички неспособни" - што им бијаше формула извлачења од војне дужности - сви мекушци и сви ти профитери. Нису они никад за јаке и категоричне ствари. Више воле сјенку неодговорности но свјетло одговорности. С уздахом ће се повући у своја склоништа.
Засијаће тада онај сјај што је Србија донијела са мађедонских планина.
Тек тада ће њена дужност према Југославији бити потпуно испуњена.

НАШИ ДАНИ [121]

Развило се црно време опадања,
Набујао шљам, и разврат и пороци
Подиго се трули задах пропадања,
Умрли су сви хероји и пророци.
Развило се црно време пропадања.
Влад. Петковић-Дис

[121] Петровград, 1938. стр. 16. Наведено према: Димитрије Љотић: „Говори и чланци", свеска 4, Минхен, 1971, стр. 39-55.

УПРАВИ ГРАДА БЕОГРАДА
- за вишу надлежну власт -

Жалба на пресуду Управе града Београда по иступним кривицама Милорада Мојића, новинара из Петрограда.
Пишем ову жалбу, по овлашћењу Мојића Милорада, свог друга и клијента, а он ће исту признати за своју.
Немам ни вере, ни наде да ће жалбу виша влст уважити.
Кад су ствари на главу постављене, онда је очигледно немогуће да се о закону води рачуна, нарочито код такозване полицијске правде, као што је овде случај.
Па ипак ову жалбу пишем са разлога што треба да се види и чује да има људи који су решени да не подносе насиље и неваљалство, и с којима се борба не може издржати, макар на једној страни била сва власт, а на другој страни само чисто родољубље, одлучност и част.
Јер наша борба против владајућег режима није више на правном већ на политичком терену. Режим се никад на правном терену није ни налазио, па није наше да га тражимо тамо одакле је он отишао.
Зато се и пише ова жалба, без наде у правни успех, али с надом другом: да ће кроз овакве жалбе владајући режим бити политички скрхан.

I

Милорад Мојић је добровољац.
Заборавило се шта то значи.
Како и не би? Главни представници данашњег режима, у својој рођеној земљи, у време најтеже по њу, нису вршили, у пуној снази младости и здрављу, своју законску војничку дужност. Били су или забушанти или војни бегунци.
А добровољци су прешли, добре воље, против закона, по цену највећих опасности за своје и себе, у то најтеже и најкритичније време за Србију и њену војску и ставили јој се на потпуно расположење.
Милорад Мојић био је међу овима.
Ту нису били ни Антон Корошец, ни Мехмед Спахо, ни Светислав Рајић, ни остали. Они нису били добровољци.
Исто тако, као што ни Милан Стојадиновић и остали, није био међу онима који су вршили само своју редовну војничку дужност.
Али то ништа не смета да људи као што су Стојадиновић, Корошец, Рајић, Спахо и остали данас управљају судбином Југославије, за чије стварање нису дали ни изложили опасности ниједног тренутка ни влас с главе, а камо ли своју драгоцену кожицу.
И то ништа не смета, да људи као што је добровољац Милорад Мојић, под владом Стојадиновића и осталих зловољаца, данас у земљи својој, кад јасно виде тучоносне облаке над њом, још јасније осећају тутњаву подземну под изложаним јој моралним темељима, ништа не смета да данас родољуби, добровољци немају права да кажу своју мисао, која није ни комунистичка, ни сепаратистичка, ни републиканска, само зато што није јерезанска, само зато што нису могли да савију кичму и уђу на ниска врата у владино политичко предузеће, које народ с пуно осно-

ва и не зове друкчије већ Ј. Р. З. или Ј(угословенски) Р(атни) З(абушанти).
Али и ако је и више од двадесет година прошло од оних дана кад је омладина родољубива ишла једна у добровољце, а друга да врши одушевљено своју законску дужност браниоца Отаџбине, нису протекле године отупиле ни одушевљење, ни самопожртвовање, ни одлучност, ни борбеност код заосталих бораца. Они осећају да нису ништа дали ако сад малакшу. Они осећају да ће издати своју младост и своје пале другове ако сад, ради свог трулог мира и угодности, увуку главу у рамена и пусте да несметано режим данашњи, заснован на лажи, корупцији и насиљу, поруши што још није порушено.
И отуда њихова борба. И отуда њихова упорност. Та се борба мора завршити њиховом победом, тј. поразом режима Стојадиновић-Корошец-Спахо, режима који убија сваку моралну и народну вредност и самим тим упропашћује основе државе, - или њиховом смрћу. Али дође ли и то, победа ће доћи кроз то, јер може бити да је то управо и потребно да би дошла права народна Југославија.

II

Није била у опште надлежна Управа града Београда за доношење ове пресуде.
Али намерно су извитоперене чињенице, да би Управа Града постала надлежна.
Милорад Мојић је житељ Петровградски. Тамо је растурао брошуру „Наши дани". Тамо су код њега нађени примерци ове брошуре претресом. Тамо је Окружном суду оптужен за растурање ове брошуре (доказ: тужба државног тужиоца из Петровграда). Тамо се саслушао код претстојништва, на питање одакле су му ове брошуре, да их је добио од једног студента Збораша, који му је рекао да су му дали у Београду у кући која се налази у краља Милутина ул. бр. 21, а да се главно стовариште налази у кући у Милована Глишића ул. број 3, - за које је после тога Управа града утврдила да у првој кући станује др Антон Корошец, а да је друга кућа вила др Милана Стојадиновића.
Сва је та тешка дела починио Милорад Мојић у Петровграду па му се зато тамо имало и судити.
Е, али на територији Војводине ипак не влада полицијска уредба и III. част казненог закона за Краљевину Србију, као у Београду.
И што је главно, тамо изгледа не могу човека за иступ одмах да ухапсе и да га данима, противно закону, чак кад је тражио и новчану замену, која му се мора по полицијској уредби, одмах дати, држе у хапсу - као што могу у Београду.
Да би, поред свега ипак Управа града Београда била надлежна дошао је „реферат заклетог органа", који је утврдио да је Милорад Мојић растурао брошуру „Наши дани" у Београду, и тако преносио лажне вести о режиму, лажне вести садржане у самој брошури.
Ово је апсолутна неистина. Тај је реферат лажан. Ми ћемо се обратити Суду за то и тражити да се писац тог реферата кривично прогони.
Али овде имамо да кажемо да чак кад то и не би било, да је заиста Мојић растурао у Београду ову брошуру па и усмено препричавао њену

садржину, Милорад Мојић тиме не би могао починити иступно кривично дело ма које врсте, већ само дело преступно из Закона о штампи, односно Кривичног закона, односно Закона о заштити државе. А кад је нешто преступ онда није иступ, те га не могу власти полицијски извиђати и судити.
Разуме се, да ја овим, што је јасно сваком студенту права, па и сваком општинском деловођи, сигурно нећу убедити управне власти које су позване да ову жалбу испитају.
Иако правници који се сад налазе у Управној струци, као ђаци на Универзитету не би смели ни у семинару а камо ли на испиту овако да реше овај случај, као што га је решила ова пресуда, дубоко сам убеђен, и то кажем с тугом у срцу, јер је то знак дубоког моралног помрачења у коме се налазимо, да ће жалба Милорада Мојића бити одбачена, а пресуда оснажена.
Мора бити оснажена, јер треба Мојић да иде у затвор, а пред Суд режим и неможе и не сме, - и кад је тако, онда ће виша надлежна власт зажмурити пред законом, заборавити све што се некад учило, и одбацити ову жалбу.
При том ваља имати у виду, да, ако би стајало оно што је реферат - „заклетог органа" изнео, онда то по природи својој одређеној кривичним, као јавним правом, може бити само преступ. И није дозвољено никоме, па ни Управи града један преступ претварати у иступ, (јер би по тој логици могла Управа Града и злочин претворити у иступ).

III

Има једно дело које је Мојић заиста учинио. Упутио је власти, добронамерно или злонамерно, да врше претрес ради проналаска брошуре, код Министра унутрашњих дела и Председника владе.
Мојић се брани да је то учинио добронамерно.
Али пошто он не зна име тог студента Збораша или неће да каже, остаје власти право да протумачи да је тај његов упут потекао из зле намере да се насмеје мало у тешкој борби коју води.
Управа Града за то дело није надлежна, јер је он то учинио у Петровграду па би тамо морало да му се суди, - а не по пропису параграфа 359 тачка 1 Казненог Закона, већ по прописима који тамо важе - који су блажи за Мојића.
И овде важи све што сам изнео под II са истим закључком да нема никакве наде да ће виша надлежна власт хтети уважити разлоге здрава разума и закона, јер сам већ имао искуство у случајевима г. Илије Трифуновића-Бирчанина, где никакви разлози правни нису помогли, јер је било потребно, као сад за Мојића, да Трифуновић остане у затвору.
Овде сматрам за дужност да објасним из каквих је разлога Мојић, односно онај студент, означио куће Министра унутрашњих дела и Министра Председника као места одакле се брошуре „Наши дани" растурају.
На први поглед то се чини као каква досетка, којом се ишло на изазивање смеха на рачун напред поменутих великодостојника државних. Замислите: долазе детективи пред једну, па пред другу кућу, кад тамо, а оно читаве тврђаве, и ту седе Министар унутрашњих дела и Министар Председник ове земље.

Међутим, таквим тумачењем мој друг Мојић био би представљен неверно, као човек који иде за лаким и јевтиним досеткама.
Његова природа је дубља, а његова намера озбиљна. Он је тиме хтео казати нешто друго, нешто много теже. Хтео је рећи и рекао је тиме ово: „Не бих ја ни писао ове три жалбе, ни Љотић дао онај и онакав кривични испит, нити би брошура угледала света, да у овој земљи није Министар унутрашњих дела др Антон Корошец, а Министар Председник др Милан Стојадиновић. Они су дали повод, они су дали материјал за ове брошуре. Њихова дела и њихов рад су извор и те, и многих других брошура. Код њих је дакле главно стовариште оваквих списа". Ето то је рекао. То је смисао његове „досетке". Није ту само смех. Не! Има ту дубоке туге и тешког револта.
А колико знам, параграф 359 т. 1 Каз. закона даје право да се суди иступно само уколико дело не прелази у теже кривично дело. А овде је, Бога ми, теже. Овде Милорад Мојић треба да се суди по Закону о заштити државе - за које је дело, по природи његовој надлежан Окружни суд у Петровграду.

IV

Ето то је моја жалба коју изјављујем на основу овлашћења датог ми од стране Мојићеве, пред г. Петровићем, секретаром Управе Града Београда а коју ће он признати за своју.
Молим у њој да се означена пресуда поништи.
Ако има осећања законитости тако ће и бити.
Али ја немам наде у то, на жалост.
Таксу плаћам.

25. јуни 1938. год. Београд
Милорад Мојић
(жалбу написао и потписао га Димитрије В. Љотић,
адвокат из Смедерева)

КРИВИЧНИ ИСПИТ ДИМИТРИЈА ЉОТИЋА

на дан 17. фебруара 1938. године у
Окр. суду за град Београд, пред
истражним судијом Рад. Урошевићем
и записничарем Јагодом Раденковићевом

Саопштене су ми кривичне пријаве оделења опште полиције Управе града Београда бр. 3130 од 31. 1. 38. и бр. 3751 од 29. 1. 38. као и прилози уз те пријаве, па сам на тај начин упознат зашта се оптужујем и због чега се узимам на кривични испит.
Одмах изјављујем да се не осећам кривим, а ниже ћу навести због чега.
Заиста сам ја дао у штампу свој лист „Отаџбину" и у колико се пријава односи на чл. 6. и 7. Закона о штампи нећу и не могу да дајем своју реч сада зато и то ми се по чл. 73. Закона о штампи треба претходно да до-

стави тужба са инкриминисаним изразима, па тек по пријему исте да дам свој писмени одговор, како то наређује чл. 73. Закона о штампи.
Што се тиче оптужења за дело из члана 4. Закона о заштити државе изјављујем:
Заиста сам све инкриминисане чланке ја написао и дао у штампу: а наиме, написао сам у листу „Отаџбина" број 170. чланак „Држава у отказу" а у истом броју чланак „Анекдота". Тако исто у бр. 172. чланак „Продужетак Анекдоте" и чланак „Случај генерала Томића", а у бр. 173. чланак „Вест о љутњи и претњи".
У свима тим чланцима ја сам навео истините чињенице и оне, као такве, не подлежу примени чл. 4. Закона о заштити државе, па због тога налазим да у овом случају до мене нема никакве одговорности, а најмање кривичне.
Користим се правом параграфа 151. кривично судског поступка под I и даљу своју реч диктирам у записник.
Чланом 4. Закона о заштити државе инкриминисане су такве радње којима се испољава намера за излагањем порузи или презрењу државних установа, закона, уредаба или наредаба власти или изазивања нерасположења против државних установа, закона, уредаба или наредаба власти, као и против политичког и социјалног поретка у земљи.
Ко год прочита инкриминисане чланке видеће да такве камере није могло бити. Напротив, из ових чланака се види страх за државу, жеља за повећањем њеног угледа и унутра и споља, жеља за учвршћењем законитости и правде, - а у колико је рад појединих носилаца власти излаган критици, чињено је то баш с обзиром на високе интересе државе и народа, који од стране тих носилаца нису били довољно поштовани.
Не сматрам да је воља законодавчева могла бити да се штити свако политичко стање, - чак и оно које гази законе, које омогућава њихово презирање, које дозвољава цепање и распад државе, које омогућава распадање друштвено, - јер кад би законодавац овим прописом чак и такво политичко стање хтео учинити неприкосновеним, онда би дошао сам са собом у противуречност, а то се при тумачењу воље законодавчеве у напред мора искључити.
У чланку „Држава у отказу" тврдио сам истину да је државна власт изгубила потпуно углед, и то без обзира ко је у датом тренутку представља.
Чланак овај писао сам под утицајем догађаја у српским и хрватским крајевима.
У српским крајевима налазио се народ у отвореном сукобу с државом због конкордата. Догађаји у Сарајеву, Београду, Мостару, Бијељини, Младеновцу, Крагујевцу, Ваљеву, Врањевшњици, Десимировцу, Јагодини, Нишу итд. и сувише су добро познати и показали су докле је ауторитет Државе дошао у крају у коме је до скоро држава претстављала заиста највећи и најнесумњивији ауторитет.
У хрватским крајевима хрватске народне организације преузеле су и постепено преузимају на себе сву власт, па чак и ону која једино држави припада. Тамо не само да народне економске и сталешке организације мимо и против државе постоје и делају, већ хрватске народне организације узимају на себе и судску и војничку власт. Општине у хрватским крајевима, у колико су у рукама мачековских организација, на

дан 9. маја прошле године донеле су једнообразне закључке, „у презрењу према Законима Краљевине Југославије", (како је то у својој жалби Начелнику среза Корчуланског написао један члан општинског већа из В. Луке), а по наређењу политичке писарнице г. Мачека, а у тим одлукама: збациле натписе са грбовима и заставама државним, повратили старе натписе и грбове на општинске зграде, повратиле старе називе општинских органа, укинуле све буџетске позиције којима је био циљ помагање вршења војних функција државе.
Да је заиста тако молим да Суд прибави звничан извештај од стране Министарства унутрашњих дела. А кад то прибави, онда ће Суд видети и сам ко ради на јачању, а ко на слабљењу државе, и угледа њених закона и њених установа.
У погледу написа „Анекдота" изјављујем да је случај тамо изнет сасвим истинит Напис „Продужетак анекдоте", као што сам наслов то каже само је објашњење првог написа.
Да је заиста то истина молим да Суд испита следеће сведоке: гг. Мишу Трифуновића, Јоцу Јовановића, Стјепана Барића, Михаила Кујунџића, Љубу М. Давидовића, Ранка Трифуновића, др Милана Гавриловића као и г. др Антона Корошца, Министра унутрашњих дела.
Уосталом сазнао сам и за једну много значајнију и много тежу чињеницу, која још у горој светлости приказује данашњег претседника владе. Он не само да је говорио онако као што је то наведено у она два написа, већ је изгледа, ишао и даље, покушавајући да своју намеру, односно гледиште изражено у напису „Анекдота" и у дело приведе. Стојан Шпадијер, народни посланик, приповедао је пред десетином својих ужих земљака, пре пола године, пред кафаном „Атина" у Београду, „да за ово дело у Марсељу интелектуални кривци седе у Београду". Објашњавајући ово, Шпадијер је рекао да се, приликом једног путовања пок. Краља у Црну Гору њему лично обратио др Милан Стојадиновић питајући га: да ли би он могао у Црној Гори наћи човека који би извршио убиство пок. Краља. На то му је Шпадијер одговорио, да се такав човек у Црној Гори не може наћи. У овоме друштву седео је и брат Шпадијеров, који је по одласку Шпадијровом, лицима, која су доцније дошла, то поновио.
А и сам је Шпадијер Александру Лазаревићу и мени, у брзом возу, ноћу између 31. јануара и 1. фебруара тек. године на повратку из Загреба, делимично ово испричао, делимично, јер сам му ја, знајући већ о чему се ради, испричао оно што је он пред кафаном „Атином" причао својим земљацима.
Према томе, потребно је испитати све напред набројане сведоке, а потом, пошто је предмет „лажног изношења" кривично дело које се гони по званичној дужности, молим да се предмет достави државном тужиоцу, будући да истинитост мојих тврђења може бити у овом случају доказана само кривичном пресудом по кривици Милана Стојадиновића - или пак да се утврди претходно да гоњење или суђење оклеветаног лица није допуштено или изводљиво параграф 311 крив. Закона.
У погледу написа „Случај генерала Томића" изјављујем да ми је управо чудо зашто је тај чланак инкриминисан. Све што је у њему речено истина је, те према томе не постоји објективан услов инкриминације из т. 4 Закона о заштити државе. Истина је да је издат званичан комунике

о његовом самоубиству, које је објашњено као последица потиштености из здравствених разлога. Истина је да је у том комуникеу убачена без везе и потребе реченица: „Према томе, пок. генерал Томић није био на дужности кад се убио” - а која је реченица направила највећу смутњу и дала повода многим верзијама. Истина је, да команданту града Београда и заменику првог Краљ. Намесника није био на сахрани ниједан Краљ. Намесник и ниједан члан Краљевске Владе, изузевши можда Министра Војске.

У овом напису нисам тврдио ништа позитивно, јер нисам био у стању да знам праву истину. Само сам истакао опште познате чињенице и извукао закључак у последњем ставу: Мора да је огромна бољка и тешња трулеж захватила друштво и државу кад се овакав случај могао десити и кад су о њему могуће овакве верзије”.

Да је заиста тако, молим Суд да прибави извештај Управе града Београда (комунике, извештај о сахрани као и извештај о свима верзијама које су о случају пок. генерала Томића кружиле и које су њој добро познате). У колико Управа града Београда не би могла, или не би хтела да достави овакав извештај здржавам право да своју одбрану поткрепим другим доказним сретствима.

У погледу чланка „Вест о љутњи и претњи” изјављујем да је он уперен противу Удружене опозиције, која се после закљученог споразума са г. Мачеком, надала да ће Краљевски Намесници натерати М. Стојадиновића да поднесе оставку. Цео дакле чланак, поводом те љутње Удружене опозиције говори о неначелности њиховој, ако су због евентуалног таквог обећања, правили споразум - као и због штетности самог тог споразума.

Док ми се нарочито не би указало који је то став овог чланка инкриминисан, ја уопште не видим зашто бих поводом њега могао одговрати по чл. 4 Закона о заштити државе. Отуда молим да суд од Држ. тужиоца изиште ближе опредељење кривичне пријаве.

У погледу кривичне пријаве за брошуру „Порука Фашистичком шегрту” изјављујем да сам исту написао и дао у штампу и учинио да се растури.

Овом брошуром нисам ишао затим да нападнем државу, њене законе, установе, уредбе па чак ни наредбе власти, - већ да прикажем немоћ и неспособност данашњег претседника Владе Милана Стојадиновића коме сам оспорио да испуњава три органска услова за управљање државом, услова који су у брошури истакнути. Према томе, ако то изношење противу личности Председника Владе има карактер неистине, онда треба да одговарам по Кривич. закону за клевету, а никако по Закону о заштити државе, - и то у вези са Законом о штампи и по поступку тамо предвиђеном.

Иначе, да бих могао приступити доказивању истинитости, потребно је да Држав. тужилац инкриминише све пасусе које сматра да садрже елементе кривичног дела, а не само неке, а остале збирно да наведе у претпоследњем пасусу пријаве.

Овај захтев не чиним из формалистичких разлога, већ зато што уколико пасуси не буду инкриминисани, морају се сматрати пред судом као прећутно од власти признате за истините, па бих се ја и њима користио у својој одбрани, поред осталих доказа. Јер брошура „Порука фаши-

стичком шегрту”, чини једну целину, па уколико је нешто инкриминисано, ово се објашњава и доказује оним што није.
Задржвам право да по овој ствари дам накнадну одбрану кад се предмет врати од Државног тужиоца.
То је све што имам по овој ствари да кажем.
Испит ми је прочитан и моје су речи верно записане.

Д. В. ЉОТИЋ

ИНТЕРПЕЛАЦИЈА
на Господина Министра Правде.

Ових дана преплавила је земљу једна мала брошура коју је издао, под својим потписом, Димитрије Љотић, председник Југословенског народног покрета ЗБОР. Та брошура је штампана у Смедереву, а на насловном листу носи песму Владимира Петковића „Диса” „Наши Дани”. По тој песми и брошура се зове „Наши Дани”.
У тој брошури се налази и кривични испит Димитрија Љотића вршен у Окружном суду за град Београд, на дан 17. фебруара т. г. на основу захтева Држ. тужиоца за град Београд, а по пријави Управе града Београда број 3130/38, и број 3751/38. по више дела из чл. 4. Закона о заштити државе.
У том кривичном испиту налазе се следећи пасуси:
„У погледу написа „Анекдота” изјављујем да је случај тамо изнет сасвим истинит. Напис „Продужетак анекдоте”, као што сам наслов то каже само је објашњење првог написа”.
„Да је истина молим да Суд испита следеће сведоке: г. г. Мишу Трифуновића, Јоцу Јовановића, Стјепана Барића, Михајла Кујунџића, Љубу М. Давидовића, Ранка Трифуновића, Милана Гавриловића, као и др Антона Корошца Министра унутрашњих дела”.
Уосталом сазнао сам и за једну много значајнију и тежу чињеницу, која још у горој светлости приказује данашњег председника Владе. Он не само да је говорио онако као што је то наведено у ова два написа, већ је, изгледа, ишао и даље, покушавајући да своју намеру, односно своје гледиште изражено у напису „Анекдота”, и у дело спроведе. Стојан Шпадијер, народни посланик, приповедао је пред десетином својих ужих земљака, пре пола године, пред кафаном „Атина” у Београду, да за „оно дело у Марсељу интелектуални кривци су у Београду”. Објашњавајући ово Шпадијер је рекао да се, приликом једног путовања у Црну Гору њему лично обратио др Милан Стојадиновић питајући га да ли би он могао наћи човека који би извршио убиство покојног Краља. На то му је Шпадијер одговорио да се такав човек у Црној Гори не може наћи. У овоме друштву седео је брат Шпадијеров, који је по одласку Шпадијеровом лицима, која су доцније дошла, то поновио.
„Али сам Шпадијер је Александру Лазаревићу и мени у брзом возу, ноћу између 31. јануара и 1. фебруара т. г. на повратку из Загреба делимично ово испричао, делимично, јер сам му ја, знајући већ о чему се

ради, још испричао оно што је он пред кафаном причао својим земљацима”.
Према томе, потребно је испитати све напред набројане сведоке, а потом, пошто је предмет „лажног изношења” кривично дело које се гони по службеној дужности, молим да се предмет достави Држ. тужиоцу, будући да истинитост мојих тврђења може бити у овом случају доказана само кривичном пресудом по кривици Милана Стојадиновића - или пак да се утврди претходно да гоњење или суђење оклеветаног лица није допуштено или изводљиво (параграф 311 Крај).
Сам пак напис „Анекдота” и „Продужење анекдоте”, о којима се говори овде у овом кривичном испиту објављени су у бр. 170 и 172 „Отаџбине” и гласе:
„За живота пок. Краља Александра, састали се у Београду представници тадашње опозиције да раде свој програм.
Били су ту представници Главног одбора, демократске, земљорадничке, словенске људске странке и муслиманске организације.
У тренутку кад је требало да се почне са радом на програму економско финансијском, устао је Милан Стојадиновић и рекао ове речи:
- Сви се ми заваравамо. Какав економски, какав финансијски програм. Нема од свега тога ништа. Има само један програм: треба ДИНАСТИЈУ КАРАЂОРЂЕВИЋА... - и при том је учинио неколико узастопних потеза испружене шаке, као кад се сатаром или ножем хоће нешто да посече.
На ове речи г. Јоца Јовановић шеф земљорадника рекао је:
- Није цела династија крива. Има, на пример, кнез Павле. На ово Милан Стојадиновић је упао:
- И њега, и њега...
Тада је Стјепан Барић рекао да му је врло непријатно што се овако нешто чује, те се од оваквих говора мора оградити.

***

Саопштавамо ово, јер сматрамо да ово треба да се зна.
Зато што је Милан Стојадиновић председник владе у краљевини Југославији, под владом краља Петра II Карађорђевића.
Треба цео народ, па и остали фактори, да знају каквог Министра председника, одиста начелног, имају”.

(Продужетак анегдоте)

„Оно што је наведено у нашем прошлом броју о Господину Милану Стојадиновићу изненадило је само оне људе који га нису изблиза знали.
Своје мишљење да Династију треба искоренити, он није само на једном месту исказао.
То је исто рекао пред г. Љубом Давидовићем, у његовом стану.
То је исто рекао у кући г. Михајла Кујунџића у Скопљу.
И свуда су се људи згранули и молили га да тако не говори.
Отуда се мора једно закључити:
Г. Милан Стојадиновић је говорио од „пуноће срца”.

Та га је мисао потпуно обузела.
Далеко од власти, одакле га је покојни краљ Александар одбацио и држао далеко, сматрајући га човеком који на своје приватне интересе не заборавља при вршењу јавних послова, - он се испунио једом и горчином, претворио се у борца за демократију, а има знакова да је ишао у томе и даље, - испуњен том горчином он је и дошао до тога да Династију, која га држи далеко од власти, треба просто искоренити.
Али, ако се то да објаснити, ако не и оправдати, није сад јасно како такав човек може управљати државом када јој је на челу та иста династија.
Ми знамо да је опасно овако писати и овако говорити, као што ми сада радимо.
Али не можемо друкчије. ОТАЏБИНА мора само бити прави сигнал, а не лажни, - то смо већ рекли у прошлом броју".

***

У политичкој борби, нажалост, познато је да ће политички противници свашта један другоме подметати.
Али ова ствар прелази границе таквих подметања, и по начину и по предмету.
Није то Димитрије Љотић на каквом збору причао. Он је то пред судом, осумњичен за једно преступно дело, изнео и то пре пуних пет месеци. Тиме је доказао да му није стало до сензација, јер да је то хтео, он би то на зборовима учинио. Затим, он није ни тај свој кривични испит одмах објавио, већ је чекао претходно резултат судског поступка. Обавештен сам, да је он једино о том свом кривичном испиту обавестио чланове Краљевског Намесништва, сматрајући да му дужност налаже да тако поступи. Тако је пуна три месеца чекао, и тек кад је увидео да је точак правде укочен, да машина судска у овој ствари не ради, да нема наде да ће радити, он је објавио уз ову насловну пророчку песму, уз три жалбе свога друга Милорада Мојића и свој кривични испит, да би доказао, као у огледалу, докле је држава под данашњим режимом дошла.
Посланик сам за срез опленачки. У томе крају је народ овом брошуром запрепашћен. Она одиста, свакога ко је прочита, шиба као бич по образу. Народ је запрепашћен да тако не осећају они чијем су образу непосредно ти ударци намењени.
Али не пишем ову интерпелацију због тога, већ због друге ствари.
Зашто судови по овој ствари не поступају? Кога штите и чувају? Димитрија Љотића или Милана Стојадиновића?
Сазнајем да ће таква питања бити из целе земље упућена Краљевском Намесништву, јер се цела земља налази дубоко увређена тим скандалом: да један озбиљан човек пред судом оптужује председника владе да је радио о глави оцу данашњег Краља, чији је председник Владе, Владару који је заиста и убијен, Владару кога је одиста цела земља оплакала у присуству целог света, - па по тој оптужби судови ништа не раде, свакако зато што нема предлога државног тужиоца.
Како сте Ви, господине Министре, одговорни за рад, односно нерад државних тужиоца, то сам слободан овом интерпелацијом поставити сле-

дећа питања, на која молим да ми одговорите у једној од првих седница Народне Скупштине.
1. Да ли Вам је познато уопште да је Димитрије Љотић дао онакав свој кривични испит у Окружном суду за град Београд, на дан 17. 2. 1938. године?
2. Шта је по том и кад учињено од стране истражног судије?
3. Шта је учињено од стране државног тужиоца?
4. Зашто за ових скоро пет месеци није спроведен извиђајни поступак?
5. Сматрате ли Ви да је од стране органа који су под Вашим надзором све учињено, и у своје време, да се тај поступак спроведе?
6. Не налазите ли Ви да је пропуштањем оволиког времена створен утисак да власти одређене законом за гоњење нису учиниле своју дужност?
7. Да ли је познато Вама шта је предузето и да ли ће се предузети какав год поступак противу писца и издавача брошуре „Наши дани" и какав?
8. Можете ли ми дати уверења да ће се, покаже ли се у поступку да су наводи Димитрија Љотића истинити, противу др Милана Стојадиновића спровести одмах, хитан и енергичан поступак по чл. 1 Закона о заштити државе, са свима правним и политичким последицама које тај поступак собом повлачи?
За ову интерпелацију тражим хитност.

Београд, 8. јула 1938. год.

Александар М. Лазаревић
народни посланик

ИНТЕРПЕЛАЦИЈА

На господина министра Унутрашњих дела
и господина Министра Правде

14. и 16. јуна т.г. ухапшени су у Радовљици и Љубљани следећа лица:
Др Мирко Трилер, адвокат из Радовљице, пенз. капетан Туре Штурм из Љубљане, Хмељак Борис лимар, Виктор Хорват плетар, Лудвик Шифрер, Валентин Жен, Владимир Чевља, Аугуст Тројар, Алојзије Смолеј, Иван Прешерн, Јаков Фертин и Франц Дежмар творнички радници из Јасеница.
Похапшени су по достави и сведочењу три сведока, да су се сви, сем Штурма на састанцима „ЗБОРА" од 7. и 10. јуна у Радовљици, договорили да изврше убиство над „Миланчеком" и „Тенчеком", тј. претседником Краљевске владе др Миланом Стојадиновићем и Министром унуштрашњих послова др Антоном Корошцем. Штурм је ухапшен, под сумњом да је припремао тајну организацију у том циљу.
Пре него што бих вам поставио конкретна питања која су предмет саме интерпелације, ја морам привући пажњу на једну велику аномалију.
Скоро у исто време када су власти сазнале за овај тобожњи атентат, објавио је Димитрије Љотић, председник Југословенског народног покрета „ЗБОР" брошуру „Наши дани" и у истој брошури свој кривични ис-

пит пред судом у коме оптужује јасно и одређено др Милана Стојадиновића да је говорио и радио на убиству Блаженоупокојеног краља Александра. Из те брошуре се види да је то Љотић изјавио пред Окружним судом за град Београд 17. 2. 1938. године па иако је од тог времена протекло већ скоро пет месеци, ништа власти нису по тако озбиљњ оптужби до сада радиле.

У овој ствари пак, „Јесеничкој завери" против „Миланчека" и „Тончека" - истина није се радило о глави Владарској, већ само о министарским, и власти су се одмах дале на посао, па иако је цела конструкција очигледно намештена и заснована на исказима лажних сведока, притворише су и лишиле слободе људе угледне, честите и поред тога одане до смрти Краљу и Отаџбини.

Притом је сасвим случајно у целу ствар уплетен и пензионисани капетан Штурм, који је само радио на извођењу организације Покрета и спровођењу исте.

Отуда сам слободан упутити Вам путем ове интерпелације следећа питања, на која молим да на једној од првих седница Народне Скупштине изволите одговорити:

1. Да ли Вам је позната ова велика ревност власти у случају др Мирка Трилера и другова, кад је у питању тобожња завера противу министарских живота?
2. Налазите ли да је та ревност умесна и онда кад се заснива на очигледно лажним сведоцима?
3. Да ли Вам је позната оптужба коју је Димитрије Љотић поднео противу др Милана Стојадиновића пред Окружним Судом за град Београд, о говору и раду овог последњег противу живота Блаженоупокојеног краља Александра?
4. Да ли Вам је познато да по томе судске власти ништа нису радиле?
5. Налазите ли да је тај нерад (већ сам по себи необичан) и кад се не би радило о убиству Владара (који је заиста убијен после тога), недозвољен и противправан?
6. Налазите ли да је ревност власти кад се ради о животима министарским упоређена са нерадом власти кад се ради о животу Владара, који је заиста и убијен, страховита саблазан?
7. Увиђате ли да су овакви радови начело Монархије и престиж Династије ставили иза престижа представника режима?
8. Видите ли да ли постоји за Вас каква год олакшица или оправдање због необјашњивог поступка власти којим се непоредак поставља на место јавног и законитог поретка?

Тражим за ову интерпелацију хитност.

Београд, 8. јула 1938. год.

Александар М. Лазаревић с. р.
народни посланик

ПОГОВОР

Ево другог издања „Наших дана" латиницом и ћирилицом.

Знатно се разликује од првог. Управо од првог је остао само мој кривични испит, а све друго је изостављено, па и насловна песма „Наши дани”, по којој и ово друго издање има своје име.
Додатак је четврта жалба Милорада Мојића и две интерпелације народног посланика „зборашког” Александра М. Лазаревића. Убеђен сам да је овај додатак сам собом врло речит, па нема потребе да га објашњавам.
Одјек првог издања је огроман. Сазнајем да се на све стране спремају петиције Краљевском Намесништву, у којима грађани, под својим потписима траже да Судови врше своју дужност у важној ствари покренутој мојим кривичним испитом од 17. фебруара 1938. године.
И заиста, немогуће је да овако остане: или Димитрије Љотић, као клеветник у тамницу, „да не види сунца и мјесеца” - или др Милан Стојадиновић, под Суд, за дела која му се стављају на терет, а не да седи некажњен, па чак и Председник владе да буде малолетном сину оног владара против чијег је живота плео замке, Краљу нашем.
„Збор” и његов председник неће у тој борби попустити. Стојимо на биљези. Бориће мо се за начела „Збора”, а пре свега за истину и правду, и истином и правдом.
А режим ЈРЗ, је режим неистине - лажи, неправде, корупције и насиља. Оличавају га Корошец, Спахо и Стојадиновић - три позната југословенској националној мисли од увек верна и одана побратима.
Многобројне похвале смо добили последњих дана од грађана које и не познајемо. И ми њима захваљујемо на томе.
Само морам им рећи: У борби коју водимо, ако су људи, ако су родољуби, - ако верују да им жилама тече крв јунака, а не тек обична лепљива течност, - ако желе да су нешто више од обичног црва, што данас гмиже по земљи а сутра је ђубри гнојем својим, - онда нека се оставе похвала. Нека заврну рукаве, нека нам приђу, нека нас истински помогну, нека не оставе нашу јуначку борбу без своје потпоре.
А могу, само ако хоће. могу огромно много.
Не учине ли тако, нека знају да ова брошура исто као удар бича што шиба по образу властодршце, удара и по њиховим и довикује им:
„И ти си, читаоче, што у души одобраваш ово што читаш, крив за ово, својим нејуначким ставом, својим нељудским ставом. Прени се. Пробуди се. Застиди се. Усправи се. Није ти ваљда кичма остала од полтронства потпуно искривљена. Исправи се. И приђи онима што се истином и правдом боре за истину и правду”.

Јула 1938. год. Београд

Д. В. ЉОТИЋ

ПОРУКА ФАШИСТИЧКОМ ШЕГРТУ

Говоре нам пријатељи:
- Зар нисте чули: Стојадиновић ће сад да пређе на фашизам? Ето сад ће он вашу мисао да преузме. Видите: иде у Рим да проучи Мусолинијево, и у Берлин да проучи Хитлерово дело.

А и други тако говоре. И као завиде нам - што се тако наша мисао удостојила високог признања, а рекло би се и жале нас - што ће други мисао и славу да нам преотме.
А ми се на то смејемо. Па им одговарамо:
- Ми нисмо фашисти. Ни наша мисао - фашизам. Сто пута смо то казали и доказали. И ако Стојадиновић иде у Рим да копира фашизам, или у Берлин да копира хитлеризам, он нашу мисао не узима, већ туђу: мисао Мусолинија и Хитлера.
Само, продужујемо: Салазар из Португалије није, колико знамо, ишао у Рим да копира Мусолинија, ни у Берлин да копира Хитлера, - па је, у својој Португалији остварио, ради добра њеног народа и своје земље, најбољу могућу мисао која се могла родити у Португалији.
И Хитлер није ишао у Рим да проучава Мусолинија и да примењује његове мере на своју Немачку.
Ни Кемал није ишао у Рим и Берлин или Лисабон да се тамо научи шта треба Турској за здрав народни живот.
А ви велите: Стојадиновић иде у Берлин да проучи Хитлера, и у Рим да проучи Мусолинија. Не ваља заиста, и неће ваљати ни по њега, ни по нас. По њега: јер се поматор креће на науке, које од младости ране треба да је савладао. А по нас: јер ће нас овај фашистички шегрт гадно остругати и гадно искасапити примењујући на нашој кожи рђаво проучене занате који нашем духу и нашим обичајима тешко да одговарају.

***

Али нас другови потсећају:
- Зар се не сећате пролетос, после оног нашег забрањеног збора у Смедереву, кад четири стотине жандарма опколи град мали, па ни људе с јагањцима не пуштаху на трг, само да се заказани збор не одржи, а он се ипак одржа - кроз борбу, преко претња, јуришем голоруких сељака на сироте наоружане жандарме, што поред пуних пушака осетише да је срамота пуцати? Зар се не сећате, пролетос, после тога, - кад се Стојадиновић нађе на некој забави са нашим тадањим чланом једним - сећате ли се њиховог разговора?
- Зашто гоните збор ЗБОРА, господине председниче? - упитаће наш тадашњи члан Стојадиновића.
- Па тај ваш председник је бар толико паметан - одговори Стојадиновић - да већ и сам зна зашто:

„Једна земља, а два господара,
Нит је било, нити може бити.”

„Збор не може и не сме радити, јер ја хоћу то што Збор хоће па је према томе, Збор излишан. И да знате кад бисте испунили све законске формалности, и више од тога, рад вам неће бити одобрен. Збор мора бити забрањен.
Сви други могу радити. Може Удружена опозиција: то су стара господа, коју пуштам да раде слободно, наређујем да моји листови о њиховим састанцима пишу, па кад интересовање код света порасте, а ја само боцнем иглом, а оно цео њихов рад спласне на очиглед света, као

дечији балони кад се пробуше. Може и Хођера. Може и ЈНС. Али ЗБОР не може, јер то што ЗБОР хоће - ја хоћу; па отуда ЗБОРУ нема места.
Ја ћу најесен имати омладину униформисану и војнички обучену. А потом ћу на изборе."
Тако је говорио Милан Стојадиновић у мају месецу 1937. године.
Узалуд се трудио његов тадашњи саговорник да му докаже да ЗБОР неће оно што хоће Стојадиновић, а оно што ЗБОР хоће, то Стојадиновић не може. Узалуд му је труд био. Он упорно оста при ономе што прво рече: „Ја хоћу то што ЗБОР хоће."
И вероватно је да би то до сад и јасније видели, да случајно Конкордат - (за који у Скупштини Корошец пре неки дан рече да је био магарећи посао) - не помрси многе рачуне, и не уздрма из темеља кулу Стојадиновићеву, тако да га до сад нигде не би било, да случајно у помоћ не прићоше брзоплети државници из Удружене опозиције са својим неспоразумом, чиме у свим националним круговима направише огромну узбуну, и тако тренутно помогоше очајнику Стојадиновићу да се још мало, на велику нашу несрећу, задржи на власти.
То га ипак примора да своје планове одгоди од јесени на пролеће. Али сад се све више и чешће говори о томе. И разни знаци долазе да те говоре потврде.
ЗБОРУ се заиста већ рад не да. У месецима јуну и јулу од 212 зборова, дозвољена су само два, док су сви остали забрањени. Наши листови да би могли изићи, морају се штампати хајдучки. Ништа нас неће изненадити ако Стојадиновић испуни своју реч па нам и сам рад забрани. Ето већ првог знака.
А други знак је политичка школа. Основали су је људи политички неуки, осим ако је политика „брлог у коме се прасци ваљају", - људи који никад нису ни мислили да се о политици има шта учити, пошто никад у политици нису ни видели „свету и страшну службу управљања државном и народном судбином," већ само вештину дочепати се власти и одржати се на власти без икаквих обзира.
А трећи им је Мин. пропаганде. Оснивају га људи којима је лаж погана азбука, којом једино умеју да се служе, пошто само у њеној сенци могу животарити, док би их истина спржила.
Четврти знак су униформе за омладину. Наручују униформе за омладину људи, који су од униформе за време рата, онда кад је она означавала част војника Краљевог ради одбране Отаџбине, бежали као ђаво од крста.
А неком странцу опет, пре месец дана, Стојадиновић саопшти своје намере. Рече му да види да се мора кидати с „јаловом демократијом". Мора да пређе на други, „ауторитативан систем".
А странац му тада каза ваљда, да ће то ићи мало потеже, јер свака мисао тражи целе људе. Односно мисао треба да је цела, органски израсла и разграната код једног човека, па тек онда ако буде плода. Не може биљка без корена да цвета и род донесе.
Тако мора да је странац, отрилике, говорио, тек наш премијер би подстакнут да одговори: „Имам ја Збор у руци".
То је био један од основа подозрења да неко из ЗБОРА без знања икојег фактора Покрета шурује са Стојадиновићем. И отуда после кратке

истраге, она тројица краткодахних људи што у ЗБОРУ дотле седеше као неки борци, морадоше из ЗБОРА напоље. - То, и још петорицу или петнаесторицу може да има у руци Стојадиновић, али ЗБОР нема, нити може имати.
Али како је, тако је, тек се овим потврђује онај пролетошњи разговор Стојадиновића. Изгледа, заиста, да он мисли да хоће оно што ЗБОР хоће. Све на то указује.
О камо среће да може, да сме и да хоће. Поклонили бисмо му се до црне земље. Не би било потребно да нас гони. Ми бисмо молили само част да му као прости војници служимо, свом душом и свом снагом својом, до краја. Ништа нас од тога не би могло уздржати.
Јер ми нисмо ову работу (нека нам се дозволи ради истине да то кажемо) узели да радимо ради славе своје или ради ма каквог добра свог. Него смо, уверени да нам је Господ живот поклонио, и кроз муке и патње нас провео, и многа зла нас пустио да искусимо и видимо, - и нарочито дозволио да видимо својим очима хиљадама других младих очију што су се пред нама у љутим биткама затвориле, да би другима после њих, у народу њиховом, био живот светао, миран и радостан, ми смо, с друговима својим, видевши да живот нити је светао, нити миран и радостан, узели на се ту работу просветлења и уношења радости и мира као нешто што неко мора радити, а не ради, - као претешку муку, као превелику борбу, која узима сву снагу и сав живот, а од које се други клоне.
Отуда и велимо: Камо среће да Стојадиновић може, сме и хоће оно што ЗБОР хоће? Ту му никаква борба не би била потребна да мисао нашу од нас преузме; сама би се код њега нашла, јер би та мисао била у том случају његова мисао, а ми прости војници њени.
Али, нажалост нашу искрену, далеко је од те мисли Стојадиновић. Даље него од ма које друге. И ништа не може учинити да се та удаљеност између њега и мисли наше смањи. Ни његова воља. Ни власт, што му је сад, случајно, у руци.
Па ипак, и ако је то нама јасно, ради многих треба то и доказати. И ми ћемо то и учинити по обичају.

***

Обично се наша мисао карактерише са неколико појмова као са неколико етикета. ЗБОР-фашизам. ЗБОР-анти-демократија. ЗБОР-ауторитативна држава. ЗБОР-сталешка држава.
Овога пута, да бисмо показали последњу основу ЗБОРА, нећемо говорити о тим стварима: ни о фашизму, ни о демократији, ни о сталежима, већ о основним захтевима ЗБОРА које мора испунити сваки режим и сваки облик државни, ако жели да може бити речи о успешном делу његовом.
Отуда ће баш, надамо се, за све морати и да буде јасно да имамо право кад кажемо да је Стојадиновић немоћан, и неспособан и неслободан да на се узме нашу мисао.

***

Има један град у нашој земљи. Мали, али врло славан. Најславнији. Дубровник.
Више улаза у Кнежев двор стоји плоча. На плочи стари натпис. Порука у камену уклесана:

„Они што државним пословима управљају,
Своје приватне нека забораве.”

Ту поруку Дубровника нам драгог, ЗБОР сматра првим условом сваког доброг управљања.
Милион закона да има у држави, ако ова порука није поштована, свих милион ће бити погажено. Погазиће их државници што државним пословима управљају, а своје приватне не заборављају.
Да ниједног закона чак у држави нема, ако је овај дубровачки поштован, сви ће бити испуњени. Испуниће их државници што државом управљају, а своје приватне интересе могу да забораве.
Отуда ЗБОР узима то за своју мисао. Али иде и даље.
Ко може, управљајући државом, да заборави на своје интересе.
Јунаци и мученици.
Јунаци су положили испит на бојним пољима. Нису се плашили за свој живот. Заборавили су своје интересе. Заборавили су на своју децу, на своје жене, на своје родитеље. Радили су тако, као да их није страх, као да их није бол, као да им није ништа све жртвовати ради других, ради дужности, ради љубави.
Мученици полажу још тежи испит сваки дан. Имају пред собом могућности да иду лакшим, угоднијим, ширим путем и на кому су сва могућа добра, али они заборављају сваки дан своје интересе и муче се ради општих људских или посебних народних идеала.
Отуда ЗБОР тражи да у народу нашем, да би се испунило оно дубровачко правило, дођу на врхове не кукавице и шићарџије, већ јунаци и мученици.
Тако ЗБОР, и од тога одступити не може. А како Милан Стојадиновић? Да ли он може, сме и хоће тако нешто?
Кад би он такву мисао ЗБОРА гласно казао, насмејала би се грохотом сва земља, верујући да је то каква чудна шала његова. Јер како би могао Милан Стојадиновић говорити о јунацима и мученицима?
Па он - и поред познате му неукусне нескромности - никад и не покуша да за себе каже да спада или да је близу јунаштва и мучeништва.
Када га једном ђаво понесе да испитује има ли какве везе између њега и јунака - он немогаде да јунаштво пронађе код себе (и ако му је прилика доста било), ни код својих ближих предака, већ као једини доказ о витештву свога соја, он пронађе неког чукундеду што је био добошар у битци на Љубићу.
И боље да то не помену, јер би се онда бар мислило да његово нејуначко држање за време толиких ратова није породична особина, већ случајна његова лична незгода. Овако му заиста та сопствена похвала не послужи за одличје, будући да се наш народ, никад није много грабио за трубаче и добошаре, већ су ту дужност, по правилу, вршиле разне „националне мањине.”

Али што он за себе не пронађе да је био јунак, ни по јада, - ваљда је ипак ту и скромност, могло би се помислити, нешто из њега, од једном проговорила. Али ни његови другови, ни присталице, ни одушевљени му браниоци, - нико га као јунака не помену. Поменуше га као директора банке, као претседника берзе, као претседника „Феникса", као сталног заступника страног капитала, као вештог пословног, човека као шефа ротаријанаца, као доброг играча, као здрава човека који изнад свега цени сваку врсту уживања, али као јунака нико се не сети да га помене.

А ту скоро допаде затвора Илија Трифуновић-Бирчанин, за неко иступно дело, што је рђаво говорио о влади.

А његов адвокат написа овакву жалбу отприлике:

„Сматрам ову пресуду потпуно правичном.

Кад је ова јуначка земља дочекала да јој на челу буде влада у којој седе све сами забушанти и војни бегунци, и у којој је једини ратник аустријски шуцкор Шефкија Бехмен, онда заиста двоструки витез Карађорђеве звезде и Викторијиног крста, Илија Бирчанин и треба да седи у затвору. Неко је погрешио: или Бирчанин или они из садашње владе. Не могу обоје бити у части. И како је влада влада, значи Бирчанин је погрешио, зато нека га у затвору.

И кад је ова земља дочекала да јој на челу владе седи Милан Стојадиновић, што у најпунијој младићској снази нигде не дође до фронта, где су се јунаци шест пуних година крвавили и мучили, но у најдубљој позадини тераше сојке, онда је право да Илија Бирчанин, што десет пуних година ради неких националних идеала стављаше своју главу у торбу, па напослетку и руку своју остави на мађедонском бојишту, седи у затвору: не могу обојица бити у части. Неко је погрешио: или Стојадиновић или Бирчанин. Па кад је већ Стојадиновић председник владе, значи Бирчанин је погрешио, зато, нека га у затвору

Отуда и сматрам да је пресуда правична".

Тако стоји Стојадиновић према јунаштву. А о мучеништву његовом не вреди ни говорити. Зјело је то богат човек. Прелива му се пехар задовољства са свију страна и у сваком погледу. А сиромах беше док не поста први пут министар финансија. И од тога дана се обогати.

Значи: у мутним и крвавим временима велике народне борбе Стојадиновић није био међу јунацима. И сувише је мислио на себе и своје интересе.

После рата, није био ни међу људима што заборављајући себе и своје интересе служише општем људском или посебном, народном идеалу. Напротив, његово богатство датира баш од времена кад је државним пословима отпочео управљати.

И то је тако велика ствар, да Стојадиновићу ништа не помаже ако случајно има и какав материјални успех: не верује му се. Свет посматра с крајњим неповерењем сваки његов рад. Ма шта он радио, народ верује да је ту био главни мотив материјална корист његова и његовог друштва. Тако се све окреће против њега. И најбоља ствар губи укус, постаје бљутава, као кад се човек при јелу, сети прљавих руку или прљавог одела кувaричиног, или прљаве кухиње у којој се јело справљало.

Е па кад је тако, а тако је, откуд би могао, смео и хтео Стојадиновић оно што ЗБОР прво хоће - испуњење поруке старог Дубровника својим управљачима:

„Они што државним пословима управљају,
Своје приватне нека заборaве”.

Очигледно је да мисао ЗБОРА, на жалост, он не може прихватити, јер је та мисао жива жеравица за његове банкарске и берзијанске руке.

***

А други услов ЗБОРА који мора да испуни сваки режим, јесте:
„Онима што у име државе употребљују силу, мора прво лице да сија правдом.
Јер држава почива на правди и сили. Сила не би била потребна кад не би било шуша које се Бога не боје, па ни за правду не хају. Отуда и сила.
Ту велику истину није могао да не види ЗБОР и зато на нашем зборашком грбу на штиту стоји клас пшенични, симбол правде, али позади штита, нож, знак силе.
Да ли Стојадиновић може и сме и хоће то што ЗБОР хоће?
Не може, не сме и неће.
Он на нашем грбу види само нож. Онај пшенични клас он не види, и ако је овај напред.
А ко хоће само нож, тај хоће само силу, тај је насилник, тиранин и злотвор. На њега се односе речи Владике-песника:

„Коме закон у топузу лежи,
Трагови му смрде нечовјештвом”,

речи, које је Владика испевао и не слутећи да ће Црна Гора изабрати Милана Стојадиновића једнога дана за свог представника.
Стојадиновић није ни схватио мисао ЗБОРА. Он је видео на нашем грбу нож, силу, власт. Отуда је онако халапљиво поручио: „ја хоћу то што хоће ЗБОР”. Али није видео да нож, сила, власт претпостављају: нож над самим собом, силу над самим собом, власт кад самим собом, па после тек над другима, - једном речју претпоставља правду.
Ко ће највећу силу поверити људима: који су с правдом раскрстили; који за Бога и душу не знају; који о правди ни говорити не смеју?
Отуда је јасно да Стојадиновић ни овај други услов који је ЗБОР пронашао у природи саме ствари, није у стању испунити.
Како би дакле он могао, и смео, и хтео оно што ЗБОР хоће:
”Онима што у име државе употребљавају силу, мора прво лице правдом да сија”.
Он, на нашу жалост, не би смео ту мисао јавно ни изговорити, из страха да га сама собом не спржи, толико је та мисао сјајна, као муња, за банкарско берзијанске навике Милана Стојадиновића.

***

А као трећи услов доброг управљања, ЗБОР сматра ову мисао:
„Ниједан режим не сме правити народ горим него што је”.
Сваки режим је као домаћин на њиви. Ниједан домаћин не сме умножавати кукољ, ни коров, већ му је дужност таманити коров и уништити кукољ.
Какав би то домаћин био који би сејао кукољ, а уништавао пшеницу, гајио коров, а утамањивао племенити усев?
Тако и режим сваки, мора да настоји да помаже победу добра над злим, победу врлина над пороцима.
Какав би то режим био кад би обрнуто радио? Који би помагао зло да доброг победи, пороку врлину да погази?
Има много људи који гледају народну масу и у њој виде вазда зла, а не виде велику органску жудњу и жеђ тих истих маса за добрим и честитим. Они сматрају да нема зла ако се слабости које већ тако постоје искористе. А не знају да то само већ значи умножавање зла у народу, прављење народа горим него што је.
Како стоји Стојадиновић у овом погледу ? Може ли он, сме ли он, и хоће ли он да каже оно што напред наведосмо да ЗБОР тражи од сваког режима? Сме ли он рећи јасно и гласно: - „И ја хоћу искрено, свом душом и вољом, да народ правим бољим, а не горим него што је”?
Како да може, и како да сме? Кад би неким чудом он то хтео и кад би и рекао, оног часа би се и срушио, Па цео систем његов заснован је на лажи, на обмани, куповини на насиљу, на уцењивању, на ломљењу.
Коме се то председнику владе десило да му усред Скупштине посланици износе под нос коверте с хиљадаркама које им је пре тога дао као мито? Само једном јединoм у свету - Милану Стојадиновићу.
Коме се то председнику владе десило да посланици, излазећи из његовог кабинета, пипају примљени замот, да би тако искусним чулом оценили, пре ока, колико им је дато да гласају, рецимо - за Конкордат? Само једном - Милану Стојадиновићу.
Који је то председник владе дотле дотерао да нема лажи, што је, под његовом владом, неће јавни комуникеи као истину објавити, иако милиони знају да је то само - јавна лаж?
Који је то председник владе на чију се реч више ни у земљи, ни у иностранству ништа неда?
Који је то председник владе који је све пороке пригрлио, а свима врлинама у лице пљунуо?
То је Милан Стојадиновић.
Његов владавински систем је заснован на лажи. Велика је лаж да је дошао да смири страсти. Напротив, није у Југославији побијено за 17 година пре њега толико људи, колико их је побила полиција Стојадиновићева за ово две и по године.
Лаж је да је његов режим дошао да донесе либералније законе, односно да либералније примени постојеће.
Лаж је да ће сад он моћи да пређе на неки други облик, облик ауторитативне државе.
Што рекао владика Николај летос у Десимировцу:
- Ми и не знамо какав је ово режим под којим живимо. Једни кажу демократија, а други фашизам.

А ми кажемо:
Ако је демократија, где су им закони?
Ако је фашизам, где им је поштење?
Лаж је да овај режим хоће да очува Југославију: та он ју је идејно већ разбио, а стварно је поделио својом антијугословенском политиком.
Они свагдашњи монархисти који су против њега, по његовом, су против монархије. Сад је он стуб монархије и династије. Тако тврди за себе. А свагдањи монархисти, само зато што су против њега, против су монархије и династије. А пре четири године тврдио је пред стотину сведока да су монархија и династија главни непријатељи народа. Дакле, и ту му је лаж главно оруђе.
А лаж прави народ горим него што је.
Његов владавински систем се заснива на подмићивању. Он подмићује оно што њему лично стоји на путу. Небројени су примери за то. Откуд Воја Ђорђевић министар, него отуда што је подло оклеветао своје дојучерашње другове за атентат у Скупштини, па као награду добио министарску столицу.
А подмићавање прави народ горим него што је.
Његов владавински систем се заснива на насиљу. Он ломи оно што се не да купити. Небројени су примери за то. Откуд Драгиша Стојадиновић на робији за дело које не постоји?
А насиље прави народ горим него што је.
Његов владавински систем је заснован на корупцији, при чему страдају највиши морални и материјални интереси народне целине. Небројени су примери за то.
А корупција упропашћује народ.
Па кад је све тако, а ту је искуство читавог нашег народа да каже да је тако - онда како би могао, смео и хтео Милан Стојадиновић оно што збор хоће:
Ниједан режим не сме правити народ горим него што је.
Та мисао је као љута гуја за такве државнике као што је Милан Стојадиновић: ујешће и опећиће неуког, неспособног и неслободног ко се прави да јој је дорастао, а уствари није.

***

И тако, од три основна услова које ЗБОР поставља као услове доброг оправдања, Милан Стојадиновић ниједан једини не може испунити.
Он не сме рећи:
И ја прихватам прву мисао ЗБОРА - ону дубровачку поруку својим управљачима:
„Они што државним пословима управљају. Своје приватне нека заборраве".
„И ја сам се трудио да тако буде. И ја хоћу да тако мора бити. И ником нећу дозволити да се о то огреши".
Не може, не сме и неће то Стојадиновић да каже, јер је он типичан пример човека који државним пословима управља, а своје приватне не заборавља. Како би сад, кад ово цео свет зна, он могао говорити друкчије, а да се цео свет грохотом не насмеје?
Он не сме рећи:

- „И ја прихватам другу мисао Збора”:
„Онима што у име државе силу употребљавају, лице прво мора сијати правдом”.
И ја сам се трудио да тако буде. И ја хоћу да тако мора бити. И ником нећу дозволити да се о то огреши”.
Не може, не сме и неће то Стојадиновић да каже, јер је он типичан пример човека који силу државе употребљава, а правди је у лице пљунуо. Како би сад, кад ово цео свет зна, он могао говорити друкчије, а да се цео свет грохотом не смеје?
Он не сме рећи:
- И ја прихватам трећу мисао ЗБОРА:
„Ниједан режим не сме правити народ горим него што је”.
„И ја сам се трудио да тако буде. И ја хоћу да тако мора бити. И ником нећу дозволити да се о то огреши”.
Не може то, и не сме, и неће то Стојадиновић рећи, јер је он типичан пример човека који је народ, напротив, правио горим него што је, домаћина који је сејао кукољ место пшенице и умножавао коров место племенитог усева. Како би сад, кад ово цео свет зна, он могао говорити друкчије, а да се цео свет грохотом не насмеје?
Место тога он ће рећи:
И ја хоћу да будем као Мусолини, Хитлер, Кемал.
И ја хоћу да имам ауторитативну државу.
И ја хоћу да имам униформисану омладину.
Отуда ја хоћу оно што хоће ЗБОР. Зато ЗБОРУ нема места у овој земљи. Зато се његов рад мора спречити. Зато се његов глас има угушити.
А ми му одговарамо:
- Ти хоћеш, Милане Стојадиновићу, да будеш као Мусолини, Хитлер, Кемал.
Али како ћеш? Кад већ проучаваш њихово уређење, добро би било да их запиташ како су они постали што су сад? Згодно је то бар сад, кад будете ти и Хитлер сами, у четири ока.
Тада ћеш сазнати - ако ниси дотле знао - да Хитлер није постао ауторитет својим доласком на власт, већ је његов ауторитет растао и сазревао пре тога у огромном огњу његове јуначке и мученичке борбе за добро немачког народа. Тада ћеш сазнати да је Хитлер за време рата био јунак, а после рата и јунак и мученик. Тада ћеш сазнати да Хитлер није био ни директор банке, као ти, - ни председник берзе, као ти, - ни председник Феникса, као ти, - ни стални заступник најмоћнијих страних финансијских капитала, ни шеф ротаријанаца као ти; - већ само једно: јунак и мученик.
А ти си, Милане Стојадиновићу, био за време рата - најобичнији забушант. Поред свог сјајног здравља, далеко од свега што би могло твоју драгоцену главу да доведе у опасност - а после рата, кад су све кукавице изишле из својих рупа, настало је и твоје време: постао си Министар финансија, богат човек, директор банке, председник берзе, председник „Феникса”, шеф ротаријанаца, а узгред стални заступник страног капитала.
А и Мусолини би ти могао рећи, ако ниси знао, да ни он није био кукавица и забушант, већ јунак, који је делио, док год није рањен прете-

шко, судбину својих другова. А после рата ни он није био директор банке, председник берзе и стални плаћеник страног капитала, - као ти што си био, Милане Стојадиновићу.
А Кемал? Како је он дошао до своје садашње славе до свог садашњег значаја за своју земљу? На исти начин као Хитлер и Мусолини, - ни он није ишао твојим кукавичким и шићарџијским путем, Милане Стојадиновићу.
И не само да Мусолини и Хитлер и Кемал не би могли постати оно што су сад, да нису били такви какви ти ниси био, Милане Стојадиновићу. Ни они, ни ма који велики државник, истински велики, не може ићи другим путем него оним којим су они ишли: путем јуначким и путем мученичким. То су услови без којих се ни замислити не може истински и велики државник. То је као вид за сликара, слух за музичара, глас за певача.
- Ти хоћеш да имаш ауторитативну државу. Али како ћеш?
Ауторитативне државе нема без ауторитета.
Не помаже, Милане Стојадиновићу, магарцу да огрне лављу кожу.
- Ти хоћеш, Милане Стојадиновићу, униформисану омладину.
Униформе ћеш лако набавити. То није тешко. По градовима се нађу људи што за новац носе разне рекламе, одевени у страховито неукусне и смешно понижавајуће униформе? Зашто дакле, да и ти не нађеш, благодарећи новцу и власти, нешто јадне младости што ће и твоје униформе да понесе?
Али оно што нећеш и не можеш наћи, то су млада срца која ће горети пламеном светог пожртвовања и младе главе што ће светлети као буктиње носећи светлу мисао широм земље. То нећеш и не можеш наћи. Јер да би то могао наћи, треба прво твоје срце да гори светим пожртвовањем и твоја мисао да горисветлошћу буктиње.
А такав пламен и такву светлост још нико живи није успео наћи, код тебе, Милане Стојадиновићу.
- Ти си ЗБОР ставио изван закона. Отерао си нас у хајдуке. Мислиш да нам забраниш рад.
О, Милане Стојадиновићу, како си ипак мала памет!
Сва власт коју имаш, и сва средства којима располажеш не могу нас спречити да идемо својим путем - путем ЗБОРА.
Забрањивао си нам зборове и листове. Хвала ти: сам те Бог учи да нас оштриш. Јер нема ништа без преоштра мача. Рак мафије тражи оштар мач. И ти нам га кујеш на ватри огромне борбе и оштриш на тврдим препрекама које нам постављаш на сваком кораку.
Поручио си да ћеш нам забранити рад, да ћеш распустити ЗБОР. Ко је још стихију могао свести у мала коританца, а мисао ЗБОРА је израсла из природе ствари, развила се пред твојим очима, пустила корен на све стране, нарочито међу омладином народном. И све твоје забране неће бити у стању спречити вихор наше младости, надахнутог искуством нашим.
А распустити ЗБОР?
Ти ниси у стању да распустиш бивше политичке организације, које по закону не постоје, и које животаре ту и тамо, а како мислиш да ЗБОР распустиш?
Откуд се прави пут може прикрити?

Откуд светлост уздигнута и постављена на недокучиве висине угасити?
„Та откуд се истина може распустити?”
Ништа ти великој мисли ЗБОРА не можеш! Да знаш какав огањ гори у нашим прсима застрашио би се. Да нас на највеће муке ставиш, тај огањ угушити нећеш. Да нас смрћу умориш, огањ ће тек тада да се расламти и да прождере и тебе и сав лед што прикрива наш народни живот.

***

Поред мог места тече моћно и поносно Дунав. У зиму га прекрије лед. И често тај лед буде тако страховит да се уозбиље многи умни људи. Небо се тада на изглед спусти ниско. Облаци мутни иду још ниже и као притискују земљу и људе на њој. Чавке и гаврани гракћу злослуто. Рекло би се идемо у сусрет смрти вечитој.
Умни људи рачунају дебљину леда и количину нагомилане воде. Веле: артиљеријом и бомбама морамо лед разбијати, ако нећемо да доживимо катастрофу. И дође и то, па ништа. А чавке и гаврани гракћу злосуто. Док облаци лете још ниже и изгледају још тежи.
А ноћи једне, огромне природне снаге, под ледом нагомилане воде, нађоше, те пуче лед што је покривао поносне воде Дунава. Попуца лед и крете се. Очистише га поносне струје што је лед хтео да прикрије - очас, као да га није ни било. И сину сунце, младо и топло. Осветлише се облаци и дигоше се високо. Дуну развигорац и развише се пупољци. И чавке и гаврани престаше злослуто да гракћу.
А Дунав, моћан и поносан, као јунак после победе, тече мирно и радосно у току своме.
И ти си са својим друштвом, Милане Стојадиновићу, на нашем народном животу као дебела ледена кора. И облаци мутни ниско су се спустили и тешко притискују наш народни живот. И само небо изгледа да више није тако високо, већ ниско, а опет затворено. И чавке и гаврани злогуки су ту. И пупољци народног живота под ледом ћуте. Свуда сами симболи чаме и очајања, а одушевљења нигде.
И многи људи ти предсказују дуг век, Милане Стојадиновићу, рачунајући паметно да ти нема краја.
Али ми знамо да снаге народне под том леденом кором не мирују. Ма како то изгледало данас невероватно, ма како твоји статистчари изналазили дебљину твоје ледене коре бројећи гласове твоје ЈРЗ странке, - моћне струје народне проломиће дебелу ледену кору и вихор младости рашчистиће небо. Нестаће леда с нашег народног живота. И тада ће победничка истина осветлити прави пут, и истинити живот заструјати у свој снази свој.
Али тада ћеш ти, Милане Стојадиновићу, бити само ружна успомена.[122]

---

[122] Ова временски недатирана брошура Димитрија Љотића, према библиографским записима (Српска библиографија, Књиге 1868-1944, књига 10, Београд, 1994.) је објављена у Београду 1938. године у издању „Збора”, а штампано је и друго издање латиницом (примедба приређивача).

ПОГОВОР [123]

Зар је заиста потребан поговор оваквој књизи?
Њој није потребан, али је потребан теби, драги читаоче. Тако је мислио бар њен писац.
Само сасвим пажљиви читаоци (а њих нема ни једна књига много) способни су да сами среде прочитано, да извуку отуда оно што је главно, да то главно упореде са оним што су дотле о тој ствари имали већ у свести, да задрже тамо оно што при овом упоређењу издржи испит, а избаце оно што се покаже слабим и на место избаченог поставе оно што су новим читањем стекли.
Остали, највећи број, често од прочитане књиге задрже из целе садржине само неке сасвим бледе црте, или пак само име књиге са сасвим нејасним сећањем на њену садржину.
Бојазан да би тако и са овом књигом било, учинила је да ме је писац ове књиге позвао да јој напишем поговор.
По мом пак мишљењу, иако она општа напомена о читаоцима важи уопште, књига Истина о СССР, по времену кад долази, по обиљу материјала изнетог, по начину како је израђена и по мислима којима је осветљена нема разлога да ову бојазан дели.
По времену - она долази у оно где је вешта пропаганда успела, и множином публикација, и погодно спремљеним читаоцима, и дрскошћу лажи, да убаци у народне масе многе заблуде. И баш тада кад су се те заблуде уврежиле и разврежиле, па већ и у плодове заметнули и многе богате обећавају, појављује се књига Истина о СССР да те заблуде открије, да их обеснажи, да их искорени, или бар да учини да се набујале вреже заблуда тако оштете, те да обећани плодови усахну. Отуда баш та супротност између толико уврежених заблуда и истине делује да оно што она износи, нарочиту пажњу читаоца буди и држи је непрестано напетом.
Обиље материјала од почетка до краја књиге зачуђава. Читалац осећа страхопоштовање пред напором који је чињен да се до материјала дође, и пред даром који је писац показао да из свега тога изабере само оно што је потребно и довољно да се ствар осветли, тако да ипак књига не даје утисак пренатрпаности, већ само довољне разумне сређености.
Начин обраде највише одликује слобода коју даје храброст. Као што је и у самој књизи на једном месту речено, у раду за истину, није довољно само истину пронаћи, већ треба имати храбрости истину изнети и за истину се борити. Неко је рекао ове речи: „Да би се истина нашла, треба бити слободан.” Тај је имао право. А један, и не најмањи, узрок неслободе је одсуство храбрости.
„Како рећи праву истину, кад „цео свет” мисли и тврди супротно”? Ту мисао страх многим људима убацује у свест и чим је свест прими, она постаје кочница. Зато многи човек не сме да говори истину. Ћути. Или чак говори и супротно него што је видео, јер се боји „за своје перје” - или чак и за мање, за поперје „свога перја”. Он из страха, који често

[123] Инж. Милосав Васиљевић: „Истина о СССР”, Београд, 1940, стр. 171-180.

није ни оправдан, већ пре личи на веће или мање користољубље, пристаје не само да прећути истину, већ и да говори неистину.
Писац ове књиге припада оном политичко-народном Покрету који је у основу своје методике поставио начело „Не за већином, већ за истином". Сасвим је отуда природно да њега у третирању ствари СССР није могао зауставити страх од већине, те да истину прећути или лажно сведочи.
Писцу овог Поговора рече једном један комуниста: „Ти би нам сигурно свима главе дао скинути."
- „Вараш се. Свима никако не. Чак, надам се, и никоме," - одговорио је, - па одмах затим, видевши неверицу код свог саговорника и зачуђеност, продужи своју реч: „Кад бих био на власти, наредио бих среским начелницима да објаве да се све комунисте имају власти пријавити и да власти никоме од њих неће ништа - „ни длаку с главе" скинути. Кад би се пријавили, власт би сваком од њих дала уверење да се пријавио, као и нарочиту значку коју би морао носити. Ко би после тога био ухваћен да је комуниста, а није пријављен, већ под другом образином проповеда комунизам, томе би заиста глава била у опасности, због тога што хоће да под маском некомунисте ради на комунизму."
- „А ми остали, пријављени, ми бисмо били слободни?" - упита саговедник.
- „Не баш тако. Верујем прво да ви или бар велики број међу вама не познајете комунизам, ни као доктрину, ни као стварну политику, а најмање као друштвену политичку реализацију. Зато пре него што добијете да га проповедате, потребно је да упознате комунизам."
- „Да нећеш ти да нам држиш предавање?" упита саговорник.
- „Не бих имао ни времена, а ни успеха. Предавање би вам држао сам Стаљин, ја бих се побринуо за то" - настави писац овог Поговора. „Обратио би се СССР с молбом да прими све наше комунисте на једногодишње бављење и проучавање прилика у СССР. Пут дотле и натраг сносила би наша држава. С наше стране је довољно толико. Ви верујете да је тамо рај. А ми знамо да је тешко доћи само до раја, те то узимамо до себе. После, у рају паре не требају. За сваког бих дакле комунисту положио „Путнику" и новац за одлазак и повратак, с тим да повратак може доћи тек после годину дана, јер сам проценио да толико ваш курс тамо треба да траје. А после годину дана, изволите натраг, у земљу."
- „Бога ми, та ти је добра" рече саговорник. „Кад бих се уверио да комунизам није оно што мислим, ја бих то још отуда јавио."
- „Није баш тако, продужи писац Поговора, јер код врло многих комуниста (као што је то лепо у овој књизи изнето) основа њиховог „уверења" није уверење, већ злоба, пакост и мржња према садашњем поретку или његовим носиоцима, па ова слепа мржња употребљава комунизам, само за рушење постојећег националног, духовног или друштвеног поретка. Али признајем да би и таквих било, којима би се при додиру са стварним животом у Совјетији очи отвориле. И отуда би се вратили излечени. То је чак и разлог овом плану."
- „Па после?" упита заинтересовани саговорник „Кад би се вратили овамо, шта би било?"

- „Ништа онај ко је остао комуниста, имао би право јавно то да каже, па и јавно да изнесе целу истину о комунизму. Само би лаж или прећуткивање истине била забрањена. И ономе ко би то учинио глава би о концу висила. Па би се конац лако могао прекинути. Јер лаж је забрањена а истина није. Њу ми тражимо. Нама је она потребна. Ако је и комуниста изнесе, добро нам је дошла. А за лаж систематску - оде глава.
- „А ти би, разуме се, судио да ли смо истину говорили или не?”
- „Не ја. Они ваши другови који су упознали комунизам, па онда изишли, - они би нам сведоци били да ли истину или лаж износите”, одговори писац овог Поговора.
- „Е, ако би одржао реч, рече сабеседник, морам признати да ти је систем борбе против комунизма врло вешт.”
- „И ја мислим” - рече писац Поговора. мислим чак да је и јевтинији него садашњи, и успешнији!
Само има једну велику ману: тражи сагласност Совјета. Ако они не пристану да се овај курс у СССР одржи, онда је цео мој план пао у воду.”
- „Мислим да би они једва дочекали да нас тамо приме” - рече сабеседник.
- „То показује колико их не познајеш. Нигде ни једна земља није измислила такве мере за спречавање да истина продре из иностранства у њу или из ње у иностранство.
Мислим да Совјети не би примили наше комунисте чак ни онда кад би се држава наша обавезала да плати све трошкове тога курса за вас.
Али то ми даде идеју и за тај случај. Држава би са своје стране предузела све да вам се пријем тамо обезбеди, а вама би дозволила да преко Коминтерне све предузмете. И све док вам дозвола не дође, под претњом смртне казне за окореле кривце, било би забрањено пропагирање комунизма.
Јер за сваку професуру треба претходна спрема. А ви, по оцени државе, комунизам не познајете. Ако је држава и материјалне жртве вољна поднети да ви комунизам упознате, а комунисти то неће да дозволе, сва је вероватноћа да они хоће да ви код нас проповедате нешто што не знате. То пак држава не може дозволити. Отуда оправдано и престрога казна за оне који се те забране не држе.
Ако је дакле Коминтерни и Совјетима стало да код нас слободно проповеда комунизам, нека вам отворе широм врата. Не само да ћемо вас пустити тамо, већ ћемо једва чекати да се овуда вратите, те да видимо колико вас је, и после бављења на једногодишњем курсу остало убеђено да је комунизам спас човечанства.”
Било је потребно изнети овај разговор, у коме су изложене наше основне мисли о борби против комунизма баш поводом ове књиге, јер не само да је наша борба заснована на храбрости да истину нађемо, изнесемо и боримо се за њу, већ је и цела снага комунизма заснована на спречавању да се истина сазна.
У томе је пак комунизам нашао подршку не само у својој организованој кампањи заснованој на неистини, већ и нарочито у глупом (а ко зна да ли глупом) систему неизношења истине о СССР у осталим националним и хришћанским државама. Јер ако је интерес Совјета био да спречи истину да изиђе, интерес осталих држава је управо био обрнут.

Мисли које осветљавају ову књигу су напослетку четврти разлог који ће помоћи да ће „Истина О СССР” имати много врло пажљивих читалаца.
Оне све произлазе из органског гледања на ствари. Органско гледање полази са гледишта да човек није у својим стремљењима свемоћан и да заборављајући ту истину, ради управо на своју рођену пропаст, да је пре њега основу живота већ сама Промисао дала а човек је сарадник те Промисли само уколико тка по већ датој основи. Сваки друкчији рад не само да човека ставља насупрот воље Творчеве, већ му цео рад осуђује на неуспех уз прескупе жртве.
У комунистичком систему сматра се обратно да човек може далеко више него што су стварне границе његове моћи. И отуда, полазећи с апсурдног гледишта, да је довољно изнети економски поредак, па ће одатле изићи и човек, они су се бацили на своје дело.
Да би пак уништили приватну својину, они су морали да се баце на борбу против брака и породице, да би ово уништили, они су се бацили на проповедање „слободне љубави”, да би у овоме успели, они су се бацили на уништење стида, да би им ово испало за руком, они су се бацили на борбу против религије и култа.
С друге стране, да би уништили приватну својину, они су морали уништити приватни подухват, да би у овоме успели, они су се окомили на домаћине: сваки домаћин је био „кулак”, а сваки „кулак” (имућни сељак) непријатељ социјалистичке отаџбине, - цео њихов економски поредак је заснован на надничарству. „Нема ниједног домаћина у СССР”, чекају час кад ће узвикнути њихове статистике. То је идеал економског поретка СССР: Земља без иједног домаћина: надничар чиновник, надничар радник и надничар сељак.
Наш народни идеал би био управо обрнут. „Нема ниједног надничара у нашој земљи”, то би био идеал коме би се поклонио наш народ. Обрнут је идеал совјетски а све зато, јер хоће да остваре друштво противно оној основи коју је Домаћин Васељене дао стварајући човека и упућујући га да живи у друштву.
То је најбоље приказано у овој књизи у оној глави где говори о резултатима марксистичке борбе против профита. Укинули су га заиста. Нема га тамо. Али пошто је „профит” у извесној мери награда који друштво даје домаћину за његово старање око економске организације посла, а код њих га нема, то нема ни те домаћинске бриге око економичности организације посла. Резултат је: нема „профитера” те зато и „профит” они не односе, - али зато социјалистичко друштво плаћа неколико пута скупље производ него што га плаћају чланови капиталистичког друштва, јер ово није водило борбу против домаћина, већ га чак и награђује. Домаћинску бригу око привреде преузела је на себе ВКП(б) - партија комунистичка. Али Домаћин Васељене је свемогућ, па је сматрао потребним да има милијарде сарадника Домаћина. ВКП(б) је мислила да она може више, па је узела на себе да буде у СССР једини домаћин - док су јој сарадници све сами надничари, а сваки домаћин који би се нашао на њеној територији јој је противник и непријатељ.
Како са овако наказним мислима да може ВКП(б) успети? Како да цео њихов подухват не претрпи потпун пораз?

И тако сам уверен да ће ова књига због свију напред изнетих квалитета наићи на врло велики број пажљивих читалаца.
Њима - тим пажљивим читаоцима - скрећем пажњу да у овде изнетом материјалу потраже одговор на питања:
1) Да ли је СССР - Русија, или није?
2) Да ли је СССР - уопште држава као друге државе: инструменат судбине одређеног народа - или није?
3) Да ли СССР у својој спољној политици тежи за миром или јој је пак главни покретач спољне политике жеља за ратом као условом слома Европе и целог хришћанског света?
4) Да ли је СССР напустила комунизам у свом унутрашњем политичком, друштвеном и економском уређењу - или није?
5) Да ли је СССР дала слободу, ред и благостање свом народу, - или није?
Ових пет питања су најважнија питања која наш народ интересују.
Свесни и несвесни агенти комунистички дали су му на њих већ одговор. Он гласи:
„СССР је Русија".
„СССР је држава као и друге државе, инструменат судбине руског народа и Словенства".
„СССР је једина мирољубива држава на свету, - она је заштитник самосталности и слободе малих, а нарочито словенских народа."
„СССР је управо саобразила комунизам модерним приликама, поправила га, одступила од свега претераног".
„СССР је жариште слободе, узор реда и прави рај благостања".
Две ствари су нарочито помогле да ови одговори падну на плодно земљиште. Прва је у томе што је Југославија покајнички признала Совјете, а народ је то примио као признање да је СССР заиста Русија. Друга је у томе што се наш народ боји од Немачке и Италије да би ове могле да нас као државу и народ униште и поробе. Ове две ствари су учиниле да се ови одговори увреже и развреже, процветају и плодове заметну богато.
На другом месту сам се борио противу оба услова, па се на то овде нећу враћати. Овде да не испуштамо из вида главну линију: оних пет капиталних питања која наш народ с правом интересују и на која му је заинтересована пропаганда дала онакве лажи за одговоре.
На тих пет питања сам читалац нека одговори. Инж. Васиљевић је у својој Истина о СССР дао одиста обилан материјал. Читалац само нека та питања не заборави. Нек их има увек у виду. Нека стално на њих мисли.
Учини ли тако, „Истина о СССР" ће му на непобитан начин рећи:
Није СССР Русија ни по постанку, ни по духу, ни по циљу, ни по методама.
Није СССР као друге државе инструменат судбине свога руског народа, а још мање Словенства. СССР је само државна организација јеврејско-марксистичких мисли. То је њена тврђава одакле се она спрема да пође у освајање целог света. Будућа светска државна организација којој теже Јевреји нема потребе да тражи име, грб и заставу. Све то је већ дато у Уставу СССР.

Није СССР потребан мир већ рат, јер јој је потребна ради стављања целог света под иго јеврејско-марксистичке мисли, светска комунистичка револуција. Отуда је СССР овај рат хтела, желела и на њему радила, слабећи јаке, јачајући слабе, и бацајући их једне на друге онда кад су јаки довољно раслабљени, а слаби довољно ојачани. Даљи њен циљ, кад је рат већ избио, јесте да се рат што више шири и продубљује, само њу никако да не захвата, а онда, док друге Велике силе ратују, да испадима војним на своје слабе суседе заузима боље стратегијске положаје за тренутак последњег одсудног пролома. СССР је дакле палисвет, јер је израз паликућа сувише слаб да тачно прикаже спољну политику Совјета.

Није СССР напустила комунизам. Она се држи и економске и политичке, и духовне главне линије марксизма. Она баш од 1939. године тврди да је остварила само социјализам, а да тек сада иде комунизму. У економији чак на суву и очигледну економску штету и своју и народну, она из чистих доктринарних разлога, доноси мере које спречавају сваку исправку ортодоксног марксизма (декрет од 28. V 39. (о колхозима). У политичком животу, поред све демократске фасаде коју је хтела дати Совјетији стаљинска конституција од 1936. г. влада најциничнија диктатура, која се огледа у чињеници да Стаљин уопште не врши ни једну од највиших функција предвиђених тим Уставом, а ипак је сва фактичка власт баш у његовим рукама. Он није ни канцелар као Хитлер, ни претседник владе као Мусолини, ни шеф државе као Франко и Патен, ни управљач државе као генерал Антонеску: по његовим уставним функцијама он не би имао никакву нарочиту власт у СССР, - па ипак он створио има већу власт него ма који од ових личности које смо напред поменули.

Нема у СССР слободе за сељака ни за радника, (други слојеви друштвени су ликвидирани) ни политичке, ни духовне ни економске. Ако није члан ВКП(б) онда уопште политичке активности не смеју имати. Ако је пак члан, онда свака слободна акција изван генералне линије коју је дао Стаљин, води страдању, као што је то био случај са највиђенијим представницима и сарадницима Лењина и самог Стаљина. У духовном погледу слобода вероисповести је формално дата конституцијом, али стварно онај који верује и то испољава налази се изван закона, вршење култа се сматра контрареволуционом склоношћу и сваки се излаже опасности и по живот, а камо ли по слободу и економско одржавање. - У економском погледу сељак је везан за колхозну земљу и не може с ње никуда, осим у беду или у концлагер. Радник је допао ропства какво нигде у свету осталом не постоји. Декрети од 29. XII 1938. и последњи од 20. VI 1940 слободу рада свели су на потпуно п р а з н у р е ч: радник је изгубио уопште право отказа рада и изласка из радионице или фабрике. Онај ко то учини, осуђен је на глад или концлагер, јер ако се ухвати, отићи ће у концлагер, а ако се не ухвати, нигде рада добити не може, јер нема уредног отпуста из своје дотадање фабрике, пошто све фабрике припадају једном јединому послодавцу у СССР.

Нема у СССР реда баш зато што је приватни подухват потпуно укочен: све је централизовано, и бирократисано. Бити домаћином значи у Совјетији бити непријатељ „социјалистичке отаџбине": само надничарство је знак лојалности према режиму. А какав ред може бити у земљи

у којој постоје све сами надничари: чиновници, сељаци и радници. Нико не ради оно што му сопствени нагон домаћински налаже, већ сваки чека заповест и упутство из централе. У јесен и пролеће велики листови Правда, Известија имају уводне чланке: „За већи посев пшенице” или „За боље сабирање памука или шећерне репе”. То су налози Цик-а (Средишног извршитељног комитета партије) или Совнаркома (Совјета народних комесара). То су само спољни и најлепши знаци те централизације и бирократије. Унутрашњи знаци њени јесу несташица, рђаво снабдевање и крајња беда - све саме појаве нереда у земљи у којој се по званичним статистикама ради као ни у једној, и у којој се по званичним статистикама ради као ни у једној, и у којој по истим статистикама, све се ради и све се производи у гигантској „светској размери”.

Нема у СССР благостања баш зато што је све онако као што смо напред написали.

Један наш Балканац, који је тамо отишао уверен да ми претерујемо, написао је отуда писмо у коме постоји и ова реченица: „Не знам ни један европски народ који би могао живети под условима који сад владају овде”.

Да је СССР организација која је унапред тврдила да је економски живот споредан, а духовна и политичка линија главно, данас би имала да се горди, јер је нагнала један од највећих народа на земаљској кугли да живи у економској беди - све ради материјалистичке мисли и марксистичке политичке линије. Али она је тврдила обратно, да је економски живот главно, управо „свје и свја”, а оно друго, политички и духовни живот излази из оног првог. Она се зато окомила на капиталистички поредак да створи бољи економски поредак ради широких народних маса. Обећавати једно а створити такве економске прилике да наш Балканац пише „да не зна ниједан европски народ који би могао живети под условима који сад владају” тамо и то после пуне двадесет и три године неограничене, ничим несметане диктатуре, на заиста по природи најбогатијем делу света чије пространство износи шестину земљине површине, над једним од најобдаренијих по духу народа, значи показати да се од почетка пошло рђавим путем, који није ни могао, кад није ту и под таквим приликама успео, дати друкчије и боље резултате. А то опет показује да СССР носи у себи, у својој организацији, у свом духовном и политичком склопу узроке који никад, и нигде неће моћи дати боље резултате, кад их нису дали у огромној и пребогатој Русији, на великом и христоносном руском народу, под свемоћном, ничим неограниченом тиранијом комунизма.

Ето то вам, пажљиви и опрезни читаоче, открива „Истина о СССР”.

Зато је, у ово време, и дошла, и морала доћи.

Октобра 1940. год.
Београд

Д. В. Љотић

ПРИЧА О ШЕЋЕРУ

илити

ГОРКА ИСТИНА

Водич кроз изложбу
„Три године владе
др Милана Стојадиновића”

ПРЕДГОВОР [124]

Одавно се решавам да напишем ову причу. Али с дана на дан, ето прође толико времена, а прича не доби свој облик. И може бит и не би никада ни угледала света, да нисам чуо и читао за изложбу Три године владе др Милана Стојадиновића.”
Нисам ишао на ту изложбу. Бојао сам се огромног броја „виђених и чувених” посетилаца и њиховог одушевљења.
И претерана реклама ме чини опрезним. Не верујем много у солидност оних артикала што се много и упорно рекламирају.
А за поменуту изложбу - реклама непрекидна. Новине пишу само о томе. Радио сваког дана саветује „свако ко се интересује судбином своје земље, да неизоставно посети ову изложбу и тако се упозна са чудесним реализацијама владе господина доктора Милана Стојадиновића”, износећи у исто време имена виђених људи који су се дали на изложби запазити.
По престоничким улицама, причају ми, велике жуте афише и на њима три млада сељака: Словенац, Хрват и Србин, загрљени, окренути рађајућем се сунцу, зинули од чуда што су угледали натпис: „Три године владе доктора Милана Стојадиновића”. Јер не верујем да их је запањило само сунце, које гледају од првог дана свога живота па до последњег.
Нисам дакле ишао на изложбу. Рачунам: биће да иза толико и такве рекламе има мало истине.
Али пре неки дан пише ми друг из Дарувара ово:
”Данашњом поштом примио је наш претседник дописну карту издања „Три године владе др Милана Стојадиновића, са новим шестогодишњим планом владе др Милана Стојадиновића, са географским приказом и расподелом утрошка од дин 4.500,000.000, - на јавне радове, са следећим садржајем:

Београд, 10. X 1938 год.

Драги пријатељу,
Последњи међународни догађаји у спољној и изложба о трогодишњој влади др Милана Стојадиновића у унутрашњој политици, учинили су да он сада слави свој тријумф. Због тога сам решио да обуставим сваку

[124] Смедерево, 1939. год.

политичку акцију за време наредне „шестолетке”. Не наседајте лажима која се шире о Милану Стојадиновићу а у вези са мојим именом. Имајте стрпљења! Јавићу Вам се после шест година, када ћемо евентуално продужити нашу акцију. Захваљујући Вам се на досадашњем поверењу, остајем Вама одани,

Димитрије Љотић

Разуме се да ја ову карту нисам писао. А другог човека мог имена данас у овој земљи нема.

Па иако је ја нисам писао, та моја тобожња карта донела је мом другу тобожњу поруку.

Верујем да се мој пријатељ ни једног тренутка није дао преварити. Убеђен сам да је и он запазио, да та карта носи датум расписивања нових посланичких избора. А још речитије му је морало говорити за њену лаж откриће, да је порука написана на карти издања „Три године владе др Милана Стојадиновића”.

Међутим нашао сам и албум ове изложбе - мислио сам - узете најјаче ствари.

Ту сам видео:

Како под владом др Милана Стојадиновића овце пасу;

Како под истом владом косачи косе;

И многе друге дивне ствари, које досад у нашој земљи нису биле познате, већ су се тек сада благодарећи влади др Милана Стојадиновића, појавиле и одомаћиле.

Видео сам познату „истину”, коју знају и мала деца у нашој земљи, да смо окружени „самим пријатељима”, па је и та „истина” лепо представљена, тако да после тога свако у том погледу може бити потпуно спокојан.

И сва су се та чуда догодила, благодарећи једино изложби „Три године владе др Милана Стојадиновића”.

Видео сам ту да је пшеница 1935. године била 163.- динара, а 1938. год. 220.- динара. (При овом сам се растужио, сетивши се како је влада у фебруару 1938. год. заплашила један мој задружни Савез тврђењем да мора оборити цену пшенице, јер је много висока, те је исти продао по цени ниској 100 вагона прикупљене пшенице сељачке, а одмах затим отпочела цена скакати и заиста дошла и на 220 динара. Али тада пшенице није било код сељака, већ само код појединих трговаца и то већином - Јевреја).

Видео сам слику: шта је могао сељак купити 1935. год. кад је продао 100 килограма пшенице, а шта се опет може купити за истих 100 килограма пшенице 1938. године.

Али кад сам погледао изближе - онако реда ради - ја угледах на слици која претставља то „велико побољшање” и шећер.

„Пази молим те”, рекох себи, „дакле и шећера може купити сељак себи. И то 1938. године, поред осталих ствари три килограма, а три године раније, поред осталих ствари само два килограма! Е, одиста је то лепо од владе др Милана Стојадиновића! Тако брате! Нека сироти наш хранитељ и бранитељ заслади себи и својима горчину дана својих.”

И тако ме поменута карта подсети на ову изложбу, а изложба на ову причу о шећеру.

Изиђоше ми пред очи љуте борбе што сам их на задружном терену водио баш око шећера.
Сетих се свих мука што их та борба мојој браћи задругарима наметну.
Падоше ми на ум истинске горчине и жртве, што их честити сељаци за праведну и општу ствар претрпеше а и данас их непрестано трпе.
И тада се одједном реших:
Не! Ова изложба „Три године владе др Милана Стојадиновића" није још потпуна.
Недостаје још нешто.
Биће крња, ако јој се не дода ова прича о шећеру - као горка, као чемерна истина.

***

Мала је ово прича а предговор јој је велик. И читалац се љути и пребацује ми:
„Тресла се гора, родио се миш. Кад смо почели читати предговор мислили смо: Бог зна шта ће испасти? Кад тамо - прича о шећеру!"
„Па зар таквом ситном стварју Ви мислите побити резултате показане на изложби „Три године владе др Милана Стојадиновића"? Зар онолики бројеви, дијаграми, цртежи, слике, фотографије, и Ви мислите да се све то може обеснажити са неколико убода Вашег заједничког пера? Зар дивна слика срчаног и мудрог Кормилара државног брода? Зар она друга, великог Вође радног сељачког народа? Зар она трећа, храброг Бранитеља народне имовине од насртаја међународног капитала? Зар она четврта, мудрог организатора народне радиности и индустрије? Зар све те слике сад Ви мислите да могу избледети пред том Вашом причом о једној јединој ствари - о шећеру?" Засипа ме читалац, бујицом питања.
А ја чекам да се хук бујице стиша, па тек онда одговарам:
Мала је ова прича, пријатељу читаоче, признајем. Али као што мали отвор на зиду тамнице даје могућност робу да кроза-њ сагледа сву дубину бескраја небеског и читаве светове што плове по њему, - тако и ова прича о шећеру, теби, што, си затворен у тамници лажи, омогућава да кроз њу сагледаш горку и чемерну истину наше народне стварности. И као што око роба, прошетавши се по светлим просторима небеским, кад се врати у мрак тамнице своје, тад, тек види беду њену, тако ћеш и ти, читаоче пријатељу, кроз ову малу причу сагледати сву беду „Три године владе др Милана Стојадиновића.
И нећеш се љутити на писца ове приче што ти је причу испричао!

„Тајна мог успеха лежи у мојој
сталној вези са привредницима".

Д-р Милан Стојадиновић, у једном
говору привредницима Јужне Србије.

У В О Д

Шећерна индустрија Југославије до 1932. год. била је у особито повољном положају. На једној страни имала је неколико десетина хиљада растурених сељака, произвођача шећерне репе. На другој, преко три милиона домова југословенских, потрошача шећера.
Око педесет хиљада сељака засејавало је око четрдесет хиљада хектара своје земље и продавало тој индустрији шећера просечно шесдесет хиљада вагона шећерне репе.
Три милиона домова југословенских куповало је од индустрије шећера сваке године просечно седамдесет милиона килограма шећера.
Индустрија шећера је одређивала: колико ће сељак сејати, - пошто ће му се рачунати семе, - кад ће репу вадити и предавати, - колико ће за њу добити. Сељак је то имао да прими без поговора, или - нек не сеје репу, већ друго што.
Пошто ће домаћин плаћати шећер, одређивала је опет индустрија шећера. Домаћин је имао платити без поговора, или - нек не једе шећер већ друго што.
Индустрија шећера је дакле била једини и апсолутни диктатор услова и цена читаве шећерне привреде у Југославији.
Ни сто педесет милиона динара не претставља вредност иностраног капитала у целу ту индустрију: ни половину вредности оних четрдесет хиљада хектара земље на којој се производи шећерна репа за ту индустрију. Али је зато било година, кад је та индустрија у једној јединој години зарађивала по три стотине милиона динара!
И тако оре сељак њиву своју. Обрађује је с чељади својом. Мучи се као што је Бог наредио, да би хлеб свој у зноју лица свога јео.
А на другој страни шећер, од његове шећерне репе, купује читав народ као храну своју.
У средини пак, између сељака који производи шећерну репу и домаћина који троши шећер, царује неприкосновено „Југословенска" индустрија шећера.
У тој „нашој националној" индустрији налазе се и две државне фабрике: једна на Бељу, друга на Чукарици. И заједно са приватним фабрикама - картел направиле: да не кваре једна другој сигуран посао и сигурну добит!...
Главну пак реч ту воде следећи некрштени „Југословени": Елбоген, Елек, Ледерер, Шварц, Лесић и Коен.
Идила! Управо потресна слика! Дивна хармонија интереса појединаца са интересима народне целине!
Елбоген седи у Пешти. Путује по Холандији и Швајцарској. С времена на време наврати у Југославију. Не говори нашим језиком. Воли Југославију, особито „југословенску" шећерну индустрију.
Елек седи у Петровграду. „Научио" је југословенски. Има Светог Саву о врату. Добио га ту скоро. Уме да разговара са југословенском господом која сувише цене господски живот. Била је особито лепа свечаност у Трговачкој комори у Петровграду, управо до суза узбудљива, кад је државни претставник ставио Светог Саву господину Елеку о врат: господин Елек био је потресен, Свети Сава исто тако.
Ледерер седи у Чоки. Мудар човек. Управља својим великим угледним имањем лепо. Али и индустријом шећера. А кад затреба, појављује се и уме да напише министрима одлучна писма у заштиту нашег произво-

ђача шећерне репе; јер, за Бога, па и он сам производи шећерну репу. При том заборавља да помене, да - иако „произвођач” шећерне репе - он спада у моћне управљаче шећерне индустрије.
Шварц седи у Врбасу. И он је заслужио Светог Саву као и Елек, управљајући једним делом „југословенске” индустрије шећера. Добро се познаје са срчаним „Кормиларем” државног нам брода још из времена његовог љутог опозиционарства. Још у то време приређује му свечане ловове, добре проводе и обилне гозбе.
Лесић седи у Београду. Прича да је Србин дубровчанин. Без вероисповести. Вешт је и окретан. За мој задружни репарски Савез би било много боље да сам пре сазнао да је овај „Србин дубровчанин” некрштен, а не тек онда кад је дошло до парнице.
И Коен седи у Београду. Он не производи шећер. То раде Елбоген, Елек, Ледерер, Шварц и Лесић. Коен, као прави директни потомак Мојсијев, управља картелом шећера.
Истине ради морао бих рећи, да нису само ова господа у индустрији шећера. Има и крштених душа тамо. Али они су у другом, ако не у десетом реду. Чекају послушно на позив напред именованих великана. Долазе. Примају налоге. Извршују. Добијају награде. И одлазе опет у сенку. Зато њих не помињемо. Мир нека је пепелу њиховом! Јер заиста: човеку се учини као да с мртвацима има посла, кад говори о њима.
Други је случај крштених душа ранга др Стојадиновића. То су већ велики заштитници. Пред њима се клањају и сагибају сви они што их споменусмо, понизни и љубазни без мере.
Али та понизност и - љубазност су само маске, иза којих некрштени господари „југословенске” индустрије шећера презриво и са висине одмеравају своје заштитнике. „О имам га! Мој је! У мојој је мрежи! Ухваћен је” - Тако иза љубазне и понизне маске говори прави израз њиховог лица.
Може неко из трећег или петог реда да избије у ред ових протектора, великих заштитника. Такав је случај оног познатог „задружног идеолога и борца”. Али о њему ће бити доста речи у овој причи.

З А П Л Е Т

Ова идила није могла непрестано и непомућено трајати. „Завидљивци” нису могли дуго трпети ово уређење једног замашног привредног и социјалног питања.
Мора се признати да је међу њима био и писац ових редака.
Неколико година раније неки произвођачи шећерне репе организовали су се на задружној основи, и у вези са једним чехословачким финансијером подигли прву задружну фабрику шећера у Старом Сивцу. Али одмах у почетку та прва задружна фабрика је планула. Тајанствено је изгорела, и одмах затим дошао је стечај, који ни до данас није скинут...
А кад је фабрика дошла под стечај, картел је успео да стави своју тешку руку на њу. Управитељ стечајне масе, чак и неке судије, радили су онако како је картел хтео. Картел је успео, да овај први већ остварени задружни подухват учини безопасним у самом почетку.
Али таман да Елбоген, Елек, Ледерер, Шварц, Лесић и Коен мало одахну, - кад наиђоше нови задружни подухвати.

С јесени 1931. год. бејах ушао у управни одбор Главног савеза српских земљорадничких задруга. Био сам познат са оним напред поменутим „задружним идеологом”, али га нисам познавао. Слушао сам доста зла о њему, али ми нико у то време не пружи доказа. Отуда нисам могао то примити за истину. Зато на његов предлог уђем у Управни одбор Главног савеза. Међутим, чим сам ушао, на једној од првих седница ужег управног одбора, увидех да овај човек није без разлога за рђавог оглашен.

Питање на коме сам то наслутио, а после и потпуно сазнао, било је - случајно - питање нове задружне фабрике шећера, коју је требало подићи у Смедереву.

Постојала је наиме нека чехословачка група, која је, пре мог уласка у одбор, месецима преговарала са Главним савезом око подизања те фабрике.

Чим сам ушао у управу, обраћена ми је пажња од стране тадањег министра двора на ту ствар као врло добру по народне интересе, али да се нешто у Главном савезу с тим затеже.

Представници групе су ми одмах отворено рекли да им се чини, да онај „идеолог” то кочи иако они не виде разлога. Говорили су ми: ми бисмо били задовољни и да нам се просто саопшти да Главни савез не жели да улази у тај посао.

Отуда је на првој седници Управног одбора, на којој сам ја по свом уласку, присуствовао, та ствар изнета и начелни уговор сачињен и то онако како је хтео онај „идеолог”, с тим да га главни Управни и главни Надзорни одбор одобре. То је било 19 новембра 1931 године. Сазив планума требало је да буде за десетак дана. Али дошао је после четрдесет дана, јер се хтело за сваки случај припремити и друго оружје против овог подизања задружне фабрике у Смедереву.

Истог дана, 19. новембра, - о чуда! - картел фабрика шећера у Југославији шаље министарству трговине акт, углавном следеће садржине:

„Велика опасност прети нашој националној индустрији шећера. Међународни картел шећера са седиштем у Хагу решио се да тако рећи бесплатно даје шећер у Југославији, а уз то још да плаћа држави и царину и трошарину, само да сруши наше шећеране. Има један начин да се томе помогне. Нека Господин министар трговине упути следећи акт Међународном савету шећера у Хаг: Одобравам да картел индустрије шећера у Југославији ступи у чланство Међународног савета шећера у Хагу, под условом да се нашој индустрији шећера одобри да може извести из Југославије 15.000 тона шећера.

„У исто време обавешавам Савет, да нећу дозволити подизање ни једне нове фабрике шећера за време од пет година од данас”.

То лукавство наше „националне” индустрије шећера било је више него провидно. Каква опасност може претити „нашој” индустрији шећера од међународног картела, кад она годинама ни једног грама шећера није извезла (иако, ето, има могућности да извезе толики шећер) и тако се није појављивала као конкурент међународном картелу у иностранству? С друге стране морало је бити јасно сваком разумном човеку, да се ова забрана подизања нове фабрике шећера у Југославији не тиче ништа Међународног савета у Хагу, већ само картела наше „национал-

не” индустрије шећера - и то због подизања задружне фабрике у Смедереву. Па ипак, иако је то провидно и јасно, баш таква изјава, од речи до речи како су је диктирали Елбоген, Елек, Ледерер, Шварц, Лесић и Коен, баш таква изјава је отишла у Хаг од стране нашег министра трговине.

И кад је „југословенски” картел сазнао да је министарство решило да даде овакву изјаву, тек онда је дозвољено да Главни савез српских земљорадничких задруга решава о начелном уговору о подизању задружне фабрике шећера у Смедереву. И тада је тај уговор пропао, нападнут најжешће од оног задружног „идеолога, радника и борца” као штетан по Главни савез, иако су Чехословаци потпуно усвојили његове личне примедбе и уговор сачинили по његовом диктату.

Картел је успео да овај други подухват за подизање задружне фабрике шећара просто изигра и уништи у самом зачетку.

Тог дана сам упознао оног задружног „идеолога”.

А потпуне му манире упознадох, истог дана, на дискусији о другом једном питању. Радило се о чиновничком статуту. Приметих да је неумесна одредба по којој се управник Главног савеза (а то место беше тада држао овај задружни „борац”) бира првенствено између чланова Управног одбора. - Цикну љуто задружни „идеолог” и рече да ја то њега гађам. Порекох и казах да говорим начелно. Ускомешаше се чланови пленума.

Када то примети задружни „борац”, он оде у другу собу и донесе једну малу црну књижицу и запита ме с висине: да ли сам ја правник, адвокат и бивши министар правде, - као и то, шта је јаче: да ли одлуке скупштине Главног савеза или одлуке Управног и Надзорног одбора. Мирно му одговорих на сва та надувена питања. Он тада победоносно отвори ону књигу, прекоривши ме: зашто онда предлажем и такве ствари на решење Управном одбору, које је већ скупштина Главног савеза унела у Правила; а потом - за доказ - Прочита пред свима нама :

„Чл. 37 Правила: Управник се бира првенствено између чланова Управног одбора”.

Цео ме пленум погледа са сажалењем а ја се пожурих да повучем вредлог изјављујући да сам одиста запрепашћен како је могуће да се такве одредбе Правила, која сам имао толико пута у руци, не сећам. Али додадох, да молим управника, да ми дода Правила, те да видим да ли нема нешто што смисао ове одредбе знатно мења.

Он ми додаде ону црну књигу. Замолих нека пленум ради дале, а ја потражих одмах члан 37 Правила. Пронађох га брзо. Али у том члану нема онога што нам часак раније би прочитано. Паде ми одмах на ум црна мисао, да је овај „вођа задругарски” један од најдрскијих неваљалаца које свет може замислити. Но брзо одагнах ту мисао, сматрајући да сам може бити рђаво чуо број члана који је прочитао. Зато стрпљиво отпочнем тражити, почевши од члана првог па до последњег, и нигде не нађох оно што је он прочитао. И опет, бојећи се да се не пребацим, вратих се пажљиво разгледајући од члана последњег до члана првог Правила. Али оно, што је наш задружни „идеолог и трудбеник” прочитао, нигде не нађох. Тада увидех да имам та ванредну прилику упознати једну и међу рђавим људима ретку зверку. И затражих реч од председника. Зачуше се одмах неки протести од његових трабаната који

живе од задругарства („Па то је ликвидирано”), али ја реч добих и рекох:
- Браћо! Ви сте чули шта је овај господин прочитао у овим Правилима. На основу тога сам повукао свој предлог, изненађујући се, да се не сећам таквог прописа. Али сада, када сам та Правила из руку његових узео, утврдио сам да ту не постоји оно што је он нама прочитао. Уопште у целим правилима такве одредбе или сличне нема. Према томе, овај господин нас све на најбезобразнији начин вуче за нос. - Не уме да нађе! цикну тада задружни „идеолог,” пред запрепашћеним лицима пленума.
Насмејах се и додах му књигу да он нађе, а он замоли нека пленум изволи продужити свој рад. Кад буде нашао што тражи, он ће се сам јавити. И тако се рад настави и, трајаше два пуна сата дубоко у ноћ. А када пођосмо, он, узе реч и онако мали и слаб, уз нервозно прекидање кашљем, рече:
- Ви сте сви сведоци да сам ја данас прочитао односни пропис из ових Правила. Господин ме после тога гадно оклеветао тврдећи да сам тај пропис измислио. Ја сам у тој мери узрујан, да и сад дрхћем. Отуда, услед те узрујаности, нисам у стању наћи сад оно што сам раније нашао. Али ја ћу наћи и прочитати вам када се будемо идући пут видели”.
„Пет година да тражите, Господине, нећете наћи, из простог разлога што тога и нема, рекох му, - осим у неком новом издању Правила, које бисте Ви приредили. Али после овога, што смо данас видели, две комисије ћемо Вам поставити, да контролишу оно што Ви штампате.”
Чудиће се свакако читаоци: како се ово чудо тог истог дана не ликвидира? И ја бих се чудио, да нисам то чудо доживео. Понеком створењу много помаже његова сопствена беда у борби. Наднесе се над њу онај који ју је открио, угледа је онако притешњену у њеној немоћи. Учини му се нељудски да је онако бедну и немоћну згази. Окрене главу устрану, пљуне и оде. А оно зло покупи своју немоћ и отпузи, да се обично - више не појави.
Реткост овог примерка је у томе, што је овај у стању већ сутра, - као да ништа није било, - гледати човека у очи дрско, пружати с висине руку ономе, пред ким је у немоћи беде своје јуче био. А ако би се повео разговор по ономе што се десило, њему ништа није порицати све од реда, иако се догађај десио пред десетинама људи.
А после тога, кад ми се отворише очи с ким седим, распитах се о његовом раду у окружном савезу у Пожаревцу и Главном савезу у Београду, те сазнадох невероватна чуда.
И од тога дана започе борба која се годинама развијала на скупштинама Главног савеза, где нисам био у стању до речи доћи - иако сам био члан Управног одбора све од 1931 до 1937 године, - благодарећи гомили неделегата, што их „задружни борац и идеолог” довађаше на скупштину с налогом, да дижу дреку и онемогућавају критику његовог рада.
И ова се прича развија у оквиру те борбе. Зато сам био приморан и овај детаљ унети. Како је овај „задружни идеолог”, вешто пловећи по пучини нашег политичког неморала, упловио и сам са својим скромним чуњићем у тихо пристаниште Владе др Милана Стојадиновића, (где зау-

зима већ пуне две и по године положај пун брига и одговорности, Министра без портфеља, - положај којим је задовољена једна љута потреба наше земље, због које је тешко патио наш народ), то ми се чини да га није било излишно унети у овај напис, који има скромни задатак да употпуни познату нашу изложбу „Три године владе др Милана Стојадиновића".

Кад је овај начелни уговор у пленуму пропао, и кад сам сазнао да онај акт министарства трговине и индустрије, упућен Међународном савету шећера у Хагу, реших се да ступим у борбу са картелом сам.

Ступих у везу са истом чехословачком групом, и како сам у то време био на челу Обласне штедионице у мом крају, те, потпомогнут од својих осталих другова у управном и надзорном одбору Штедионице, сачиних уговор са овом чехословачком групом сличан ономе што га сачини Главни савез. По том новом уговору: Обласна штедионица је имала основати довољан број задруга, прикупити знатан рој произвођача шећерне репе, - и за њих уписати половину акцијског капитала за нову задружну фабрику шећера у Смедереву. То додуше није било оно право решење - чисто задружна фабрика, али је за почетак било далеко боље од оног што је дотле било. Зато смо га прихватили и бацили се на посао свом снагом.

То је требало бити почетак нове ере привреде шећера у нашој земљи са циљем: ослобођење наше народне привреде експлоатације туђинског капитала. А мислио сам да таквом подухвату, заснованом на поштено и правилно схваћеним интересима народа, ниједан политички режим не само да не може наносити вреда, већ ће му морати, у оправданим потребама, на руци бити. Даље излагање показаће, колико је ово моје веровање било далеко од наше жалосне државне стварности.

Али ни овај уговор не ступи у живот. Настадоше, у марту 1932. године, низови потреса у међународном економско-финансијском животу, те поменута чехословачка група не могаде испунити своје обавезе. Наша Обласна штедионица пак испуни своје: основа за кратко време око 30 задруга, ове прикупише велики број задругара, ови пак одмах с пролећа 1932. год. засејаше двеипо хиљаде јутара земље репом. Задруга и задругара је могло бити и више али Обласна штедионица видевши да финансијска група не може испунити своје обећање потпуно, ограничи рад свој на овоме.

Тако и овај трећи задружни подухват за подизање задружне фабрике шећера - пропаде.

Може бити да би се цела ова прича већ ту и свршила нашом трагедијом кратком и господа Елбоген, Елек, Ледерер, Шварц, Лесић и Коен не би ни за часак „дивно уређену" југословенску индустрију шећера видели угроженом - да је тада био министар финансија наш данашњи срчани „кормилар" државног нам и народног брода, др Милан Стојадиновић. Али несрећом по напред именовану господу, тада још није било ово садашње „златно доба". Др Милан Стојадиновић је био тада незадовољни витез луталица, далеко од државне власти.

Тадашњи министар финансија мислио је: да државне фабрике шећера треба да изиђу из картела. А када сазнаде да постоје задруге које имају засејану шећерну репу и да имају свој Савез, он нареди одмах држав-

ној фабрици на Чукарици, да мора прерадити ову шећерну репу, наплаћујући од Савеза ових репарских задруга кирију за употребу фабрике.
Кад чу за ово Елбоген, удостоји Југославију својом посетом. И тако имадох част да се с њим нађем и разговарам. Он употреби сву речитост да ме убеди да је шећер горка ствар, да доноси великих брига. А кад му ја препоручих да нам купи репу по правичној цени, и да убудуће тако ради са задружном репом, он се с висине осмехну и одби, а ја завршиx да ћемо ипак ући у тај горки посао прераде репе све до подизања задружне фабрике шећера.
Овде да изнесем и један случај, карактеристичан за методе рада врло уважених господара картела „југословенске" шећерне индустрије. Господин Елбоген није у почетку мислио да због тако ситне ствари долази у Југославију. Био је у Холандији кад је чуо за овакав наш подухват. Грохотом се смејао господин Елбоген. Па онда поручи да би човек који се тим подухватом прављења шећера бави дошао њему, Елбогену, у Холандију или Швајцарску на разговор. Како његовом посреднику би одговорено да се у те земље не може ићи, јер би то задруге сувише стало, посредник саопшти поруку господина Елбогена:
Али Ви не разумете. Господин Елбоген је тако велики господин да не пита шта ће пут стати! Но тада он доби овај одговор од свог саговорника: „А ја сам тако велики господин, да се не бих усудио понудити господину Елбогену да му платим пут, па по томе судите шта мислим о његовој понуди да нам плати пут".
И тако господин Елбоген дојури у Југославију.
Истог дана између делегата Елбогеновог и лица које је говорило у име задружног репарског Савеза био је овај разговор:
- Шта Ви мислите о плавом камену? - питао је делегат Елбогенов.
- Знам само да је то сулфат бакра и да се употребљава у пољопривреди за сузбијање извесних болести на биљкама, лози и воћу - одговори Савезов претставник.
- Врло добро господине. А ја ћу Вам и ово рећи: у нашој земљи се не производи довољно, тако да га треба увозити неколико стотина вагона.
- Онда значи, треба да се наша индустрија појача да би тај вишак могла произвести, додаде Савезов представник.
- Врло добро, господине. Имам један предлог да Вам учиним, независно од оног предлога о разговору с господином Елбогеном. У Југославији се налазимо пред подизањем нове фабрике плавог камена. Имамо већ зграде, машине, капитал. Хоћете ли ући у управни или у Надзорни одбор новог акционарског друштва? А можете постати и адвокат њихов. То је један частан посао, господине. Ви знате да ја бирам шта ћу Вама предложити.
И опет се Савезов представник савлада и не прекиде разговор, већ упита:
- А да ли имате још која лица у комбинацији за ту ствар, да ли сте их питали и какв сте одговор добили?
- Па разуме се! Ето ту је господин Војислав Ђорђевић (напред поменути задружни „идеолог") са још једним господином из Главног савеза српских земљорадничких задруга. Он ће ући у ту ствар. Већ је дао пристанак.

- Хвала Вам велико, господине. Али ја нећу ући у ту ствар. Нисам потребан. Ви већ имате готово, а ја никад не волим на готово да идем.
- Та зашто, господине. Господину Елбогену ће бити особито жао.
- Да Вам кажем српски, господине. То сматрам учтивим начином подмићивања. Ког ћу врага ја господину Елбогену у тој ствари, сем зато да ме упрегнете у своја кола. Не идем. Где није мој рад и моја борба, ту не може бити ни моје име. А места која ми нудите значе за мене само прикривен начин подмићивања, да ми уштедите да не поцрвеним.
- Да ли бисте били љубазни да се упознате са господином Елеком? Он је одмах до нашег стола (седело се пред „Руским царем") и он ће Вам све то поновити.
- Молим. Само ја немам ништа више да кажем, одговори Савезов представник.
А када приђе Елек и тако се први пут Савезов представник упозна са овим данашњим командером ордена Св. Саве. Па и њему саопшти шта је већ напред изнето. А Елек лаганим, тужним и свечаним гласом изјави, да ће и господину Елбогену, и њему лично, бити особито жао, што се њихова понуда тако схвата и одбија.
И овај разговор износим да се читалац упозна са методама господе велможа „југословенске" индустрије шећера. Ето начина како се хватају у ропство туђину одрођени синови народни! За чанак сочива продају част своју, и личну и народну, и основне интересе народа свога. Ето поганог а намирисаног језика, којим се говори са „одличним људима", „виђеним људима" југословенским. О како некрштене велможе картела наше „националне" индустрије морају нас гледати с висине! О како су нас измерили на својој вази! И како су нас нашли лаким!
Али благодарећи томе начину, ти међународни капиталисти владају нашом привредом свом од реда, свом без изузетка - а кроз њу они држе нашу баш зато и несретну југословенску државу, тај инструменат наше народне судбине, у својим рукама.
Одиста се гадим свега тога! Видим сирове синове сељачке, што су поставши „господа" заборавили ону рудиментарну честитост сељачку и оно патријархално „не ваља се!, „не сме се" - одбацили то, стидећи се тог „застарелог сељачког морала". И видим синове већ истанчале крви народне, потомке грађанских породица, дивно се усидрили у „цивилизованом", „напредном", „модерном" животу, повучени његовом угодносшћу и сладошћу, погасили у себи све светиљке.
Нема нема спаса, народе југословенске, без силног замаха духа јуначког и духа пожртвовања! Другог ти пута осим овог не видим - до пута гњиле и труле пропасти.
Оно наређење министра финансија државној фабрици шећера на Чукарици, да мора прерадити Савезову репу, би извршено и већ 4. новембра 1932. године појави се први пут шећер који су задруге произвеле у својој режији. Од две и по хиљаде вагона шећерне репе добијено је 2,750.000 килограма шећера, поред меласе и сувих резанаца.
Не знам да ли су се још смејали Елбоген и остали господари и сматрали нас фантастима, тек знам да је појавом задружног шећера цена шећера почела падати. Ми се нисмо љутили. На њихове претње, да ће они одједном оборити цену, ми смо се смејали, знајући да смо успели не само да боље уновчимо задружну репу, него и знатан вишак вредности

да постигнемо. Отуда смо сматрали да је право да високу цену шећера баш оборимо и тако помогнемо потрошачима његовим.
Али на то је картел почео да креће своје јатаке и помагаче у борбу против Савеза. И већ у фебруару месецу 1933. године добио сам од Бановинске штедионице у Новом Саду (наша Обласна штедионица утопила се у Бановинску) као нашег главног финансијера налог(!) да сам дужан покушати да се споразумем са картелом. Како нам је претила опасност од државне фабрике на Чукарици, која је попреко гледала на цео наш посао (иако смо јој за три кампање платили, за цигло 100 дана рада фабрике, осам милиона динара чисте кирије, што представља највећу карију до сад плаћену у нашој држави - фабрика је купљена за 14,000.000 динара) то сам се бојао да се у идућој кампањи не нађемо још у горем положају, те зато одем у Нови Сад на преговоре. Ту добих од картела понуде за мир, - понуде које су расле у току целе 1933 године.
Али, упркос вишемилионске премије што је ова понуда Савезу нашем обећавала, нисам сматрао да је смем примити, убеђен да је нашој борби циљ: коренита промена оне идиличне слике што смо је у уводу описали, а не трчање за тренутном материјалном добити.
Нисам одиста никад био човекомрзац, а ни антисемита. Само не верујем да је Господ Бог створио мој народ зато да га пасу Елбоген, Елек, Ледерер, Шварц, Лесић и Коен са својим великим заштитницима и ближим и даљим помагачима, издајицама народа нашег. И сваким даном све ми се више чини да имам право што овако мислим.
И зато одем до оног министра финансија, који није био као ови данашњи, па му изложим картелову понуду за мир коју сам добио у Новом Саду, и рекох му: „Ова понуда изванредна је за мој Савез с материјалне тачке. Нисам је примио, јер ми се чини да бих тиме продао све остале произвођаче шећерне репе и све потрошаче шећера уопште. Али, ако мој Савез не може више рачунати да ће идуће године своју репу прерађивати плаћајући закуп (кирију) државној фабрици, онда ћу морати ту понуду да примим. Да сам на Вашем месту, не бих то дозволио, јер је та понуда, иако корисна по мој Савез, штетна по интерес народа”. - Овај министар усвоји без колебања моја излагања. И тако одбијем понуду картела, те даље настависмо започету борбу.
Али сад картел обуче друго одело, као сотона. Јави се једним писмом министру финансија Ледерер - и то као произвођач репе!... Пише оштро и одлучно. Опомиње га, да је он министар целе земље и свих произвођача шећерне репе па и његов, Ледереров, јер и он производи репу на свом имању. Он - министар - чини Савезу и Савез сам прерађује своју репу, али продајући „неорганизовано” тај свој шећер, Савез цену шећера обара, па како је цена репе уговором везана (као да баш мора бити везана!) за цену шећера, то се тиме смањује цена репе. И тако губе десетине хиљада сељака зато, што две три хиљаде Љотићевих задругара остварују извесни вишак. И он, Ледерер, као произвођач шећерне репе опомиње енергично министра, да буде правичан и да буде правичан и одмах забрани даљу прераду задружне репе у државним фабрикама. Он, Ледерер, то говори у име неколико десетина хиљада произвођача шећерне репе.
И мене би ово морало збунити, - јер разлози на први поглед изгледају оправдани, - да не знам да је, неколико дана раније, исти тај Ледерер

био делегат картела фабрика шећера у преговорима које сам водио у име задружног Савеза у Бановинској штедионици у Новом Саду, где је заступајући картел био баш против произвођача шећерне репе.
Али то лукаво писмо не поможе. Министар финансија изјави, да ће он обавезати фабрику и за будуће да Савзову репу прерађује, чак и за време кад он не буде више Министар финансија. (Ово он истина не учини. Може бити и мојом кривицом, што одмах не потражих да ми написмено да ту изјаву. Али, свеједно. Иако ту његову изјаву нисам добио, - иако је, ваљда, и сам забвравио на то, - или устукнуо пред навалом уједињених, силних личних интереса, па је мој Савез морао већ 1934. године изићи из државне фабрике пред тешким захтевима њеним, - стоји чињеница, да је једини тај министар две године стајао на дотле и после нечувеном и храбром гледишту, да се она идила, коју су за југословенски народ ускладили Елбеген, Елек, Ледерер, Шварц, Лесић и Коен, мора раскинути. Отуда га ја овде, са дубоком захвалношћу, помињем.)
И тако 1933. године Савез преради - по други пут - у државној фабрици на Чукарици 3.200 вагона шећерне репе и доби око 4.600.000 килограма шећера, поред меласе и сувих резанаца, па ојачан искуством, и са већ знатним својим средствима, уђе у другу годину своје борбе.
Поменути министар финансија сам понуди Савезу да му за потребе прераде шећерне репе, које захтевају огроман обртни капитал, изради кредит преко Поштанске штедионице, на залози произведене робе, место скупог кредита који је Савез имао код приватних новчаних завода. И ту се опет видело како картел „југословенске" индустрије шећера не седи скрштених руку. Јер - већ добро позната - Штедионица Дунавске бановине, која нам је уговором била везана дати жиро за кредит, даде Поштанској штедионици неповољне и неистаните податке о Савезу нашем. Па иако су се ти подаци дали лако оборити, онај господин из Поштанске штедионице, што је у последње време отпочео „аграрно" мислити, нађе да то није потребно, и одби овај сељачки кредит. И тако је Савез место 8% камате, плаћао с провизијом, лежарином и трошковима, и два и по пута више за кредит којим се морао служити... Али ни од овог ударца није се Савез пољуљао.
Иако овај догађај показа да се изненађене снаге картела „југословенске" индустрије шећера почињу нагло мобилисати, Савез је ишао својим путем напред. За две године рада: он је исплатио својим члановима за репу преко тринаест милиона динара, (за близу три милиона више него да су репу продавали фабрикама), и остварио поред тога још два и по милиона вишка вредности. А својом борбом учинио да цена шећера падне по килограму за близу два динара, тако да је југословенски потрошач шећера платио за ове две године Елбогену, Елеку, Ледереру, Шварцу, Лесићу и Коену и осталим господарима „југословенске" индустрије шећера за близу 200,000.000 динара мање него што је дотле плаћао.
Тако је Савез са великим успехом ушао у 1934. годину. Ону годину, која је видела како Краљ ове земље губи своју јуначку главу у туђини, и како садашњи „кормилар", др Стојадиновић, напослетку успева, после тога, да добије своје тешко заслужено место.
„Једва једном"! задовољно је трљао руке он 9. октобра 1934. год. увече.

Јер све дотле, он је, бунтован бранилац „демократије и народних слобода”, мржњом одисао на монархију, династију и Краља, те је између једног гешефта и једног провода, ковао планове и тражио атентаторе, који би смрсили конце Ономе, који није довољно ценио Стојадиновићеве способност, сматрајући да је за ову земљу исувише што је он био само једном њен министар финансија.
Морам то овде рећи, и то улази у ову причу, јер се Краљ Александар радовао срдачно успесима Савезовог подухвата. Кад му је писац ових редака први пут испричао успехе и до тада познате главне чињенице ове приче, Он је ускликнуо изненађено и раздрагано, и отворено рекао да Савез може рачунати на Његову потпуну заштиту. И тако и ова прича улази у свој трагични део са овим датумом, тако кобним по ову земљу и за овај народ, изузимајући Милана Стојадиновића и његово часно друштво.

ПОЛИТИКА И „ПОЛИТИКА”

Томе је допринела још једна околност. Ушао сам у шестојануарску владу 16. фебруара 1931. године. Веровао сам да је мој улазак за министра правде у вези са израдом нових основних линија државне и народне политике.
И пре 6 јануара, у Народној радикалној странци, приморан сам био да будем стално неки отпадник. Гадио сам се од мале, ситне, партизанске, кликашке и котеријашке политике. Мислио сам да се стим не може ковати срећна народна судбина. Покушавао сам да својој тадашњој странци наметнем схватање да је она инструменат велике општенародне и општедржавне политике, да се мора ослободити партизанских, кликашких и котеријашких мерила, јер та мерила државну политику стављају у службу личних и страначких интереса, место да буде обрнуто. Али моји покушаји су ме увек чинили сумњивим мојим партијским друговима, и ја сам остајао увек само дисидент.
Тако сам стекао уверење да су партије луксуз, као што је то рекао једном један наш вишеструки председник Владе већ сува штета.
Отуда сам одушевљено дочекао линије изражене у Краљевом манифесту. Очекивао сам да ће се сад, тим путем, место бесплодне партијске борбе и ситних партијских мерила, увести у државни живот сталешке, моралне, економске, културне и доброчине организације - које нису вештачке, већ природне организације, а које већ својим постојањем показују више смисла за заједницу. С друге пак стране очекивао сам дубоку реформу државе у смислу органском и децентралистичком.
Мој улазак у владу није дао резултате које сам очекивао, али ми је дао одлично искуство о људима који избијају на врхове државе. Одлучно противан враћању партијског живота и партијског мерила у наш државни живот, ја сам предао свој нацрт Устава. Кроз овај нацрт нисам спровео у потпуности своје гледиште, већ сам се трудио да га саобразим што више практичним могућностима. Ту сам предвиђао уставну органску монархију, са Сабором, у који народ шаље посланике бирајући их општим, једнаким и тајним правом гласања, од кандидата које предлажу претставници сталешких, културних и доброчиних организиција. Разуме се да је тај Сабор имао законодавну функцију, као и право

надзора над законитошћу рада владе, али Влада пред њим није политички одговарала. По свом нацрту, Устав је Краљ имао предложити бирачком телу народном, да га ово општим, слободним и тајним гласањем усвоји или одбаци у потпуности. Одбачај предложеног устава значио би, да народно бирачко тело сматра, да још треба да се влада по ранијем закону о Краљевској власти од 6. јануара 1929. год.

Тај пројекат Устава није имао срећу да буде прихваћен, већ је место тога, по савету седнице Министарског савета од 17. августа 1931. год, са два гласа против (др Марко Костренчић и писац ових редака) предложено Краљу, да се створи велика партијска организација, која би носила будући уставни живот државе. Разуме се да сам, одмах сутрадан, дао оставку на положај министра правде, а она ми је уважена 2. септембра 1931. год., пошто је 3. септембра 1931. обнародован садашњи устав.

Нисам могао остати даље у влади, разочаран нарочито чињеницом, да се поново враћа партијски живот, место да, одиста херојски Краљев акт од 6. јануара, прихваћен одушевљено од целог народа, буде искоришћен, да се оствари права народна држава и уведе нови дух у целокупан државни и народни живот.

Па иако сам видео да се партијски живот враћа, веровао сам да ћу моћи мирно делати изван активног политичког живота у задружним, културним и националним организацијама. Показало се то, међутим, немогуће. Партијски живот који је запљуснуо поново нашу земљу, мерио је сваки корак својим мерилом. Услед тога сам са друговима покренуо фебруара 1934. год. лист „Отаџбина”, да се часно боримо и за ново схватање политике, „као оруђа народне и државне судбине”, а против политике партијске, кликашке и котеријашке - политике „брлога у коме се прасци ваљају”. Решени да објективно, мерилом општенародним и општедржавним меримо свачији рад, ми смо писали у „Отаџбини” као слободни људи, без пакости и предрасуда. Из тог писања и из стапања са другим људима у разним крајевима земље, са којима је изгледало да имамо слична стремљења, никао је, - после Краљеве смрти, - Југословенски народни покрет „ЗБОР”.

Али, иако сам се искрено трудио да одвојим строго своју делатност у задругама од делатности у политици, то ми противници нису хтели уважити. С друге стране, није ми било могуће да напустим задружну борбу, док задруге не поставим на чврсту основу. Тада би, мислио сам, већ било могуће да задруге, предам у друге руке и да се потпуно предам само политичкој борби.

Међу онима којима је мој политички рад био добро-дошао, био је и картел наше „националне” индустрије шећера. Једне вечери, августа 1934. године, звао ме к себи тадашњи претседник владе, да испита могућност за сарадњу. По обичају своме он ми је тада рекао: „Како би било да ти оставиш те своје корпоративне ствари да се демодернизирају у земљама где су то већ почеле?” а ја му одговорих: „Не, нисам према Вама у опозицији због корпорација, - иако стојим на гледишту, да без остварења партијског критеријума нема добра овој земљи, - већ сам у опозицији зато, што стојим на гледишту, да ниједан режим нема права да народ прави горим него што је. А Ваш режим то чини”.

(О, господине Узуновићу, да ли ми можете икад опростити ове речи? Није да нисам имао право што сам Вам тада рекао ово, јер то доказују они примери које сам Вам те вечери за доказ свога тврђења навео, и на на које Ви ни речи одговорити не могасте. Други је разлег мог кајања. О, како честит и пун човечности изгледа Ваш режим данас! Ви данас скоро почињете изгледати као светац. Опростите ми! Кад сам тада с Вама говорио, нисам знао да нам судбина припрема - и уз Вашу сарадњу - три године владе др Милана Стојадиновића).

Те вечери, претседник, тек онако узгред, по свом обичају ће рећи: „А да! Ти у опозицији, а кажу ми неки, да онда нема смисла да ти ми репу прерађујемо”. Одмах осетих да је картел „националне” индустрије шећера нашао жицу, на коју му је лако ударити, па одговорих: „Не прерађује државна фабрика мени, већ задружном Савезу, тј. сељачком народу, нашем хранитељу и бранитељу, и то не бесплатно, већ за добре новце”. А он одмах пређе преко тога као да није ништа рекао.

Баш у то време, августа 1934. године отпочиње интензивна припрема прославе четрдесетогодишњице Главног савеза српских земљорадничких задруга.

Још с пролећа сам сазнао да ће та прослава имати и политички карактер. Та прослава у оквиру конгреса Главног савеза треба да доведе у Београд што већи број задругара, а ту треба, осим чисто задружне прославе, да се Краљу Александру да нарочито признање и завет оданости и верности од стране задругара, а узгред, и да се нарочитим манифестацијама Бошку Јевтићу покаже како задругари желе, да Краљ преда претседништво владе њему, а да дотадашњу владајућу странку, Ј. Н. С., отпусти с власти.

Међутим, велики број случајева, не само крајње недомаћинских, већ и таквих којима се утврђује несолидан па и непоштен рад у Главном савезу, гонио ме је да заузмем на идућој скупштини, која је требала бити крајем септембра 1934 год, одлучан став.

За ту скупштину се сазнало да ће опозиција бити јака, а знало се да ће и онај „идеолог задружни” по своме обичају, употребити све да му скупштина, као и дотле, да разрешницу а да из Управног одбора избаци, против Правила, људе који му сметају.

Треба знати да је већина људи у Управном одбору Главног савеза припадала земљорадничкој странци. Они су се држали, - уколико су материјално или политички били везани, - уз оног „идеолога”, иначе су ћутали на седницама, а после седнице су говорили да сам у праву.

Када сам ушао у Главни савез, један од вођа земљорадника, др Милан Гавриловић, с којим сам био у односима пријатељским, а и данас нисмо непријатељи, говорио ми је да се оног „идеолога” морам добро чувати. Убрзо сам ја могао др. Гавриловићу и сам још и тежих ствари саопштити. Кад сам га обавештавао о држању њихових људи, др. Гавриловић ми је говорио да увиђа да је њихове људе у управи „Воја” добро везао за себе.

Надао сам се помоћи на скупштини од свију поштених задругара. Међутим, на скупштину, у дворану новог универзитета на Краљевом тргу, било је доведено око хиљаду људи који нису били уопште делегати. Они су имали за задатак: да дрече и урличу кад наиђе говорник опозиције, - а ако дође до гласања, онда да гласају дизањем руке и тако пра-

ве управи већину. Кад је дошао ред на мене, гласноговорник је прекинуо рад, као и код других опозиционара, а гомила неделегата је заурлала. Тада је претседник, др Драгутин Јанковић („Житије једног министра”), упитао скупштину: да ли је вољна одобрити ми да говорим (иако сам протествовао, јер ми право говора закон даје па ми скупштина то право не може одузети док га у границама закона и дневног реда употребљавам), а затим ми је скупштина дизањем руку одузела реч, коју у ствари нисам ни добио. Од свију земљорадника држао се одлучно и поштено М. Московљевић (и зато је самном на тој скупштнни искључен из почасног чланства), остали су гласали за управу или су апстинирали.

Сазнао сам да су уочи ове скупштине земљораднички прваци држали конференцију и решили да се тако уради, јер је „Љотић радикал а вођа земљорадник, с Војом ћемо ми после лако, сад Љотића треба из Главног савеза уклонити”. Чуо сам да се с тим становиштем сложио и мој пријатељ др М. Гавриловић. - Дакле у задруге унето партизанство, не само у државу! Та је скупштина свакако била и политички значајна, пошто је опозиција у Главном савезу тада збрисана, а Главни савез се показао „солидна подлога” за политичке комбинације тадашњег министра спољних послова.

Овде да поменем и врло карактеристичан случај кампање по новинама. У Смедереву је био покренут нарочити листић, који је уређивао један бивши робијаш, а у Петровграду је излазио други листић са таквим истим уредником. У овим листовима су месецима излазили чланци пуни најбестиднијих и најгаднијих клевета, - писали су их чиновници Главног савеза по налогу оног „задружног идеолога”, - а финансирао их картел шећерне индустрије!...

Овој кампањи је био циљ: изазвати негодовање код задругара према репарском Савезу и тако, по могућности, довести до његовог расула.

СКИДАЊЕ МАСКЕ

Неколико дана после поменутог мог разговора са г. Узуновићем, чукаричка фабрика затражи да јој репарски Савез за идућу кампању плаћа много већу закупну цену него дотле, без икаквог оправданог основа. Осећало се, да се нешто изменило. - Баш ми тада дође глас, да је тадашњи министар спољних послова, иначе члан управног одбора Главног савеза, поручио, да ћу на јесен видети тешке муке са репом. Отуда закључих да је картел „југословенске” индустрије шећера, искоришћујући мој опозициони политички став, нашао начина да заинтересује људе који све мере политиканским и партизанским мерилом, и да им саветује, да бар отежају услове прераде Савезове репе у државној фабрици. Обратили смо се и оном родољубивом министру финансија, али ни ту више не наиђосмо на ону ранију предусретљивост. Разумедох, да је онај „задружни идеолог”, који се тада прикопчавао за режим снагом крље, а у добрим везама са картелом индустрије шећера, нашао начина да нам ову „љубазност” учини. Истина нама се врата фабрике не затвараху, већ се само знатно увећана закупна цена (кирија) тражаше. Али за Савез није било свеједно, хоће ли платити неколико стотина динара и иначе прескупог закупа више или мање.

Тада сазнадосмо да фабрика шећера у Ћуприји, која те године имађаше врло мало репе, хоће Савезову репу да преради под истим условима под којима је дотле државна фабрика прерађивала. Како сам исцрпео сва средства да уверим господу државне фабрике у неоснованост њиховог новог захтева о повећању закупа, - и како они остадоше непопустљиви, а ја у томе видех злонамерно уплитање партизанства, - те се решим да закључим уговор о преради с ћупријском фабриком. Утолико пре, што је смрћу Краљевом било јасно да ће сад картел и партизанство бити још јачи. Уговор буде брзо готов. Пре него што смо га потписали уговорисмо још и то, да ће на бази овог уговора Савез моћи прерађивати репу сваке године. И тако Савез са прерадом репе пређе у Ћуприју.

Да би се разумело откуд савезу храбрости да пређе у приватну фабрику, ваља напоменути: да је борба око продаје шећера, коју је Савез изазвао, картел већ разбила, те су односи између фабрика постали скоро рђави. Како је ова борба тешко погађала ћупријску фабрику као материјално најслабију, то је изгледало једно време, да ће Савез чак и купити половину акција те фабрике, па су и неки преговори о томе вођени. Отуда је и било могуће да до ових нових односа фабрике и Савеза дође. С друге стране, очигледан утицај картела преко партизана на државну фабрику отежавао је рад Савезов тамо.

Али 19. децембра 1934. године дође влада Б. Јевтића, у којој место министра финансија заузе наш садашњи „кормилар”. Стање се одмах потпуно измени. Утолико пре, што у тој Влади место министра пољопривреде заузе тадашњи претседник Главног савеза српских земљоделничких задруга, онај о коме сам у јулу 1935 год. написао у „Отаџбини” чланак „Житије једног министра” и приказао га онаквим какав је. А главни дух, односно злодух ове владе, беше онај „задружни идеолог”, коме човек несме веровати ни кад новине на глас чита, да нешто није из своје главе у оно што чита убацио.

Једног дана, у то време, нађем се послом Савезовим код Лесића - оног „дубровчанина” без конфесије. А он ће ми рећи, весео и расположен, говорећи о тадашњем министру финансија: „Но хвала Богу, сад је дошао прави човек: узеће, али и даће!”

Нисам у прво време схватио смисао ових речи, мислећи да се ради о државним финансијама, где министар, истина, наплаћује дажбине, али и води такву политику, која омогућава интензивни народни привредни живот, а овај пружа зараду.

Но чудни осмејак мог некрштеног саговорника учини да посумњам у овакав смисао његових речи.

И отуда дође моје питање: „Како дати а како узети?”

- Онако како се узима, и онако како се даје, одговори брзо и весело некрштени, „на најобичнији начин!”

- Али то није могуће, Господине? рекох.

- Па где Ви живите, човече! одговори некрштени.

И онда ми исприча да он зна то из ранијег министровања овога, те да ми зато и говори. После пређе на друге случајеве корупције. Да тога има и у другим државама. Наведе ми случај синовца једног великог европског државника, који је у нашу земљу долазио да сврши један посао и узео провизију - да би то ауторитетом свога стрица свршио.

По оном уговору што закључисмо, ћупријска фабрика нам преради репу у новембру 1934 год. Нисмо је ни имали много: нешто више од хиљаду вагона, од које добисмо мало више од милион килограма шећера. То је била трећа прерада задружне Савезове репе у својој режији.
Али чим уђе други дух у министарство финансија уласком новог министра, Савез одмах осети оштру промену у својим односима и с фабриком у Ћуприји. А и разбијени картел се одмах успостави!!...
Прво нам фабрика посла једно писмо, којим признаје да смо дговорили да нам прерађује репу на бази уговора од 1934. год., али да за идућу 1935. год. сад отежава услове. Покушавасмо неколико пута у усменим преговорима добити оно што смо првобитно уговорили. Али безуспешно. На послетку пристадосмо и на те сад отежане услове и отпочесмо делити задругарима семе за сетву.
Одједном дође ново писмо од фабрике, којим нас извештава, да у идућој години не сејемо репу, јер нам је не може уопште „из техничких разлога" примити.
Запрепашћен, одем до оног истог „дубровчанина", кажем му да не могу да схватим такав поступак фабрике. Она има уговор са Савезом о преради не само за ову 1935. год., већ докле год то Савез буде хтео, на бази уговора од 1934. год. Она нам је отежала услове за 1935. год. Пристали смо и на то. Како сад мисли да нам спречи рад? Зна ли он да има у овој земљи судова?
Без узрујавања, цинички, насмејано, некрштено лице ми тада рече ово:
- Све је тако, али ја имам налог од режима да Ваш Савез уништим. Знам ја да ћу имати парницу, али волим и да изгубим парницу, него као представник страног капитала да имам режим на врату.
Гледам зло очима а све ми се чини да сањам. А видим да сам будан.
Оно његово „налог од режима" добро разумем, то наиме значи: „Имам сад сагласност режима, - ми, из картела, којима је тај Савез у нос ушао, и тешко нас досад оштетио, Богу хвала, сад имамо сагласност режима да га згњечимо".
Шта да радим? Коме у овој земљи за заштиту да се обратим? Једном претседнику владе, који ме зна врло добро, који је био мој ратни друг из тешких и незаборавних дана на фронту, - који зна целу поштену борбу са картелом шећера из времена кад је био министар двора, и који је сад све то бацио под ноге, дошавши под необориви утицај оног злокобном „задружног идеолога"? Или да се жалим једном министру финансија, данашњем срчаном „кормилару", за кога ми ово исто некрштено лице рече, кратко време пре тога, ону кратку реч уз радосни осмејак, - „Узеће али и даће"! - и чије су везе са страним капиталом уопште, као и са магнатима картела „југословенске" шећерне индустрије, биле већ познате? Или да се жалим једном министру пољопривреде, оном из „Житија једног министра", који је у то време доносио ону уредбу о козама, где је утврђивао на колико ће коза сељаци смети да држе по једног јарца? Код оваквих министара картел је господар ситуације, а напред постављено питање само се је неодговорено опетовало: Шта да радим? Коме за заштиту нашег радног народа да се обратим?...
И како је одмицало време за сетву репе, а помисливши да ће такав режим морати брзо да се сломије, посаветујем се с друговима из Савеза,

те примимо за 1935. год., - први пут од кад је Савез репарски основан - предлог фабрике да предамо репу картелу место да је сами прерадимо, као што смо досада три пута успешно чинили.
Био је то тежак удар за Савез, али ми смо се тешили да је то пролазни облак, који нам је картел са режимом Б. Јевтића-М.Стојадиновића и оног „задружног идеолога" навео. Веровали смо да ће то проћи. И тај се облак одиста после избора од 5. маја 1935. године распао, да одмах затим земљу покрије онај тежи и гори, чија „велика" дела прославља позната изложба „Три године владе др Милана Стојадиновића".
У првом распаду изгледало је, да ће онај „задружни идеолог", злодух Бошка Јевтића, отпасти. Али мало је трајало његово опозиционарство. Већ у марту 1936 године, приликом оног Арнаутовићевог шенлучења у Народној скупштини, он напусти опозицију, хитро се претвори од човека који је уочи тога дана говорио да се с владом Стојадиновићевој треба револверима обрачунавати, не само у човека што скочи и честита „срећно спасење" нашем данашњем „кормилару", већ у једног од главних сведока против својих дојучерашњих другова - по оном опасном атентату на скупштински вентилатор...
Убрзо се показало да ону реч др Милана Стојадиновића, да „тајна његовог успеха лежи у његовој сталној вези са привредницима" треба разумети на нарочити начин. Он не испитује потребе и жеље праве народне привреде, већ оних крупних великана који њоме потпуно господаре, који је искоришћују и исцрпљују, а обично су или непосредни представници или помагачи међународног и јеврејског капитала. Како би могао друкчије мислити и радити човек који је и почео своју привредну каријеру ставивши се у службу Ротшилдовог капитала?! Како би могао друкчије мислити човек који је био председник Управног одбора југословенског Феникса?! Како би могао друкчије мислити човек, коме је народно страдање и мучење, народно јунаштво и народно сиромаштво увек било страно души?! Како би могао друкчије мислити човек, који већ толико време заузима - и данас - с чашћу положај председника Београдске берзе? Како би могао друкчије мислити човек, који је прижељкивао смрт онога Краља, који је, поред свију својих трагичних погрешака био Херој и Мученик, чија је душа одиста пламтела неописивом љубављу за народом својим и мукама и борбама његовим, и чије стремљење је главно било: учинити тај народ независним на слободном Балкану?!
Није случајно картел шећера одмах успостављен чим је др Милан Стојадиновић ушао у министарство финансија. Није случајно шећер, одмах отпочео скакати у цени. Није случајно ћупријска фабрика одмах заузела непријатељски став према Савезу.
Савез репарски је, дакле, за 1935. год. морао да прибегне једном лошијем начину, да како тако реши своја питања: Истина - као што смо напред изложили („понуда за мир") - то решење могао је још фебруара 1933. год. добити уз накнаду од више милиона динара. Тада је Савез то одбио, уздајући се у реч и обећање тадашњег министра финансија. Сад је Савез морао да прими то исто решење - без милиона. Милионе су сад примили они ваљда, што су учинили да се сила ове националне државе стави у службу туђинског јеврејског картела противу једног уистину народног задружног подухвата.

НОВА ПРЕГНУЋА

Али такав положај натера Савез да се поново баци на првобитну мисао о подизању задружне фабрике шећера. Ту мисао није никад напуштао. Она је стално у раду Савезовом била присутна.
Савез не би могао подићи фабрику сам. Зато је у почетку мислио да се послужи кредитом, који би се временом исплатио. То није било оно најбоље решење, које би потпуно задовољавало све наше циљеве. Али то је решење дозвољавало да подигнемо нашој задружној мисли њен ма и у пола рођени кров. И зато смо то решење ипак прихватили. Но, као што смо видели, то се неоствари.
Међутим баш 1935. год. вратисмо се на ону мисао која нам је била најдража и коју је најбољом прогласио и отац српског задругарства, Михаило Аврамовић, када сам једном с њим о томе говорио. Он ми је као у завештај нагласио ову мисао: задружна фабрика чији су сопственици на једној страни задругари-произвођачи шећерне репе, а на другој, задругари потрошачи шећера.
Једини задругари знатни потрошачи шећера, који су долазили у обзир за учешће у овом подизању задружне фабрике били су државни чиновници организовани у Савезу набављачких задруга државних чиновника. Остали су због непријатељског држања Главног савеза били искључени.
Вероватно исти однос, при поштовању према Михаилу Аврамовићу, учинио је да ова мисао нашег Савеза буде врло топло примљена у Чиновничком набављачком савезу. Једном сагласни у основама, бацисмо се на посао, и за неколико месеци заједничког рада, биле су проучене разне технолошке, техничке и финансијске могућности, па смо почетком 1936. године могли сматрати да ћемо још у току те године отпочети са изграђивањем фабрике.
Финансијске могућности су биле испитане и потпуно утврђење. Неколико светских творница машина (немачких, белгиских, аустријских, чехословачких) нудили су нам своје стројеве на отплату за време од три до пет година. Потребан капитал за подизање зграда за монтирање машина био је обезбеђен. Сами најмодернији стројеви давали би нашем задружном предузећу техничку надмоћност над старим стројевима свих картелових фабрика. Нови пак технолошки начин обраде шећерног сока смањиваше количину машина, простор под зградама, количину горива и потребу за радном снагом а повећаваше проценат искоришћења шећерне репе.
Одједном се сазнаде да комесар министра финансија ставља Савезу државних чиновника своје противљење по овој ствари. Забринуше се чланови управе Чиновничког савеза. Али само за мало. Толика је била њихова вера у исправност ове ствари, да нису могли веровати у стварност овако грубе препреке. Отуда се нису зачудили ни они ни ја кад те препреке као нестаде, као паучине.
И ми се са новим жаром бацисмо на посао. Састављамо међусобни уговор. Разговарамо ко ће ући у управу. Радујемо се што ћемо победити капитализам - тог перфидног освајача наше земље - радујемо се као деца што ћемо изабрати Михаила Аврамовића за председника Управног

одбора, да његове очи пре него што се склопе за последњи сан угледају у његовом Смедереву једно потпуно отеловљење оне мисли, која је њега пре скоро педесет година у том истом Смедереву повела на велики народни подвиг.
Али одједном моји пријатељи, представници Чиновничког савеза, попуштају прво у жару, а потом у ревности. Нешто отежу: „Да одложимо за идућу годину”, говоре. Сви моји разлози ништа не помажу. Указивање на приближавање ратне опасности, на неминовни скок цена метала и стројева, на потребу да ове 1936. године посао закључимо ако хоћемо да 1937. имамо готову фабрику, - све то ништа не поможе. Нешто се десило. Нешто што моја задружна браћа чиновници не хтедоше или не смедоше да ми кажу, и што по њима ваљда никад не бих ни сазнао.
Но ето, дознао сам. Случајно. Две ситне ствари удаљене једна од друге простором али спојене у једну органску целину, открише ми ствар.
Прво: један телефонски разговор. Један мој пријатељ војвођанин говори с Пештом. Заврши разговор и прекине. А онда се сети да има још нешто да каже и поново скине слушалицу, кад тамо два лица говоре већ међу собом. И тако мој пријатељ слуша тај разговор! Будимпешта-Петровград, Елбоген-Елек.
- А шта је с том задружном фабриком? То опет постаје актуелно? пита Елбоген.
-О не брините, господине генерални директоре; г. претседник Стојадиновић нам је дао знати да од тога не може бити ништа, одговара Елек.
Друго; Министар финансија, преко Народне банке, припретио је Савезу набављачких задруга државних чиновника да ће изгубити све кредите код Народне банке, односно неће их добити, ако мисао о задружној фабрици шећера у Смедереву не буде одмах напуштена.
Ето зашто попусти жар и ревност мојих задружних пријатеља, државних чиновника. Ето, тако се и то четврто прегнуће за подизање задружне фабрике шећера свршило као и ранија: свршило се победом картела над Савезом. И ово није само Савезов пораз, већ стварно народно понижење.
Сви су, дакле, народе мој, излази затворени. И изгледаш ми као миш, што немоћно трчи по мишоловци жицом оплетеној.
О земљо наша, опрости. Ниси ти мишоловка. Таквом су те хтели направити разни Елбогени, Елеки, Ледерери, Шварцови, Лесићи и Коени, са разним одродима твојим, што су се, пузећи и увијајући, успели на крмило твоје, - они, кукавице и шићарџије, - они што у време трагедије твоје вајвеће седеше по мишјим рупама: у Нишу и Скопљу кад је фронт био Дунав - Сава - Дрина; на Крфу, Женеви и Паризу, онда кад је фронт, где се радило о судбини твојој, био на Ниџи планини и ограницима њеним.
Данас су они на крмилу твоје и наше судбине. Та колика може бити њихова мајушна душа, - и каква у тој мајушној души може бити љубав према теби, земљо, мила мајко наша? Па да им душа није била тако мајушна не би они могли седети у далекој позадини у тренутцима кад је тако мало требало па да од тебе остане само успомена. Или још тачније, у тој мајушној души било је места само за њихово велико ја: ништа веће није могла њихова душа примити и обујмити.

И какво би чудо морало да се деси, да данас њихове мајушне душе буду промењене? Да њихове очи, очи грамжљивог хрчка, постану сад очи орловске?
И данас је код њих све исто, као и пре двадесет година, - све, изузевши што се некад нису дали приметити задовољни скромним месташцем у сенци, док не прође бура над народима у људима, а данас земља трешти од њихова имена, угиба се под њиховим насиљем, немоћна пред њиховом лажју, и њиховом корупцијом.
О ниси ти, земљо наша, прљава и смрдљива тамница. Труде се разни никоговићи да те ланцима насиља, прљавим везама корупције, гадним нитима лажи и издајства, таквом учине. Али знамо ми који носимо твоју светлу слику у нашим душама; ми који смо ту слику упили из последњих погледа оних хиљада очију наших другова, што су последњи пут, на бојним пољима, пред нама погледале и утонуле, - знамо ми да си ти света колевка, јуначко упориште и последње одмориште и наше и свега што је пре нас дисало, Отаџбино наша.
Многи облаци скакаваца и навале гусеница су те често похађали. Али ти си то стресла: ниси ти земља њихова, већ наша. Неће, заиста, ни сада моћи бити друкчије.
Али, засад је тако...

ПОСЛЕДЊА БОРБА

Савез репарски је и 1936. године засејао око две и по хиљаде јутара репе. На основу нашег уговора од 1934. год. одмах с пролећа известисмо о томе ћупријску фабрику. Она је тражила да Савез не сеје толико. Ми само пак морали сејати толико, а фабрику смо позвали да утолико мање уговори са осталим произвођачима, према којима није у уговорној обавези. Она то није примила. На крају нам је поручила да ћемо наставити разговоре с јесени, пред кампању.
Августа месеца 1936. године - тј. пред кампању - обратили смо јој се и позвали је да нам репу преради. Она је једноставно одбила, поричући сад чак и то, да је у макаквој уговорној обавези према Савезу. Савез је зато подигао тужбу суду ради утврђивања уговорне обавезе, и, на основу тога, ради накнаде штете. (Спор још траје, али досад су одлуке суда и у чињеничком и у правном погледу усвојиле тврђење Савеза).
Али шта да се ради са репом? Преко четири хиљаде вагона репе је Савез добио од задругара.
Обратили смо се државној фабрици на Чукарици одмах септембра с молбом: или да нам купи репу, или да је по ранијим условима преради.
- Одбила нас је: јер не зна шта ће и где ће, те нашу репу не може купити. А не може нам је ни прерадити: јер и сама има много репе; па ће радити до половине децембра 1936. год, а тада ће већ машине бити уморне па неће моћи више да раде, а да наша репа у децембру већ неће ништа вредети.
Обратили смо се министарству финансија, министарству пољопривреде, министарству трговине, указивали смо на неоснованост ових разлога. Говорили смо им да би било срамота и стид за земљу нашу да буде могуће, у данашње време, да толика репа пропадне нагомилана по железничким станицама. Предочавали смо им да би, ако држава стане на

такво гледиште, то претстављати расипнички губитак за нашу народну привреду. Указивали смо им на уставне одредбе по којима држава штити задругарство. Доказивали смо им: није истина да ће се машине уморити, јер годинама нису искоришћаване у потпуном капацитету, - а исто тако није истина да наша репа крајем децембра неће моћи да се преради. Јамчимо да ће бити бољег квалитета од просечног квалитета репе државне фабрике.Али све то није помогло. Иако смо се обратили почетком септембра 1936 год. за заштиту држави, до решења нисмо могли доћи све до 18. јануара 1937. године!...

Како ова обраћања не помогоше, обратили смо се и војсци упозоравајући, да ће оваквом политиком картела наша земља, - у особито мутним данима, каква се спремају, - остати! без икакве резерве у шећеру. Показало се да ни војска није у стању ово питање с места покренути, и поред добре воље своје.

Обратили смо се за заштиту и Краљевском Намесништву. Мислили смо, кад државна машина, очигледно не функционише правилно, - да морамо узнемирити и врховне државне органе, који су природом ствари заинтересовани и одређени да ту машину надгледају. По тој ствари, - ситном питању, преко четири хиљаде вагона шећерне репе, - обратили смо се толико пута усмено и писмено Краљевском Намесништву, да се сад управо стидимо што смо то толико пута чинили, и тако њихово време, пажљу и напор на ово очигледно ситно питање привлачили. Али, ради нашег извињења, ми можемо да наведемо само очигледну невољу и нужду, ону „скорб и нужду” од које се Богу молимо да и њих и нас увек сачува, а која, кад дође, нагна човека и на тако непажљиве кораке.

Краљевско Намесништво је наше молбе увек пажљиво саслушавало. Увек смо добили обећање да ће се све учинити што год се може, да се нашем Савезу помогне. Краљевско Намесништво је учинило кораке лично и преко својих органа код министра финансија, министра претседника, као и његовог заступника, др Корошца. Органи Краљевског Намесништва обавештавали су нас, по налогу највишем, о сваком таквом кораку, тако да смо скоро сваког дана знали какву је изјаву који од министара дао.

Имао сам јасан утисак да краљевски министри не говоре истину, - час обећавајући брзо решење, час изговарајући се на њихову немогућност. Тако је, на пример, министар финансија одговорио да није могуће ништа учинити, јер је државна фабрика на Чукарици свршила сву репу, па демонтирала (?!) машине ради оправке (иако смо ми молили за интервенцију још пре почетка рада фабрике). Мислим да је та јасна неистина била довољно провидна не само за моје очи, већ и за очи сваког разумног човека. Министар председник је обећавао половином децембра да ће питање решити за три дана. Министар трговине је дао реч да ће питање „сутра” решити, па је исто вече - одмах после мог изласка од њега - отпутовао за Загреб, а одатле се вратио неколико дана доцније, ништа не учинивши.

Тада сам имао прилике говорити са великим задругаром др Корошцем. Тада сам се уверио у његову одиста изванредну интелигенцију, која сваку ствар схвата брзо и потпуно, - али и изванредну моралну растегљивост његову.

Корешец неће украсти, ни убити, народе југословенски, али ће драге воље пустити да се покраде и побије пола ове земље, само ако његов тренутни политички интерес то захтева. Не верујем после тога да има права да се сматра бољим од онога, који је само једном украо или само једном убио. Није узалуд његов доглавник, др М. Крек, на једном збору у Словеначкој дао најкраћу и најисцрпнију слику његове политике, одговарајући на једну упадицу, (зашто седе у влади др Милана Стојадиновића): „Боља је и најгора влада у којој ми седимо, него и добра влада наших противника."

То одуговлачење и крвничко мучење трајало је недељама и месецима. Ми смо морали разлоге један по један побијати. На њихову тврдњу да су машине демонтиране морадосмо, да доказујемо да је то лаж, да се ради о простом скидању неких цеви ради чишћења, и да се фабрика може довести у ред за три дана. На њихово тврђење да је репа промрзла и да нема шећера, морадосмо да доказујемо анализом државне огледне станице, да наша репа у половини јануара има слаткоћу још тако високу, какву њихова није имала месец дана раније. На њихово тврђење да нећемо имати новца за прераду (око дванаест милиона дин.), изјависмо да примамо одговорност да ћемо новац набавати. На њихово тврђење да немамо материјала, изјависмо да ћемо га набавити. На њихово тврђење да немамо магазина, доказивасмо да смо их већ набавили.

И кад смо веровали да је цела та напорна борба, да су сви ти докази и разлози приклештили противника уза зид, те ће се предати, би нам саопштено да је решење донето: „Комитет министара је донео решење. Биће објављено. Прочитаћете га. Агенција Авала је зато ту!"

И заиста на саму православну Нову годину прочитасмо га. И би нас поново стид због толиког трчања. У том коминикеу Комитет министара објављује углавном ово:

„Неки сељаци преварени и обманути (разуме се, не од стране ћупријске фабрике, већ са стране Савеза) засејали су репу, а нису имали уговора са фабрикама. (Министри су знали да ми водимо спор код суда да утврдимо да смо уговор имали, али њима ништа не смета да овако унапред, пре суда, стану на страну фабрике - против народа сељачког). Услед тога је дошло у питање да пропадне сељацима око 3.300 вагона шећерне репе која је већином извучена и стоварена на железничким станицама, где је изложена мразу и квару.

Ову репу није могуће прерадити из многих техничких разлога.

Да сељаци не би били оштећени услед непромишљеног рада оних што су их на ову сетву навукли, министарски Комитет се обратио фабрикама шећера да оне делимично ову штету приме на себе. Министарски Комитет је наишао на велику предусретљивост код фабрика. Оне су ставиле на расположење Министарском Комитету око 3,300.000 дин. - да се сељацима раздели, с тим да репу могу однети својим кућама."

На све ово питао сам се: зашто ли ови, иначе кивни, туђинци из картела сад тако лака срца бацају 3,300.000 д. нашим сељацима - као псима? Милостиња... да се сељацима раздели"... само да се већ једаред окану прављења шећера?

Тада видех да морам - иако нерадо - прибећи другом начину. Послах курире у задруге јављајући, да сутра рано што већи број задругара дође у Београд. На станицама ће их дочекати људи са обавештењима.
Сутрадан, 15 јануара, тачно у 9 сати пре подне, у мањим групама које су дошле са разних страна, нашло се пред Претседништвом владе, министарством трговине, министарством финансија, министарством војске, око 400 задругара, све самих одличних домаћина и честитих људи. Седео сам у једној згради у близини, и чекао извештаје. У 9 сати и 20 минута већ је дотрчао један, 5 минута после тога други младић усплахирен јављајући: „Камиони са жандармима дојурили су пред Претседништво владе, жандарми су се скинули с кола и почели туђи и растеривати мирне сељаке, који су мирно чекали да их приме министри".
Узвикнуо сам: „Битка је добијена!" - „Како то?" запиташе присутни. - „Па ето како; нечиста савест оних из владе уродила је страхом. Иначе одиста не би доводили камионе са жандармима на мирне голоруке сељаке!"
Али како све алармантније вести одржаваоци везе донашаху, то сад дође ред и на нас. За четврт сата говорио сам са кабинетима свију заинтересованих министара, управником града, Командантом жандармерије и с много утицајним људима. Свуда сам кратко изнео ситуацију, указујући на њену озбиљност у сукобу између жандарма и сељака и позивајући надлежне да знају да ће бити одговорни и за кап просуте крви ових честитих задругара који само моле да буду примљени. Кад сам свршио све те телефонске разговоре, рекох: „Е, сад можете бити мирни; победа је ту!"
И заиста, пола сата доцније јавише, да ће министри: финансија, пољопривреде и трговине примити једну делегацију ових задругара у 11 сати. Одредише задругари осморицу најотреситијих.
Разговор је био такав да би ти министри, да имају стида, још истог дана дали оставке. Али такви оштри гестови нису у нашој земљи могући. У већини случајева министри су само „живе коже" - као што рече владика Николај - код којих је свака душевна радња, па и стид јако ограничен разним „државничким обзирима", тако да су такве појаве одиста скоро искључене.
- Шта сте хтели? упита министар финансија изасланике
- Хтели смо да видимо да ли наша држава хаје за нас и наше невоље, - оговори један задругар.
- Па читали сте јуче нашу одлуку. Ви вашу репу можете вући натраг својим кућама, а шећеране су пристале да вам поклоне 3,300.000 дин. - одговори министар трговине.
- Господине министре, рећи ће тада други задругар, читали смо вашу одлуку, али сматрам да би било много достојанственије и боље за владу да никакву одлуку није донела него што је овакву донела.
- Зашто то? запита министар пољопривреде.
- Зато што за нас то значи да сте нас ви продали картелу за тих 3,300.000 динара. А да смо се хтели продавати, ми смо то могли још 1933. године кад нам је картел нудио и више, само шећер да не правимо, а репу да им продамо. Ми то онда нисмо примили, јер смо знали да би то била издаја интереса осталог народа. Сад нас је влада на овај начин продала картелу и то под много горим условима. Кад би смо то

примили, репа би нам пропала, јер нико по овим раскаљаним путевима не би могао са станице кући натраг вући. С, друге стране задругари су већ примили скоро исту толику суму на име предујма од Савеза, тако да ба сад морали: или Савезу дуг да не врате, и онда да га упропасте, - или пак да сав овај новац прими Савез, а задругари да не приме ништа.
- Па шта бисте Ви хтели? запита мин. финансија.
- Да нам државне фабрике репу откупе или је пак прераде за наш рачун, а ми да платимо сваком своје, све готовим новцем.
У тај мах дође и директор државне фабрике шећера на Чукарици.
- Господо Министри, отпоче директор, то није могуће. Њихова је репа услед мраза потпуно пропала. И ако дозволите да се та репа ради, задруге ће претрпети крах, јер не верујем да ће успети да добију ни пет процената шећера.
- Господине директоре, прекиде га један сељак. Ви добро знате да је задружна репа увек била боља квалитетом него Ваша. Анализа репе која је вршена пре непуних недељу дана даје 18% дигестије, што треба да да 14,5% шећера.
- То није могуће. Ни 5% нећете имати!
- Пристајемо на сваку опкладу, господине директоре. Само у случају да ми будемо имали право, не знамо како ћете Ви моћи остати на том месту.
- Примате ли Ви, упита сада опет министар финансија, наше решење?
- Не примамо, нити хоћемо, нити можемо, повикаше делегати углас.
- Пропашће Вам репа, рече министар трговине.
- Нека пропадне, господине министре, то ће бити наша штета, али Ваша срамота и срамота државна.
Министри се погледаше па рекоше делегатима да изађу.
А затим их позваше и саопштише им:

да се одмах пошаље репа на анализу државној огледној станици, - да дођу 18 јануара у 11 сати опет сви ови делегати да им се саопшти одлука.
И да не би смо дуже задржавали читаоца на овом догађају, саопштићемо му кратко, да су они исти министри, који су 14. јануара 1937. године донели онај неистинити и срамни коминике, у коме су саопштили да није могуће репу прерадити, - 18. јануара, после интервенције четири стотине задругара пред претседништвом владе, решали: да се та задружна репа преради у државним фабрикама.
И тако је било. Ова дуга и тешка борба уродила је ипак плодом са овим резултатом: од четири хиљаде вагона репе добијено је око четири милиона килограма шећера, поред меласе и резанаца, - што је по жељи картела и решењем министара требало да пропадне. То је била четврта - и последња - прерада задружне Савезове репе у сопственој режији.
Али, нажалост, Савез и задругари су имали огромне губитке. Да је репа прерађивана од половине децембра, кад је завршен рад у фабрици на Чукарици, добио би Савез, - за већ исту поднету режију и скоро исте поднете материјалне трошкове, - око 1,500.000 килограма шећера више; а поред тога, не би пропало око 250 вагона шећерне репе, прво услед мраза, после услед кварења, а од ове количине било би још око 350.000 килограма шећера. Тако да су Савез и задругари - овим мрцва-

рењем и одуговлачењем решења - претрпели губитак од 1,850,000 килограма шећера, те се може рачунати да је укупна материјална штета Савезова: око 6,000.000 данара, поред огромног губитка за народну привреду.
Разуме се да би штета била и већа да није и репа уопште прерађена. Јер је Савез задругама дао предујам преко 3,000.000 динара, а још око 2,000.000 динара задругарима исплаћено после прераде.
Ова борба је тешко Савез материјално погодила. Он је остао дужан задругарима за репу још око 800.000 данара.
Режим је на све ово преко својих трабаната отпочео да ради у двоструком правцу: код оних који потражују од Савеза, да туже и иступају из чланства; а код оних који дугују Савезу, да дугове не плаћају. Због тога је Савез - некад тако цветан и одиста моћан - морао тражити одлагање плаћања за време од три године.
Картелу није било доста што је задао Савезу овај тешки ударац у слабину, јер капитализам нема милости и не стаје на пола пута.
Главна борба уједињених сила картела и режима управљена је у другом правцу. Већ две године Савез репарски и његове задруге ни педаљ земље нису могли посејати репе. Бојкотују га све фабрике. Картел господари у нашој земљи.
Савез се обраћа министарству војном, министарству финансија, министарству трговине и индустрије, министарству пољопривреде и моли их и 1937. и 1938 године, пре сетве репе, за интервенцију да му се омогући сетва. Молбе су остале или без одговора, или су пак одбијане, јер „се нема могућности да се молба уважи"...
Указивано је већ пре ове године, а и ове, тј. 1938., да ће земља не само остати без резерве у шећеру већ да ће остати без довољно шећера за покриће потреба. Указивано је да ће земља морати да увози шећер. И ништа није помогло. Већ две године Савез уопште не може да сеје репу.
Савез има спремљено семе шећерне репе, које је у својој обради спремио. Већ две године сејати не може. Савез моли да му бар откупе то семе: ћутање и одбијање...
Штедионица бановинска у Новом Саду (она која је од Савеза још 1933. године захтевала споразум са картелом) усред те и такве борбе, - место да расправи свој нерасправљени рачунски однос са Савезом, - сад наједном на основу меница Савезових, које су биле код ње у депоу тужи Савез за дуг који не постоји, и ставља Савезу забрану на онај тешком муком добијени шећер. Да би се видео и овај морал, ваља изнети, да ова штедионица годинама није хтела да одобри Савезу камату на његово милионско неспорно потраживање, док је пуну камату рачунала на Савезово дуговање, чак и на спорно дуговање - само да га сруши.
Све је ово рађено са једним циљем: треба Савез овај, који се усудио да уздрма ону дивну потресну идилу капитализма уништити.

БИЛАНС

Читалац се можда и уморио овом дугом и суморном причом.

Дуги су седам година борбе, читаоче пријатељу, од којих су прве три године биле три године успеха Савезових, а последње четири године - године успеха картелових, а мука и пораза Савезових.
Ове последње четири године обухватају и ово „златно време југословенско”, о коме говори изложба „Три године владе др Милана Стојадиновића”.
Али ево ти читаоче, на крају, што те неће разведрити, али ће ти јасно приказати резултате ове борбе.
Хтео бих дати кратак биланс с гледишта народне привреде.
Ова прича о шећеру биће ти одиста горка.
Од 1932. до 1934. године борба репарског Савеза са картелом учинила је да шећер падне у цени; на тај начин су потрошачи мање платили господарима шећерне индустрије око 200,000.000 динара.
Од 1935. до 1938. године картел је победилац. Цена шећера је скочила тако, да је шећерној индустрији, око 280,000000 динара више плаћено него да је остала она цена која је била у периоду од 1932. до 1934. године.
Савезу се не даје да сеје репу од 1936. године. Тако смо једва успели ове године да без увоза покријемо потребе у шећеру.
Али зато нас чека ова 1938/39 година. Шећера смо добили ове године само толико, да ћемо од јула месеца морати да увозимо по 7,000.000 килограма месечно, све до 1 октобра 1939. године: дакле најмање 20,000,000 килограма.
А ти ћеш, читаоче, тај увоз одмах осетити по свом џепу. Није право да ти ваљда то накнаде Елбоген, Елек, Ледерер, Шварц, Лесић и Коен?
Три године владе др Милана Стојадиновића су биле дебеле године за картел „југословенске” индустрије шећера, за његове господаре, за његове заштитнике и његове помагаче.
Да би се то дивно стање одржало, радило се стално с једне стране на ограничењу сетве репе уопште, - а с друге стране на спречавању репарског савеза да је сеје.
И успех је такав, да би га требало приказати на изложби „Три године владе др Милана Стојадиновића”.
Зато смо ову необичну причу, написали. Није право да се тако очигледни успеси не знају или заборављају.
Али успех је објашњив. Зар није „бранитељ” наше родне имовине од иностравог капитала рекао: „Тајна мог успеха лежи у мојој сталној вези са привредницима”?

ДВА ПИСМА

Мсгр. др А. Корошцу
МИНИСТРУ УНУТР. ПОСЛОВА [125]

23. септембра 1938. год., Београд

Господине Министре,

[125] Смедерево, 1938. год.

Веровао сам да ми се, после оног отвореног писма, што сам Вам упутио због забране свог великог земаљског збора у Смедереву, (забране извршене по Вашем. наређењу), неће дати прилика да Вам поново пишем.
Ово моје веровање долазило је из чињенице да сам Вам тада рекао све што сам имао рећи.
Мој рачун се, нажалост, овде показао погрешним и зато сам приморан да Вам поново пишем.
Да ли ће пак и ово писмо опет бити отворено или ће остати само ствар између писца и адресата зависи од Вас, господине Министре.
И ако је за један политички покрет објављивање оваквог писма одлично агитационо средство, ја се тога одричем, из обзира према части државе и угледу Вашем, као министра њеног, па ћу га објавити и раширити по целој земљи, само ако у потпуности не обуставите незаконите и злочиначке мере којима су чланови мог покрета и ја изложени.
Иначе, за сада ово писмо ће у препису бити упућено само Краљевским Намесницима и Главном генералштабу, с обзиром да се Ваши органи, у ово данашње изванредно озбиљно време труде да изазову нереде, па и побуне у најнационалнијим крајевима земље.

- ГОСПОДИНУ Д-ру АНТОНУ КОРОШЦУ,
Министру Унутрашњих послова- Београд

Давно сам осетио и утврдио да је Вама брига за законитост последња рупа на свирали. У почетку сам то примио с чуђењем, - али данас обилујем таквим доказима да морам рећи, Господине министре, да сте, заиста, прешли сваку меру.
Али, тако радећи, показујете одиста високу оштроумност, коју Вам иначе сви и признају, јер рачунате да се за мало и не вреди прљати, и да зло кад пређе сваку меру нема потребе да се покрива смоквиним листом.
Колико је то правило тачно, доказ Вам је што Вам нисам никако писао, иако су свакодневне Ваше подручне власти газиле основна права наша, забрањујући нам конференције, зборове, па чак и најобичније састанке, а све то радећи на основу Вашег распис Пов. Бр. 8746/37.
Навикнувши се на Ваше безакоње, у том правцу, нисам се изненадио, а ни узбудио, што су подручне Вам власти у самим месецима јулу и августу 1937. забраниле 210 наших зборова и конференција. - Зачудио сам се, напротив, што су одобриле у истим месецима два збора.
Није ме изненадило а ни зачудило што су Ваше власти продужиле са том безаконитом праксом кроз целу 1937. и ових девет месеци 1938. године, тако да је мени лично, само у месецу септембру закључно са 25 септембром, забрањено 16. Зачудило ме је и изненадило што су ми одобрен а за то време два збора.
Није ме изненадило што свакодневно више десетина збораша леже по полицијским затворима, за дела за која или нису криви уопште, или је само суд надлежан да испитује и оцењује њихову кривицу.
Нисам се изненадио ни када су, само у месецу јулу 1938. године, казниле полицијске власти, у нашој земљи, 104 збораша са 1772 дана затвора и 266.350 дин. новчане казне.

Нисам се изненадио, ни кад су полицијске власти, поред ових забрана, хапшења и кажњавања, у Дравској банови, отпочеле да кажњавају свако лице, које би носило значку Збора - и само због тога - новчаном казном или затвором.
Нисам се, напослетку, ни изненадио кад су те исте власти у истој бановини инсценирале, на основу исказа агената провокатора, нов велеиздајнички процес, предајући Суду за заштиту државе десеторицу наших другова, под сумњом да су припремали атентат на Милана Стојадиновића и на Вас, - па су услед тога, ови наши другови одлежали у истражном затвору укупно 860 дана, одакле их је пре неку недељу суд пустио.
Све ми се то чинило, разуме се, онако како се и мора чинити, и тешким, и одвратним, - али с друге стране, све је то некако било у једном роду и у једном духу.
Власти су забрањивале зборове, а ми их одржавали. - Власти су кажњавале, а ми се жалили и свака наша жалба била је као бич по дебелом образу безаконика: власти су хапсиле и сваким даном више, - а ми продужавали своје дело и своју борбу, као да затвора нема.
Зато Вам о свему томе нисам писао. Сматрајућн Вас духовним оцем свега тога безакоња, Господине министре, и рекавши Вам већ једном све што сам имао да Вам речем, сматрао сам да се више на Вас одиста не треба више ни освртати.
Није ме чак натерало да Вам пишем ни ово што је Ваша полиција урадила у Шибенику, 12-II-1938, и у Прељини, 21-VIII-1938. У Шибенику, где је пустила комунисте и франковце да сат и по несметано руше зграду, у којој сам говорио, - и у Прељини, где су комунисти ноторни, под заштитом Ваше полиције напали камењем моје другове и мене, из непосредне близине тако, да се само револверским метцима има благодарити, што су нападачи натерани у бегство.
Па ни то ме чак није натерало да Вам се обратим, кад ме је сутрадан по Шибенику, 13-II-1938, Ваша полиција спровела у Книн, - а кад сам ја ипак пошао за Сплит, у Берковић-Сливну, Ваши жандарми су ме силом свукли с воза и натраг у Книн упутили, - као ни што је сутрадан по Прељини 22-III, полиција пустила нетачан приказ догађаја у Прељини, а забранила „Политику", у којој је изнета, путем исправке, истина о овом комунистичком нападу.
Није ме ни то натерало да напустим досадашњи свој став, и ако ми је познато да сте Ви Господине министре, успели себе у многим и важним очима да представите као особитог заштитника реда и начелног борца против комунизма, - док се из познатог напада на мој збор код „Триглава", 28-II-1937, као и ова два у Шибенику и Прељини, види да Ваша полиција ни мало не преза да употреби баш комунисте у чистом стању, или пак растворене у „франковачком или левичарском сосу - кад они нападају на националистички, монархистички и антимарксистички Збор.
Али за последњи месец дана Ваши органи су нам припремили изванредна изненађења. Већ у три маха они су злостављали и крвнички тукли поједине чланове Покрета, који су им пали у руке.
Тако су:

На дан 11. августа жандарми Нишко-Бањске жандармеријске станице, позвавши нашега друга Лазара Томића, поткивача из Горњег Матејевца, среза Нишког, у жандармеријску станицу и ту га прво стезали за гушу, а затим га командир, наредник Ђурић, тукао песницама из све снаге по слабима с обе стране, а потом га је поднаредник Дивић ударио ногом трбух тако, да је Томић изгубио свест и пао на земљу. Кад се освестио, он је осећао само огањ у телу и повраћао је. - Али „испитивање" је трајало и даље, - при чему је испитивање било споредно, а бој и батине главно. Кад је Томић стао да их преклиње да га престану туђи и мрцварити, већ да га убију карабином кога је спазио на зиду они су га мало престали и псујући му Бога и Божју мајку, говорили му: „Видиш ли како се бије, где ти је сад твој Љотић да ти помогне, мајку ти и теби и твом Љотићу. Зар не видиш да смо ти овде и суд, и закон, и Краљ, и држава и Бог, и све и свја. Што ми овде радимо, нико не види нити може доказати. Зато буди паметан, па се мани тога твог Љотића и политике, јер други пут можеш и погинути... Кад их је он упозорио, да се наш Покрет зато и бори да се народ не пребија по жандармеријским станицама, поменути су жандарми тукли Томића још у два маха, па су га пустили тек после два сата кад им је рекао да ће из Ниша доћи цео месни одбор „Збора", који зна где је он отишао.

На дан 6 септембра, на сам Краљев рођендан, Монтани, чиновник Управе града Београда, у 5 сати изјутра, нашег друга Стјепана В. Бушића, студента философије, из Краљевске Сутјеске, срез Високо, ухапшеног уочи тога дана, под сумњом да је на бакљади растурао летке које сам ја иначе писао и дао штампати (летке који су позивали грађане да кличу „Живео Краљ", али да не забораве да је министар председник малолетном Краљу, човек који је радио на убиству Његовог Великог Оца Краља Александра, како то излази из мог кривичног испита пред окружним судом за град Београд, на дан 17-II-1938. год. и брошуре моје „Наши дани" у којој сам тај исти свој кривични испит објавио) - напао је прво читавом бујицом увреда и псовки, а затим га је злостављао и тукао као најгори крвник.

Пошто га је, прича Бушић, дао одвести у своју канцеларију и ту му је дао ланцима везати руке наопако и онда му отпочели изнуђавати признања: где су летци штампани? Ко је све растурао летке? Ко му је летке дао? - и ако је Бушић одмах рекао да сам му летке дао ја лично, а да на остало не може одговорити јер и не зна. Незадовољан овим, Монтани је наредио једном агенту да Бушића туче, и овај га је из све снаге тукао гуменом палицом прво по прстима везаних руку а затим по самом врату.

Затим је Бушић враћен у ћелију, а потом убрзо, доведен опет пред Монтанија и тада је уз најгрубље псовке на адресу Бушићеву и „Збора", настало још горе поступање: чупали су му косу, везивали му и стезали ланцима руке и ноге, бацали тако везаног тела на под, - па после свега тога увивши му капутом главу, тукли гуменом палицом по табанима. Бушић не може да се сети колико је удараца добио, само зна да их је било превише. - У свему томе главни је био сам Монтани, и још неки агенти међу којима је запамтио име једнога који се звао Чупић. Монтани је био наредбодавац, делимични извршилац а поред тога све псовке и увреде којима је несретног младића обасипао, долазиле су из

његових уста. „Бринеш се за отаџбину? Сад се ми бринемо за тебе. Реда је већ дошла да и вас потаманимо!” итд. довикивао је Монтани запенушен, уз страхевите псовке и увреде Бушићу.
Кад су Бушића подигли на ноге, један млађи агент ударио га је четири пута тако снажно по лицу, да му се услед тога на десној страни, у устима, отворила рана. - Поред тога, исти агент ударио га је још четири пута у предео бубрега.
Овде нарочито не помињем друга ситнија злостављања (ускраћивање хране, самовласно и незаконито држање у затвору, иако је понуђена замена у новцу, што власт мора по полицијској уредби примити), псовке и увреде од стране једног од шефова (Драгутина Јовановића, изгледа) и писара Јовановића.
На дан 11. септембра т. г., жандарми наредници Торбица Андреја, Лешић Рафаило, каплар Угреновић Никола и жандарм Гелд Штефан, сви из Панчева, лишили су слободе, у сеоској кафани, у Банатском Новом Селу, збораша Милоша Опачића радника из Београда, и спровели у општину. Успут, као и у самој општинској згради, тукли су га тако страховито песницама и ногама да су истог дана, због тешких, нанетих му повреда у пределу слабина и мошница, били принуђени упутити га сами у панчевачку градску болницу, где се исти Опачић и данас на лечењу налази. Видевши шта су учинили, именовани жандарми су поднели лажан реферат начелству среза Панчевачког да се Опачић сам повредио по мошницама, бежећи од њих и прескачући плотове.
Кад сам сазнао за први догађај, мислио сам да је то кривица именованих жандарма, - те су они оптужени и њиховој команди и суду.
Кад сам сазнао за други догађај, породила се сумња да ово није случајно злочин несавесних органа, већ да све то долази као нов систем којим режим мисли да збораше застраши.
Кад сам сазнао за трећи догађај видео сам да је ова сумња оправдана, да се налазимо на прагу новога начина поступања са Збором, - коме режим прибегава, кад је видео да полицијске казне затвора и новчане казне, инсценирани процеси, забране штампе, забране конференција и зборова наших, нису у стању да сломију нашу вољу да својој земљи обезбедимо борбом неумољивом оно, за чим она вапије, а што јој Ваше часно друштво и Ви нисте жалибоже, у стању дати.
Оно пак што се десило 21. септембра у Селевцу, а требало да се деси истог дана још на три места (Глибовцу, Голобоку, среза јасеничког и Лозовику среза Орашког), превазилази одиста сваку могућу машту. Толико злочиначке воље код Ваших органа, Господине министре, и тако јавно манифестоване, ни најљући противници овога режима нису могли претпоставити. О том одиста гнусном и жалосном догађају власти су издале комунике преко радиа, истог дана у 22 сата, - а исти је преко новина сутрадан објављен. Тај комунике има један једини недостатак: не одговара истини.
Не одговара истини да нисам пријавио састанак. Упутио сам, напротив, препоручено писмо, начелству среза Јасеничког, 18. септембра из Београда.
Не одговара истини да је мене представник власти повео у општину, већ је истина да ме је ухапсио и наредио жандармима да ме силом одвуку у хапс, па сам као такав стражарно спроведен у Смедеревску Па-

ланку и ту тек, по саопштењу казне од 23 дана затвора, пуштен, увече на слободу.
Не одговара истини да сам ја првим својим речима отпочео вређати и клеветати највише државне функционере. Прва моја реч је била: „Браћо!” - и одмах сам затим био ухапшен те више на збору нисам ни говорио.
Не одговара истини да сам ја крвопролиће, или како се у том комуникеу вели „немили инциденат” изазвао. Био сам, Богу хвала, тај који сам спречио да не буде крви до колена и незнајући да тиме управо и своју главу спасавам.
Не одговара истини да су жандарми, по прописима за употребу оружја позвали народ да се разиђе, јер ће иначе пуцати. Напротив, они су без икакве опомене без иједне једине речи употребили оружје.
А поред тога је истина :
да ми власт никакво решење по мојој пријави састанка ни до данас а камо ли на 24 сата пре истог, није саопштила;
Да је на место састанка упутила привременог секретара среског начелства у Смедеревској Паланци, Станковића, који је, знајући какво је наређење примио, био врло узбуђен, па је, да би сузбио свој немир и угушио сваки глас савести, једну за другом испио, пред мој долазак, преко 20 чашица љуте ракије;
да је исти представник, коме се на неколико недеља пре тога десило, због некоректног понашања на једном опозиционом збору, да буде од стране масе оборен и злостављан и који тада оружје није употребио, овде га нико није ни пипнуо, пре мога доласка причао, да је сад тражио и добио писмено наређење да може употребити оружје у извршењу постављеног задатка;
да је исти тај представник, без икакве потребе пре мог доласка, претио и говорио да ће састанак силом омести и да има наређење да „пуца у месо”;
да је то одмах, чим сам дошао и мени рекао;
да сам му ја одговорио да нема потребе да пуца у народ, а на мене може, јер сам ја тај што, ношен истином, морам исту сведочити, па како то власт онемогућује, ја, који имам законско право на то морам и без дозволе власти говорити, - а исто тако му изјавио да и на мене не мора пуцати, - ако има право нека ме лиши слободе, а тада не могу говорити;
да је он одмах наредио жандармима, пошто је мене прекинуо при првој речи позвао народ да се удаљи, јер нисам „овај збор пријавио”, да силом народ разгоне, а мене лише слободе, што су ови и учинили узевши одмах без потребе, пушке „на готовс”, с прстом на обарач а ножеве уперивши пред саме груди и грла појединаца;
да се неколико стотина људи, због таквог непотребног, неправилног и изазивачког држања власти узрујало и усталасало, - па је при том маса покушала да ме отме, али сам је ја умирио, а у исто време укорео сам и поједине жандарме што су млатарали пушкама у правцу појединаца, тако да су чудом неким само једног лако ножем повредили;
да је један од жандарма, неки каплар, муслиман, из Кусадачке жандармеријске станице, (чије име нажалост не знам, те га само на овај начин могу приближно означити) док су други жандарми своје пушке

уперивали час у једном час у другом правцу, по изјави свију присутних, имао своју пушку уперену само искључиво на мене, и ако зато није било потребе, јер сам ја једном лишен слободе и поведен, не само мирно ишао, већ се и окретао народу само кад би осетио да је ситуација тако критична да треба моја молба или прекор да дође да би се избегло што је најгоре;
да је тај каплар, иначе показивао, по изјавама истих присутних, неке нарочите знаке нервозе;
да је напред поменути представник власти за све време сипао уље на ватру, претио, грдио, врећао и на све начине погоршавао и иначе затегнуту ситуацију;
да је исти представник власти, кад смо прошли поред започете грађевине, црквеног дома, коју је народ запосео и спремао да жандарме гађа цигљама, а поред које смо ипак прошли у миру, благодарећи само мојим речима, упућеним: народу, отпочео још горе да прети, називајући Азању и Селевац побуњеничким местима, у која ће он упутити батаљон редовне војске;
да сам се после тога, улазећи у двориште општинске суднице, а предосећајући да је сад ситуација најкритичнија иако с одвратношћу, обратио преклињући напред поменутог, Вашег представника, Господине министре, молећи га да ми дозволи да застанем и народ умирим, као што сам га у пет махова умиривао дотле, - али ме је исти представник, избезумљен најгрубље одбио, повикавши неке речи упућене жандармима, речи којих се сада ме могу сетити, али су значиле да они иду до краја;
да су жандарми, место да мирно стану на уски улаз у двориште и тако спрече евентуални улазак народа млатили пушкама с набоденим ножевима, као бодући раздражено, у правцу масе;
да је једно парче цигле ударило тада по глави жандармеријског наредника Башића, и овај је без опомене опалио два метка, али у вис, од чега се сакупљени народ, у трему кафане, одакле је и бачена цигла, разбегао;
да су по том и остали жандарми, из клечећег става без потребе и икакве опомене, отпочели пуцати у правцу окупљених људи, и то: у правцима одакле никакав напад нити опасност по њих није долазила, па је од једног таквог пројектила погођен мој пријатељ покојни Радослав Торлаковић и то тако да је Торлаковић прешавши сам педесетак метара, што га је од дворишта, из кога је, преко вратница посматрао догађаје делило до амбуланте, тамо већ донео црева своја у рукама;
да је и после тога представник Ваш, Господине министре имао исто изазивачко држање, - те је тако у подне огладневши, наручио у општинској судници да му се донесе јело из кафане па је поред себе поручио и јело и за два жандарма, што су ту била да ме чувају, како је један од тих каплара неки, изјавио да не може да једе јер му стоји нешто у грлу, изјавио је Ваш представник: „Ја Бога ми могу. И сутра ћу опет овако само нека пробају”. Ја сам га тада прекинувши своју шетњу по соби, погледао и рекао му: „Паметан човек, господине, рекао би „Да неда Бог да се икад понови што је данас било”, а Вама као да је криво што је само оволико било, па радосн изјављујете да ћете и сутра исто

тако”, - нашто ми је он изјавио: „А што да не? разуме се. И на Бога ћу пуцати”.
да се после тога, сазнавши за убиство и моје хапшење узрујала и околна места, Велика Крсна и Азања, - и да је из Велике Крсне пошло на Селевац 100 млађих људи с једне, а да је у Азањи, опет с друге стране неколико стотина људи узрујано чекало кад ће ме туда провести, - па сам, предосећајући то молио жандарме да поседну „Тробаре” и лепим понашањем и опоменама људским врате Кршљане, јер да сам ја већ спроведен у Паланку, а да ме и не спроводе кроз Азању већ да ме околним путем спроведу за Смедеревску Паланку;
да сам, дошавши у Смедеревску Паланку, а затим будући пуштен на слободу, утврдио да су истоветна наређења била издата у Глибовцу, за случај да ипак дођем до Глибовца, полицији и жандармерији, - као и у Лозовику, среза Орашког, за случај да некако продрем и дођем слободан и жив до Лозовика, - јер су то, кршећи руке, својим познаницима, саопштавали полицијски чиновници и жандарми, - и да им је свима одлануло, кад су чули за догађај у Селевцу, при чему су, 21. септембра око 13 сати, у Глибовцу писари полицијски издајући наређење за повратак у Паланку, саопштили да је „Станковић у Селевцу свршио посао”;
да сам у току тог дана, непосредно, сазнао, схватио и разумео, да власти није био циљ да ме ухапси, јер ме је после десетак сати већ пустила, - већ да употребом ватреног оружја произведе на мене и на оне који су жељни да ме чују, утисак безобзирног терора, тако да или мене - ако сам при том не страдам или пак сељаке застраше и тако ми онемогуће стварно састанке и говоре на истима, - пошто су остала прогањања без дејства, а суду ме власти, на жалост, несмеју;
да сам сазнао да Ваши органи, Господине министре, у „постизавању тога циља не презају од најобичнијих убистава - да напротив та убиства предвиђају и желе да би на тај начин произвели оно застрашивање;
да сам након свог пуштања на слободу, сазнао да је при томе власт преко одабраних органа жандармеријских предвиђала и желела, у случају да у погодном тренутку употреби оружје, да том приликом и самном ликвидира, (као човеком који „врећа и клевета највише државне функционере”, како каже Ваш комунике), и да сам благодарећи само Богу милостивном и његовом умудривању спречавао и спречио да дође до употребе оружја све до оног тренутка кад су мене увели у двориште и одвојили потпуно од масе, - тако да би тада свако моје убиство било очигледно, само стрељање без пресуде;
да се све то ради само зато, што сам се усудио да тврдим пред судом, да напишем и објавим под својим потписом, - да после тога трубим где стигнем и где станем, да је Милан Стојадиновић председник краљевске владе у којој сте Ви министар, Господине министре, као што је и Вама познато, говорио и потстрекавао људе на убиство пок. Краља, и истребљивање целе Династије, и да је у томе смислу ишао и даље од подстрекавања па је и само убиство припремао, тражећи ко ће га извршити.
Грађанима је закон наредио покоравање властима и писаним законитим наредбама. Властима је пак наредио да свој посао врше по закону,

а забранио им да врше безакоња, а нарочито се постарао да забрани властима вршење кажњивих дела.
Али намера закона је изиграна, као што се види кад месецима тражим да се утврди страховита оптужба да је Милан Стојадиновић радио на убиству Краља Александра и кад је то моје тражење потпомогнуто стотинама петиција грађана упућеним на Највише Место, - па од свега тога нема ништа, - онда кад судови не раде да утврде истину о убиству једног од највећих владара, које је ова земља имала, а уз то оца владајућег Краља, - какве наде још може бити да ће ти судови урадити кад је у питању заштита тела, здравља и живота и слободе нападнутих збораша, поткивача Томића, студента Бушића, радника Опачића и сељака Торлаковића?
А ми морамо, Господине министре, наћи заштите. И то не толико због одмазде или саме правде, колико што нам је нужно да наша дела не буде, благодарећи Вашим органима, ометано, заустављано и штећено.
Мислећи, о начину, како би до те заштите дошао ја сам се решио, да Вам пишем и да Вас најлепше замолим да издате одмах наређење да се одмах, без одлагања, са оваквим радом престане, - као и да у том наређењу, запретите да ћете најстрожије казнити сваког органа власти, поред судске казне којој ћете га изложити, ако се ико усуди у будуће поступати овако.
А да би Ваши органи заиста увидели да је то Ваша истинска воља, исто тако Вас најлепше молим да наредите и Ви са своје стране дисциплину, а стварну истрагу по овим делима. Уверен сам да ће ово помоћи. Отуда се моје писмо овде и зауставља. А мислим да не треба да Вам овде кажем, нарочито, Господине министре, да Збор није и не мисли бити певачко друштво па да трпи мирно безакоња, па је у интересу многих драгоцених ствари да ову моју молбу уважите у свему.
Не буде ли тако, биће ми особито жао, Господине минстре, што ћу у првом поновљеном случају, објавити ово писмо, а одмах затим, да Вам покажем да ће свака слична повреда наших права бити достојно одмерена - и то не само по извршиоцима, већ и по наредбодавцима.

12. октобар 1938. године, Београд

Господину Д-р Антону Корошцу, Мин. унутр. послова Београд

Господине министре,
Писао сам Вам 24. септембра писмо, које сте примили и надам се, прочитали.
Изнео сам Вам ту безакоња која су Ваши органи починили не презајући ни од злочина и молио сам Вас да се са тим престане.
Нисам на то добио никаквог знака по коме би могао оценити да сте вољни по овој искреној молби поступити.
Напротив од 10. октобра као дана Вашег предлога о распуштању Народне скупштине и нових избора, кријем се по Београду као најгори злочинац, јер су Ваши органи узели на око најактивније чланове „Збора”, па и мене у намери да нас похапсе.

Не затварају нас што смо криви за затварање, већ зато што се жели на сваки начин спречити учешће „Збора” на изборима. Знате Ви добро да ни у Скупштини борци „Збора” не би могли бити мутави или плашљиви опозиционари већ би истину као муња сјајну и правду као сабљу оштру износили, и зато тако радите.
Да је тако види се по случају затвореног ми друга Милорада Живадиновића, старешине омладине „Збора”, коме је при затварању саопштена пресуда од 30 дана затвора по некој иступној кривици, па му није до данас дата могућност ни да се жали јер ниједан пријатељ адвокат није могао добити пресуду ради жалбе, нити му је пак дозвољена замена затвора новчаном казном коју замену закон сматра обавезном за власт ако затворени то захтева.
Већ два дана кријем се дакле и крићу се док не свршим послове око листе земаљске а тада ћу се јавити властима да се испуни безакоње потпуно.
Извештавајући Вас о томе обавештавам Вас да ћу, пошто нисте испунили жалбу моју да с безакоњем престанете, него погану меру продужујете и пошто врло вероватно нећете застати само на лишавањем слободе јер се не вреди прљати за мало (а и посао на тај начин нисте потпуно свршили) већ ће Ваши органи врло вероватно покушати гнусније злочине да врше то сам принуђен објавити широм земље ово писмо од 24. септембра, које сам првобитно хтео држати необјављеним.
Стим бих завршио свој разговор с Вама Господине министре да нема неких питања која на завршетку овог писма морам поставити:
Да ли је могуће Монсигноре, да је савест човека и свештенка у Вас тако мртва?
Зар се одиста ни на дну душе, не појављује код Вас стид за ово што чините?
Зар је могуће да се тако Бога не бојите?
И зар Вам напослетку на ум не пада, несретниче, да тако Ви лично нагоните људе да траже чиме би Вас у ред нагонили, кад већ страха од Бога да Вас у поштовању истине и правде држи, у Вас нема.

То Вас пита
ДИМ. В. ЉОТИЋ

ИДЕАЛИ САВРЕМЕНЕ ОМЛАДИНЕ [126]

...Јер „Збор” није само напор и борба у мраку, већ светла мисао, оштра и јасна. Треба јој да буде таква да би продрла кроз замрачену садашњицу нашу, осветлила кривине и провалије, и указала прави, једини и најбољи пут.
Јер „Збор” није само напор, борба и успињање осветљено хладном светлошћу разума, то је и жртва угодна, дело заносне љубави кроз коју стварамо историју своју и судбину своју.

[126] Петровград, 1940. год.

Јер „Збор” је херојство напора, а не лака и угодна низбрдица, низ коју се и сасвим мртве и безвредне ствари ваљају. „Збор” је успињање, борба ради божанске, људске, словенске и југословенске лепоте живота.

„Вихор” Сплит
ДИМИТРИЈЕ В. ЉОТИЋ

Драги моји млади другови,
Вама прве речи упућујем, јер је Вама ово вече посвећено.
Видим да Вас вечерас има овде доста, али оно што не знам, а што је важно да знам, то је: Колико је од Вас овде дошло отворена, а колико затворена срца.
Ако будем имао срећу, и моје речи не нађу затворена врата срца Вашег, или пак ако будем имао срећу да те моје речи, ако су дошле пред затворена врата, на куцање и позиве, отворе та врата, онда ће ово вече бити плодно. Јер ништа горе нема него срце људско затворено, а мржњом испуњено. Нема разума, нема снаге људске која може да објасни и најјасније ствари срцу људском, затвореном и мржњом испуњеном.
Зато Вас ја заједно молим вечерас, драги моји млади пријатељи, ма како иначе Ви мислили не само о мени - јер ја сам ништа друго него једна ситна и мала фигура - него ма како Ви мислили уопште о великим стварима земље Ваше и судбине Ваше и судбине народа Вашег, - ма каквим именом себе називали, - за једно Вас молим: Не затворите врата срца Вашег.
Отворите ли пак врата срца Вашег, не оставите их без страже разума. Далеко сам ја од помисли да код Вас тражим отворена широм врата с тим, да све што од мене дође, примите без испитивања. Напротив, испитујте, мерите, цените, проверавајте. Ја сам тај који Вас позивам на то. Али мржњу избаците из срца, а врата срца отворите.
А Вама осталима, госпође и господо, који сте учинили мени част вечерас, па сте у првој прилици, после пуне две године дана откако је „Збор” био стављен ван закона поверљивом наредбом министра унутрашњих дела бр. 87-46, и Вама осталим пријатељима који сте дошли, - кад сте нам учинили част и овако нас обилно посетили, - нека буде наша срдачна захвалност.
Иако је ово вече младима намењено, мислим да неће бити никакве штете ни за Вас ако те речи саслушате. Јер речи су намењене млађима, зато што ми стари нисмо испунили своју дужност. Зато и стоје велики задаци пред млађима. А ми старији још постојимо и сваки од нас може још врло много од себе да да. Разуме се, ако зато буде приправан. Зато кажем: Иако су наше речи упућене омладини, неће бити никакве штете ни по Вас старије да их чујете. Па и Вама упућујемо исте речи као и млађима: За нас, за оно што ми радимо и говоримо, први услов да будемо схваћени: мржњу напоље а врата од срца отворите. Али контрола разума нека чува врата ипак.

***

Наслов вечерашњег предавања, уважени и драги, није моје дело. Неколико младих пријатеља објавило је да ћу вечерас говорити под овим

насловом. Кад сте сазнали Ви зато, тад и ја. Наслов је, дакле, дело других, а мени је из кругова наше најраније младости упућено да садржај ставим под тај наслов. Отуда, зато што тај наслов нисам ја дао, већ сам га добио, с једне стране ми је драгоцен, а с друге тежак.

Драгоцен - јер у њему као да се налазн питање: Који су то идеали савремене омладине? Као да чујем да они који ме питају хоће да ми упуте друго питање врло судбоносно, јер долази у време најсудбоносније у људској историји: Којим путем треба да иде омладина данас? Јер, ако ме омладина пита вечерас да јој говорим о идеалима савремене омладине, значи да она очекује да јој вечерас укажем на један пут; значи да се омладина не осећа сигурном у досадашњим својим стремљењима. Хтела би да добије савете и упуте. Зато велим, тако схваћен наслов драгоцен ми је. Схватам га као једно питање које долази од оних, којима вечерас треба да одговорим; од оних који у тренутку по себе и по све нас судбоносном очекују одговор који треба или да их ободри на путу на коме су, или да их упути на пут на коме нису.

А тежак ми је наслов јер је сувише обиман, те се може двоструко схватити. Може да се схвати на један начин, један дескриптиван, описан начин, као једну репортажу са крстарења кроз омладинске кругове: Какви идеали нашу омладину данас покрећу. А може да буде схваћен другачије: Какви би требали да буду идеали који би данас загревали и покретали нашу омладину.

Сама чињеница да је то питање упућено човеку који је изишао пре двадесет и више година из оног круга што се зове омладина, човеку који омладину и њезин пут може да посматра и са извесним искуством и са извесном моћи размишљања, искључује репортажу са крстарења кроз омладинске кругове, већ ме упућује да говорим: Какви би морали бита идеали савремене омладине.

Али не могу о томе говорити а прво пренебрегнути потпуно, тј. не водити рачуна о томе, какви су фактично заиста идеали омладине.

Али иако ћу о томе водити рачуна, нећу излагати ову тему задржавајући се на описивању савремене омладине. Описивати значи клизити по површини. Ја ћу употребити други начин: ја ћу заронити па тражити оне дубоке узроке који данашњу омладину крећу, који чине да она има овакве идеале које има, и упоредити их са онима које би требало да има.

***

Многи из старијих поколења који прочитају наслов те теме, помислиће: Какви идеали савремене омладине? Што се она одваја од нас старијих? Стално се она тема, оцеви и деца, у тој љутњи огледа. Родитељи, старија поколења имају неки осећај повређености кад им се указује да су идеали омладине нешто друго и да морају бити нешто друго, него они идеали који су покретали старија поколења.

Мислим да то мора бити прво, што кроз цео органски живот, од биља па до човека, има један животни нагон. А тај животни нагон делује сукцесивно - са једног на друго кроз - поколења дотичне јединке. И тај животви нагон увек се, и квалитативно и квантитативно, од поколења на поколење, мора разликовати. Шта мислите: Зар би могао шиб или

дрво порасти, кад поколење из ове године не би имало животног нагона да порасте ове године више него поколење прошле године? Ако не би било тога нагона животног, што покреће ћелијице из ове године да оду даље, не изгледа да би се могло расти.
А мислим кад бих имао неке лествице да се спустим или успнем у свест орлића која лежи у гнезду и кривећи врат посматра величанствено крстарење својих родитеља изнад себе, кад бих имао те чудесне лествице, мислим да бих ту прочитао ову мисао: „И ја ћу кад одрастем и више, и лепше, и боље”.
Верујем, дакле, да ако се идеали једног поколења разликују од идеала другог, да је то животни закон, закон органског живота, да тако мора бити, јер на тај начин органски живот тежи да не опада. Само на тај начин што поколења доцнија имају идеале различне, а по правилу и интензивније, јаче, него они од прошлих, - бар док организам расте - иде се напред.
Али није само тај општи закон органског живота, који гони доцнија поколења да се разликују у циљу и стремљењима од претходних, него је и друго разлог.
Зар су увек поколења претходна била на висини својих задатака? Зар нису поклекнула? Зар нису била малодушна? Зар се нису одавала и подавала слабостима, том највећем греху? Ми знамо да историја људска не иде само из напретка у напредак. Напротив, ми знамо да историја људске делатности сведочи сваки дан на начин непоречив и непобитан да не мора један народ стално напредовати. Напротив, може и опадати. Неки чак тврде: И мора опадати. Сам тај факат да историја једног народа није само успињање, да може бити застајкивања, а може бити и опадања, речито говори да идеали различитих поколења не морају бити идентични, једнаки, него се морају разликовати. И да нема оног првог закона животног, овај други доказује оправданост питања које сам осетио у наслову, који су ми моји младићи дали.

***

Али, више но икада, они су морали поставити то питање данас. Никад човечанска историја није била овако узбуркана, овако бурна, никада човечанство није изгледало овако на беспућу. Драма савременог човечанства могла би се назвати и драма изгубљеног пута. Некад, по измаку Средњег века, један од великих песника написао је поему „Изгубљени рај”. Величанствена је то драма. Али много страшнија од изгубљеног раја је драма изгубљеног пута. Јер ако је човечанство изгубило рај, оно није пут који води рају; а то није тако страшно као драма изгубљеног пута.
А ми се данас налазимо баш у тој драми изгубљеног пута. И кад ће да дођу оправданија питања: Шта треба да буде идеал савремене омладине, која стремљења треба да је крећу, која топла мисао треба да је загрева и одушевљава? Никад није било то питање тако оправдано и тако на свом месту као сада.
Јер, погледајте човечанство. Часног крста се не зна. Никаквих смерница данас нема. Ви читате вести и слушате, па се и Ви, као и ја и многи други не можете у чуду да снађете, јер не можете да сагледате онај цр-

вен кончић, којим би се из овог лавиринта, што се људско збивање зове, могло изаћи. Лутање је једно огромно. И кад се човек хоће од свих тих збивања мало да удаљи и да из перспективе осмотри, учини му се као тмурна, магловита и позна јесен, а из дубине магле и тмице чује се дозивање изгубљених ждралова.

Од велике сеобе народа наовамо није запамћено у људском збивању таквих дубоких поремећаја као данас. Ми знамо само да се налазимо у огромном и бурном једном процесу. Нисмо у стању да кажемо смисао тога кретања. Можемо само да кажемо: Крећемо се негде страховитом брзином. Али каква је наша путања и који је њезин циљ, не знамо. Ми немамо могућности да то речемо.

А погледајте сада у том општем лутању нашу земљу. У њој лутање још веће. Двоструко лутање ми имамо.

Једно нам долази отуда што смо људи, што смо чланови човечанства. Пут човечанства је данас изгубљени пут, па и наш.

Друго нам долази отуда што се као народ налазимо у дубоком превирању.

Ми смо пошли једним путем и дошли, кроз муке и патње, кроз борбе и жртве, до данашње наше земље. А гледајте одједном: Место онога одушевљења, које смо очекивали - јер нас је то кроз векове носило, чувало, хранило и кретало - на свим странама огромно разочарање, тако да кад смо се пред циљем нашли, почели смо да постављамо питање: Да ли је цео наш дуги пут, тако скупо плаћен, био исправан или погрешан?

Двоструки су, дакле, узроци нашег лутања. Двоструки су узроци тежине питања које наша омладина има да реши: Један општечовечански, а други наш, специфично наш. Једни узроци долазе отуда што смо људи, а човечанство не може да се снађе, а други зато што смо чланови ове земље и овога народа па смо као народ изгубили пут свој.

Отуда, сасвим природно, у то време тако судбоносно, кад толики народи траже пут свој, како да ми не буде драгоцена ова тема, која ми је дошла из младићских уста, а у којој видим само сведочанство о општем људском и нашем посебном југословенском лутању.

Као да нам догађаји говоре: Иде страшна и непровидна ноћ над човечанством. Као да нам догађаји веле: Пре него што та ноћ буде дошла, народи тражите и нађите пут свој. Тешко народу кога ноћ стигне а он пут свој нашао није. Тај народ, заиста, кроз бурну и непровидну ноћ проћи неће. Неће румену зору дочекати. У току ноћи која долази биће млевен и самлевен. Биће трт и сатрт. Као да нам то догађаји кажу.

Један мислилац је рекао: „За извесне видовите људе, сваки цбун је песма". Други би се зачудили кад би им се тако рекло. Хоћу овим да кажем, да свим људима догађаји данашњих дана не говоре истим језиком. Има људи који умеју да се снађу у читању статистичких таблица, али таблицу светских догађаја ни срицати не знају, а смисао њихов да пронађу - још мање.

И зато, ако мени и другим људима догађаји тмурне и бурне савремености људске говоре овим језиком, не говоре то сваком. Многи људи гледају те догађаје, читају о њима, али се у њима снаћи не могу. А ми којима је дато да те велике догађаје видимо, да их разумемо, дужни смо да о томе сведочимо. Не можемо да прећутимо оно што нам је дато да

видимо. Морамо јасно и гласно сведочити о томе. И љубав нам тако налаже.
И „Збор” није ништа друго радио од свог почетка, но само гласно и јасно сведочио о томе, шта су његови носиоци и покретачи прочитали у светским догађајима. „Збор” је говорио о великој и црној ноћи, која се спушта над човечанством и казао: Сваки народ који жели себи добра, мора пут свој наћи, иначе тешко њему ако ноћ дође, а он пре тога није из беспућа изашао.
И кад тако сагледамо те догађаје, кад постанемо свести, свих невиђених и неслућених тешкоћа у којима се налазимо и у којима ћемо се тек наћи, онда имамо да видимо, да оценимо и договоримо се: Хоће ли се сви људи пред тим страхотама, које се пред нама стварају, на исти начин понашати.

***

Три типа људска је Христос видео: врући, хладни и млаки.
За млаке је био немилосрдан. Страшне је речи упутио на њихову адресу. Он, најблажи, употребио је речи које страшно звуче: „Ви што сте млаки, избљуваћу вас”.
И страшна драма Христова, средиште људске историје, учинила је да се у њеном жаришту Христос постави пред лице једног млаког човека. Морам то додирнути, јер описивати млаког човека, а не узети из Христове драме тип за вечита времена тамо постављеног млаког и љигавог Понцијског Пилата, - значи не употребити јединствену прилику да се у неколико потеза оцрта сва љигавост млаког типа људског.
Доводе Христа Пилату. Туже га...
Овај се прво устреми на Христа. И отпоче га испитивати. А Христос на питање: Дакле ти си цар? одговори овим речима: „Ја дођох на свет да сведочим истину, и сваки који је од истине, слуша глас мој!”
И још те речи нису ваљда са његових усана ни ишчезле, а Пилат љигави и млаки, упућује страшно питање: „А шта је то истина?” „Шта је то истина?”
Те четири речице осветљују заиста трагичном светлошћу Стари свет.
Многи учени људи трудили су се да докажу да хришћанство ништа није донело. Али на сукобу та два света, видите, колика је огромна разлика: Док оптужени о пореклу своме каже да је дошао од Истине и да о њој сведочи, дотле онај који треба да му суди, представник старога света и духа, на реч „истина” - као да ју је први пут чуо, као да појам истине није знао, као да у његовом језику нема речи за њу, као да се буди, и пита: „Шта је то истина?”
Да ли би могао тако питати човек који зна за истину? Не, Свакако не. Тако пита само човек, који је убеђен да нема истине или да човеку није приступачна. А како нема истине, нема ни одређеног пута. Онда нема ни идеала. Онда нема ни одређеног борбеног стремљења. Онда има само лутања како ветар дува. Како би могло да не буде лутања за човека који пита: Шта је истина? Ми видимо да он не само у општем филозофском смислу не зна истину, него и у свом практичном позиву, чак кад му се учини да је види, и као да би да је призна, колеба се мало,

али одмах напушта одлуку ону што се рађала и иде линијом мањег отпора.
У нашем практичном животу она је само одраз вечне, опште истине. И зато га одмах видимо на делу. Покушава да заплаши Христа, али бива заплашен. Љигава његова млакост бива заплашена величанственим Христовим речима. Он у својем млаком срцу чини одлуку: „Морам пустити овог човека". Излази пред тужиоце и каже: „Не видим на овоме човеку кривице".
Али тада тужиоци загаламе и завичу: „Ти си непријатељ Цесаров!"
Љигава млакост не да Понтијском Пилату да по савести ради. Он мења одлуку. И колеба се. Његово срце осетило је да Човек није крив. Али: Шта је то истина...? И толико је снаге имао да каже: „Не видим на овоме човеку кривице". Ове речи нису одлетеле као стреле према тужиоцима. Оне су падале са његовнх усана на браду његову, и нису имале снаге коју даје врело срце, испуњено истином и љубављу. Због тога тужиоци прете да ће га тужити Цесару. А Цесар је за Пилата већи од оног зрачка истине што је угледао. Цесар је већи од оног зрачка правде. Цесар за његово схватање страшнији од безакоња.
А шта ради Пилат? Он још има снаге да опере руке и да каже: „Ја нисам крив за крв тог праведника". Па пошто показа величанствену фигуру: „Ево човека!", он, млитави и љигави, даде га туђи, крунисати трновим венцем и на крст распети.
Млаких типова у здравом народу има м а л о. У здравом народу, док бујају сокови у животу, мало има млаких, јер су то као плесни на телу. А плесни не долазе где животни сокови избијају свом снагом.
Млаки типови у омладини су ретки у здраво време. Али у болесно и ненормално време, које значи дубоки поремећај, млаки типови се појављују у народу. Па и у омладини.
То нити су хладни, нити су врући, но млаки. Они, за које блага Христова уста казаше: „Избљуваћу вас"
Њихов идеал?
Како би могли имати идеала? Они не знају још ни за истину. Шта би их могло да покреће у животу? Они се лелујају у животу на сваком поветарцу, а немају циљ, јер не верују уопште у одређене циљеве. Они се увек налазе између две контрадикторне одлуке: Ово је праведник и човек, али тога истог праведника и човека, пошто оперу руке, дозволиће да шибају, крунишу трновим венцем, на крст распну...
Зашто помињем те млаке типове? Зато што их је увек било. Али, кажем, у народима у којима су извршени дубоки поремаћаји, код којих су животни процеси поремећени, у тим народима, тих краставих, љигавих и млаких има, нажалост, чак и у омладини. Са нашег гледишта ми смо са њима свршили.

***

Остају они врући и они хладни. Врући, испуњени љубављу, примају живот као своју једину могућност. Они су дубоко свесни да је живот њима пружен, да нема друге могућности да се човек оствари до кроз живот. Тај пут примају са љубављу. Свесни су тешкоћа на које наилазе. Знају да је живот борба, али осећају да имају снаге, које даје љубав,

- а снаге су огромне тако, да су тешкоће према снагама мале. Знају да има облака који сакривају сунце, али виде и знају, да иза тмурних и црних облака жарко сија сунце. Знају да има трња на све стране, али знају да је снага таква, да и трње цвећем може да процвета.
Знају да је свет пакостан, али знају да под акцијом и делатношћу и ругобе се дају пролепшати. Они знају да је живот пун неправди, али љубав коју у срцу носе, гони их да се боре за правду. Знају да је живот пун лажи, али исто тако знају да имају снаге да се боре за истину. Једном речи, ови врући, покретани огромном снагом љубави градиоци су живота и покретачи његови. Они су то као типови, који су со и светлост земљи и људима. Тешкоће ма какве биле, њих не плаше. Они знају да су тешкоће везане за њихов људски живот, положај и судбину. Они не само да примају тешкоће пасивно, него им налазе дубоки смисао: Налазе да су те борбе и муке управо потребне животу. Јер путеви који воде идеалима, посути су самим препрекама, а смисао тих препрека је у томе, да свака шуша не може да стигне до идеала. Јер кад би путеви до идеала били засути цвећем и поплочани, - која то људска шуша не би стигла до идеала? Али зато што је Промишљу одређено да тај пут буде посут препрекама, они то примају са љубављу као нешто што је људима, човечанству и васељени једино потребно, без чега не би било оно што треба да буде.
А они други типови - хладни?
Колико код врућих има очарања, толико овде разочарања. Колико код првих љубави, толико овде мржње. Колико код врућих градилачког, толико код ових рушилачког.
Али Христос их није осудио. Како да их ми осудимо? Он је осудио само млаке, али хладне не.
Ако се удубимо у то, зашто његова блага уста нађоше за млаке овакву осуду, а за хладне, рушиоце мржњом испуњене, за њих мржњу не изрази, осуду не изрече, доћи ћемо на то, да су то по правилу они, који су прво очарани, а после разочарани; испуњени љубављу, па после, под снагом животном разбила се љубав, а појавила се рушилачка мржња. Због тога, мислим, на хладне типове није пала Његова осуда. Изгдеда, као да је по правилу, хладноћа људска пролазна појава. Загрејаће се поново. Није без наде њихово стање, као стање млаких.

***

Тип рушилачки, хладни тип, као стална појава у историји људској, јесу Јевреји.
Не говорим ово са мржњом, јер ко са мржњом говори, тај истину не види. Не говорим чак ни према њима као рушиоцима са мржњом, јер иначе бих брзо везу са стварношћу изгубио. Рећи истину не значи само не говорити лаж, него значи рећи целу истину.
Јевреји као народ имају величанствену историју. Као народ прави су носиоци опште-човечанске драме. Није то случајно да је средиште људске драме - Христова драма - средиште њихове историје. Јевреји су право чудо Божје и данас. Једини народ који је заборавио свој језик, то су Јевреји, а постојали су и постоје иако су језик заборавили. Народ, који је био, гдегод се појавио, гоњен, а који је надживео све своје гони-

оце, то су Јевреји. Народ, који је чак своју веру променио, то су Јевреји. Јер, не заборавите: вера коју данас Јевреји имају, није вера њихових праотаца. То је вера прогонства. То је вера коју је мржња и злоба гоњених и прогоњених спремала као инструмент за чување народа у мучном лутању. Јевреји су чак и душу променили. Испунили су је страховитом мржњом а мржња је, господо моја, страховити експлозив. Руковати са експлозивом може само вешт човек. А носити експлозив мржње неколико векова и очувати се кроз то време као једно биолошко и социјолошко чудо, заиста је могуће само Јевејима. Замислите народ који је деветнаест векова растурен по свету: изгубио је јединство језика, социјалну структуру, своју веру, променио своју душу, бива гоњен тако страшно, и у тој мери да му његова прогонства забрањују оно што све друге вере наређују: култ мртвих и кићење гробља. Док све вере то наређују, једна једина то забрањује. То је јеврејска вера прогонства.
Како би могла да им остави њихова вера култ мртвих и да их веже за земљу, ако он мора са тога краја, Вечити Јуда, да бежи. Па ипак иако је све то вечита и чиста истина, тај народ још живи.
И сурвавање хришћанства за ових стопедесет година, то је време јеврејског уздизања. Јер индивидуалистичка мисао од пре стопедесет година имала је за циљ да хришћански народи изгубе свој пут и да лутају као изгубљени ждралови. Пре стопедесет година ови[127] су вирили из европских гета. Имали су засебан статут грађански. Они су били као људи под присмотром, ујутро и увече. Нису могли да стичу непокретна имања, а трговали су као сумњиви трговци.

Замислите за цигло стопедесет година жидовског успона шта се збило: Држе све кључеве од материјалног богатства. Не само с благајни, амбара и житница, него и кључеве од духа. Јер, што ћете јести, што ћете пити што ћете читати или преводити, што ћете певати, то ће вама, хришћанским народима одредити јеврејски дух. У коме циљу спрема све то јеврејски дух? Један Јевејин је рекао за све народе пре двадесет година: Јевреји су народ деструктиван за друге, а конзервативан за себе. Експлозив који носе у срцу своме Јевреји употребљавају изванредном интелигенцијом и лукавошћу, окретношћу, љубазношћу која им је омогућила да се одрже у неједнакој борби, употребљавају за хришћанска друштва да их разоре и у пропаст баце. У свим доменима људског живота осећа се разорна делатност јеврејског духа. Али док разара хришћанско друштво, чува се да сам на тој ватри не буде испечен.
Марксизам, најборбенија, најагилнија, најрадљивија делатна мисао социјалистичка, поникла је у глави једног Јевејина. Нико се тако, ипак, није окомио на стицање материјалних добара у капиталистичком друштву као Јевреји, и нико тако не искоришћује све особине капитализма у циљу стицања капитала, као Јевреји.
Порушити веру хришћана, оборити Творца и одржаваоца васељене са олтара на коме мора да стоји у људској свести, то је била и остала мисао јеврејска, и они су је за ових стопедесет година обилно остваривали, оживотворили. Атеизам је постао филозофска мисао улице откада су га понели Јевреји. И пре је било безбожништва. Али је оно остало у

[127] Мисли на Јевреје (примедба приређивача).

кабинетима. Опасна и стихијска, рушилачка снага постао је атеизам одонда када су га Јевреји на улицу изнели. И зато, док хришћанство треба да заборави на веру своју и да се одрекне ње, Јевреји своју веру идеално чувају.
Ја нисам расиста; као Словен нисам то. Расисти су Германи. А ви већ знате у којој мери. Али највећи расисти на свету, то су Јевреји.
Прича ми један радник, летос у једном возу:
- „Ви не знате, господине, у којој су мери Јевреји расисти."
Изненађен сам био зато што ми то радник говори,
- „Откуда то знате?" - питам га.
- „Иако је смешно, али је стварно тако било, а Ви пресудите, је ли озбиљно", - и поче да прича...
- „Кладим се са једним другом својим да ће ме Јевреји примити у своју веру. Одем код рабина. Прими ме достојанствено. Пита ме што желим. Да постанем Јеврејин. Хоћу да будем јеврејске вере, - одговорим". „Ми смо једина вера која не прима, него само отпушта", - одговори рабин. „Што није од колевке Јеврејин, не може то постати. То се са млеком мајчиним посиса. Треба отац и мајка да су вам Јевреји", - рече. А зар ипак не може? запитам опет. „Могло би овако: ако би се која Јеврејка у вас заљубила па нам рекла: „Или ћете примити овога у нашу веру, или ћу ја изићи", - онда би вас примио, да њу не изгубимо."
Али зато најогорченији противници расистичке теорије, то су опет Јевреји.
Највећи поборници интернационализма (мислим да ћемо се сложити у томе) јесу Јевреји. Али највећи националисти, то су опет Јевреји - у погледу своје нације.
Највећи критичари брака и највећи хвалитељи распојасаности, али у хришћанском браку, то су Јевреји. Но најпородичнији народ на свету, то су опет Јевреји.
Тај народ је узео на себе да и саму људску душу као целину раствори. А како? Путем својих психолога и филозофа, који су узели на себе да униште најсветије осећаје људске душе, да прикажу друштво као шарени калеидоскоп у коме су ствари сасвим случајне, према томе како се задрма она направа у којој су стаклићи смештени. Да, то су били Јевреји. Разуме се, при томе су се служили тим као оружјем са циљем: разорити хришћанско друштво. А за себе су чували оно што их је одржавало кроз векове.
Овде морамо да видимо једну тачну ствар у речима оног француског Јеврејина, који је рекао: Јевреји су народ револуционаран и деструктиван за друге, а за себе конзервативан. Отуда су се они дочепали и у своје руке узели индивидуалистичку мисао у свету. Она је рушила средину у којој живе Јевреји, рушила је хришћанске народе. Али су се Јевреји добро чували да се сами не опеку на тој ватри.

***

Дакле, на тројаки начин реагирају људи на животне тешкоће. Млаки - видели смо. Врући, жарки - видели смо. Хладни - видели смо.
Ако се сада упустимо даље да продужимо извођење задатака, онда ћемо видети да жарки типови примају живот са свима тешкоћама: Они

улећу у њих и бацају се на таласе животне са поносом, снагом, самоуверењем, љубављу и усхићењем. Морају имати један свој посебни идеал. То снажи. То даје снагу. А како примити тешкоће, а бити слаб? Како примити борбу, а бити слаб? Како улетити у такве опасности, а бити слаб? Све то примити на себе може само онај, који је претходно рекао: Морам бити јак.

Идеал се зове оно што се једва у даљини сагледати даде и што се само по цену напора, борби и жртава може постићи. Идеал није оно што се без муке и борбе може постићи. У ширем, општијем и духовном смислу речи, то до чега се без жртава долази, није идеал. Пасти са високог торња није идеал. Али попети се на велику висину је идеал, јер зато треба напора. Добити на лутрији није идеал, јер то се може добити без борби - случајем једним. Али борити се, мучити се, па постићи нешто, то је идеал. Мући се са тачке у правцу онога што се жели, чему се тежи, значи ићи путем идеала.

Али различито људи схваћају снагу. Једни веле: Морам бити снажан умом. Други веле: Морам бити снажан крвљу. Трећи веле: Морам бити снажан духом.

Могло би се чак говорити о разлици како жарки типови реагирају према томе, да ли припадају једном, другом или трећем племену европском.

Могло би се рећи: Германи веле: Морамо бити јаки крвљу, расом! Латини кажу: Морамо бити јаки умом! Словени кажу: Морамо бити јаки духом! Разуме се да ова разлика није увек потпуно тачна. Има жарких типова и међу Германима, који су за снагу ума, а други за снагу духа. Има међу Латинима који су за снагу умом и крвљу, а има и у Словена лутања. Али ако се из извесне даљине посматрају ова три стабла људска која насељавају Европу, видеће се да ипак можемо са извесном тачношћу говорити, да Латини кажу у првом реду: снажан бити значи умом бити јак; Германи замишљају снагу као снагу тела, расе, а Словени као снагу духа.

Једно је код њих заједничко: једни и други и трећи жарки типови имају заједничко то, да хоће да буду снажни. Не може се борба примити у животу, а да се буде слаб, но снажан.

Једно морамо рећи, трудећи се да будемо што објективнији: Свакако снага којој теже Словени највећа је. Највећа је по томе, што се може десити да човек има мало знања, али ако је духом јак и снажан, онда снага духа сама собом појачава снагу ума и разума. Може се десити да је човек и телом слаб, али снага духом је тако огромна снага, да може и слаба, крхка, мала нежна тела учинити да се исправе у џиновску статуру. Толика је снага духа.

Снага тела је велика ствар, али она не може да замени снагу ума и снагу духа. И снага ума је велика ствар, али не може да замени снагу духа. Међутим снага духа може да замени обе. Због тога је словенски тип идеала, - бити снажан духом, - највећа снага, људима приступачна.

***

Али како постати снажан?

Пре стопедесет година отпочела је да царује кроз Француску револуцију мисао, која је обећала јединки људској снагу, благостање, срећу, мир. Та је мисао узела људску јединку за мерило, попела је на највиши престо, на олтар, и казала: До сада се стално имало у виду постизавање среће заједнице људске, породице, нације, државе, а занемаривала се јединка људска. Ја ћу те, јединко људска, пепељуга јадна, поставити на престо и од сада ћеш ти бити циљ; од сада ће људи имати за циљ да усреће јединку. А како је људска заједница само збир јединки, то један милион срећних јединки чиниће срећном заједницу од једног милиона људи.

Окренувши тако наопачке поредак, овај индивидуалистички принцип породио је материјализам, капитализам и политичку демократију, па је тако дошло до садашњег материјалистичко-демократско-капиталистичког друштва.

И стопедесет година има откако је та јединка постављена званично на престо. Постављена је та јединка пред човечанство као мерило, и њоме као оруђем порушени су дотадашњи самозаштитни системи сваког народа. Она је од тога времена почела да царује, где више где мање, али углавном тих стопедесет година, то је време које је било потребно од времена њеног устоличења па до тренутка кад се је утврдило да је несрећно човечанство, које је пошло за тим мамцем, изгубило свој пут.

Јер, гле чуда! Та индивидуалистичка мисао обећала је да ће усрећити јединку људску. Што би људи хрлили ка срећи заједнице? Ви тражите срећу јединке људске. Јер, срећне јединке - срећна заједница.

Али стопедесет година је показало да је тај пут беспуће. Јер све тешкоће, и лом, и метежи кроз које данас пролазимо, оно гакање изгубљених ждралова у позну јесен, то је последица устоличења индивидуалистичке мисли у људском друштву. Јер они који су индивидуалистичку мисао као мерило поставили пред човечанство, изгубили су из вида једну важну чињеницу: да људско друштво није само збир јединки. То је једно биће вишега реда, које се не може простим аритметичким збиром јединки што га сачињавају изразити. Да саберемо све нас који живимо данас у Југославији, да се сви прозовемо, то још није југословенска нација. Она је биће вишега реда, независно од оних индивидуа, од којих је часовито састављено. Она није физичко лице које би имало главу, руке, ноге, очи да виде пред собом. Али то је морално и историјско биће које живи и дела у историји човечанства носећи своје народне ознаке. Она као таква постоји независно од јединки од којих је часовито састављена.

Једна нација - то је биће које има за собом прошлост, испред себе будућност, а и у датом тренутку није прости збир њезиних чланова. Отуда усрећити једну націју непосредним усрећавањем јединки људских, које је састављају, није могуће. Напротив, индивидуалистичка мисао каже: „Ти си јединко циљ сама себи. Усрећи себе". Али петнаест милиона јединки, које креће њихова себичност, повезаних заједно, нису усрећили заједницу, већ су створили хаос. Оне не усрећавају дотичну заједницу. Рећи маси од петнаест милиона људи: „Нека стреми сваки од вас за својом срећом" - значи бацити их на један пут, где мора да настане метеж и хаос, управо оно што данас гледамо. А то је, велим, потекло од једне погрешне мисли: да је људска заједница прости збир

људских јединки. И отуда је и могло да буде, и десило се, да је људска јединка, трчећи безобзирно за својом срећом, унесрећила заједницу, а преко несрећне заједнице и саму себе.
Данас, када посматрамо ствари ретроспективно, морамо се згражавати пред том великом заблудом, што су наши предци учинили пре стопедесет година. Како да нису видели истину? Како да су могли бити у тој заблуди? Али узалуд то питање. Одавно је речено: „Имају очи, а не виде. Имају уши, а не чују." Та је истина стара преко тридесет векова. Али је то истина и данас. И данас има људи, који имају очи, а не виде, и имају уши, а не чују.
Отуда је била могуће да та огромна заблуда постане основа за једну владајућу мисао, која влада стопедесет година неприкосновено људским друштвом. Ми смо рекли да је време бурно. Ветрови се појављују. И трусови. А црна ноћ за њима. Треба потражити и пронаћи пут свој пре него настане катаклизам.
Рекао сам да жарки типови имају тај задатак. Али кажу: Да то примимо, морамо бити јаки, морамо бити снажни. Индивидуалистичка мисао онемогућује не само снажну заједницу, него чак и индивидуу. Ова их чини мањим у снази, у миру, у радости, него у време док ова није владала.

***

Ако се сада вратимо на оно што смо напред рекли: Како ће градитељи живота жарки типови, они што су светлост и со земљи, како ће она снажна постати, онда ћемо у светлости, потоњег излагања о разорним последицама устоличењем индивидуализма у хришћанском свету видети, да је то могуће само, ако на место индивидуалистичке мисли поставимо једну другу мисао: ОРГАНСКУ МИСАО.
Органска мисао полази од чињенице да људска јединка, по правилу, не живи изван људске заједнице. Према томе њој је заједница потребна ради њеног добра. Отуда јединка људска, супротно индивидуалистичкој мисли, не може имати у првом реду у виду личне интересе, већ у првом реду мора имати пред собом интересе заједнице којој припада. Потчињавајући себе заједници, људска јединка постиже процват њен, па кроз то тек и свој. А из исте чињенице излази да заједница људска (породица и нација у првом реду као природне појаве, где човек самом рођењем долази) није прост збир својих чланова, већ има своје биће независно у многом од њих, јер она постоји и траје, надживљујући их, као што је била и пре њих.
И док је индивидуалистичка мисао позивала јединку да води рачуна једино о својој срећи, и да ће тако усрећивањем јединке постићи и срећу целе заједнице, која је само њихов збир, дотле је живот показао да милион себичности сабраних дају општу несрећу, а уједно и несрећу јединки.
Напротив, ако се за владајућу узме органска мисао: да јединка има у виду интересе целине заједнице, онда ће се срећа заједнице и постићи, а преко тога ће и јединка постићи своју личну срећу.

Зато, дакле, место индивидуалистичке мисли потребно је органску мисао поставити. Против оне, а за ову да се боримо. Ову да истакнемо да ојачамо заједницу, и тако и саму јединку снажном да учинимо.
Индивидуалистичка мисао је родила демократију, капитализам, марксизам и бољшевизам, материјализам и безбоштво.
Кад овако набрајам потомке индивидуалистичке мисли, ја се излажем опасности да ми не поверујете. Како? - питате ме. Зар, рецимо, капитализам и марксизам рођена браћа? - Да! - браћа рођена, и као многа рођена браћа, живе у омрази крвној око наслеђа и првенства.
И капитализам и марксизам су дошли из истог гледања на свет, индивидуалистичког, да је људска заједница само збир јединки што је датог тренутка састављају, да према томе заједница нема своје засебне интересе изнад интереса јединки, већ да је збир њихових интереса, њихових себичности, интерес заједнице.
Разуме се да су оба, и капитализам и марксизам, дошли у ћорсокак.
Капитализам је контрадикција, која у себи носи клице распада и расула. Он је омогућио, уз изванредне техничке тековине, стварање огромне количине добара, али је зато створио и такве супротности, да цео поредак тај личи на врло високу кулу уз чије је темеље предубока јама ископана.
Као реакција на то дошао је његов брат марксизам. Чедо исте мисли, узело је да решава економске проблеме које је оставио капитализам. Био је дуго као теорија. Тада је било могуће да као о теорији и расправљамо о њему: Да ли је могућ, каква су му средства, који му је циљ, какви би му били резултати.
Али има двадесет и две године, како је марксизам у једној изузетно великој земљи у пракси спроведен. Ми га данас можемо да гледамо у стварности као и капиталазам. И ако говоримо о бољшевичко-марксистичком експерименту, можемо да видимо да је трајао прилично времена, колико је потребно да се могу видети битне линије. Није он вршен у чаши воде или чак у једној малој покрајини, него на територији која претставља једну шестину земаљске површине, и у народу који данас има близу сто осамдесет милиона душа, а вршен је преко двадесет година. Тај експерименат није вршен у кршу и барама, него у народу који је по богатству један од најпривилегисанијих народа на свету.
Кад гледамо тај експерименат, видимо да исто тако као што је на једној страни капитализам створио контрадикције које смо изложили, јер почива на принципу да треба само слободно пустити људске интересе да раде, па ће из тога аутоматски доћи време благостања, као што је капитализам уродио огромном кризом која потреса човечанство, тако видимо да и марксизам, на огромном територију и у огромном народу, за време од двадесет и две године, не само да није одржао своју реч, није решио постављене му проблеме, већ је оставио за собом дубоке пустоши.
Да би се видели резултати бољшевичког режима, не треба далеко ићи. Режим који се хвали да има радничко-сељачку владу, својом владавином је учинио да се узјогуни против њега и руска земља са својим мужиком и руски радник. Довољно је за прву чињеницу погледати статистичке податке о просечном приносу земље пред рат и по рату у Совјетији, па ће се одмах видети да иако је земља иста, алат савршенији и

многобројнији, рационализација организација боља, и да је услед тога далеко већи број хектара изоран, ипак принос просечни те земље мањи је него пре кад свих тих рационалних уређења није било. То је најбољи знак како руски мужик гледа на совјетски режим. - За односе пак према радницима најбоље је мерило најновије совјетско радничко законодавство од 28-XII-1938, које је ступило на снагу 15-I-1939, и по чијим одредбама радник није више слободан да иде из предузећа у предузеће, или из места у место без радничке књижице, у којој мора бити унето да ли је он дао благовремено отказ, и да ли је и како изашао и нарочито разлог изласка или отпуштања. При овоме су надзорни органи у предузећу дужни унети разлог изласка у свој бруталности, ма био и неповољан за радника, - противно радничком законодавству европском, које забрањује да се неповољни разлог отпуштања уноси у уверење које се раднику издаје. Ово ново законодавство сматрају радници у Совјетији радничким ропством.

Не може, дакле, ни индивидуализам, ни марксизам, ни капиталазам, да реше друштвене невоље. Али ни као политички индивидуализам - ни као демократија. А демократија је оруђе капитализма. Капитализам је економски систем, демократија је његово политичко оруђе, и његов израз у политици.

Да ли демократија може да реши проблеме човечанства? Не можемо се задржавати. Не зато што не бисмо могли дати страховитих аргумената да то докажемо. То не. Имамо их нажалост и превише. Па наш јавни рад и није ништа друго до борба да се нађе истина у томе, да индивидуализам није у стању да реши проблеме савременог човечанства, и да нађе даље пут пред ноћ огромну, коју је индивидуализам и дозвао.

Само органска мисао, која јединки налази место у породици, у нацији, у држави, у човечанству, у васељени, може да реши безнадежно стање данашњице. Само органска мисао, која даје објашњење положаја човека у свету: откуда је ту, зашто је ту, где иде судбина његова, која су средства судбине његове, - она може пут да открије и идеал да пронађе.

***

А сад смо дужни да кажемо једну реч више.

Органска мисао је донекле и фашизам и хитлеризам. Донекле. Има људи који нас тако и зову. Али сви знају да нисмо кукавице. Зар ми не бисмо могли, не бисмо смели да кажемо да смо фашисти, кад бисмо заиста били? Ми то не кажемо. Не зато што се тога бојимо. Кад бисмо то били, знали бисмо да смо то и рекли бисмо. И стајали бисмо иза својих речи. Целим бићем, а не напола. Дужни смо сведочити истину и говорити овако како је. Па смо дужни рећи зашто не можемо бити то.

Фашизам и хитлеризам су органске мисли, заиста. Али пут органске мисли, да се тачно изразим, је знатно дужи, а не завршава се са хитлеризмом и фашизмом. Као Словени и хришћани, нисмо могли да се зауставимо на оним штацијама, на којима су застали Мусолини и Хитлер.

Хитлеровци веле: Бог светом влада. Али, ми људи немамо начина да сазнамо вољу његову. Шта је глас Божји и воља Његова, рећи ће ми моја крв. Мој радио-апарат (а има разних радио-апарата) ако хоћу да

преноси чисте гласове, да се може чисто чути, треба да буде исправан. За чист глас, чист инструменат. Има их који преносе мутне гласове. Хитлеровци кажу: моја је људска дужност да чисту крв очувам, да бих могао глас Божји у чистом стању да добијем. И вољу Божју јер другог откривења не знам.

Али ми застајемо за часак ту, и велимо Да! Љупко тело, дивно божје дело, али има далеко већих божјих творевина. Није вам могуће остати код тога олтара код кога се обожава. Гони нас нешто неодољиво да на тој станици не останемо.

Јер осећам и знам да људска раса није за бољи инструменат Творчев. И то је свакако дивно дело Његово и оруђе Његово, јер свеобухватна моћ Његова. И кроз камен, ако му затреба, моћ Му се може исказати и воља, а како ли не би кроз крв. Али за мене раса људска нема ову апсолутну вредност коју има за хитлеровце. За мене изнад расе постоје бескрајно веће ствари, којима и сама раса мора служити. За мене постоји апсолутна, огромна истина. А по њиховом схватању бити објективан Немац, значи бита рђав Немац, јер они верују само у германску истину.

Тако је то велика и дубока разлика између нас, да иако смо ми на органском путу, као и они, они застају, а ми продужујемо, морамо се одвојити и идемо даље тим органским путем.

А онда се нађемо на станици оних који кажу: Бити снажан, значи бити јак умом људским. „Огромна је снага - снага ума. Ала ни пред том снагом да застанем, не могу. А ту стоје фашисти што веле: „Држава је полубожанство: свемоћна и апсолутна, полубожанска.” Тако су стари Римљани веровали, и отуда су њихови богови имали храмове само у границама.

А ми кажемо: Не дај Боже да ова то буде. Држава је људска творевина, потребна људској судбини. То је оруђе народне судбине. Али није божанство. Није апсолутна вредност, којој дугујемо обожавање. Изнад државе стоје бескрајно веће ствари, којима и држава мора да служи.

И тако, иако се и ми налазимо на истом органском путу, - те смо против демократије, капитализма, марксизма, и атеизма, - велике, управо огромне разлике постоје међу нама.

Снага расе, тела, крви, кличу хитлеровци - а ми пак говоримо: и то, али пре свега и изнад свега: снага духа.

Снага ума, кличу фашисти, - а ми пак говоримо: Али пре свега и изнад свега: снага духа.

Јер верујемо да људима није могућа већа снага од снаге духа - и да је ова у стању да одржи високо и телом слабог и знањем мало богатог. А и здраво и снажно тело, и ум снабдевен највећом снагом, бледе пред снагом духа.

Отуда, дакле, велика и дубока разлика између њихове и наше органске мисли.

***

Омладина мора тежити за пуноћом и богатством живота.

И отуда мора тежити да буде снажна.

Али, она неће бити снажна ако пође путем индивидуалистичке, већ само путем органске мисли.
Јер нема јој лепоте живота, ни пуноће његове, ни светлости његове, ако трчи непосредно за срећом својом личном, већ само ако пође неодољиво за срећом земље своје.
Да ли она ту земљу има? Какви, дакле, морају бити идеали савремене омладине?
Има једна земља. То је њезина. Њој је она обећана. За њу су је претци њезини чували. Али још није њезина. Не само зато што је она још младост, па не може да управља одлучно и пресудно овом земљом, него зато што та земља није још народна земља. Јесте национална, али народна још није. Њој је обећана велика, дивна, богата земља - Југославија. Али још није њезина.
Процес националне историје свршен је. Југославија је његова круна. Наши претци гледали су је као светлу тачку пред собом за тринаест векова откада су дошла на ово тле. И кад нису знали да је зову као ми данас, за њом су ишли.
Бугари су је звали Бугарском. Покушали су да створе велику Бугарску што ће избити на три мора, па до Панонских равница. Али бугарско име и мисао није било довољно да одржи Југославију, па се после великих владара Бориса, и Симеуна, распала.
И Срби су то хтели, али после сјајне Немањића породице пропала је држава. И она није успела да скупи под кров све оне, који по природи ствари треба да дођу.
Хрвати су први видели истину свесно, и рекли: Нема добра ни Бугарима, ни Србима, ни Хрватима, ни Словенцима, док немају један заједнички инструменат своје судбине - једну земљу, једну државу. Југословенска мисао је по пореклу хрватска мисао. Ту су мисао они осетили, видели и као еванђеље објавили. А Југославија је дошла доцније, после једног огромног светског сукоба, који је успео да уздрма дотадашње оквире и да се после рата појави на развалинама многих држава. Срби су је војнички и политички остварили. Тако је дошло до остварења националне земље.
Прогнали смо Мађаре. И Турке. И Немце. И Латине. Али она није још потпуна. Она ће бити потпуна кад и четврто племе јуначко на овом нашем Балкану буде унутра у њој. Али она је ту већ. Но ту је тек први период њезиног остварења.
Добили смо националну заставу, Краља наше крви и језика. Чиновници говоре народним језиком, и не морају преко тумача да говоре. Али није народна. Народна није по томе што кроз њу не веје прави народни дух... У свим манифестацијама националним, било политичким или економским или ма којим манифестацијама, Југославија као држава има националну боју али нема народни дух.
За многе ће бити ово тешке речи, које ће огласити за недовољно тачне. Сматрам да су нажалост врло тачне, јер кад то не би било тачно у свим манифестацијама народним, сигурно да не би оваква чамотиња у овој земљи владала. Не би било свугде овакво разочарање морално, економско, духовно и политичко. Југославија је данас као тело, које има све органе, способне за живот. Све је спремно и правилно. Али духа у њој нема. Тело јако и снажно, али чамљиво. Зар нисте видели у животу те-

ло јако, снажно: али чами. Тако и у нашој Југославији. Погашене све светиљке. Сама чамотиња, очајање и осиромашење. Не зна се који је од кога призора тежи. Кад би у Југославији дух који је прожима био народни, онда тога не би било. Али је тога данас и сувише зато, што је за живот способна по материјалним деловима својим, по духу који кроз њу пролази, дух је чаме а не живота. То и није дух. Отуда није народна земља, него само национална. Она је као обећање, могућност, оквир. Наши предци и ми остварили смо ове прве оквире националне, остварили смо инструменат за нашу заједничку судбину. Али пред нама који живимо, и пред онима који долазе после нас, који су тек отворили очи свога живота, стоји као идеал: створити ту земљу народном. Освојити је. Направити је својом. Она данас још није наша. Струји разорни дух кроз њу. Нема наш живот јединственог животног потстрека. Нема бујног живота за који је Бог створио.
Тако стоји сад пред нашом омладином туђ идеал:
Ту Југославију, која је већ као национални оквир створена, испунити правим, народним, здравим духом.
А оруђе за то је органска мисао. Не може Југославију остварити туђинска, индивидуалистичка мисао, ма које гране и огранка та мисао била: ни капитализам, ни марксизам, ни демократија, ни атеизам, ни материјализам. Ни један од тих огранака индивидуалистичке мисли није у стању освојити је. За тај задатак морамо исковати друго оружје. Морамо узети ону мисао, супротну индивидуалистичкој мисли, која је у стању да тај задатак испуни.

***

Уважени и драги, данас већ смем да кажем: ми у „Збору” годинама већ носимо ту органску мисао међу народ. Ми је носимо али мислимо да она само органским путем може доћи. Не може се механичким путем наметнути. Не може органска мисао доћи да постане својина народна путем механичким. Мора да се појави, да избије, да избуја, да израсте из народних маса. И ми ништа друго у „Збору” нисмо радили него то: Борили смо се за пут регенерисан и одиста скупо плаћен за којим су наши предци тринаест векова жудели, а ми тек дочекали. Ми смо годинама носили у народним песмама изражени дух и будили смо народ, да одагнамо народу духовни сан, да се народ пробуди духом и усправи, а тада ће му очи видети оно што му спасење носи.
Морали смо своје деловање да саобразимо законима ове земље и да тражимо назив „странка”, иако нисмо странка, већ покрет јер се против странака боримо. Зато се нисмо могли назвати странком.
Људи ми кажу: „Покрет. Добро, покрет. Али нема вас много, а већ годинама радите!” А ми одговарамо: Кад прођемо кроз село које спава и вичемо: „Људи, пожар! Хајдуци вас напали...”, - нисмо криви ми, већ дубок сан који их је ухватио, што их се мало одазвало. Да су будни, примили би позив. Тешко чују. И што чују, чини им се као сан. Не смејте се, дакле, што нас је мало њих чуло. Напротив, замислите се и забринте се!
Та наша борба била је мучна и тешка. И мора бити таква до краја. Али нас нити је заморила, нити заплашила. Ми се и данас на том путу нала-

зимо и морамо се налазити све док животне задатке не испунимо, и не дође време које смо предсказали, које само борци дочекати могу. То нас није могло зауставити зато, што смо знали да нас тај пут чека.
Мисао коју смо носили нисмо у књигама прочитали, већ у самој народној животној стварности. Па смо знали да тај мучни и тешки пут није за свачије ноге, већ за оне који су увек у историји били лучоноше и бакљоноше - за борце, јунаке и мученике.
Да бисте видели то још боље, рећи ћу Вам да и то објављујемо Вама у Београду први пут после две године, јер нам је сваки ранији рад био забрањен.
Дојучерашњи властодршци не само да су нам једним поверљивим расписом забранили рад, - док странкама које по закону не постоје широм дају слободу састанака, - већ су нас ван закона ставили. Власт је ишла и даље. И од свих политичких странака које имају стотине хиљада присталица, нема ни једне која нас је превазишла како у новчаним казнама, тако и у казнама затвора. За једну годину дана, чланови „Збора" су кажњени са преко милион динара новчане казне, и са преко двадесет хиљада дана затвора, од чега на цигло две пресуде (Смедерево и Смедеревска Паланка) отпада око две и по хиљаде дана затвора и преко триста педесет хиљада динара новчане казне. Ништа није сметало дојучерашњим властодршцима да иду до злочина, да употребе органе државне за обична кривична дела. Не само затвори, прогони, него и убиства. На нашим зборовима за једну годину дана има не само неколико десетина рањених, него и мртвих. А то је припремљено а често и извршено од стране дојучерашњих власти.
Не набрајам Вам ово, уважени и драги, да се борбом похвалим, него да се види како је онима који су држали власт у овој земљи претила опасност од „Збора" по овом њиховом сопственом признању. Ако је по броју присталица, немају разлога за страх. Али дух којим се боримо, истина која нас у томе руководи, јунаштво и одушевљење који нас загревају, преплашили су их. Зато су нас гурнули у одметнике и хајдуке, И што поред свега тога „Збор" није попустио, што је остао доследан својим стремљењима, и мисли коју је носио, знате ли коме има да се благодари? Омладини!
Зато имам право да кажем да је мисао „Збора"' идеал савремене омладине. Ми смо само осветлили дух, мисао и идеале које она има да прихвати. Према томе ако је „Збор" остао доследан себи, то је зато што је омладина њега прихватила и пригрлила, па ми старији и кад бисмо хтели попустити, не бисмо могли.
Мисао „Збора", мисао за коју се „Збор" бори и којом хоће да ову земљу направи својом, то је баш идеал савремене омладине.
Тако мора бити!

ЉОТИЋЕВА ПИСМА КНЕЗУ ПАВЛУ [128]

ПРВО ПИСМО [129]

Београд, 22-11-1940. год.

Ваше Краљевско Височанство,
Чини ми се да Вас нећу још дуго узнемиравати. Осећам тако блиско врло озбиљне догађаје. Али баш зато морам и да Вам пишем, кад већ Ваше Краљевско Височанство налази да ме ни после треће пријаве не треба да прими.
Мени је савест мирна. Био сам увек само одани слуга Престола и Отаџбине. Ни у чему и никад и ништа нисам тражио за своје или себе. Само ме велики страх притискује кад помислим да баш то може бити узрок што Ваше Краљевско Височанство сматра да не треба да ме прими.
Изнећу на овај начин што сматрам да Вам у данашње време треба доставити:
1) Изгледа да се „опасно балканско пролеће" указује.
Промена владе у Софији и ванредне мере у Турској показују нам то.
Достављам Вам брошуру „Драма савремемог човечанства".[130] Молим Ваше Краљевско Височанство да прими овај неугледни примерак и да га прочита. Намењен је народним масама, јер се сматра да су поглаварима познате ствари о којима се говори. Али све се бојим да и нису довољно познате. И нека не мисли Ваше Краљевско Височанство да ће читањем ове књижице изгубити и секунд времена потребног му за решавање државних послова. Поклоните овој књижици два сата свог времена, а онда ћете сами увидети, да сте их и добро и корисно за државу и њене послове употребили.

Преклињем Ваше Краљевско Височанство не само да истраје у политици неутралности, већ да све учини да се она обезбеди, а то без повезивања балканских држава није могуће.
Само сложан Балкан или део Балкана може да парира опасност. Нарочито, ако би се Италија за то задобила. А то се може постићи енергичном, јасном, одређеном политиком, - при чему се не бих устручавао да, у циљу извођења ствари, на чисто, јасно кажем оним балканским државама које то не схватају, да сам принуђен да правим блок са онима које то виде. Садашња наша балканска политика, добра у начелу, није енергична и одређена, и задовољава се привидношћу, која ће при првом потресу да се претвори у бедно разочарање.
Уздати се у евентуалну помоћ Англо-француза значи доживети нови и већи слом од оног од 1915. год.
Треба их ценити само у односу на Совјете и Финску. То су владе које воде рат, а држе парламенте на окупу и удешавају војничке операције према јавном мњењу. Оне су пропустиле прилику да одмах од почетка

---

[128] Београд, 1941.
[129] Објављено први пут у недељном листу „Наша борба" бр. 2 од 14. септембра, 1941.
[130] „Драма савременог човечанства" је књижица у којој је штампано предавање које је Д. Љотић одржао у преко 20 места у току 1939. г. широм целе земље.

енергично помогну Финску кад је она имала нетакнуту Манерхајмову линију. А сад је помажу тако бедно да ће све те помоћи бити узалудне. Уосталом, ми имамо сопствено искуство из 1915. године, кад не бисмо имали ново искуство Пољске. Они нису били у стању да нам пребацивањем благовременим три дивизије обезбеде Ј. Србију, или бар одступање ка Солуну.

Ово пишем, јер се постојано проносе гласови како ћете мењати министарство спољних послова, јер хоћете да мењате спољну политику и све се више јављају гласови о нашој преоријентацији. Ако ми нашу спољну политику не преоријентишемо не у смислу правца, јер овај је добар, већ у смислу енергичног срећивања прилика на Балкану, онда ћемо се доиста „преоријентисати" тј. имаћемо рат, а како ствари стоје, и слом.

Немци имају данас формираних близу 200 дивизија - 120 су имали у време напада на Пољску, - а на западном фронту им је и предовољно да имају 100. Ова огромна снага за разједињени Балкан је као лавина. 1915. г. су они ишли на Србију да се само вежу с Турском. Данас ће поћи на Балкан да ударе на главну артерију саобраћаја Англо-Француза и да тиме одстране евентуални напад ових на Кавказ. Кад би Балкан био уједињен, они би се мислили да ли ће поћи. Овако ће поћи уверени, да док они изврше свој задатак, Англо-Французи неће успети ни 5 дивизија да пребаце у помоћ нападнутим.

2) Али наш унутрашњи положај је још очајнији.

Сама идеја монархије је у кризи. И не толико монархија, колико династија. Ова се налази у дефанзиви с малим бројем бранилаца.

Југославија је у распадању. Један начелник штаба армије ових дана рекао је својим пријатељима: „И без утицаја спољних, за шест месеци од данас најдаље ми смо распаднути."

Народ осећа своју пропаст, али је парализован, као човек везаних руку и ногу и запушених уста бачен на шине, као везан човек који чује и види како му се помамном брзином приближава воз који ће га прегазити.

Два су узрока нашој слабости: српски и хрватски грех. Срби су окренули леђа својим вековним идеалима: чојству и јунаштву. Хрвати су пљунули на Југославију. Против та оба узрока ваљало се борити. Место тога, та два греха су направили споразум од 26-VIII.

Монархија се дуго борила против споразума, али не онако као што је требало. Покојни Краљ је много учинио у борби против хрватског греха, али није ни мало против српског греха. Намесништво је отпочело да поправља политику Краљеву онде где је она била добра, и откачило је све кочнице које је он хрватском греху био поставио, - док на другој страни, оно у чему се грешило за живота Краљевог, под Миланом Стојадиновићем и Драгишом Цветковићем отишло се и даље. Радећи тако монархија је узела на себе да плаћа ону меницу коју је кратковида УО[131] својим споразумом од 8-X-37. г. потписала. Тиме не само да је учињен рђав посао по државу, и да је држава гурнута на стрму раван по којој је дотле клизила, већ је монархија на себе узела и одијум за то.

[131] УО - Удружена опозиција.

Данас имамо споразум који је дао крила и најлуђем хрватском греху, а на српској страни имамо такву страшну разбијеност и немоћ да она слика коју напред наведох, није ни мало претерана.
Не знам шта је Ваше Краљевско Височанство донело у души из Загреба, али ако није осетило сав пад и беду државе, заиста бих се морао дивити камуфлажи којој је успело тако проницљив ум, као што је Ваш, одржати у заблуди.
Тврдити да је „Споразум" спасао државу, после свега тога кад су јасне последице, то приличи још само Драгиши Цветковићу. Сваки други одиста нема оправдања.
Ваше Краљевско Височанство мора видети:
да су се у ствари Престо и држава ослонили на др Мачека и Хрвате;
да по „Споразуму" они држе све у Бановини, а у осталој држави имају највећи утицај, преко појединих ресора и владе, и преко националних мањина које се све више њима обраћају и групишу око њих;
да се они „споразума" не држе: нису обезбедили мир и безбедност, нарочито не онима који нису њихови једномишљеници; да шире свој утицај преко граница Бановине, позивајући у помоћ националне мањине против Срба, уверени да ће им то помоћи да остваре Хрватску од Суботице до Котора са Босном; стварају своју војску; мешају се у спољне послове; неисправно се понашају, једно речју, према држави, монархији и династији;
да се све јасније испољава њихова тежња за „државношћу" хрватском, - тежња која ће се завршити цепањем;
да у самој Хрватској Др, Мачек и Шубашић постају све слабији, - и да ће радикални левичари и десничари сву снагу да им преотму;
да код таквог стања ствари представља непоправиму заблуду веровати да ће хрватске масе вршити своју дужност у случају опасности;
да ће је напротив искористити да нам приреде пораз или још тачније слом.
Код таквог стања ствари, Ваше Краљевско Височанство мора закључити:
да се Престо и држава не могу ослањати на оне који су показали да им до тога није стало;
да ваља убедити српске политичаре да треба да расформирају своје странке, те да се приступи формирању великог и моћног народног покрета на који би се наслонили национални Хрвати и Словенци (а то тешко није јер се та мисао у ваздуху налази), али с тим да се поставе претходно основна начела, којих ће се покрет држати, и смернице, којим ће гредети;
да ову владу мора отпустити, јер ће иначе дочекати да ће др Мачек са осталим „хрватским министрима" изићи из владе, и, ослоњени на бановину Хрватску, довести земљу у кризу, кад му то буде конвенирало;
да место ове владе доведе другу, која неће бити наслоњена на партије, већ на Круну и онај народни покрет, владу која ће водити општедржавну политику Краљевине Југославије, - а не политику ма које било партије;
да у владу уведе дванаест или петнаест људи, паметних, озбиљних, честитих, пожртвованих, изнад свега оданих отаџбни и Краљу, - а толико се може наћи у држави, а не људи типа и менталитета Цветковићевог;

да истовремено бановину Хрватску извади из руку ХСС и преда је бану који ће се држати споразума, а не „Споразума”, те који ће растурити хрватску заштиту, успоставити јавну безбедност и ауторитет власти;
да се оперативна војска има формирати искључиво из српских јединица, - и из нарочитих хрватских и словеначких добровољачких јединица; сви остали дају само радне чете под јаким надзором старијих поузданих делова војске.
Ето, то су чињенице и закључци које не ја, недостојни, већ сама природа ствари намеће Вашем Краљевском Височанству.
А природа ствари је чудан законодавац. Закони су јој неписани; пишу се они закони што не би то ни били да нису написани. Закони природе ствари нису као физички закони природе: могу се газити. Закони су јој без видљивих санкција: тешко оном ко их, међутим, буде газио.
Да ли ће Ваше Краљевско Височанство хтети да се осврне на те законе, мени је непознато. Бојим се да неће. Већ сама чињеница, да данас од свих Срба наилазе на пријем код Вас само они што су Вам саветовали или извршили мере за довођење земље у данашње стање, неповољан је знак за то.
Сваког дана потписати има прилике да слуша повике на династију. Нема дана да због тога не долази у сукоб с разним људима, који су по правилу монархисти, али који налазе да је Династија крива за распад земље. Недовољна борба против српског греха, - довођење на најважније положаје људи, који су за време ратова били обични забушанти или бегунци, тако да читаве владе нису једног ратника имале у себи, - одржавање на власти људи који су показивали да им је богаћење и уживање главни циљ - или прављење влада из људи неозбиљних у преозбиљна времена, људи који никад и ни по чему нису показивали да би могли бити министри (једноме министру из Стојадиновићеве владе саветовали су пријатељи да узме уверење да је био министар „јер ти после неку годину неће нико веровати”) - све то заједно чини скуп чињеница које тешко падају на терет Династије. Све је то било и за време покојног Краља, али иза тога је била бар борба против хрватског греха, једна одређена национална линија, херојска борба за одржавање Југославије - коју је Краљ и главом својом платио. Данас те линије коју је Краљ чувао нема, а она пасива његове владавине не само да није амортизована другом, бољом политиком, борбом против кукавица и шићарџија, већ су баш забушанти и шићарџије довели земљу од 26-VIII и бацили на леђа Династије „Споразум”, којим су се два греха, српски и хрватски, споразумели за своје међусобно одржавање.
Још од Црног Ђорђа моја кућа служи Вашем Дому. Немогуће је мирно слушати погрде којима се Ваш Дом обасипа и сумњичења којима је предмет. Али узалуд сва борба против тога, кад чињенице стоје и кад се оне не могу оборити. Хоћу да верујем да су напади и сумњичења неумесни, али чињенице се онда могу објаснити само незнањем или заблудом. „Не зна Кнез”, или „Мислио је Кнез” - па се тако некако извлачим.
Али у себи мислим: А што да не зна Кнез, кад зна цео народ скоро? А што да мисли Кнез неправилно, кад Му је Бог дао изванредно велики ум?

И отуда и ово писмо. Последњи су минути дванаестог сата, Ваше Краљевско Височанство. Кад избије тај сат, престаћу Вам, по сили прилика, писати. Да тај сат не избије или не буде последњи отаџбини, Престолу и династији, коју чува само личност младога Краља, пише Вам ово писмо увек одани и верни

Димитрије В. Љотић

ДРУГО ПИСМО [132]

Београд, 30-VIII-1940. год.

Ваше Краљевско Височанство,
Принуђен сам због развоја општих прилика да Вам се опет непосредно обратим.
Молим да до краја прочитате ово писмо. Питање које постављам на почетку, и које морам да ставим и на крају, јесте следеће:
Чиме дочекати сутрашњицу?
Јер данас се ствари овако оцртавају:

I СПОЉА

Чим се сврши с Румунијом, доћи ће на ред Грчка, а потом Југославија.
Питање њено поставиће Италија, Бугарска и Мађарска (ова последња у најслабијој мери).
По свој прилици то треба да буде у октобру месецу.
Немачка свакако томе није рада. Али с једне стране обавезе према Италији и донекле Бугарској, а с друге стране слика наше слабости и расула не дају јој снагу да то питање отклони или одложи.
Совјетија то очекује. Она добија у сваком случају, а највише ако због тога дође до рата на Балкану.

II УНУТРА

а) Немамо свог стила. Нисмо своји.

А само оригинали имају право да постоје и снаге да се одрже. Губљење духовног оригиналног лика знак је блиске пропасти.
До јуче, отворени утицај масона, великих, а раслабљених демократија, међународног јеврејства и капитализма.
Данас, под утицајем победа осовине, глумимо и претварамо се, „префарбавамо се" у „тоталитарце", „корпоративце", „антимасоне."
Вреди маскирати се кад маска и сакрива право лице и у истини нас приказује онаквим каквим желимо да нас виде. Али то врло ретко успева, па и то обично за сасвим кратко време.
Иначе неуспела маска је сува штета, велика срамота и понижење.

[132] Објављено први пут у недељном листу „Наша борба", бр. 1, од 7. септембра, 1941.

Немци и Талијани презиру због тога ову владу и то не крију. То се може читати и у њиховој штампи, чијим новинарима после тога та иста влада даје одликовања.

б) Бољшевизирамо се на велико

Није вредело ништа мени што сам куцао на Ваша врата и говорио Вам да не смете признати Совјетију.
Г. Антић[133] ми је рекао: „Па како су их толики други народи признали, па остали мирни?”

Одговорио сам, видевши одмах да ми је он ту баш Вашу мисао саопштио: „Лако је другим народима. За њих Совјетија постаје безопасна кад се каже да је то Русија; за нас баш у томе лежи опасност.” Али све то није помогло. Тада ми је г. Антић рекао да се неће ступати у дипломатске односе. Примио сам то са скепсом. И имао сам право.
Више сте Ви учинили за бољшевизирање Југославије, Височанство, него Јосип Висарионовић-Хугашвили, звани Стаљин. Данас свет лудује за „Русијом”. Држава му је дала пример. Признање које сте учинили схваћено је као признање Совјетије Русијом и признање свију заблуда комунистичких - истином, свију злочина - врлином.
Ваши министри, штампа, највиши функционери ударају у намигивање „братској” Совјетској Русији. То је све бедно и глупо, али одатле грешни народ црпи уверење да је све то истина, и Стаљин је данас популарнији од Краља, или од самог руског Цара Александра I за време Карађорђа.
Све то што Вам пишем, сушта је истина. Ако Вам то Ваши обавештајни органи не сервирају, смените их: значи да Вам нису верни.
Али ми се не бољшевизирамо само идеолошки, бољшевизирамо се органски. Читави крајеви наше земље иду расулу, нераду, отмици, ленствовању, непоштењу - као зоља на мед.
Ово долази због тога што је такав тон дат одозго нашем народном хору. Они који руководе тим хором дали су такав тон својим законима и уредбама, својим говорима, радом и понашањем. Не осећа народ јуначну, витешку, високо моралну атмосферу одозго.
Напротив: што већи гмизавац, кукавица, неморал - то боља награда.
Шта мислите, Ваше Височанство, кад би се награда на изложби стоке отпочела давати рђавим примерцима и сељак схватио да се то и тражи, зар би се трудио и мучио да гаји више боље примерке?
Код нас се годинама на изложби људи, а специјално у несрећних Срба, тако радило. Годинама су се давале премије и велике златне медаље горим примерцима. Годинама смо били домаћини што гајимо крива стабла људска, а права нам сметају, њих сасецамо и обарамо. Годинама смо ми тражили, помагали, награђивали рђаве примерке и чисто се дичили што смо тако моћни да недостојне постављамо на положаје достојних.
А то је довело до ове атмосфере, до овог тона нејуначког и невитешког, неисправног и прљавог, љигавог и гмизавог, а одатле до оног оп-

[133] Бивши министар Двора.

штег хода ка линији мањег отпора, до оног бољшевизирања органског нема много.

в) Хрватско питање нас поједе.

Хрватска иде својој самосталности. Мачек то не може зауставити. Ако хоће да се задржи, он мора хранити хидру која га је на власт и довела. И он то чини, лично и насупрот „споразуму".
А ипак то ништа не помаже: масе се окрећу од њега разочаране и одлазе Павелићу или Стаљину.
А Ви, Ваше Краљевско Височанство, не видећи то, и одржавајући „споразум" и Мачека, и неосетно власт предајете у руке Мачеку.
И тако Мачек је главни фактор, а не Круна, јер Круна налази да је Мачек неопходан.
Мачек ту власт употребљава на повећање самосталности Хрватске с једне стране, и на спречавање сваке потребне строге, начелне, општедржавне и општенародне политике с друге стране.
Па ипак све то, и баш за то, гура хрватске масе или Павелићу или Стаљину, даље од Мачека, а све заједно одвајају Хрватску даље од Југославије.

г) Морално стање војске очајно је.

Господин Недић је материјално и морално учинио много за војску.
Лично сам се уверио летос на вежби у Сарајеву у то. Али знам и друге ствари. И то ни генерал Недић и остали генерали не виде, и баш зато стање је рђаво.
Већ више од годину дана пишем и говорим да ћемо се војнички расути ако се не приступи другој формацији оперативне војске. Увек је у војсци био најважнији дух, па онда остало. Има људског материјала који је бољег, а има га лошијег квалитета.
Срби су по правилу бољи квалитет. Уђемо ли у рат са војском данашњег састава, ми нећемо бити тучени, ми ћемо бити расути.
Мени је ту скоро мајор, Србијанац, по распореду ратном у једном хрватском пуку, рекао, да ће он на својој кобили другог дана борбе бити већ преко Саве у Босни или Србији. То ми је рекао не стидећи се, пред сведоцима, тврдећи да није луд да остане са војницима који га сматрају за већег непријатеља него оне с којима би се као непријатељима борио. Он ми је тврдио да тако мисле сви Срби официри по распореду у хрватским пуковима.
Хрвати су главни елеменат расула у војсци. Никакви палијативи за заваравање, за самообману. Војска која не сме да да бојеву муницију војницима показује најбоље своју вредност.
Овоме треба додати, да су и духовне болести заразне, да то прелази редом и на оне који су у прошлости показали своју вредност.
Министарство и Генералштаб то виде, али стоје немоћни. Задржавају се на палијативима. Не виде да ћемо ми заједно са том шемом бити не само разбијени, већ и осрамоћени.

д) Број нерешених социјално-економских проблема повећава се

Својим досадашњим мерама влада не само да није ниједан проблем затворила, већ је, напротив, нове отворила.
Проблеми су све прешнији, све дубљи, све шири и све многобројнији.
Влада, међутим, пред њима је све спорија, све плића, све ужа, све слабија и немоћнија, а услед великих и празних речи којима сваки свој гест наглашава - и све смешнија - трагикомичнија.

ђ) Круна је изгубила врло много од угледа, а тиме и од власти.

Краљ и Круна оптерећени су свега једном дужношћу: домаћинском.
А домаћинска брига се огледа:
у чувању духовне самосвојности;
у спречавању разврежавања зла, порока, лењости, расула, расипања, непоштења; - у помагању развића добрих, честитих, врлих, радних, јуначких и нераспикућских снага;
у помагању одбранбене снаге;
у решењу свију свакодневних проблема које живот доноси заједници.
Осети ли се код поједине од ових дужности, а тим пре код свију, да домаћин није хтео, смео или могао да дужности одговори, долази као последица веровање да је заједница као без домаћина, и да онај који ту дужност врши ма са ког разлога није на висини своје улоге.
Одатле губитак угледа, а власт без угледа слаби.
Ето то је слика данашњег стања бременитог још тежом сутрашњицом.
Мени је већ г. Антић био љубазан да саопшти, а сигурно да то није само његов лични суд, да сам ја „импресивни импресиониста". Још мало па сејач панике!
Ради истине, а не ради сујете, морам Вас обавестити да сам у тренутцима опасности, необично хладне главе, и рекло би се да уколико опасности расту, да сам све мирнији и сталоженији. Као такав сам био познат за време ратова.
И баш та особина ми дозвољава да ствари видим потпуно. И пошто главу не губим тако лако, и сматрам да у свакој ситуацији мора бити решења, то све ово свакако не пишем зато да Вам кажем да смо пропали, већ да Вам кажем са чим идемо пред сутрашњицу ако не прекинете са досадашњим правцем рада благовремено, тј, одмах, без одлагања и без колебања.
Сматрам за дужност да Вам одмах и кажем шта мислим да одмах треба учинити;

е) Наћи духовни пут свој и поћи чврсто њим.

То мора бити наш пут духовни; ни немачки, ни талијански, ни енглески, ни француски, а најмање бољшевички.
Духовни пут наш то је пут којим је српство дошло до Југославије. Ми се морамо вратити на тај пут, не напуштајући Југославију, јер ће Срби бити расути и раслабљени, а ко ће је онда чувати, кад духовни путеви хрватски и словеначки и бугарски нису довели до Југославије.

Зато само чувајући тај пут и тај живот духовни, ми можемо сачувати и Југославију. Без тога Југославија мора пропасти. Тим се она мора спасти.
Нећемо ми тај пут силом власти наметати ни Хрватима ни Словенцима, али кад он засија и заблесне, онда ће га и они видети и познати, па ако им се допадне они ће прећи на њега. А ако не, нека остану колико хоће на своме. Само ми знамо да ће лепота, и сјај и снага, и светлост тога пута савладати и њихов отпор.
Без тога нема живота: народи и људи, који немају свог духа, морају пропасти: Само свој дух одржава живот.

ж) Пресећи пут бољшевизацији и расулу

Пустити да се чује истина о Совјетији. Нека објаве утиске своје истинити људи који су умели да виде. Ако их досад нисте имали, пошаљите у Москву друге, корпорације читаве, нека виде „лепоту", „благостање" и „слободу" тамошњег живота.
Спречити разорни рад просовјетске литературе и штампе, засноване на погрешним и јевтиним ефектима - лако приступачној и површној маси.
Контролисати рад њихових дипломатских и трговачких агената и људи с којима су у вези.
Објављивати у војсци, у штампи, у говорима да Совјетија није Русија и да не води руску ни словенску политику.
Најстрожији курс антикомунистички завести у земљи.
Али и атмосферу самопрегалаштва, честитости, чистоте, јунаштва, самопрегоревања - и то одозго, с врха. Јер је годинама ишао супротни дух одозго и успео да сиђе до дна. Сад опет одозго мора доћи друкчији утицај.
Али та атмосфера мора да се осети одмах, нагло, радикално, бескомопромисно, неуздржано, снажно. Она мора преко ноћи да учини, да сељак на Дурмитору, на Шари, на Старој Планини, на Динари или Алпима осети то као факт, а не као вест да је дошла нека промена, која обећава другу промену. Ако то не успе за једну ноћ, она је пала на испиту.
Она мора у себи да носи снагу неумољивости, доследности, самосвести и мудрости, неустрашивости и - самопрегоревања. Ако те снаге нема, и то одмах од почетка, она је пала на испиту.

з) Престати с хрватским експериментом одмах.

Чим хрватске масе нису задовољне са „споразумом", он нема више никаквог разлога да постоји.
Он је дат због њих. Оне одлазе од Мачека баш због њега, и он им обећава нова проширења „спорзума", која се не могу дати.
Духовно стање у хрватским масама је тако да би оне то дочекале као и 6. јануар. Што после 6. јануара ту нису и остале није крив 6. јануар, већ одступање од њега ка лажној демократији и оргијама које, поред свег свог упорног труда и доказивања, нисам могао спречити.
Разуме се да је ово у вези са другим политичким мерама којима је циљ успостава народне органске државе, не парламентарне и не партијске.

Главне линије морају бити дате као органска целина одмах: и ту се битка губи или добија за ноћ само.

и) Извршити ново формирање оперативне војске

Ово би требало можда и пре него оно под в).
Основа оперативне војске мора бити овај елеменат:
Православни Срби из Србије, Босне, Херцеговине, Баната, Лике, Кордуна и Далмације и Арнаути - размештени у засебним јединицама под својим именом.
Никакви обзири не смеју спречити или одложити ову меру, јер је без тога духовно стање непоправљиво у војсци.
Остали људски материјал употребити у позадинску службу, радне чете, службу рада.
Кад је Србија 1915 год. имала 600.000 људи под заставом, онда је јасно да ће овако формирана војска моћи пребацити 1,500.000 људи, а толико ми ни техничке опреме немамо. Главно је да ћемо имати оперативну војску најбољег могућег духа. Ако се сад у војсци примени потпуно дисциплина, поново разгори витештво и јунаштво и прочисте старешински редови, ми ћемо имати најбољу могућу војску коју су наше националне прилике дозволиле, а сигурно такву, која ће опет чуда од јунаштва чинити и задивити свет, - ако нам Бог мира не буде поклонио.
Духовно, Југославија се тиме отворено поставља на српска плећа, и на плећа оних који имају исто духовно гледиште на свет као и Срби. Тим самим престаје потреба лутања и колебања духовног пута.
Политички се тиме истичу Срби као самопрегорни браниоци Југославије, који остављају са женама и децом чланове малолетне и незреле своје браће. И ови ће први пут после 1918. год. морати осетити дивљење и поштовање према онима које су до јуче само пљували и презирали.
Политички се даље тиме избацује из руку и мачековцима и франковцима адут о хрватском држању за време евентуалног рата. А тиме ће и њихов политичко-револуционарни потенцијал имати да спласне: преврате и сломове не приређују ненаоружане гомиле.
Спољно-политички тиме се пред Италијом и Бугарском, па и Мађарском, избија адут о расулу наше војске. А Немачкој, која нема много аргумената да се одупире жељама Италије, дајемо преседан: с том војском се није шалити, тамо се не врше походи парадни, поред оног другог, који спада у импондерабилиа, поштовање које Хитлер има за јунаштво и које може бити од велике важности.

ј) Одмах се бацити на крупне економско-социјалне мере, којима треба да се обележе контуре праве народне државе.

И овде важи оно што смо рекли под б): битка ће се добити или изгубити прве ноћи.
Влада која почне са полумерама губи се у детаљима и губи битку. Она која обележава главне линије новог социјално-економског поретка - органског - антииндивидуалистичког - та само може битку добити; ла-

ко је после детаље изводити. Ту се грешке могу учинити и исправљати. Али главне линије морају бити дате као органска целина, не као крпеж.

к) Све то заједно има углед Круне да уздигне, јер све то има да дође као последица преузимање њене домаћинске дужности.

Ми се до сада нисмо плашили да Круну уплетемо и умешамо у разне експерименте непопуларне и штетне по народ и државу и, самим тим, по саму Круну.
Овде се тражи да Круна узме иницијативу за народни и државни спас. Било би одиста пресудно да се сад нађу људи који ће Круну на том путу МАКАКВИМ обзирима моћи задржати. Не велим да се неће наћи саветника који неће заустављати: али не верујем да ће Круна смети те саветнике да послуша.
И још нешто: на овом путу није могуће правити одабирање међу предложеним мерама, па једне примити, а друге одбацити: или све или ништа. Прошла су времена крпежа у нашој државној политици, времена која су довде и довела. Сад смо на последњој раскрсници са које се још можемо спасти од пропасти. На Вама је да одлучите и само на Вама. Не изберете ли предложено, изабирате нежељено. Немати храбрости да се прими предложено аутоматски води до нежељеног.

Споља.

Да су пре годину и по дана примљени моји предлози, да је Југославија схватила да је Балкански споразум празна форма, мртво страшило од кога се већ ни птице не боје, данас бисмо имали другу ситуацију на Балкану.
Румунија не би сад овако черечена била, јер би посредством Југославије и према Бугарској и према Мађарској, па самим тим и према Совјетији боље прошла.
Бугарски народ не би имао разлога да прими тезу да Бугарска нема пријатеља на Балкану, већ само у Риму и Берлину.
Али то је прошлост. Да видимо сад шта нам ваља чинити:
Главна активност наше дипломатије мора бити у Берлину, јер код садашњих прилика, Немачка искрено жели мир на Балкану, и у том погледу жели што мање трзавица. Отуда се намеће лојалност према Берлину догод Немачка има овакав став.
Да би наш рад у Берлну имао успеха, ми морамо својом унутрашњом политиком показати вољу за снагом, која је већ знак снаге. Сви извештаји из Берлина показују искрено запрепашћење пред тим нашим очигледним недостатком. Како Немачка да се успротиви саветима Италије и Бугарске, ако ми пружимо очајну слику расула? У том погледу треба очекивати, по извесним порукама, ако настане грабеж да ће и Немачка променити свој став према нама, „ради заштите интереса својих у Југославији.”
Чим је наша главна активност у Берлину, а наша унутрашња политика против бољшевизирања, наш став у Москви мора бити опрезан, будући да је Москва заинтересована да буде метежа, па нас може гурнути у вр-

тлог својом сложном политиком, која има разна лица и разне језике, према разним срединама у којима се врши.
Према Бугарској покушати сад сасвим опрезно, и приватним путем споразумевања на бази уступања неких срезова (2-4). Некад би имали бугарски народ за Цариброд и Босиљград.
Према Италији у Албанском питању одмах, пре него што се сврши с Грчком, извести ствари на чисто, уз садејство Немачке. Изнети јасно тезу да иначе имамо рат, јер је југ неразрушиво везан за нас.
Према Мађарској извидети опрезност значења Рибентропових речи да се бечком арбитражом утврђују гранични проблеми у Подунављу. Иначе не презати ни од разговора који би могли довести и до исправки граница и до размене становништва.
Овај предлог има злу страну да не оставља ниједну страну живота недирнуту, те је свеобухватан и свепродиран - и самим тим изазива страх пред огромношћу посла и опасностима које отуда проистичу. Али зар је мањи страх пред огромношћу слома и амбисом пропасти што се на другој страни налази?
А знам да ће Ваше Краљевско Височанство помислити: па ко ће ово извршити?
Знам сигурно да неће Драгиша Цветкови ни др. Мачек. А не верујем да то може у своју главу и душу сместити ни мој бивши члан, а Ваш садашњи министар Вуловић, који је, вероватно, зато и ушао у владу што је некад био збораш, па је отуда искључен због шуровања са г. Стојадиновићем.
Није моје да Вам кажем ко сме, уме и може све то извршити. Али једно је ипак моје да кажем: Круна јв имала храбрости да досадашњим путевима пусти да државу води чак и Драгиша Цветковић, за кога се нико не би усудио да у овој земљи озбиљно, пре тога, помисли, да му се таква дужност може поверити. Круна, дакле, храбрости има. Потребно је да овога пута ту храброст употреби да државу повери онима који смеју, умеју и могу предложено извршити.
Нека Она сама прво то прими и то свим својим силама, а не само формално. А одмах ће бити јасно прво њој коме ће поверење за тај посао дати. И одмах ће се наћи екипа људи која ће се тог поверења и у очима народним показати достојном.
Досадање искуство, Височанство, држи ме у скепси у погледу резултата овог писма. Нисам био срећан ни да ме Ваше Краљевско Височанство бар сваке године једном прими, те да Му усмено изложим своја гледишта. Како би сад могао веровати, да ће Оно из ових мртвих слова успети да сазна праву истину, да поверује у њу, да је прихвати и да је да извршити?
Што ипак пишем лежи у гласу који у мојој души говори,да тако морам писати, јер да изван тога нема спаса народу, држави, Престолу и Династији.
Пишем, дакле, у нади у Милост Божију, чијој моћи нема граница и која може учинити да дух Вашег Краљевског Височанства буде отворен, буде пријемљив за предлоге које Му подносим - и које недостојан иначе не бих смео чинити.

Одговарајући, дакле, тој нади ја сам имао и снаге и смелости да напишем све ово, а видећемо да ли је ово писмо инструменат Божије милости или Божије правде.
Јер, неки мој пријатељ, иначе један од најдуховитијих људи ове земље, рекао ми је, и ја сам Вам то једном и написао: „Говори и пиши Димитрије. Говори и пиши, али знај, нема нам спаса. Говори, јер си потребан као сведок пред судом Божијим. Нико те чути и схватити неће, иако је то и за чувење и схватање лако; јер су срца затворена."
Не усвоји ли, Ваше Краљевско Височанство, ово што пишем, ево каква ће нам бити сутрашњица.
Удар ће доћи споља, као што сам показао. Стаће нас цепати и черечити. У том тренутку вероватно ће доћи и удар из Хрватске. Мислим да је то баш план Италије да не удара на Далмацију да не би некако изазвала реакци Хрвата против себе, већ на Албанију, јер тиме нам сече пут ка Солуну (а ту су Хрвати више него равнодушни), па кад криза дође у врхунац, онда долази удар из Хрватске.
Један мој пријатељ успео је да види у иностранству, у једном совјетском надлештву, карту (по цену свог живота, зато Вас молим да ово нарочито држите у тајности, јер су они то опазили и знају да је он то видео, али не знају за његове везе са мном).
На оној карти је дебелом линијом обележена граница Совјетског савеза и ту су обухваћени: од Норвешке, линија северно од Нарвика, лука Тромзе, остављајући пругу Нарвик-Шведска, изван граница Совјетских, - цела Финска, - све Балтичке државе - (од Пољске оно што се сада држи), од Румуније, оно што је већ заузето, па и преко тога; само мој пријатељ није успео да види детаље. Од Турске, Цариград са облашћу која се граничи западном Бугарском на линији Енос-Мидија, а источно широким захватом у Анадолији и ка Црноморској обали, тако да су мореузи обухваћени...
На Балкану, изван те линије, мој пријатељ је видео тачкицама обалежене границе: бугарска совјетска социјалистичка република, која обухвата знатан део Србије; српска совјетска социјалистичка република, која обухвата Србију са сасвим мало Јужне Србије и Санџака, делом Босне и делом Војводине северно од Новог Сада; хрватску совјетску републику која обухвата Бановину Хрватску без Далмације; црногорску совјетску социјалистичку републику која обухвата Црну Гору увећану делом Херцеговине, Босне, Санџака и Пећске области. Словеначка није самостална. Далмација исто тако. Румунија је подељена на молдавску и влашку совјет. соц. републику.
На питање мог пријатеља шта значи она дебела линија на коју су тобоже Совјети добили пристанак Немачке, - а оне друге линије су оно на чему ће радити Совјети, где је све у народу спремљено да се и оствари, и на шта се надају да ће Немци и Италијани, уз извесне уступке, бити принуђени да пристану.
Ето Вам политике Италије с једне, Совјета с друге стране.
Кад будете дошли пред ту ситуацију, са данашњом владом и данашњицом нашом, Ви ћете покушати са свачим - безуспешно.
Вероватно да ћете тада чак прибећи и враћању Стојадиновићевом на власт, иако Вам то данас сигурно ни на ум не долази, па се и цело Ваше биће противу тога с правом буни. Али тада ће Вам то изгледати

спас, пошто ће Вам отворено и Италија и Немачка рећи да оне не верују у лојалност људи које имате у влади и с њима уопште не могу пријатељски разговарати.
Али ни враћање Стојадиновићево неће помоћи и не може помоћи: многим меницама је дошао рок, а не једној или двема. Ви ћете имати својим именом да обележите распарчавање и черечење наше Отаџбине.
Ви ћете тада ухватити за мач: Ви сте Карађорђевић. Али и најхрабрији генерали ће Вам саветовати да то не чините, јер нико није могао ратовати на све стране с оваквом ситуацијом под ногама какву Ви имате. И наш слом неће имати за собом ореол косовски: пропашћемо као кукавички народ, пропашћу достојном наше бедне данашњице.
Какав ће отуда суд Историје бити према Вашем Краљевском Височанству ако се све то и тако деси?
Мислио сам да Вам га изнесем. И почео сам да га пишем, али после неколико пасуса храброст ме је напустила.
Суд је тако рђав да немам моћи да га пред Вас изнесем - чак и да нисте то што сте.
Зато ту и стајем. Није ваљда ни потребно да продужим. Ако ме Ваша пажња још прати, - довољно сам рекао. Ако ме је већ напустила, каква корист да даље пишем? Онда је и иначе све узалуд.
И ето краја. Али на крају се усуђујем поставити питање:
С чиме дочекати сутрашњицу?
Сигурно је да сам се Вашем Краљ. Височанству много замерио. Ако у Његовим очима служи при том за оправдање љубав коју носим за Народ, Отаџбину и Краља, молим да ми то буде и уважено, поред молбе коју упућујем да верујете, да ме непрестана нада греје да ће милостиви Господ помоћи да Ваше Височанство остане благословљен а не осуђен.

Димитрије В. Љотић

Опомене преко Билтена

У 55. броју Билтена Ј. и. п. „Збор”, на стр. 23. и 24. Д. Љотић је написао чланак под насловом „Година одлуке”. У том чланку, у Билтену од 21. септембра 1940, дакле три недеље после писма Кнезу Павлу, Љотић широкој јавности упућује исте мисли и скоро исте речи. Чланак „Година одлуке” гласи:
1) Не личе ни дани један на други, а камо ли године.
Ова година је очигледно Година одлуке.
Изгледа да драма светска може и да не буде завршена у овој години. Она може да траје - и по Редитељу треба да траје неколико година.
Али у тој светској драми наша судбина има да се реши у овој години.
Зато ову годину - од ове до идуће јесени - и зовемо Годином одлуке.
2) Све говори да код нас овако као до сада не може више ићи.
Мора се променити, по оној народној:
„У Србији земљи да с’ преврне
И да друга настане судија...”
Или тако - или никако: пропаст наша, пустош наша, беда наша!

У овој Години одлуке морамо дакле са судбоносне раскрснице кренути једном.
Вара се сваки ко мисли да се још може одлагати, забушавати. Овог пута је крај таквим методама.
Варао се сваки ко је и до сад тако мислио, јер је јуче било лакше него данас. Јер болест нелечена напредује.
Зато су се у овој години пред нама стекли сви рокови:
Спољна ситуација тражи одлуку.
Бољшевизација органска тражи одлуку.
Бољшевизација политичка тражи одлуку.
Расуло хрватско тражи одлуку.
Несташица, скупова и беспослица траже одлуку.
Као менице дуго времена одлагане, долазе нам све у овој години на исплату.
Нема више пролонгације. Досадило се нашем јединому повериоцу: природи ствари. Оној трпељивој природи, коју смо ми газили и врећали и која је све то трпела, на изглед пасивно. Њој се досадило. Менице се морају плаћати.
3) Ми смо некако сви - више мање - навикли на неплаћања и неодговарања.
Зло радити а не бити кажњен - постала нам навика.
Непаметно радити, - а лудим не испасти, постало нам стечено право.
Право искористити, а дужност с њим скопчану одбацити, - постало нам је обичај.
ЖЖивимо у сталном знаку неодговорности, помиловања, амнестије и раздужења.
Али природа ствари трпи и подноси све врло дуго. Дужници и грешници мисле да су дугови и грехови избрисани, али уствари они су само нагомилани.
У овој години пред нама дугови и грехови траже плаћање и испаштање.
4) У ком ће смислу одлука бити донета већ смо рекли: спас или пропаст.
Народ и држава вапију за спасом.
Али силе расула раде на пропасти.
Силе расула су следеће:

а) Изгубљени духовни пут народни.

Хрвати су још у мржњи. Мачек их је водио док је могао да им мржњу храни. Чим је престао, масе су му окренуле леђа: Павелић и Стаљин су га заменили.
Срби су растурени свуда, али их је најмање на јуначком, човечанском и домаћинском путу који им је сву славу, и лепоту, и снагу у прошлости дао.
Словенци никако да узлете, већ све углавили у неки ситни рачун, где тренутне користи доносе трајне губитке.

б) три средишта расула диригују нашим распадањем: Москва, Београд и Загреб.

Москва је лукави редитељ наше пропасти. Она преко својих агената, добро изграђеним каналима, убацује у народно тело идеолошку храну. Наши слепци су признањем Совјетије отворили широм врата том утицају.
Београд је рођени народни хоровођа. Шта вреди и хор од самих оперских певача, ако хоровођа да погрешан тон. Наше хоровоће годинама, и с пркосом, дају погрешан тон одабирања на горе: награђујући добре примерке стоке, а рђаве примерке људи. Не цене ни домаћинство, ни чојство, ни јунаштво. Потсмевају му се, гледају га као заостале примерке „гусларског поштења и витештва."
Загреб, политички цепач државе са тзв. хрватским питањем, средиште је нашег политичког распада. Све центрифугалне снаге су увек налазиле хране у њему.
Москва - идеолошко, Београд - органско, Загреб - политичко расуло.
Нерешени социјално-економски проблеми су живе жеравице које распаљују наше силе расула и осветљавају немоћ режима.
Несташица, скупоћа, беспослица и шпекулација као плима расту и људи њима погођени с ужасом и огорчењем све то посматрају. Како да московски агенти немају, при таквом стању ствари, успеха са својим паметним лажима, заснованим на истинитом огорчењу и ужасу народном.

г) Органска немоћ режима да управља догађајима.

Догађаји као разбеснели коњи, а кочијаши унапред изабрани и то не с обзиром на мерило: да знају пут, да умеју да владају коњима и колима, - већ да ли пристају да оставе недирнуте опрему на коњима (рђаво постављену и давно дотрајалу), да не држе чврсто дизгине које они и иначе не би могли ни смели (јер и сами коњи осећају њихову слабост), да расушене точкове не притежу.
Отуда све промене кочијаша ништа не помажу, и свака нова смена затиче коње све бесније, а кола све расточенија.
Коњима треба господар: мора знати пут, мора умети руковати и дизгинама и бичем. Мора он управљати њима, а не они њим.
Још неколико секунада - и све ће бити доцкан.

д) Српске партијске кочнице су једино што је од партија остало.

Неспособне да ма шта учине добро, оне су још довољно моћне, код оваквог режима, да спрече окупљање Срба и осталих националних Хрвата и Словенаца.
Оне не коче силе расула. Оне коче силе добра: оне сметају оним снагама које би спречиле бесомучан трк наших народних кола у провалију.

ђ) Спољне прилике ће бити изазване и оправдане нашим силама расула. Оне су она низбрдица, кривина и провалија у коју треба да се сруче наша народна кола.

***

Последњи број Билтена, који је редиговао г. Д. Љотић, Билтен бр. 58 од 31. октобра 1940. год. није ни илегалним путем стигао у јавност. Од стране режима биле су предузете све мере и издата најоштрија наређења да Билтен Ј.н.п. „Збор" одсад мора бити по сваку цену онемогућен и угушен.

У том угушеном, јавности непознатом билтену као закључак у спољнополитичким разматрањима налазе се ови редови:

1) Нема јасног става без јасне мисли. А где став није јасан не може бити ни одређен ни чврст.

Прво мисао мора бити јасна па тек онда став може бити такав.

Не знамо обрнут случај.

Отуда, ако став наше спољне политике није јасан, - значи да руководна мисао није јасна.

Нејасност мисли пак долази или од непознавања стварног стања или од погрешног размишљања.

Нејасност руководне мисли наше спољне политике није само опасна по наш спољно политички положај већ и по унутрашњеполитичко расположење.

Јер ако народ не види јасно своју спољну политику, ако му се чини да примећује противуречја, - онда настаје унутрашње колебање, разлаз, неслога и то баш на чисто спољнополитичкој основи.

Ми смо, међутим већ рекли, да је свака неслога грађана једне земље ствар тешка. Али неслога и раздор на питањима спољно-политичким долази међу најопасније појаве у животу једне земље.

2) Ми смо од почетка 1938. године говорили, да се наша спољнополитичка мисао мора одликовати овом јасноћом:

а) избегавати све што би нас могло увући у рат између Немачке и Англо-Француза, - јер је тај рат дело Јевреја и бољшевика, који из њега очекују светску револуцију и слом хришћанских и националних држава.

б) основе спољнополитичке на Балкану тако изменити да се Балкан сложи, да се створи чврст Балкански савез прожиман идејом да смо ми Балканци солидарни међу собом да том слогом и савезом спречимо да рат избије и на Балкан.

Истина је да је наша спољна политика учинила оно прво. Али, као што смо то већ раније рекли, она је то учинила по нагону, а не по разуму. А нагон је нижа манифестација људска, а виша је разум. Наша спољна политика је из страха била и остала неутрална. А страх је само „почетак мудрости", то још није мудрост. Зато нисмо потпуно могли бити задовољни нашим спољно-политичким ставом, јер није био јасан, чист, одлучан, чврст, онакав какав би био кад би био инспирисан разумом, а не страхом.

Јер да је инспирисан разумом, не само да би био јасан и одлучан, већ би одвео наше „руководијашче" да приме и испуне и други неминовни став наше спољне политике: нашу активну балканску спољну политику.

За ових 20 месеци откада Билтен то саветује све је пропуштено штогод је разум саветовао.

Ми смо знали само једно да нам нагонски страх саветује да се чувамо рата, - и то је добро, али није довољно.
Јер ми смо од почетка говорили:
Није доста што ми нећемо рат. То је само пола посла. Треба и радити да рат не дође. А нама ће рат доћи, ако Балкан за време док се на другом крају рат води не постане задахнут духом солидарности; нама прети рат с Балкана.
Ово друго нису могли „руководијашчи" да приме. И по томе и судимо да су и оно прво - избегавање рата - само по нагону примили а не по разуму. И зато смо пустили да се Румунија рашчеречи, јер наши нису могли (из страха да се не распадне „Балкански споразум"!) да убеде Румунију да да лепим Ј. Добруџу Бугарској, да се с Мађарском споразуме, као што нисмо смели покушати да убедимо Грчку или Турску да треба да се одрекну гарантија Енглеске, да своје односе учврсте с Бугарском ради мира на Балкану.
Зато нисмо ми сами сматрали да ишта треба ка Балкану да средимо сами, па ма и жртве разумне за то поднели.
Отуда и последња појава: напад Италије на Грчку - тачно по унапред од нас објављеном плану.
3) Али то је било.
Живот је као река: оно што је протекло не враћа се натраг.
Оно што смо говорили да треба радити данас се више не може радити, јер су нове ситуације створене, а у тим новим ситуацијама траже се и нова решења.
Шта смо учинили са своје стране да локализујемо или да угасимо пожар који се појавио на нашим јужним границама?
Зар ми ништа не бисмо могли ту учинити?
Или, ако не учинимо, зар се не може десити да се сврши цела ствар на нашу штету?
Ми ништа не чинимо јер нас и у паметним стварима не инспирише разум већ само нагон. А он нам даје само толико светлости да непосредне опасности отклонимо.
А ево шта би разум саветовао:
а) савет Грчкој да се одрекне енглеских гарантија (које иначе ништа не вреде), ако успемо добити обуставу непријатељстава од стране Италије;
б) тражење посредовања Немачке код Италије да обустави непријатељства према Грчкој, ако ми успемо добити грчко одрицање од енглеских гарантија;
в) за случај да Грци не послушају наш савет, обезбеђење наших интереса изласком на Бело Море;
г) за тај случај споразум с Бугарском ради њеног изласка на Бело Море;
д) Обезбеђење према Турској да она не нападне на Бугарску у смислу изнетих разлога;
ђ) споразум с Бугарском у нашим међусобним односима на бази давно изнетих услова ради обезбеђивања нашег заједничког интереса.
Тако је разум саветовао.
4) Разуме се: све ово није лако. Има ту и врло тешких ствари.
Али зар смо ми за то криви?

Јуче је било лакше. Али место да се ради како смо саветовали и како би онда помогло, др. Андрес је, са својим познавањем страних језика, ишао у Грчку и лупетао о нашој солидарности с њоме. А сад где је солидарност?
Оно што би некад помогло, данас не помаже.
Као што ово што данас саветујемо сутра неће помоћи већ ће сутра ако се данас наш савет не прими, тражити друго нешто, теже, опасније, болније.
Баш као код болести. Јуче би се болест излечила лакше да је правилно лечена; данас, кад јуче није, само тежи и опаснији лек помаже, - а сутра ко зна, ако се данашњи лек не употреби, ко зна какав ће лек бити потребан?

ТРЕЋЕ ПИСМО [134]

Београд, 25 децембра, 1940. год.

Ово друго писмо из свога склоништа пишем, јер ме пече једна реченица из првог, које сам Вам послао као честитку о Вашем Крсном имену. Изгледа да сам Вас не само увредио, већ то можда и без икаквог основа учинио.
Та је реченица следећа; „Да ли је достојно онога ко има власт правити какве хоће законе, да дозволи да се његови грађани незаконито гоне!”
Сад ми се чини, да и поред тога што сте Ви издали одобрење за наше гоњење, па чак ваљда то и наредили, - да Ви можда не знате да је то гоњење незаконито. Може бити Ви нисте хтели незаконитост, а хтели сте гоњење. Разуме се да је у том случају она реченица не само врло оштра, већ и потпуно неоснована. И ја сам дужан, ако је тај случај, молити понизно Ваше Краљевско Височанство да ми ту реченицу милостиво изволи опростити.
Велим: може бити да нисте хтели незаконитост, - а срце ми схвата да то може бити, јер: који је човек тај који жели да над собом види власт у рукама окорелих безбожника?
Отуда што гајим ту наду, а нарочито што мислим да је Вашем Краљевском Височанству рђаво и нетачно представљено, како о стварима које се Збору стављају на терет, тако и о законитости мера које се противу нас предузимају, сматрам за потребно да Вас обавестим која су све безакоња према нама до сад почињена.
Али, ако Ваше Краљевско Височанство до сада није знало каква су све безакоња према нама предузета, после овога писма оно зна. А ја мислим да ће, сазнавши то, Ваше Краљевско Височанство, морати због себе (ако неће због нас који смо гоњени) да нареди да се са безакоњем престане.
Ево тих безакоња:
1) Издат је комунике о забрани и растурању Збора 16-XII, а скоро две недеље пре тога власти у целој земљи, по наређењу из бановина односно министарства, почеле су печатити просторије и одузимати архиве

[134] Ово је писмо објављено први пут у недељном листу „Наша борба”, бр. 6, од 12. октобра, 1941.

од часника Покрета. Нама међутим до данас никакво решење о томе није дато. По закону пак, ми не само да имамо право на то решење, ради жалбе Државном Савету, већ пре него што ми добијемо то решење ниједна државна власт не може с нама поступати као са забрањеним покретом. Према томе, све што је до сад у земљи предузето према нама као забрањеном Покрету, не само да је формално ништавно, већ су све те радње незаконите и кажњиве, док је власт за сваку штету овим радњама причињену, одговорна за накнаду исте, уз онај свој орган који је штету причинио.

2) Истовремено са овим, сремски начелници у целој земљи добили су налог да сазивају потписнике наших организација и да „проверавају" да ли су они заиста потписали пријаве.

Ово проверавање је вршено тако да, на пример, у округу Смедеревском (где је Збор добио 1938 године, кад сам ја као носилац листе био у затвору, а на моје присталице вршен највећи притисак, 11.000 гласова), сумњам да ће идеја организација Збора испасти да има довољан број потписника колико по закону треба. Употребљен је не само терор, не само лаж („Збор је издајнички покрет у служби Немачке"), већ најобичније преваре (показивање потписнику његовог имена које је други потписао а не он) и фалсификати (лажно записивање исказа саслушаног).

3) У Београду је Управа града трећег новембра, т. г. ушла у просторије Збора, избацила отуда све чланове, а просторије запечатила и поред тога у ходнику у самим просторијама оставила данонoћно жандарме. Усмено је том приликом саопштено присутнима да се то чини на основу решења Министра унутрашњих дела, по коме је Збор растурен. То решење међутим, као што сам изнео под 1) Збору није достављено, па је већ и по томе ова радња незаконита. Али, и без тога Управа града је била дужна да нам изда решење у коме ће навести шта је учинила, чиме је наведено да то учини и на основу кога прописа. Управа града такво решење ни до данас није издала. Међутим, што она такво решење није издала јасно је за сваког који зна закон, јер нема закона у нашој земљи који би овакво право органима Управе града дао. Да је Збор најобичније кафанско друштво, Управа града ово не би смела радити. А мислим да ма шта се против Збора имало, нико нема права да према њему чини оно што закон не дозвољава ни према имовини највећих злочинаца.

4) Шест недеља доцније чујем да су органи Управе града звали неке наше чланове, да им предаду просторије и намештај, али том приликом, како чујем, однели су из просторија целокупну архиву, не дајући том приликом опет нити решења нити реверса на одузето,

Вашем Краљевском Височанству може изгледати и смешно ово стално подвлачење неиздавања решења. То, међутим, има свој корен у мојој правној свести, сагласној са темељима права и правде у људском друштву, јер сматрам да та решења нису обична парчад хартије. А да то нису доказ је и то што и напред поменути органи, чинећи безакоња цинички и дрско, осећају се као под неком великом заштитом, марљиво гледају да их избегну дати. Наводећи дакле стално то избегавање давања решења тиме само подвлачим њихово прећутно признање да и сами

знају да оно што чине не само да нема ослонца у закону, већ закон чак то угрожава и казни.
5) Још је карактеристичније држање органа Управе града према мензи студентске задруге, која је у рукама студената чланова „Белих орлова" у коме су опет, углавном, омладинци Збораши. У ову мензу полиција је упала 15 новембра т.г. пред сам ручак. Отуда је избацила све присутне чланове мензе на улицу, не дозвољавајући им ни да поједу већ скуван ручак. Затим је просторије попечатила и до данас их тако запечаћене са инвентарем и намирницама држи. Ово је утолико карактеристичније, што у Београду постоје још четири студентске мензе, све четири у комунистичким рукама, па полиција у време најжешег прогона комуниста није никад овако с тим мензама поступала, сматрајући их као засебне правне личности. У овом пак случају, чак и да је Збор заиста забрањен, имовина правних лица је одвојена од Збора, чак да су и већина или сви чланови тог правног лица, збораши, нема никакве везе са Збором, па чак и са „Белим орловима", и нико нема, па ни Управа града, права да ту имовину напада.
Разуме се доследна Управа града ни овде није дала никакво решење.
6) До сада је ухапшено преко 100 чланова Збора или студената збораша. Тачан број и списак немам, јер Управа града систематски онемогућује и породицама похапшених да знају шта је с њима, а камоли мени.
О поступању са ухапшенима не могу ништа говорити, јер, као што сам напред рекао, ни породице не знају како су њихови чланови па ни ја. Зна се, међутим, да похапшенима првих 24 сата није дозвољено ни хлеба да једу, ни простирке ни покривача да добију, а чује се да су неки, међу њима и др. Велимир Даниловић, лекар и Владимир З. Ленац, чиновник Народне банке поред још неких студената, тучени. О томе ћемо тек кад се сврши ствар моћи дакле говорити како ваља.
Управа града је ове похапшене казнила иступно са по 30 дана затвора. При овом је Управа града починила следећа безакоња:
а) У радњи ухапшених нема никаквог иступног дела. Ако има какве кривице, то је или преступ или злочин, за чије суђење није надлежна Управа града, већ надлежни судови. Није слободно произвољно органима власти измишљати чињенице и по свом ћефу их подводити под онај законски пропис, по коме би они били надлежни за суђење, само да би се на тај начин грађани могли задржати у хапсу.
б) Похапшенима није дата могућност да на ове пресуде изјаве жалбе, управо они су у томе спречени. Ја сам лично ишао у Управу града и молио да разгледам акта и изјавим жалбу, а поред тога неколико сам пута телефоном то тражио од Управе града, па сам одбијен. Знам да је тако радило и још неколико адвоката и ниједан једини није успео да за своје пријатеље и другове добије састанак, овлашћење, као могуност да разгледа акта и напише жалбу.
Молим да се Ваше Краљевско Височанство изволи замислити у положају једног свог грађанина, рецимо Директора Београдског сајма, инжињера Васиљевића, који је члан Збора, и кога полиција стрпа у хапс, и држи га тамо као иступног кажњеника 30 дана, и не да му право, које му иначе закон даје, да се жали. А таквих случајева само поводом гоњења Збора било је као што се види преко 100.

в) Похапшенима није у законском року саопштена ни ова овако незаконита пресуда, већ је било случајева да по десетак дана људи седе у затвору, а нема никаквог правног основа таквом њиховом изузетном стању. Управа града је то чинила накнадно, не заборављајући да то саопштење формално доведе у склад са законом, т.ј. антидатирајући датум саопштења. Ово представља најобичнији фалсификат који закон казни робијом.
г) По закону код иступних пресуда, власт може и без обзира на жалбу, кажњене одмах да лиши слободе на њихово тражење. Управа града ни једном кажњеном није дозволила да ово тражење писмено учини, а породици или пријатељима или друговима, као што сам изнео напред, још мање, а усмено тражење код Управе града не рачуна, пошто нема у актима трага.
Али Ваше Краљевско Височанство може веровати да у Његовој земљи још није стање такво да би грађани, кад им се саопшти 30 дана иступне казне, добровољно хтели да ту казну одрже, а не да се користе својим правом које им закон даје, те да казну затвора замене плаћањем новчане казне. Ово напомињем због тога што, познавајући добро Управу града, јер сам њено „гостопримство" уживао скоро два месеца, могу претпоставити да ће Управа града Вас, ако се заинтересујете, обавестити, да казну затвора нису заменили новчаном казном, јер ту замену нико није тражио, - па бих и због тога хтео унапред Вашем Краљевском Височанству да дам један аргуменат против тако циничке одбране.
д) Саме пресуде садрже, поред оних напред наведених, још и друге основне формалне недостатке. Тако по Полицијској уредби, Управник града може доносити овакве пресуде само уз учешће у извођењу и суђењу два општинара. (То нису „присутни грађани", већ грађани одређени од стране општине да суде с Управником града иступна дела). Овде тих општинара нема. Сама пак Управа града у иступним стварима, без ових општинара, нема никакве власти.
ђ) Двојици ухапшених (др. Даниловић и Игњатовић) Управа града није дозволила да известе Општину града Београда, чији су чиновници, да су лишени слободе. На основу тога претседник ове, Јеврем Томић (који је јавно говорио на вечери у част тузланских муслимана да мене треба убити) донео је решење да се овим људима упразне места. Решење је о томе достављено њима у затвору Управе града, али ова у року није дозволила да изјаве на то жалбу.
е) Али многим ухапшеним казна је већ истекла. Они су сви, међутим, и даље у затвору Управе града Београда, бар кад ја ово пишем, односно колико ја сад знам. По ком основу они тамо леже не знам, али по законском основу нису тамо. А за нас је важно да ли су по законском или нису. А кад законског основа нема, онда је то безакоње „противу кога мора да се буни онај који у овој земљи врши Владарску Власт,"
Велим нарочито у овој земљи, јер је историја њеног права показала да се код њених владара прво ваљда у свету показала јасно висока правна свест, односно за тадашње прилике непојмљиво поштовање закона. Зар Ваше Краљевско Височанство не врши владарску власт у земљи у којој је пре шесто година цароване један од најсилнијих људи, који је у свом Законику написао овакав пропис: „Ашче цар книгу пишет, а сија книга разорајет законик, судија ту книгу не верујет", тј. Цар унапред, као гре-

шан човек, зна да може написати књигу тј. издати наређење противно закону, али наређује да судија не сме веровати да је цар такво наређење издао, јер шта је цар хтео, он је већ у закону унапред и јавно, да цео свет зна, написао и објавио.
Никако не могу мислити да Ваше Краљевско Височанство данас, шест векова после Цара Душана, не зна за овај узвишени пример, не осећа његову величину и не жели да му подржава.
Похапшени, којима је казна истекла, треба, да су на слободи, али ето нису. А има их којима се ближи два месеца како су у затвору.
Ако је, као што претпостављам, после одлежаних по месец дана затвора, за измишљено иступно дело, сад тек отворила Управа града извиђај по Закону о заштити државе, онда је њено право да их по том новом основу држи још 8 дана, а после тога да их спроведе државном суду. Она, до душе може по одобрењу овога да их држи не 8 већ 30 дана, ако је случај велике и замашне истраге. Али каква је то велика и замашна истрага, кад су јој окривљени већ пре били 30 дана на расположењу као иступни кажњеници, па их за то време, изузев формалног саслушања ради иступне пресуде, по овој Другој ствари, по Закону о заштити државе, за коју их је ствар још и онда притворила стварно, није ни једном саслушала?
Према томе и све ово што сам овде навео, претставља најобичнију злоупотребу власти, коју закон казни као злочино или преступно кажњиво дело.
ж) А каквих све дивних људи тамо у Управи града затворених има: угледних, честитих, оданих Краљу и Отаџбини.
Нећу ређати Вашем Краљевским Височанству њихова имена и занимања, јер изгледа потпуно нетачно обавештени, Ви у њима гледате ко зна шта, па и све то ређање може бити да Вас ништа тронути неће.
Али ово једно морам: 10. IV т. г. убијен је у Загребу, пред својом кућом, др Здравко Ленац, због своје оданости Краљу и Југославији. За пола године од његовог убиства ни Бановина Хрватска, ни Краљевина Југославија нису успеле да ухапсе његове убице, иако им је траг нађен.
Али пола године доцније управник града Београда је успео да пронађе и ухапси његовог сина јединца, Владимира Ленца, опет због оданости Краљу и Југославији, - па је Ленац изгледа у затвору Управе града чак и тучен.
Мислим, Ваше Краљевско Височанство, да Ви нисте могли знати за ово и да сте знали, да Ви то никад не би могли дозволити. Зато сам овај случај унео у ово писмо, одвојивши га од осталих многобројних, а свих заједно заслужних пажње онога који врши Краљевску власт.
Уопште, сви ови људи, чланови Збора, леже на правди Бога. Кад се буде све знало, (а некад ће се ипак сазнати), онда ће се видети да сваки од њих заслужује од стране државе и Краља признање и награду. Али и данас никакве кривице чак ни овакво безаконо поступање Управе града Београда није окривљенима могло пронаћи. Ако има какве кривице, онда сам кривац само ја, а од њих ни један једини (бар они које знам да су похапшени). И ја сам готов за све то да сносим последице. А кад је тако, онда каква је нужда безаконо хапсити и толико времена држати честите родољубе лишене слободе? Кривично-правно за ова безакоња одговараће управник града Београда, - грађански за накнаду огромне

штете, која прелази неколико милиона динара, одговараће г. Дринчић и држава заједно. Али тиме се одговорност не исцрпљује. Има и друге одговорности, а Ваше Краљевско Височанство верује у Бога, па зна да ће сваки одговарати за дела своја и на овом и на оном свету. И зато баш не сме дозволити да се чине безакоња оваква.

7) Настаје питање: зашто се ја кријем, кад тврдим да само ја могу бити кривац и истичем готовост да сносим одговорност за све што сам учинио, у колико сам.

Не кријем се ја од закона и суда, већ од безакоња и самовоље, да не бих био изазван, па што год црње учинио у своју одбрану.

Ви треба да знате како је дошло до мог склањања, јер не верујем да Вам је то тачно претстављено.

Мени је Управник града, прво у Београду, пред зградом у којој станујем, поставио агенте да прате моје кретање по граду, као и долазак разних особа мени. После неколико дана таквог режима агенти су почели да легитимишу лица која мени долазе, доле на улици пред зградом. Два дана доцније, управник града је наредио да ови агенти продру у саму зграду и да се наместе на одморишту, пред самим мојим станом. Затим је два дана доцније управник града наредио агентима да ми саопште да ми у стан нико несме долазити, па је истог дана агент забранио долазак десеторици разних особа, међу којима и моме рођеном брату.

То већ нисам могао трпети. Питао сам га, да ли сам слободан или ухапшен. Одговорио ми је да сам ја слободан, али да он има онако наређење и да то мора извршити. Да бих избегао ову циничку и изазивачку злоупотребу власти, ја сам пошао својој кући, у Смедерево. Разуме се да је у аутобус сео са мном и агент Управе града. Кад сам сишао пред својом кућом, сишао је и он за мном. Кад сам ушао у двориште ушао је и он, као код своје куће. За мало је требало да уђе и у кућу. Али сутра дан ушао је за мном у цркву, а кад сам ја отишао у свој виноград, дошао је и он замном. Дан затим, кад сам дошао у своју адвокатску канцеларију, дошао је пред канцеларију, пратио ме је и у суд. Како је сам био недовољан, затражио је помоћ па су дошли још два агента из Београда. Е тада сам се ја решио да ускратим задовољство управнику града Београда, да може, остављајући ме тобож у слободи, у ствари да ми ту слободу потпуно одузима.

Ваше Краљевско Височанство је одобрило и наредило наше гоњење. То гоњење је до сада противзаконито. И ја Вас молим да гоњење остане, а безакоње да престане. Молим Вас да гоњење буде продужено, да би се тако Ви уверили да оно што данас мислите о мени и Збору није истина, тј. да сте у заблуди. Ако би Ви гоњење прекинули из милости, онда бисте могли мислити да је тачно оно због чега сте нас гонили. Зато ја и Збор, ми немамо рачуна да се гоњење прекине. Али само нек буде по закону.

А на каквим ногама стоји та потреба гоњења најбољи приказ јесте оно што ћу изнети поводом покушаја управника града, да Збор представи неком терористичком организацијом. Ту Збор има разлог и доказ против кога је немогуће војевати. Од 1937. године Збор је изгубио осам својих чланова убијених на месту пушком, можем, револвером, бомбом и камом. Нека се Ваше Краљевско Височанство распита колико је лица убио Збор од 1935. године, тј. од када постоји. Одговор ће бити

запрепашћујући: Збор никога није убио, ниједног јединог човека од кад постоји, а њему су убили осморицу. Ко, после тога, може озбиљно смети до оптужује Збор као терористичку организацију?
Е као што је са овом оптужбом, тако ће Ваше Краљевско Височанство, бити са сваком оптужбом против Збора: служба иностранству, примање новца из иностранства, рађење на оцепљењу државне територије, што су масони бацили на улицу, а управа града узела на себе да не бирајући средства „прикупи" доказни материјал. И зато ја тражим да се ствар расправи и зато Вас искрено и сасвим понизно молим, да се не прекида гоњење, да претресемо ми тај материјал и ту оптужбу у светлости истине и правде, пред надлежним судом.
А зашто нећу у полицију?
Вама је познато да сам ја већ био тамо. Бацио ме је тамо као носиоца једне од три земаљске листе др. Милан Стојадиновић. Али баш зато не идем више тамо. Држали су ме несаслушаног о ствари коју су ми стављали на терет равних 36 дана. Кад сам се позивао на закон чиновник ми је рекао да и они у управи града знају закон, чак и боље од мене, јер га читају сваки дан, јер им то и треба: „Да би знали како ће га изиграти."
А нема ни потребе да идем тамо. За та дела надлежна је судска власт, а не искључиво управа града. Нарочито пак, кад сам ја већ против управника града и његових органа поднео кривичну пријаву за злоупотребу власти, онда они по закону не могу никакав акт власти према мени вршити, све док се не расправи то питање које је покренула моја кривична пријава.
А онда има и друга ствар. Први пут моје гостовање у Управи града за мало да се није завршило упућивањем мојим у одељење за посматрање Опште душевне болнице, на основу реферата Управе града да патим од верског лудила, које су утврдили на тај начин што су ми претресом пронашли икону, а прегледом јела утврдили да једем само посна јела за време поста, а претпостављали су да кад сам у ћелији сам да се и Богу молим. Не знам чијом заслугом ово није успело. Покојни др, Корошец причао је у Атини да је то њему заиста познато, али да је он стао на гледиште да ме треба пустити кући.
Сад се из кругова Управе града опет некако чуло да се они носе том старом намером. Ваше Краљевско Височанство ће сасвим лако разумети, да ја могу имати разних амбиција, али једну сигурно немам да дођем у положај да морам доказивати да сам паметан. Ово утолико пре, што му мора бити познато да нико од поданика Краљевих не жели, док је паметан, да дође у сличан положај.
Ако дакле нема никаквих законских разлога ни стварних потреба да допаднем у руке органа Управе града, а правно постоје основе за њихово изузеће, док с друге стране постоје разне могућности да према мени Управа града погази закон у ко зна каквом обиму и облику, ја сам слободан да закључим да је најбоље да ја сам потражим стан за који она неће знати. И тога се, уз Божју помоћ, доследно држим. И не мислим такво стање мењати, бар колико до мене стоји.
Ваше Краљевско Височанство је једном изволело мени рећи, а преко овог истог управника града чак и поручити, „да су наше две куће биле у прошлости врло тесно повезане". Примио сам ово са задовољством,

мада израз није потпуно тачан, јер се та „веза” састоји у сто тридесет и четири године поштеног и преданог служења мојих предака Вашим прецима, као што је то и био ред, зато они нису тражили нити су имали, нити су мислили на то, икакве награде, а подносили су свако гоњење које је погађало Вашу кућу као природну последицу своје службе. То служење почиње од 1805. године, када је Црни Ђорђе отсео, заузевши Смедерево, у кући мојих чукун-дедова, пошто је претходно у дворишту њиховом, под старим дудом, који и данас стоји, примио кључеве од Турака од смедеревског града.

Том приликом, када сте ми ово рекли, Ви сте ми изволели казати како нарочито цените традиције. Ја се у завршетку овог писма позивам на њих. Али не управо ја. То се позивају они Ваши преци којима су моји преци поштено и праведно служили. И што је интересантно и они Вас моле као и ја:

Гоњење да не престане, а безакоње да престане.

У нади да ће Ваше Краљевско Височанство ово писмо прочитати до краја и да ће га по правди оценити, остајем у верности и оданости!

Димитрије В. Љотић

РЕГИСТАР ЛИЧНИХ И ГЕОГРАФСКИХ ИМЕНА

А

Аврамовић Михаило, 301, 303
Азања, 163, 165
Албанија, 34
Алпи, 386
Аристотел, 13
Ататурк Кемал, 249
Атина, 408
Антић, 374
Анадолија, 386
Аугустин, 81
Аустрија, 35, 38, 41, 209

Б

Балкан, 29, 177, 366. 393
Банат, 381
Банатско Ново Село, 323
Барес Морис, 23
Барић Стјепан, 222, 226, 228
Београд, 3, 4, 6, 7, 11-13, 15, 16, 22-24, 120, 122, 148, 153, 155, 159, 160, 162, 213, 215, 216, 218, 221, 222, 226, 230, 231, 265, 267, 293, 317, 321, 323, 365, 373
Бего Марин, 69
Белфорт, 88
Берлин, 36, 37, 120, 235, 383, 384
Берђајев Николај, 14
Бијељина, 221
Битољ, 19
Богдановић Живадин, 164
Боналд Луј, 23
Братоножићи, 28
Босна, 30, 33, 387
Босна и Херцеговина, 381
Босиљеград, 384
Бугарска, 30, 36, 77, 360, 382, 383, 384, 394, 395
Бушић Стјепан, 321, 322, 391, 397, 399, 405

В

Ваљево, 221
Валона, 208
Ванку Милан, 34,
Велимировић Николај, 19
Велика Британија, 34
Видовић Жарко, 16

Винча, 163
Висарионовић Јосип, 31, 264, 375, 376, 390
Високо, 321
Војводина, 33
Врађевшница, 221

Г

Гавриловић Милан, 222, 226, 294
Гелд Штефан, 323
Гершић Глига, 8
Глигоријевић Бранислав, 23
Глибовац, 163, 328
Глобок, 163
Грегорић Данило, 120
Грчка, 30, 384, 394

Д

Давидовић Љуба, 222, 226, 228
Далмација, 33, 381, 386
Дарувар, 267
Дежмар Франц, 231
Десимировац, 221
Диковић Милија, 162
Димитријевић Владимир, 34
Динара, 380
Диселдорф, 19,
Драч, 208
Дрина, 304
Драшковић Милорад, 8
Дубровник, 240
Дунав, 202, 208, 209, 252, 253, 304
Дунавска бановина, 196
Дурмитор, 380

Ђ

Ђевђелија, 116, 121
Ђорђевић Воја, 247

Е

Европа, 14, 35, 38, 43, 107, 108
Елек, 272-316
Елбоген, 272-316
Енглеска, 7, 40, 41, 43
Енос-Мидија, 386
Епископ Данило Крстић, 15

Ж

Жен Валентин, 231
Женева, 304
Живадиновић Милорад, 162, 331,
Жљеб, 208

З

Загреб, 34, 35, 117, 209, 226, 368, 391, 404

И

Иванић Стева, 22, 192, 204
Италија, 30, 35, 37, 38, 41, 42, 382

Ј

Јагодина, 221
Јадранско море, 77
Јанковић Драгутин, 294
Јасенице, 231
Јевтић Бошко, 300
Јовановић Драгутин, 323
Јовановић Јован, 222, 226, 227
Јовановић Небојша, 44
Јонић Велибор, 120
Југославија, 7, 10, 27, 28, 31, 34, 36, 43, 47, 62, 65, 68, 86, 93, 115, 116, 160, 177, 178, 214, 221, 227, 247, 272, 276, 361, 376, 379
Јужна Србија, 367

К

Кајмакчалан, 138, 147
Камарић Јанко, 164
Карађорђе (Црни Ђорђе), 409
Карађорђевић Александар I, 5, 10, 24, 25, 26, 31, 38, 160, 227, 232, 293, 321
Карађорђевић Павле, 6, 29-31, 43
Карађорђевић Петар II, 7, 10, 160, 227
Книн, 320
Коен, 272, 316
Кончаревић Ксенија, 3
Коминтерна, 258
Кодреану Корнелије, 13
Копаоник, 208
Кордун, 33, 381,
Корошец Антон, 51, 161, 172, 214, 222, 226, 308, 317, 318, 331, 408
Котор, 30, 221
Кочобеј, 138

Крагујевац, 221
Краљевска Сутјеска, 321
Краљево, 368
Крек Миха, 51, 308
Крф, 304
Кујунџић Михаило, 222, 226, 228
Куланж Фистел, 23
Куљић Тодор, 15, 44

Л

Лазаревић Александар, 223, 226, 231, 232
Лењин, 264
Ледерер, 272, 316
Ленац Здравко, 404
Лесић, 272, 316
Лешић Рафаило, 323
Лика, 33, 381
Линдберг, 108
Лондон, 7

Љ

Љеши, 208
Љотић Димитрије, 3-44, 53, 63, 64, 91, 120, 122, 150, 159, 161, 162, 164, 169, 179, 184, 189, 192, 204, 213, 218, 224, 230, 231, 232, 234, 267, 294, 332, 333, 372, 387, 388, 392, 409
Љубљана, 162, 231

М

Мадрид, 36
Мађарска, 30, 382, 394
Мајсторовић Коста, 163, 164
Маловић Гојко, 5
Мала Крсна, 135, 136
Марибор, 116, 121,
Марсељ, 226
Матовић Јова, 8
Мачек Влатко, 30, 31, 32, 33, 173, 176, 222, 369, 371, 376, 390
Местр Жозеф, 23
Минхен, 4, 64, 150
Митрофан Хиландарац, 3
Младеновац, 221
Мојић Милорад, 153, 155, 159, 162, 213-218
Морас Шарл, 7, 13, 14, 23, 24
Московљевић Милош, 294
Мусолини Бенито, 36, 37, 235, 249

Н

Надовеза Бранко, 35
Нарвик, 386
Натлачен, 52
Недељковић Слободан, 21
Немачка, 30, 35-37, 41, 42, 235, 382
Нови Сад, 8, 91, 117, 285
Николић Момир, 8, 10, 17

О

Олћан Михаило, 162
Опачић Милош, 323

П

Павелић Анте, 390
Павловић Радослав, 23
Панчево, 323
Папини Ђовани, 14
Париз, 145, 304
Перић Ђорђе, 120
Петковић Владислав Дис, 213, 225
Петровград, 62, 213, 215, 273, 333
Петровић Јован, 164, 165
Пиринеји, 208
Подгорица, 208
Подунавље, 384
Португалија, 235
Прељина, 162, 320
Прибићевић Светозар, 81
Пропадовић Милутин, 34
Пуришковић М., 10

Р

Раденковић Јагода, 219
Радовљица, 231
Радојевић Мира, 23
Рајић Светислав, 214
Рибентроп, 384
Рим, 37, 120, 235
Румунија, 30, 386, 387
Русија, 261, 265

С

Сава, 304
Сава Дечанац, 8, 15

Савез Совјетских Социјалистичких Република (Совјетија, Совјетска Русија), 7, 31, 40, 41, 44, 111, 255-265, 375, 379-380, 383
Салазар Оливијера, 235
Санџак, 387
Сарајево, 120, 221
Свети Сава, 6, 15, 16, 19, 273
Свети Стефан Првовенчани, 15
Селевац, 163, 164, 165, 328
Сједињене Америчке Државе, 107
Скадар, 79, 208
Скадарско језеро, 208
Скопље, 304
Славонски Брод, 197, 209
Слијепчевић Ђоко, 252
Смедерево, 160, 164, 169, 225, 235, 266, 276, 280, 317
Смедеревска Паланка, 325, 328
Смолеј Алојзије, 231
Софија, 365,
Спахо Мехмед, 51, 172, 214
Сплит, 64, 204, 320
Србија, 5, 7, 8, 33, 43, 207, 209, 211, 216, 381, 387
Стакић Владислав, 24
Стара Планина, 380
Стари Сивац, 274
Стефановић Младен, 36
Стојадиновић Милан, 35-37, 160, 162, 202, 203, 214, 218, 222-224, 227, 230-232, 235, 237, 242, 244, 246, 247, 248, 250, 251, 266-271, 273, 292, 300, 308, 329, 387, 407
Стојков Тодор, 23,
Суботић Драган, 5, 6, 44
Суботица, 116, 121

Т

Тановић Јован, 162
Тардије Андре, 88
Торбица Андреја, 323
Торлаковић Радослав, 163, 327
Трепча, 83
Трилер Мирко, 231
Трифуновић Илија - Бирчанин, 218, 242
Трифуновић Миша, 222, 226
Трифуновић Ранко, 222, 226
Тројар Август, 231
Тромзе, 386
Туман, 136
Турска, 235, 365, 394, 395
Тузи, 208

У

Угреновић Никола, 323
Узуновић, 292
Урошевић Рад., 219
Ужице, 34, 50, 54, 162

Ф

Фертин Јаков, 231
Финска, 386
Француска, 41, 88, 107

Х

Хабсбурговци, 35
Херцеговина, 33
Хитлер Адолф, 36, 37, 42, 43, 235, 249
Хмељак Борис, 231
Холандија, 272
Хорват Виктор, 231
Хрватска, 30, 31, 376

Ц

Цариград, 77, 386
Црна Гора, 33, 208, 222, 223, 226, 244, 387
Црноморска обала, 386

Ч

Чакор, 208
Чачак, 4, 16, 135
Чевља Владимир, 231
Чехословачка, 41, 42
Чока, 273
Чукарица, 272
Чулиновић Фердо, 23, 35

Ш

Шара, 380
Швајцарска, 272
Шварц, 272-316
Шибеник, 320
Шифрер Лудвик, 231
Шпадијер Стојан, 222-226
Штурм Артур, 162
Штурм Турер, 231
Шубашић Іван, 30

Шумадија, 196